

**T.C. SOFYA BÜYÜKELÇİLİĞİ
TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ**

**BULGARİSTAN'IN GENEL EKONOMİK DURUMU VE
TÜRKİYE İLE EKONOMİK-TİCARİ
İLİŞKİLERİ
(2020-2021)**

**OCAK 2022
SOFYA**

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ	7
BÖLÜM I	16
GİRİŞ	16
ÜLKE HAKKINDA GENEL BİLGİLER	17
Ülke Kimliği.....	17
Ülkenin Kısa Tarihçesi	18
Siyasi ve İdari Durum	18
Yasama	18
Yürütme.....	19
Yargı	20
Coğrafi Bilgiler ve Nüfus	20
Coğrafi Konumu, Yer Şekilleri, Akarsular ve Göller, İklim, Bitki Örtüsü	20
Nüfus	21
Temel Demografik Göstergeler.....	21
Nüfusun Etnik ve Dinsel Dağılımı.....	23
Nüfusun Satın Alma Gücü.....	23
Bulgarların Hayattan Memnuniyeti	24
İnternete Erişim ve İnternet Kullanımı	25
Çalışma ve İşgücü.....	26
Eğitim	30
Sosyal Güvenlik	32
SOSYAL VE EKONOMİK GÖSTERGELER	34
Sosyal Göstergeler.....	34
Ekonomik Göstergeler	35
GENEL EKONOMİK DURUM	36
Genel Durum	36
İş Yapma Ortamı Göstergeleri.....	43
2021 Yılı Göstergeleri.....	45
Ekonomiyi Etkileyen İç ve Dış Olaylar	49
İç Olaylar.....	49
Dış Olaylar	50
Bulgaristan Ekonomisine İlişkin Beklentiler	51
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE DIŞ TİCARET	53
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	53
Dış Ticaret	55
Dış Ticaret İstatistikleri	61
BULGARİSTAN EKONOMİSİNİN SEKTÖREL BAZDA DEĞERLENDİRMESİ	64
Tarım	64
Genel Durum	64
Organik Tarım	66

SOFYA TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ

Bulgaristan Tarım Sektöründe Temel Sorunlar	66
Sanayi	67
Ulaştırma ve Telekomünikasyon	70
Ulaştırma	70
Karayolu Ulaştırması	70
Demiryolu Ulaştırması	72
Limanlar	75
Havayolu Ulaştırması	77
İntermodal Terminaller.....	77
Telekomünikasyon.....	78
Hizmetler	79
Bankacılık	79
Turizm.....	80
Sigortacılık.....	81
Enerji	82
Bulgaristan'ın Enerji Sektörüne Genel Bir Bakış	82
Enerji Piyasasının Serbestleştirilmesi	84
Gerçekleştirilmesi Öngörülen Enerji Projeleri.....	85
Balkan Doğalgaz Dağıtım Merkezi	85
Doğal Kaynaklar ve Madencilik	85
Para ve Sermaye Piyasaları	85
Perakende Sektörü	86
AR-GE ve Yenilikler.....	89
BÖLÜM II.....	92
TÜRKİYE İLE EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLERİN GELİŞİMİ.....	92
Ekonomik İlişkilerin Genel Durumu	92
Ticari İlişkilerin Genel Durumu	93
Bulgaristan'daki Türk Müteahhitlik Hizmetleri.....	99
Bulgaristan'daki Türk Yatırımları	100
İKİLİ ANLAŞMA VE PROTOKOLLER, KEK TOPLANTILARI	104
YATIRIM VE TİCARET İLİŞKİLERİNDE BİLİNMESİ GEREKEN GENEL KONULAR	105
Bulgaristan'da İş Yapmak İsteyenler İçin Pratik Bilgiler.....	105
Bulgaristan'da İş Kurma Prosedürü	105
LTD şirket (OOD) kuruluşu için başvuruda gerekli olan belgeler	106
Anonim şirket (AD) kuruluşu	106
Bulgaristan'da yabancı bir şirketin şube açması	106
Bulgaristan'da yabancı bir şirketin temsilcilik açması	107
Vergiler	109
Bulgaristan'da iş yapma maliyeti	110
Elektrik ve Su	110
Ücretler.....	111
Kira ve Satış.....	111

<i>Akaryakıt Fiyatları.....</i>	111
<i>Dikkat Edilmesi Gereken Diğer Hususlar, Görüş ve Öneriler</i>	112
<i>Yabancıların Yasal Statüleri.....</i>	112
<i>Yabancıların Bulgaristan'a Girişleri.....</i>	113
<i>Oturma İzinleri</i>	114
<i>Oturma İzni Türleri.....</i>	114
<i>Orta Vadeli İkamet İzinleri Verilmesinde En Sık Rastlanılan Durumlar</i>	114
<i>Uzun Vadeli Oturma İzinleri Verilmesinde Aranılan Genel Koşullar</i>	115
<i>Daimi Oturma İzni Verilmesinde En Sık Rastlanılan Durumlar</i>	115
<i>Oturma İzni Başvurularında Aranılan Genel Belgeler</i>	116
<i>Çalışma İzinleri</i>	116
<i>Genel Durum</i>	116
<i>Genel Kurallarda İstisnalar.....</i>	118
<i>Yabancıların İstihdam Edilmesi İçin Çalışma İzninin Gerekli Olmadığı Durumlar</i>	123
<i>Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Bulgaristan'a Giriş ve Bulgaristan'dan Transit Geçişlerinde Tabi Oldukları Düzenlemeler.....</i>	124
<i>Genel Olarak Gümrük Vergileri</i>	124
<i>Vergilere İlişkin Uygulamalar</i>	124
<i>Türkiye ile Bulgaristan arasında çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması.....</i>	124
<i>Kurumlar Vergisinden Muafiyet</i>	124
<i>Gelir Vergisi Uygulamaları</i>	125
<i>KDV Uygulamaları</i>	126
<i>Genel Olarak Ticari Uygulamalar: İthalat Denetimleri, İzinleri ve Sertifikasyon Gerekleri.....</i>	127
<i>Genel Durum</i>	127
<i>İthalatta aranan standartlar, teknik gerekler ve sertifikalar</i>	129
<i>Bulgaristan'da ithalat aşamasında ve transit geçişlerde sıkça sorun yaşanan ürünler ve konular ile bunlara ilişkin dikkat edilmesi gereken hususlar.....</i>	129
<i>Sınırdaki Bitki Sağlığı ve Veterinerlik Kontrolleri</i>	129
<i>Meyve-Sebze İthalatında 2019/1793 Sayılı AB Regülasyonuna Göre Kontroller.....</i>	130
<i>Bulgaristan'ın Savunma ile İlgili Ürün ve Çifte Kullanımı Olan Ürün ve Teknoloji İhracatının Kontrolüne İlişkin Mevzuatı.....</i>	130
<i>Bulgaristan Sınır Kapılarında Marka Tescil Kontrolleri</i>	131
<i>Bulgaristan'da Piyasa Denetimi.....</i>	131
<i>Yatırım Teşvikleri, Destek Veren Kuruluşlar</i>	132
<i>Gayrimenkul Yatırımı</i>	140
<i>Avrupa Birliği Fonları.....</i>	140
<i>Kamu İhaleleri.....</i>	141
<i>Serbest Bölgeler ve Sanayi Bölgeleri.....</i>	144
<i>Serbest Bölgeler.....</i>	144
<i>Ruşuk (Ruse) Serbest Bölgesi.....</i>	144
<i>Filibe (Plovdiv) Serbest Bölgesi</i>	144
<i>Burgaz Serbest Bölgesi</i>	145

SOFYA TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ

<i>Sanayi Bölgeleri</i>	<i>146</i>
<i>Başlıca Basın-Yayın Kuruluşları, Radyo ve Televizyon Kanalları</i>	<i>147</i>
<i>TV Kanalları</i>	<i>147</i>
<i>Radyo Kanalları</i>	<i>148</i>
<i>Gazeteler.....</i>	<i>148</i>
<i>Dergiler</i>	<i>148</i>
<i>Firma veri tabanları/ticari kataloglar</i>	<i>148</i>
<i>YIL İÇİNDE AÇILAN FUARLAR</i>	<i>149</i>
<i>BELLİ BAŞLI EKONOMİK VE TİCARİ KURULUŞLAR, PORTALLER, RESMİ KURUMLAR</i>	<i>150</i>
<i>Belli Başlı Kuruluşlar</i>	<i>150</i>
<i>Türk İşadamları v.b. Derneklerinin İsim, Adres, Telefonları</i>	<i>153</i>
<i>Bulgaristan'daki Mesleki Kuruluşlar</i>	<i>154</i>
<i>AB Fonları ile İlgili Web Sayfaları</i>	<i>154</i>
<i>Belli Başlı Ekonomi ve Haber Portalleri</i>	<i>154</i>
<i>Bulgaristan'da Bazı Resmi Kurumların Web Siteleri</i>	<i>155</i>
<i>Diğer Resmi Kurum ve Kuruluşlar</i>	<i>155</i>
<i>Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan Temsilcilikleri</i>	<i>156</i>

TABLOLAR

Tablo 1 Bulgaristan Hakkında Genel Bilgiler	17
Tablo 2 Parlamentoda Parlamenter Gruplar İtibariyle Milletvekili Dağılımı	18
Tablo 3 Bulgaristan Hükümeti ve Görev Dağılımı	19
Tablo 4 2020 Yılında Bulgaristan'da Aylar İtibariyle İstihdam Edilenlerin Sektörel/Kamu-Özel Sektör Dağılımı	28
Tablo 5 Bir Çalışan İçin Ödenmesi Gereken Zorunlu Sigorta/Vergiler Tablosu	33
Tablo 6 Bulgaristan'ın Sosyal Göstergeleri	34
Tablo 7 2022 Uyumlu Resmi Tatil Günleri	34
Tablo 8 Bulgaristan Ekonomik Göstergeleri	35
Tablo 9 2017-2020 Yıllarında Bulgaristan'ın Gayri Safi Katma Değerinin Sektörel Dağılımı (Milyon Euro)	38
Tablo 10 2020 Doing Business Sıralamasında Bulgaristan'ın İlk On Ülke ve Türkiye ile Kıyaslaması	44
Tablo 11 Bulgaristan'a En Çok Yatırım Yapan İlk 20 Ülkenin 2018-2020 Döneminde Yıllık Yatırımları ve 2020 Yılı İtibariyle Bulgaristan'daki Birikimli Yatırımları (Milyon Euro)	54
Tablo 12 2011-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Yıllık Ticareti (Milyon Euro)	61
Tablo 13 2016-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İthalatı (Milyon Euro)	61
Tablo 14 2016-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İhracatı (Milyon Euro)	62
Tablo 15 2020 Yılında Bulgaristan'ın Ticaretinde İlk On Ülke	63
Tablo 16 2020 Yılında Bulgaristan'ın Ülke ve Mal Gruplarına Göre	63
Tablo 17 2016-2020 Yıllarında Bulgaristan'da Tarımsal Üretimin Sektörel Dağılımı (Milyon Euro)	65
Tablo 18 2020 Yılında Nihai Tarımsal Üretime En Çok Katkı Sağlayan Bitkisel ve Hayvansal Ürünler	65
Tablo 19 2020 Yılında Aylık Sanayi Üretim Endeksleri	69
Tablo 20 Bulgaristan Karayolları (31.12.2020 itibariyle)	70
Tablo 21 Bulgaristan'da Demiryolu Transit Mesafeleri (km)	74
Tablo 22 İntermodal Terminaller	78
Tablo 23 Bulgaristan Menkul Kıymetler Borsası (BMKB) Endeksleri	86
Tablo 24 Bulgaristan'da 2020 Yılında En Çok Satış Yapan Perakende Zincirleri	88
Tablo 25 2020 Yılında Bilimsel Alan ve Sektörler İtibariyle Bulgaristan'da Ar-Ge Harcamaları (Bin Leva)	89
Tablo 26 2011-2020 Döneminde Bazı Ülkelerin AR-GE Harcamalarının GSYİH'ya Oranı	90
Tablo 27 Bulgaristan'ın Seçilmiş Avrupa Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Kredi Notu	93
Tablo 28 2011-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye ile Yıllık Ticareti (Milyon Euro)	94
Tablo 29 2016-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye'den 4'lü GTİP Bazında İthalatı (Bin Euro)	96
Tablo 30 2016-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye'ye 4'lü GTİP Bazında İhracatı (Bin Euro)	97
Tablo 31 Bazı AB Ülkelerinde Karşılaştırmalı Kurumlar ve Gelir Vergisi Oranları (2021)	110
Tablo 32 Bulgaristan'da Düzenlenmiş Piyasada Düşük Gerilim Elektrik Fiyatları	110
Tablo 33 Yatırım Sınıflarını Belirleyen Kriterler	133
Tablo 34 Yatırım Teşvikleri Kanunu Çerçevesinde Sağlanan Destekler	135
Tablo 35 Bulgaristan Ekonomi Bakanlığı'nın Yıllar İtibariyle Yatırım Destekleri İçin Bütçesi (Leva):	137
Tablo 36 Bulgaristan'da Düzenlenen Önemli Fuarlar	149
Tablo 37 Bulgaristan'da Belli Başlı Fuar Organizatörleri	149

ŞEKİLLER

Şekil 1 Bulgaristan'da Sayımlara Göre Nüfus.....	22
Şekil 2 Son Dört Sayımda Nüfusun Yaş Grubuna Göre Dağılımı	22
Şekil 3 Yıllar İtibariyle Üniversitelerde Öğrenim Gören Yabancı Öğrenciler (Bin Kişi)	32
Şekil 4 2020 Yılında Satın Alma Gücü Standartlarına Göre Kişi Başına Gerçek Bireysel Tüketim, AB-27 = 100	36
Şekil 5 2011-2020 Döneminde Cari Fiyatlarla Bulgaristan GSYİH'sı (Milyon Euro) ve GSYİH Büyüme Oranları (%).....	37
Şekil 6 2011-2020 Döneminde Bileşenlerin GSYİH'ya Katkısı (%).....	38
Şekil 7 2020 Yılında Ürün/Hizmet Grupları Bazında Fiyat Değişimi (%)	39
Şekil 8 2011-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Konsolide Kamu Borcu ve Borcun GSYİH'ya Oranı	40
Şekil 9 2015-2020 Döneminde Sektörler İtibariyle Bulgaristan'ın Gayri Safi Dış Borcu	40
Şekil 10 2011-2020 Döneminde Bulgaristan Ödemeler Bilançosu Bileşenleri (Milyon Euro)	41
Şekil 11 Bulgaristan'ın Uluslararası Sıralamalardaki Yeri.....	43
Şekil 12 2017-2021 Döneminde Bulgaristan'da Çeyrek Yıl Bazında İşsizlik Oranı ve İşsiz Sayısı Seyri	46
Şekil 13 Seçilmiş Bazı Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin 2020 Dış Ticaret Hacmi/GSYİH Oranları (%)	51
Şekil 14 2020 Yılı Sonunda Bulgaristan'da Birikimli DYY'nin Sektörler İtibariyle Dağılımı (Milyon Euro/%)	53
Şekil 15 2011-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Dış Ticareti (Milyon Euro)	55
Şekil 16 2020 Yılında Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İthalatı (Milyon Euro/%).....	56
Şekil 17 2020 Yılında Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İhracatı (Milyon Euro/%).....	57
Şekil 18 2020 Yılında Bulgaristan'ın En Büyük İthalat Partnerleri (Milyon Euro/%)	58
Şekil 19 2020 Yılında Bulgaristan'ın En Büyük İhracat Partnerleri (Milyon Euro/%)	59
Şekil 20 Yıllar İtibariyle Kayıtlı Tarımsal Üretici Sayısı	64
Şekil 21 2020 Yılında Genel Sigorta Prim Gelirlerinin Dağılımı	82
Şekil 22 2011-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye İle Yıllık Ticareti (Milyon Euro).....	94
Şekil 23 2021 Yılına Üçüncü Çeyreğinde Sektörlere Göre Ortalama Aylık Ücretler (Euro)	111

HARİTALAR

Harita 1 Bulgaristan Jeopolitik Haritası.....	16
Harita 2 Bulgaristan Fiziki Haritası	20
Harita 3 Bulgaristan Üzerinden Geçen Pan-Avrupa Transit Koridorları	71
Harita 4 Bulgaristan Demiryolu Haritası	73
Harita 5 Tuna Bölgesinin Lojistik Potansiyeli	76
Harita 6 Bulgaristan'da Belli Başlı Türk Yatırımları	100
Harita 7 Belediyeler İtibariyle İşsizlik Oranı	125

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bulgaristan Cumhuriyeti üniter bir devlettir. Ülke, toplam 265 belediyenin yer aldığı 28 idari bölgeye ayrılmıştır. Yasama organı 4 yıllığına seçilen 240 üyeli Parlamentodur. Parlamento, Cumhurbaşkanının hükümeti kurmakla görevlendirdiği Başbakana ve onun teklifiyle Bakanlar Kurulu üyelerine güvenoyu veya güvensizlik oyu verir. Yürütme, doğrudan seçimle işbaşına gelen Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşur. Bulgaristan'da yargı yetkisi Yargıtay, Danıştay, Temyiz Mahkemeleri, Bölge Mahkemeleri ve Asliye Hukuk Mahkemeleri tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca, kendi yetki alanında faaliyet gösteren ve 12 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi bulunmaktadır.

Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün 2021 sayımına ilişkin açıkladığı ön verilere göre 7 Eylül 2021 tarihi itibarıyla Bulgaristan nüfusu 6.520.314 kişidir. Kadınların sayısı 3.397.357 (nüfusun % 52,1'i kadar), erkeklerin sayısı 3.122.957'dir (nüfusun % 47,9'u kadar). Nüfusta azalma sadece son dört sayımda görülmektedir. En büyük düşüş 2021 sayımında meydana gelmiştir. Şöyle ki, ülke nüfusu önceki sayıma göre % 11,5 veya 844 bin kişi azalmıştır. Negatif doğal büyüme nedeniyle nüfus azalışı 448 bin kişi, bir diğer ifade ile toplam azalışın % 53 kadardır. Azalışın geri kalan % 47'si dış göç kategorisinde meydana gelen net çıkış sayesinde gerçekleşmiştir. İstatistikler, nüfusun yaşlanma trendinin derinleştiğine işaret etmektedir. 65 ve üzeri yaş grubunun payı 2011 yılına göre yüzde olarak 5,4 puan, 1992 yılına göre ise 9,6 puan artmıştır. Çocukların ve çalışabilir yaşta olanların sayısında ve payında düşüş gözlenmiştir. Öngörülere göre ülke nüfusu 2025 yılında 6.735.715 kişi, 2050 yılında 5.791.137 kişi ve 2080 yılında 4.872.317 kişi olacaktır. 2011 yılında gerçekleşen sayımda 5.664.624 kişi(% 84,8'i) kendini Bulgar, 588.318 kişi (nüfusun % 8,8'i) Türk ve 325.343 kişi (nüfusun % 4,9'u) ise kendini Roman olarak tanımlamıştır.

Bulgaristan İstatistik Enstitüsü verilerine göre 2020 yılında işsizlik oranı % 5,1'dir. İstihdam edilenlerin sayısı yılın sonunda 2.228.280 olmuştur. 2020'de işsizlerin sayısı 168.600 olarak gerçekleşmiştir. Ortalama çalışma ücretleri 700 euro olmuş, 1 Ocak 2021 tarihi itibarıyla ise asgari ücret 650 leva (332 euro) olarak belirlenmiştir. Bir taraftan azalan nüfus, diğer taraftan eğitilmiş ve kalifiye iş gücünün diğer AB üyesi ülkelere göç etmesi nedeniyle işletmeler iş gücü ediniminde büyük sorunlarla karşılaşmaktadır.

2021 yılı bütçesinde, eğitime 2,86 milyar euro ayrılmış olup, söz konusu rakam Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın % 4,5'ine tekabül etmektedir. Eğitim kalitesi bakımından Bulgaristan Batılı devletlerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Dünya çapında eğitimde ülkelerin yerini saptayan önemli çalışmalardan OECD'nin PISA 2018'e göre AB ülkeleri arasında Bulgaristan son sırada yer almaktadır. Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'nın, üyeleri arasında yaptığı bir anketin sonuçlarından, işverenlerin üniversite mezunlarının bilgilerini tatmin edici bulmadığı, gençlerin mesleki bilgi ve ekip çalışması yapabilecek yeteneklere sahip olmadığı, yabancı dil bilgilerinin yetersiz olduğu, girişimci düşünce tarzlarının bulunmadığı, teoriyle pratik arasındaki bağın kurulmasında zorluklarla karşılaştıkları, işe alındıklarında bilgi ve beceri eksikliklerin giderilmesi için ek eğitime tabi tutuldukları anlaşılmıştır. 2020/2021 öğretim yılında 54 üniversite ve lise düzeyinde eğitim veren toplam 996 okul ülkede faaliyet göstermektedir. Ülkedeki üniversitelerde 195,1 bin Bulgar, 16,7 bin yabancı öğrenci öğrenim görmektedir.

Bulgaristan ekonomisi, serbest piyasa şartlarına göre işleyen, dışa açık, özel sektörü orta düzeyde gelişmiş bir ekonomidir. Dünya Bankası, Bulgaristan ekonomisini üst orta gelirli ekonomilerden addetmektedir. 1 Ocak 2007'de AB'ye tam üye olan Bulgaristan, AB üyeliği koşulları sebebiyle ekonomik yapısında önemli reformlar yapmıştır. AB üyelik döneminde Bulgarların gelirleri satın

alma standardı olarak AB ortalamasının % 43'ünden % 55'ine yükselmiştir. Ancak, kaydedilen olumlu gelişmelere rağmen Bulgaristan, AB'nin en fakir ülkesi olmaya devam etmektedir. 2020 yılında Bulgaristan'da satın alma gücü standartları olarak kişi başına gerçek bireysel tüketim AB ortalamasının % 61'i kadar gerçekleşmiştir.

Dünya Bankası verilerine göre Bulgaristan ekonomisi 2020 yılında cari fiyatlarla GSYİH'sına göre dünyada 70'inci sıradadır. Uluslararası kuruluşların ve ekonomi uzmanlarının bazı değerlendirmelerine göre Bulgaristan'ın güçlü yönleri makroekonomik istikrar, çeşitlendirilmiş üretim tabanı, düşük üretim maliyeti, fiyatlar bakımından göreceli rekabet gücü, turizm potansiyelidir. Emek piyasasının durumu (düşük verimlilik, nitelikli iş gücü yetersizliği ve iş gücü göçü), gittikçe azalan ve göreceli olarak fakir nüfus (gelir seviyesi AB ortalamasının yarısı kadar), yolsuzluk, bürokratik verimsizlik, yargıda sıkıntılar, zaman zaman meydana gelen siyasi istikrarsızlıklar, parçalanmış siyasi yelpaze, AR-GE faaliyetlerinin kısıtlı kalması rekabet gücünü olumsuz etkileyen faktörlerdir.

2020 yılında reel GSYİH artış oranı -% 4,4 olarak, GSYİH ise 61,3 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına GSYİH 8.845 euro olmuştur. Pandemi öncesindeki yıllar incelendiğinde büyüme oranının AB ortalamasının üzerinde olduğu ve yeni üyelerin büyüme oranının seviyesinde olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu büyüme oranının fakirlik, ekonomik ve sosyal dengesizlik üzerinde olumlu etkileri henüz bulunmamaktadır. Fakirlik ve eşitsizlik seviyeleri AB'deki en yüksek olanlardır. Tarım sektörünün ekonomideki payı % 4, sanayinin % 25,3 ve hizmetlerin % 70,7 olmuştur. 2020 yılında % 0,1 oranında bir enflasyon meydana gelmiştir. İşsizlik oranı % 5,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bulgaristan'ın konsolide kamu borcu yıllık bazda % 22,9 oranında artarak 2020 yılı sonunda 15,14 milyar euro olmuştur. 2020 sonu itibarıyla konsolide kamu borcunun GSYİH'ya oranı % 25 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2020 yılında, pandeminin etkisiyle Bulgaristan'ın ödemeler bilançosu göstergelerinde oldukça olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim cari hesapta 161 milyon euro açık meydana gelmiştir. Sermaye hesabı 947 milyon euro fazla vermiş, ancak finansal hesap 3,2 milyar euroluk muazzam bir açlıkla yılı kapatmıştır.

2020 yılının başında bütün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi küresel ve yerel ekonomileri derin bir krize sürüklemiştir. Bulgaristan'ın 2021 ekonomik verileri Covid-19'un olumsuz etkilerinin yavaşça aşılmaya başlandığına işaret etmektedir. Nitekim, ülke GSYİH'si 2021 yılının ilk çeyreğinde 2020 yılının aynı dönemine göre % 1,8 daralmış, yılın ikinci çeyreğinde yıllık bazda % 9,9 oranında ve üçüncü çeyrekte yıllık bazda % 4,6 oranında büyümüştür. 2021 yılının ilk sekiz ayında Bulgaristan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımlar yıllık bazda % 57,9 azalarak 852,7 milyon euro olarak meydana gelmiştir. Maliye Bakanlığı verilerine göre Ağustos 2021 ayının sonunda ulusal bütçe ile AB kaynaklarından ülkeye tahsis edilen paranın birlikte hesabı tutulan konsolide mali programda 450,2 milyon euro büyüklüğünde bir fazla mevcuttur. Bir yıl önce programdaki fazla 1,62 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre enflasyon Ağustos 2021'de Temmuz 2021'e göre % 0,8, Aralık 2020'ye göre % 3,1, Ağustos 2020'ye göre ise % 3,7 olmuştur. 2020 ve 2021 yıllarında Covid-19 pandemisinin etkileri işsizlik istatistiklerine doğrudan yansımış, işsiz sayısı ve işsizlik oranı bir artış trendine girmiştir. Hastalığın yayılmasının daha güçlü olduğu zaman aralıklarında, örneğin 2020 yılının ikinci çeyreğinde, 2020 son çeyreğinde ve 2021 ilk çeyreğinde işsizlik verilerinde bir kötüleşme, salgının etkisinin azaldığı yaz ve sonbahar aylarında ise bir iyileşme görülmektedir. Pandeminin başlangıcından bu yana ilk defa 2021 yılının üçüncü çeyreğinde işsizlik oranı % 4,6'ya düşmüştür. Ortalama çalışma ücreti Temmuz 2021'de 1.533 leva, Ağustos 2021'de 1.485 leva ve Eylül 2021'de 1.543 leva olarak gerçekleşmiştir.

Bulgaristan, Dünya Bankası'nın 2020 Doing Business raporunda Bulgaristan, 190 ülke arasında 61'inci, Dünya Ekonomik Forumu'nun 141 ülkeyi kapsayan 2019 Küresel Rekabetçilik Endeksi 49'uncu, Transparency International'ın 2020 yılı Yolsuzluk Algısı Endeksi'nde 180 ülke arasında 69'uncu, Heritage Sivil Toplum Kuruluşu'nun 2021 yılı Ekonomik Özgürlük Endeksi sıralamasında 178 ülke arasında 35'inci sırada yer almıştır.

Temmuz 2020 itibarıyla Bulgaristan AB'nin ERM (Exchange Rate Mechanism) II mekanizması ve bankacılık birliğine kabul edilmiştir. Bulgar yetkililer Bulgaristan'ın ERM II mekanizmasına girmesini NATO ve AB üyeliği ile kıyaslanabilecek tarihi bir olay addetmekte, artık AB'nin gündemindeki konulara ilişkin Bulgaristan'ın varlığını daha güçlü bir şekilde hissettirebileceğini değerlendirmektedir. Bu gelişme sayesinde Bulgaristan ekonomisinin kan dolaşım sisteminin dünyanın en güçlü yapılarından biri ile birleştiği vurgulanmaktadır. En iyi ihtimalle Bulgaristan'ın Euro Bölgesine girişinin 2023 veya 2024'te olacağı düşünülmektedir.

Bulgaristan, bölgedeki diğer ülkelere göre dışa daha açık bir ekonomiye sahiptir. Bu nedenle ülke, küresel ve bölgesel çapta meydana gelen gelişmelere oldukça bağımlıdır. Dışa bağımlılığının en belirgin yaşandığı alan Bulgaristan'ın AB'ye, özellikle de Euro Bölgesine yüksek derecedeki finansal ve ticari entegrasyonudur. Ülke ekonomisinde oluşan yapısal dengesizliklerden kaynaklanan riskler dışarıdan gelen olumsuzluklarla birleştiğinde daha da güçlenmektedir. Covid-19 krizinden dolayı küresel ekonomi çok ciddi sorunlarla karşı karşıya olmaya devam etmektedir. Nitekim, global tedarik zincirlerindeki kırılmalar devam etmekte, taşıma hizmet fiyatları oldukça yüksek kalmakta, hammadde ve malzeme fiyatları yükselmekte, koronavirüsün çeşitli versiyonlarının yayılması ise dönemsel dalgalarla sürmektedir. Bulgaristan'ın da küresel ekonomiye entegre bir ülke olması bakımından Bulgar üreticiler kilit hammadde eksiklikleri, yüksek hammadde ve malzeme fiyatları, yüksek taşıma giderleri, geciken teslimatlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun 2021 sonbahar projeksiyonlarına göre Bulgaristan ekonomisi 2021 yılında % 3,8, 2022 yılında % 4,1, 2023 yılında ise % 3,5 oranında büyüyecektir. Enflasyonun 2021'de % 2,4, 2022'de % 2,9, 2023'te % 1,8 olması beklenmektedir. Komisyon tahminlerine göre gayri safi kamu borcunun GSYİH'ya oranı istikrarlı kalıp, 2021'de % 26,7, 2022'de % 26,7 ve 2023'te % 26,8 olacaktır. Cari hesap dengesinin GSYİH'ya oranı ise 2021'de % 0,4, 2022'de % 1,2, 2023'te % 2,7 seviyesinde gerçekleşecektir.

Bulgaristan'a 2020'de yapılan doğrudan yabancı yatırım (DYY) tutarı bir önceki yıla göre % 38,6 oranında artarak 2.273 milyon euro olmuştur. Bulgaristan Merkez Bankası'nın verilerine göre 2020 yılının sonunda Bulgaristan'da birikimli doğrudan yabancı yatırımların toplam büyüklüğü 48,2 milyar eurodur. 2020 yılında birikimli yatırımlar sıralamasında ilk beş ülke sırasıyla Hollanda, Avusturya, Almanya, İtalya ve İsviçre'dir. Ülkemiz 2020 yılı sıralamasında bir sıra ilerleyerek 14'üncü olmuştur.

Bulgaristan, küçük, dış ticaret açığı olan, dışa açık bir ekonomidir. Düşük emek verimliliği, öncelikli sektörlerde yatırım eksikliği ve üretimde AR-GE yetersizliği Bulgaristan'ın dış ticaretini olumsuz etkilemektedir. Bulgaristan DTÖ kurallarıyla uyumlu liberal bir dış ticaret rejimi uygulamaktadır. AB üyesi olarak ülkenin dış ticaret mevzuatı AB mevzuatı ile uyumludur. Dünya ticaretinde Bulgaristan'ın payı % 1,9 civarındadır. 2020'de ülkenin ihracatı yıllık bazda % 6,3 oranında azalarak 28 milyar euro, ithalatı % 8,9 azalarak 30,7 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret hacmi % 7,7 daralmış ve 58,8 milyar euro olmuştur. Dış ticaret açığı önceki yıla göre % 29 küçülerek 2,7 milyar euro seviyesinde kayıtlara geçmiştir. 2020 yılında ithalatın bileşenlerinden en büyük payı 2,7 milyar euro ile makina ve cihazlar alırken ikinci sırayı yaklaşık 2,6 milyar euro ile diğer hammadde ve malzemeler almaktadır. Yiyecek-içecek-sigara (2,59 milyar euro), cevherler (1,9

milyar euro), ham petrol ve doğal gaz (1,78 milyar euro), plastik ve kauçuk (1,74 milyar euro) en çok ithalatı yapılan diğer ürün gruplarıdır. 2020 yılında ihracatın bileşenlerine bakıldığında, birinci sırayı yaklaşık 3,4 milyar euro ile diğer hammadde ve malzemelerin aldığı görülmektedir. Demir dışı metaller (2,6 milyar euro), gıda sektörü hammaddeleri (2,3 milyar euro), gıda (1,9 milyar euro), diğer yatırım malları (1,8 milyar euro), makina ve cihazlar (1,7 milyar euro) en çok ihracatı yapılan diğer ürün gruplarıdır. Bulgaristan'ın en büyük dış ticaret fazlası Almanya (1.090 milyon euro), Romanya (880,1 milyon euro), Yunanistan (650 milyon euro) ve Belçika (538,6 milyon euro) ile ticaretinde meydana gelmektedir. En büyük dış ticaret açığı ise Çin (1.956,6 milyon euro), Rusya (1.495,3 milyon euro), Türkiye (383,1 milyon euro) ve Polonya (341,6 milyon euro) ile ticarete olmaktadır. Bulgaristan'ın en büyük ithalat partnerleri Almanya, Çin, Türkiye, İtalya, Rusya, Romanya, Yunanistan, Polonya, Hollanda ve Fransa'dır. Ülkenin ithalatındaki ilk 10 ticari partner Bulgaristan 202 yılı toplam ithalatının % 59,2'sini oluşturmuştur. En büyük ihracat partnerleri ise Almanya, Romanya, İtalya, Yunanistan, Türkiye, Fransa, Belçika, Çin, Hollanda ve Polonya'dır. Bulgaristan ihracatındaki ilk 10 ülke toplam ihracatın % 60,8'ini teşkil etmiştir.

2020 yılında Bulgaristan ihracatı 2018 ve 2019 yıllarına göre azalmış olsa da ülke dünya sıralamasında 2019'daki 60'inci pozisyonundan 2020'de 58'inci pozisyona ilerlemiştir. Avrupa Birliği'nde ülke 21'inci sırada olup, Hırvatistan, Estonya, Letonya, Lüksemburg, Kıbrıs ve Malta'nın önündedir. Hammadde ve enerji, ihracatın % 31-32'sini oluşturmaktadır. Daha yüksek katma değeri olan ürün çeşitliliği artmaktadır. Bu ihracat, toplam ihracatın % 24'ünü oluşturmaktadır.

Bulgaristan Merkez Bankası verilerine göre Ocak-Ağustos 2021 döneminde Bulgaristan'ın ihracatı yıllık bazda % 22,4 artarak 22,2 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Bulgaristan'ın ithalatı yıllık bazda % 26,5 artarak 24,7 milyar euro olmuştur. Ülkenin dış ticaret hacmi, 2020 ilk sekiz ayın seviyesi olan 37,7 milyar eurodan 2021 yılının ilk sekiz ayında 46,9 milyar euro seviyesine yükselmiştir. Ocak-Ağustos 2021 döneminde dış ticaret dengesi negatif olup 2.448,5 milyon euro olarak meydana gelmiştir.

Bulgaristan'ın gerek toprak gerekse de iklim yapısı tarıma elverişlidir. Bulgaristan'ın AB üyeliği ile birlikte tarım sektörüne Avrupa finansmanı sağlanmaktadır. 2016-2020 döneminde tarım sektörü yıllık çıktısı 3,9-4,21 milyar euro arasında gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün Bulgaristan ekonomisindeki payı 2019 yılında % 3,8, 2020 yılında ise % 4 olarak gerçekleşmiştir.

2020 yılında Bulgaristan'da sanayi sektörü gayri safi katma değer % 25,3'ünü oluşturmaktadır. Temel metaller (% 14,9), gıda (% 11,7), makina ve donanım (% 6,4), metal inşaat malzemeleri, kazan, petek, tank imalatı, metal işleme, metalden mutfak eşyası, hırdavat (% 5,1), elektrik teçhizatı (% 5), kimyasal maddeler (% 4,7), inşaat malzemeleri (% 4,2), giyim (% 4), otomotiv (% 3,4) sanayide önemli sektörlerdir.

Bulgaristan Türkiye, Batı Avrupa, Rusya ve Karadeniz bölgelerini birbirlerine bağlayan çok önemli uluslararası yol güzergahında stratejik bir konumdadır. Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında Varna ve Burgaz kentlerinin limanları ile Tuna Nehri üzerinde Rusçuk limanları bulunmakta ve böylece ülke gerek deniz gerekse nehir taşımacılığında ulaşım imkanları sunmaktadır. Altyapının eski ve yetersiz olması ulaştırma sektörünün en büyük zaaf noktasıdır ve halihazırda artan ulaştırma ihtiyaçlarını zor karşılayacak durumdadır. Bulgaristan, AB fonlarından da yararlanarak, ulaşım altyapısını yenileme ve genişletme çalışmalarını sürdürmektedir.

Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı telekomünikasyon alanında devlet politikalarını belirlemektedir. Öte yandan özerk bir devlet kuruluşu olan Haberleşme Denetim Komisyonu,

devletin telekomünikasyon politikasını yürütmekte, telekomünikasyon faaliyetinin düzenlemesini ve kontrolünü gerçekleştirmektedir.

Kasım 2021 sonu itibariyle, bankacılık sektörü aktifleri 68,16 milyar eurodur. Yılın ilk on bir ayında bankacılık sistemi karı 665 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. Sistem bilançosunda öz sermaye 8,39 milyar euro seviyesindedir. Likidite tamponu 16,72 milyar eurodur. Kasım sonu itibariyle brüt kredi portföyü 45 milyar euro, mevduat toplamı ise 58 milyar euro olmuştur. Bulgaristan'da bankalar üç gruba ayrılmaktadır. Birinci grup, varlıkları baz alınarak belirlenen en büyük beş lisanslı bankadan oluşmaktadır. İkinci gruba diğer bankalar dahildir. Üçüncü grup ise yabancı bankaların Bulgaristan'daki şubelerini kapsamaktadır. 30 Kasım 2021 itibariyle birinci gruba UniCredit Bulbank, DSK Bank, United Bulgarian Bank, Eurobank Bulgaria ve First Investment Bank dahildir. İkinci grup Raiffeisenbank (Bulgaria), Central Cooperative Bank, Allianz Bank Bulgaria, Bulgarian Development Bank, ProCredit Bank (Bulgaria), Investbank, Municipal Bank, Bulgarian-American Credit Bank, International Asset Bank, TBI Bank, D Commerce Bank, Texim Bank, Tokuda Bank bankalarından oluşmaktadır. Üçüncü gruba ise ING Bank N.V. – Sofya Şubesi, Citibank Europe - Bulgaristan Şubesi, BNP Paribas Personal Finance S.A. - Bulgaristan Şubesi, BNP Paribas S.A. - Sofya Şubesi, T.C. Ziraat Bankası - Sofya Şubesi, Varengold Bank AG - Sofya Şubesi ve Bigbank AS – Bulgaristan şubesi dahildir.

Bulgaristan, Karadeniz kıyısındaki sahil şeridi, tarihi mirası, dağları, kaplıcaları, geniş düzlükleri, ırmakları, gölleri ve mağaraları ile hem yaz hem de kış turizminde önemli bir potansiyele sahiptir. Yaz turizmi Bulgaristan'ın geleneksel olarak güçlü olduğu turizm alanıdır. Ancak ülke Yunanistan, Türkiye, Mısır, Tunus gibi ülkelerle rekabet etmektedir. Kış turizmi gittikçe daha sürdürülebilir ve yaz turizmine kıyasla daha öngörülebilir olmaya başlamıştır. Son zamanlarda Bulgaristan kültür ve SPA turizminde iyi gelişmeler kaydedilmektedir.

31 Ekim 2021 itibariyle genel sigortacılık alanında 23 şirket, hayat sigortası alanında 10 şirket, reasürans alanında ise 8 şirket faaliyette bulunmuştur. 2020 yılında Bulgaristan'da şirketlerin genel sigorta prim gelirleri toplam 1,25 milyar eurodur. Sektör şirketlerinin toplam hayat sigortası prim geliri 100 milyon eurodur. Reasürans prim gelirleri 2020 yılında 933 milyon euro olmuştur.

Bulgaristan'ın enerji koridorlarının üzerinde bulunması, AB üyesi olarak enerji etkinliği ve çevre konularında birçok hukuksal yükümlülüğü yerine getirme gerekleri ülkenin enerji jeopolitiğinde etkin rol almasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, Bulgaristan Balkanlar'da ve Avrupa'nın bütününde enerji güvenliği açısından önemli bir yere sahiptir. Bunun farkında olan Bulgaristan birçok uluslararası enerji projesinde yer almakta, bunun yanı sıra kendi inisiyatifiyle bazı uluslararası projelere önderlik yapma çabasıdadır. Diğer taraftan, ülke, Güneydoğu Avrupa'nın önde gelen elektrik enerjisi ihracatçılarından biridir ve yenilenebilir enerji kaynaklarını daha etkin kullanarak daha fazla elektrik ihracatı yapma potansiyeline sahiptir. Bulgaristan'ın enerji sektörü köklü bir sektör olmasına rağmen küçük bir sektördür. Bulgaristan, elektrik ve yakıt sıkıntısı yaşanmayan bir ülkedir. Ülkenin önemli miktardaki yerel doğal kaynakları, güçlü yerel enerji üretimi, büyük petrol işleme kapasitesi elektrik ve yakıt temininde düşük riskli bir ortam yaratmaktadır. Ancak, petrol işleme maliyetlerinin yüksek olması, elektrik altyapısının eski olması nedeniyle kayıp yaratması ve ülkenin ham petrol ve doğalgazda Rusya'ya bağımlı olması arz güvenliği bakımından risk arz etmektedir.

Bulgaristan'da kömür madenciliği sektörü boyut anlamında küçük olmakla birlikte büyük öneme sahiptir. Bulgaristan'ın enerji kalemleri içinde kömür en önemli kalemdir. Plevne düzlüğünde petrol kaynakları bulunmaktadır. Ancak söz konusu petrol ülkenin ihtiyacını karşılamaktan uzaktır.

Bulgaristan’da demir, kurşun, çinko ve bakır cevherleri bulunmaktadır. Ancak demir kaynakları yetersiz olduğu için ithalat da yapılmaktadır. Bulgaristan’da yoğun olarak kireç taşı ve granit de bulunmaktadır.

Günümüzde Bulgaristan sermaye piyasasının bel kemiğini Finansal Denetleme Komisyonu, Bulgaristan Menkul Kıymetler Borsası – Sofya (BMKB), interbank ve aracılar oluşturmaktadır. 2021 yılında Bulgar Menkul Kıymetler Borsası’nın SOFIX endeksinde % 42,04 oranında bir artış meydana gelmiş, endeks 447,53’ten 635,68’e çıkmıştır. BGBX 40 da 101,38’den 143,68’e yükselerek % 41,72 oranında büyümüştür Aynı dönemde işlem sayısı önceki yıla göre % 42 artarak, yaklaşık 87 bin düzeyinde gerçekleşmiştir. Cirolar 2020 yılında yaklaşık 203 milyon euro iken 2021’de % 106 artarak 419 milyon euroya ulaşmıştır. Piyasa sermaye değeri geçen yıla göre % 8,56 oranında artarak yaklaşık 15,7 milyar euro olmuş ve GSYİH’nin % 23,97’sine tekabül etmiştir.

Uzmanlar, Covid-19 pandemisi ile birlikte perakende sektöründe yaşanan değişimlerin pandemi öncesinde başlayan süreçlerin hızlanmasından ibaret olduğunu değerlendirmektedir. Pandemi öncesinde çoğu perakendecinin online satışlarının toplam cironun % 10’unu geçmezken pandemi ile birlikte bu rakamın % 15 - % 20, bazen % 30’lara ulaştığı dikkat çekmektedir. Covid-19 pandemisinin gıda ve içecek şirketlerini fazla etkilemediği gözlenmiştir. Bulgaristan’ın ilk 100 perakende şirketinden 28’i gıda ve içecek perakendecileridir. Bu şirketlerin geliri ilk 100 perakende şirketinin elde ettiği gelirin % 50’sine tekabül etmektedir. Pandemi, kozmetik ürünlerinin satışlarında % 5 ila % 7 oranında bir düşüşe sebep olmakla birlikte birçok online satış fırsatını da beraberinde getirmiştir. Kozmetik sektöründe en fazla etkilenen ürün grupları olarak makyaj, dekoratif kozmetik ve parfümler gösterilmektedir.

Avrupa Birliği’nde Bulgaristan AR-GE harcamalarının GSYİH’ya oranı en düşük olan ülkeler arasında yer almaktadır. 2020 yılında ülkede 1 milyar leva AR-GE harcaması yapılmıştır. Söz konusu harcamaların GSYİH’ya oranı 2019 yılında % 0,84 iken 2020’de % 0,86 olmuştur.

Ortak tarihsel ve kültürel geçmişi ve sınırı paylaştığımız komşumuz Bulgaristan, Türkiye açısından önemli bir ülkedir. Türkiye, Bulgaristan’ın önemli ticaret ortağıdır. Türkiye’nin Avrupa ülkeleriyle yaptığı ticaretin karayolu ile taşınan kısmının büyük bir bölümü Bulgaristan üzerinden geçmektedir. Ayrıca Bulgaristan, Balkanlar’ın coğrafi olarak merkezindedir. İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi Türkiye’nin üretim merkezlerine de çok yakındır. 2007 yılından itibaren Bulgaristan’ın AB’ye üye olması, ülkenin Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliğine dahil olmasından dolayı ikili ticarette gümrük vergilerinin sıfırlanması, Bulgaristan’da kurumlar ve gelir vergisi oranlarının % 10 olması Bulgaristan’ı Türk yatırımcıları gözünde cazip kılan özelliklerdir. Sonuç itibarıyla ülke, hem yatırım imkan setleri hem de AB pazarına giriş için önemli fırsatlar sunmaktadır.

2015-2020 döneminde Bulgaristan’ın Türkiye’ye ihracatı ortalama % 2,3 yıllık oranla azalmış, Türkiye’den ithalatı ise % 7,8’lik bir yıllık büyüme oranına ulaşmıştır. 2020 yılında Bulgaristan’ın Türkiye’ye ihracatı 1,81 milyar euro seviyesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu ihracatta yıllık bazda % 16,9 oranında bir azalış meydana gelmiştir. Türkiye, Bulgaristan’ın ihracatında % 6,4’lük bir payla, beşinci sırada yer almıştır. Bulgaristan’ın Türkiye’den ithalatı 2,19 milyar euro olmuştur. Söz konusu ithalatı yıllık bazda % 0,84 oranında bir düşüş meydana gelmiştir. Toplam ithalattaki % 7,1’lik payıyla ülkemiz Bulgaristan’ın üçüncü büyük ithalat partneri olmuştur. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 4 milyar euro olmuştur. Bulgaristan’ın Türkiye ile ticaret hacminin Bulgaristan’ın toplam ticaretindeki payı % 6,8 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, Almanya, Romanya ve İtalya’nın ardından Bulgaristan’ın dördüncü büyük ticaret ortağı olmuştur. 2020 yılında Türkiye’ye ihracatta daralma Türkiye’den ithalattaki daralmadan büyük olduğu için Türkiye lehindeki fazla 2020 yılında

daha da büyüyerek 383 milyon euroya ulaşmıştır. 2020 yılında Türkiye Bulgaristan'a en çok bakır cevherleri ve konsantreleri, bakır teller, otomobil/steysin vagonlar/yarış arabaları, demir-çelikten yassı haddelenmiş ürünler, izole edilmiş tel ve kablolar, taze veya soğutulmuş domates, turunçgiller, vulkanize kauçuktan eşya ihraç etmiştir. Arıtılmış bakır ve işlenmemiş bakır alaşımları, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, izole edilmiş teller ve kablolar, işlenmemiş kurşun, demir-çelik hurdaları, işlenmemiş çinko, kakao hamuru, propilen ve diğer benzer polimerler, ayçiçeği tohumu, buğday ve mahlut 2020 yılında Bulgaristan'ın Türkiye'ye en çok ihraç ettiği ürün grupları olmuştur.

Bulgaristan'da önemli yatırımcı konumunda faal durumda bulunan 70 adet Türk firması mevcuttur. Ülkede Türk yatırımlarının toplam tutarı 2,5 milyar euroya yakın bir seviyededir. Türk firmaları tarafından 15.000'den fazla kişi istihdam edilmektedir. Müteahhitlerimiz Bulgaristan'da otoyol, metro, tünel, atık ve su arıtma tesisleri, AVM yapım projeleri başta olmak üzere her türlü müteahhitlik işlerini takip etmekte ve hem ana yüklenici hem de taşeron olarak bu tür projelerde yer almaktadır.

Bulgaristan'da şirket kuruluşu Adalet Bakanlığı'na bağlı Kayıtlar Ajansı çerçevesinde tutulan Ticaret Siciline kayıt ile gerçekleşmektedir. Türkiye'den farklı olarak ticaret ve sanayi odalarına kayıt gönüllülük esasına dayalıdır. Ticaret Siciline kayıt olduktan sonra firmalar hukuki varlık kazanmakta, faaliyetlerine başlayabilmektedir. Bulgaristan'da % 100 yabancı sermayeli şirket kurulabilmektedir. Limited Şirket, Anonim Şirket, Kolektif Şirket ve Komandit Şirket türleri Bulgaristan Ticaret Kanunu'nun öngördüğü şirket türleridir. Bunların dışında, Bulgaristan'da ticari faaliyetler tek şahıs tacir, holding, şube ve kooperatif şeklinde de yürütülebilmektedir. Kendi ülkesinin kanunları çerçevesinde ticari faaliyette bulunmak üzere kayıt yaptırmış her yabancı kişinin Bulgaristan Ticaret Kanununa göre Bulgaristan'da yabancı kişi şubesi açma hakkı bulunmaktadır. Şube açma başvurusu Ticaret Sicilini tutmakla görevli Kayıtlar Ajansı'nın herhangi bir bölge temsilciliğine yapılabilmektedir. Bulgaristan Yatırımları Teşvik Kanunu gereğince ulusal mevzuatlarına göre ticari faaliyette bulunabilen yabancı kişiler Bulgaristan'da ticari temsilcilik açabilmektedir. Temsilciliklerin Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'na kaydolması zorunludur. Ticari temsilcilik, genellikle Türkiye'deki ana şirket adına Bulgaristan'da destek faaliyetler icra eder (reklam, promosyon, müşteri bulma vs.). Ticari temsilcilik kendi adına gelir ve kazanç elde edemez.

Bulgaristan'da KDV oranı (otelcilikte, kitaplarda ve pandemi nedeniyle başka bazı ürün ve hizmetlerde uygulanan % 9 KDV oranı hariç) % 20'dir. Kurumlar vergisi oranı % 10'dur. İşsizlik oranının ülke ortalamasının % 25 üzerinde olan bölgelerde vergi mükellefleri belirli koşullar altında kurumlar vergisinden muaftır. Gelir vergisi oranı % 10, temettü vergisi oranı % 5'tir.

Hanehalkı dışındaki elektrik tüketicileri kullandıkları elektriği serbest piyasadan almaktadır. Serbest piyasada elektrik satışları muhtelif elektrik dağıtım şirketleriyle anlaşmaya varılan koşullar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bağımsız Enerji Borsası IBEX'de alım-satımlarda ulaşılan fiyat seviyeleri serbest piyasadaki fiyatlara ısk tutmaktadır. Bulgaristan genelinde su fiyatları belediyelere göre değişim göstermektedir. Sofya'da sanayi kullanımı için suyun m³ fiyatı KDV dahil, 1,532 euro – 1,841 euro arasında değişmektedir. 2021 yılının üçüncü çeyreğinde ülkedeki ortalama ücret 777 euro olmuştur. Yıllık bazda söz konusu ücrette % 10,7 artış gözlenmiştir. Sektörlere göre ücret 481-1.885 euro arasında değişim arz etmektedir. Sofya'da A sınıfı ofis kiralari m² başına aylık 13–15 euro arasında değişmektedir. B sınıfı ofis kiralari ise ortalama ayda 9-10 euro/m²'dir. Sofya'da ofislerin satış fiyatı m² başına 900–1.500 euro arasında değişmektedir. Ortalama fiyat ise m² başına 1.200 eurodur.

Aksi bir anlaşma ile belirlenmedikçe tüm yabancılar Bulgaristan'a girişleri ve burada ikamet etmeleri için vize temin etmek zorundadırlar. Yabancı Uyruklular Yasası vize türlerini "havayolu transit vizesi, kısa süreli vize ve uzun süreli vize" olmak üzere üçe ayırmaktadır. İki ülke vatandaşlarının tabi olduğu vize düzenlemesi 10 Mart 1993 tarihli Vize Anlaşması'na dayanmaktadır. Türk vatandaşlarının Bulgaristan'a giriş ve bu ülkeden transit geçiş için Bulgaristan'ın Ankara, İstanbul veya Edirne diplomatik misyonlarına veya konsolosluklarına vize başvurusunda bulunmaları gerekmektedir.

Bulgaristan'da dört tür oturma izni bulunmaktadır: Kısa vadeli (kısa süreli vize ülkeye giriş tarihinden sonraki 6 aylık süre zarfı içinde 3 aya kadar oturma izni sağlamaktadır), orta vadeli (1 yıllık oturma izni ile sağlanır), uzun vadeli (5 yıllık oturma izni ile sağlanır), daimi (süresiz oturma izni ile sağlanır).

Türk vatandaşları Bulgaristan'da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşları Bulgaristan'da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşına çalışma izni verilmesi için yerel işverenin bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine başvuru yapılması gerekmektedir. Bulgaristan'da Birleşik Oturma ve Çalışma İzni aracılığı ile Türk vatandaşlarının istihdam edilebilmesi için uyulması gereken bazı şartlar mevcuttur. Ancak Bulgaristan Çalışma ve Sosyal Politika Bakanı uygun gördüğü durumlarda ve ülkedeki yatırımları teşvik etmek amacıyla bahse konu şartlardan bağımsız olarak çalışma izni verebilmektedir.

AB İşleyiş Anlaşması'nın 207. maddesine göre ortak ticaret politikası AB'nin ayrıcalıklı yetki alanıdır ve Avrupa Komisyonu tarafından icra edilmektedir. Avrupa Komisyonu'nun temel hedeflerinden biri yerel üretimi haksız ticari uygulamalardan korumaktır. Bu doğrultuda çeşitli anti-damping önlemleri, devlet destekli ithalat önlemleri ve koruma önlemleri uygulanabilmektedir. Bulgaristan gümrük rejimi ilke olarak liberal bir özellik gösterse de özel durumlarda milli güvenliğin, kamu düzeninin ve ahlakın, insanların, hayvanların ve bitkilerin yaşamının ve sağlığının, milli zenginliği oluşturan sanat eserleri, tarihi ve arkeolojik değerlerin, sınai ve fikri hakların korunmasına ilişkin birtakım gerekçelere dayanan yasak ve sınırlamalar getirmektedir. Söz konusu kısıtlama ve yasaklamalar AB mevzuatına ve Bulgaristan'ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalara dayanmaktadır.

AB üyeliğinin ardından Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin bir tarafı haline gelen Bulgaristan ile Türkiye arasında sanayi ürünlerinin ticaretinde gümrük vergisi alınmamaktadır. Tarım ürünleri içinse AB'nin Türk tarım ürünlerine uyguladığı tercihli vergi oranları uygulanmaktadır. Türkiye-AB Gümrük Birliği kapsamında bulunmayan tarımsal, hayvansal ve su ürünlerinin Türkiye'den Bulgaristan'a ihracatında veya bu ülkeden transit geçişlerinde mevzuata uygunluk konusunda bir takım sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Bu konuda gerekli uygunluk değerlendirme belgelerinin ve sertifikaların kuralına uygun düzenlenmesi önem arz etmektedir.

Bulgaristan, BM Güvenlik Konseyi, AB ve AGİT kararları ile uyumlu bir şekilde silah ve silahlara ilişkin ekipmanın satış ve tedarikinde yasak veya gözetim uygulamakta ve ayrıca silah ve muhtemel ikili kullanımı olan mal ve teknolojilerin dış ticaretini kontrol etmektedir. Çifte kullanımı olan ürünlerin Bulgaristan'dan transit geçiş yapabilmesi için Bulgaristan yetkili merciinden izin alınması gerekmektedir.

Bulgaristan gümrük kapılarında yapılan marka tescil kontrolleri neticesinde Bulgar Patent Ofisince tescillenmiş markalara sahip ihraç malları taşıyan Türk kamyonları, marka tescil evrakları sürücü

tarafından hemen tevsik edilemeyince durdurulmakta ve sürücüler kimi zaman savcılığa sevk edilmektedir.

Ürünlerin serbest dolaşımına ilişkin mevzuat ile Eski ve Yeni Yaklaşımın ilkeleri birçok Bulgar yasa ve yönetmeliğine dahil edilmiştir. Böylelikle piyasaya sürülecek ürünlerin güvenli ve uyumlaştırılmış kurallara uygun olması sağlanmıştır. Yasal olarak aranan şartların uygulanmasını teminen Bulgaristan'da çeşitli denetim organlarının yer aldığı bir sistem mevcuttur. "Piyasa denetim organları" olarak adlandırılan söz konusu organlar, tehlikeli ve mevzuata uygun olmayan ürünlerin piyasaya arz edilmesini önlemek amacıyla kontrol ve denetim prosedürleri icra etmektedir.

Bulgaristan'da yapılan büyük çaplı yatırımlar Bulgaristan Yatırım Ajansı tarafından desteklenmektedir. Yatırımlar, belirli kriterler baz alınarak sınıflandırılmaktadır ve çeşitli desteklerden yararlanabilmektedir.

Bulgaristan'da 2014-2020 döneminde İyi Yönetim, Ulaştırma ve Ulaştırma Altyapısı, Büyüyen Bölgeler, İnsan Kaynaklarını Geliştirme, İnovasyon ve Rekabetçilik, Çevre, Akıllı Büyümeye Yönelik Bilim ve Eğitim operasyonel programları ve Kırsal Kalkınma ile Denizcilik ve Balıkçılık programları çerçevesinde Avrupa fonlarından yararlanmak mümkün olmuştur. Bunlardan inovasyon ve rekabetçilik, insan kaynaklarını geliştirme ve kırsal kalkınma alanlarındakiler iş dünyasına yöneliktir. 2021-2027 dönemine ait yeni operasyonel programlarının çerçevesi henüz netleşmemiştir. Ayrıca, Covid-19 pandemisinin olumsuz ekonomik ve sosyal etkilerine karşı Bulgaristan'ın Toparlanma ve İstikrar Planının onay süreci henüz tamamlanmamış olup, söz konusu mekanizma çerçevesinde ülkenin 2026 yılına kadar 6,22 milyar euro hibe destek ve 4,55 milyar euro borçtan faydalanabilmesi gündemdedir.

Kamu ihaleleri sistemi aracılığıyla, Avrupa fonları ve programları çerçevesinde gelen finansman dahil, ülke ölçeklerine göre önemli büyüklükte kamusal kaynakların dağılımı sağlanmaktadır. 2021 yılında 19.345 kamu ihalesi açılmıştır. Bunlardan 3.570'i inşaat, 9.655'i ürün tedariki, 6.120'si hizmet alımı sektörlerinde açılmıştır. Aynı yıl 1.336 milyon leva değerinde 25.415 kamu ihalesi sözleşmesi ve 7.692 annex imzalanmıştır.

Ülkede her biri önemli ulaşım rotaları üzerinde kurulu 3 serbest bölge bulunmaktadır: Rusçuk (Ruse) Serbest Bölgesi, Filibe (Plovdiv) Serbest Bölgesi ve Burgaz Serbest Bölgesi. Bahse konu bölgelerde yasal olan her çeşit ekonomik faaliyete izin verilmektedir. Bölgelerdeki imkanlar, kolaylıklar ve hizmetler depolama, paketleme, markalama, dağıtım, re-eksport v.b. genel ticari faaliyetler için elverişli ve uygundur. Serbest bölgelerin arsa ve altyapıları devlete aittir. Diğer taraftan, Bulgaristan'daki sanayi bölgeleri, üretim, depolama, lojistik ve diğer faaliyetler için oldukça çekici koşulları uygun fiyatlara sunmaktadır. Yatırım projeleri devlet, belediyeler ve çeşitli yerel ve yabancı ticaret ve sanayi odaları tarafından desteklenmektedir. Devlet, sanayi bölgeleri ve teknoloji parkları kurulumunu ve doğrudan yabancı yatırım akışını desteklemek amacıyla Ulusal Sanayi Bölgeleri Şirketi'ni kurmuştur.

Bulgaristan'ın Başkenti Sofya ve ikinci büyük şehri Filibe başta olmak üzere çeşitli şehirlerinde inşaat, makina, enerji, otomotiv, tarım ve tarım makinaları, tıbbi ekipman, mobilya, reklam ve baskı alanlarında büyük fuarlar düzenlenmektedir.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu rapor, T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği tarafından Bulgaristan ve çeşitli uluslararası kaynaklardan elde edilen verilere dayanılarak hazırlanmıştır. Rapor, Bulgaristan hakkında tarih, coğrafya, siyaset ve nüfus gibi konularda genel bilgileri içerirken yoğun olarak sektörleriyle, ticari ve yatırım potansiyeliyle ve mevzuatıyla Bulgaristan ekonomisini irdelemektedir. İçerdiği bilgiler Türk işadamlarının daha çok uygulamaya dönük ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla derlenmiştir.

Rapor hazırlanırken 2021 yılı sonu itibarıyla en güncel bilgiler derlenmeye çalışılmıştır. Daha güncel ve detaylı bilgilere T.C. Ticaret Bakanlığı İnternet sitesindeki Bulgaristan ülke profili sayfasından ulaşılabilmektedir.

Harita 1 **Bulgaristan Jeopolitik Haritası**

ÜLKE HAKKINDA GENEL BİLGİLER**Ülke Kimliği**Tablo 1 **Bulgaristan Hakkında Genel Bilgiler**

Devletin adı	Bulgaristan Cumhuriyeti
Başkenti	Sofya
Yönetim biçimi	Parlamenter Cumhuriyet
Resmi dili	Bulgarca
Alfabesi	Kiril alfabesi
Cumhurbaşkanı	Rumen Radev
Başbakan	Kiril Petkov
Dinsel dağılım	Ortodoks Hristiyan (% 78), Müslüman (% 10)
Para birimi	leva (BGN), 1 leva=100 stotinki
Ölçü sistemi	Metrik
Üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar	AB, NATO, BM, IMF, WTO, Dünya Bankası vs.
Sabit döviz kurları	leva/euro – 1,95583
Yüzölçümü	110.993 km ²
Nüfus (2020)	6.916.548
Kadın	3.566.833
Erkek	3.349.715
Kentsel nüfus	% 72,9
Ortalama yıllık nüfus artışı (%)	- 5
Nüfus yoğunluğu (kişi /km²)	62,3
Mesai saatleri ve günleri	9.00-17.30 – Pazartesi-Cuma
Haftalık çalışma saati (Ortalama)	40
Büyük kentler ve limanlar	Sofya, Filibe (Plovdiv), Varna (liman), Burgaz (Burgas, liman), Rusçuk (Ruse, liman), Eski Zağra (Stara Zagora), Plevne (Pleven)
Türkiye ile saat farkı	Yaz döneminde yok, kış döneminde 1 saat geride
Uluslararası telefon kodu	+359

Ülkenin Kısa Tarihçesi

Bulgaristan'ın ilk sakinleri Hint-Avrupa kökenli bir kavim olan Traklar'dır. Milatla birlikte bu topraklar önce Roma İmparatorluğu daha sonra da Bizans İmparatorluğu hakimiyetine girmiştir. M.S. 7. yüzyılda bu topraklara yerleşen Bulgar kavim, Slavlar ve Traklar ile birlikte bu bölge üzerinde Bulgaristan'ın başlangıcı sayılan Bulgar Devleti'ni kurmuştur. İdareci sınıfını oluşturan kavim bir süre sonra Slav dilini, 9. yüzyıldan itibaren de Hristiyanlığı kabul etmiştir.

14. yüzyılda Türklerin Rumeli'ye geçmesinin ardından bağımsızlıklarını yitirerek Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başlaması ve Çarlık Rusyası'nın da desteğiyle, Balkanlar'ın tümünde olduğu gibi Bulgaristan'da da bağımsızlık hareketi başlamıştır. Osmanlı-Rus Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ı 1878 yılında içişlerinde bağımsız Prenslik olarak, 1908 yılında ise tam bağımsız Çarlık olarak tanımıştır.

Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlılarla aynı cephede savaşa katılan Bulgaristan, İkinci Dünya Savaşı'na da Almanya saflarında katılmış ve her iki savaştan da yenilgiyle çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Balkanlar'da ilerleyen Sovyet ordusunun da yardımıyla Georgi Dimitrov önderliğinde sosyalist rejime geçen ülke, soğuk savaş yıllarında Varşova Paktı'nın üyesi olmuştur.

Doğu Bloku'nun yıkılmasıyla birlikte 1989 yılından sonra ülke, demokratik bir düzene ve serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. 2 Nisan 2004'te NATO'ya, 1 Ocak 2007 tarihinde ise AB'ye üye olmuştur.

Siyasi ve İdari Durum

Bulgaristan Cumhuriyeti üniter bir devlettir. Ülke, toplam 265 belediyenin yer aldığı 28 idari bölgeye ayrılmıştır.

Yasama

Tablo 2 **Parlamentoda Parlamenter Gruplar İtibariyle Milletvekili Dağılımı**

Parlamentoda Parti Grupları	Milletvekili Sayısı
Değişime Devam Ediyoruz	67
Bulgaristan'ın Avrupai Gelişimi için Vatandaşlar (GERB)	59
Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH)	34
Bulgaristan için Bulgar Sosyalist Partisi (BSP)	26
Böyle Bir Millet Var	25
Demokratik Bulgaristan	16
Vazrajane	13

Kaynak: Merkez Seçim Kurulu

Yasama organı 4 yıllığına seçilen 240 üyeli Parlamento'dur. Parlamento, Cumhurbaşkanının hükümeti kurmakla görevlendirdiği Başbakan'a ve onun teklifiyle Bakanlar Kurulu üyelerine güvenoyu veya güvensizlik oyu vermektedir.

Yürütme

Yürütme, doğrudan seçimle işbaşına gelen Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşur. Cumhurbaşkanı beş yıllık süreyle seçilir. Halihazırdaki Bulgaristan Cumhurbaşkanı Rumen Radev, 13 Kasım 2016 tarihinde gerçekleşen seçimlerde Cumhurbaşkanı seçilmiştir ve 22 Ocak 2017 tarihinde görevi bir önceki Cumhurbaşkanı Rosen Plevneliev'den devralmıştır. 21 Kasım 2021 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini de Radev kazanmış olup ikinci dönem Cumhurbaşkanlığı görevini yürütecektir.

14 Kasım 2017 tarihinde gerçekleşen genel seçimleri Değişime Devam Ediyoruz siyasi oluşum kazanmış olup 13 Aralık 2021 tarihinde yeni kabine kurulmuştur. Tek başına iktidar olmak için yeterli milletvekili sayısına sahip olmayan Değişime Devam Ediyoruz, Bulgaristan için Bulgar Sosyalist Partisi, Böyle Bir Millet Var ve Demokratik Bulgaristan ile dördü bir koalisyon kurmuştur. 238 milletvekilinin katıldığı oylamada 134 olumlu oyla Kiril Petkov Başbakan olmuş, Petkov'un önerdiği Bakanlar Kurulu Parlamento tarafından onaylanmıştır.

Tablo 3 **Bulgaristan Hükümeti ve Görev Dağılımı**

Başbakan	Kiril Petkov
Avrupa Fonlarından Sorumlu Başbakan Yardımcısı ve Maliye Bakanı	Asen Vasilev
Verimli Yönetimden Sorumlu Başbakan Yardımcısı	Kalina Konstantinova
Ekonomi ve Sanayiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı ve Ekonomi ve Sanayi Bakanı	Kornelia Ninova
İklim Politikalarından Sorumlu Başbakan Yardımcısı ve Çevre ve Su İşleri Bakanı	Borislav Sandov
Bölgesel Gelişim ve Bayındırlıktan Sorumlu Başbakan Yardımcısı ve Bölgesel Gelişim ve Bayındırlık Bakanı	Grozdan Karadjov
İçişleri Bakanı	Boyko Rashkov
Dışişleri Bakanı	Teodora Genchovska
Çalışma ve Sosyal Politika Bakanı	Georgi Gyokov
Savunma Bakanı	Stefan Yanev
Adalet Bakanı	Nadejda Yordanova
Eğitim ve Bilim Bakanı	Nikolay Denkov
Sağlık Bakanı	Asena Serbezova
Kültür Bakanı	Atanas Atanasov
Tarım Bakanı	Ivan Ivanov
Ulaştırma ve Haberleşme Bakanı	Nikolay Sabev
İnovasyon ve Büyüme Bakanı	Daniel Lorer
Elektronik Yönetim Bakanı	Bojidar Bojanov
Enerji Bakanı	Aleksandar Nikolov
Turizm Bakanı	Hristo Prodanov
Spor Bakanı	Radostin Vasilev

Yargı

Bulgaristan’da yargı yetkisi Yargıtay, Danıştay, Temyiz Mahkemeleri, Bölge Mahkemeleri ve Asliye Hukuk Mahkemeleri tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca, kendi yetki alanında faaliyet gösteren ve 12 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi bulunmaktadır.

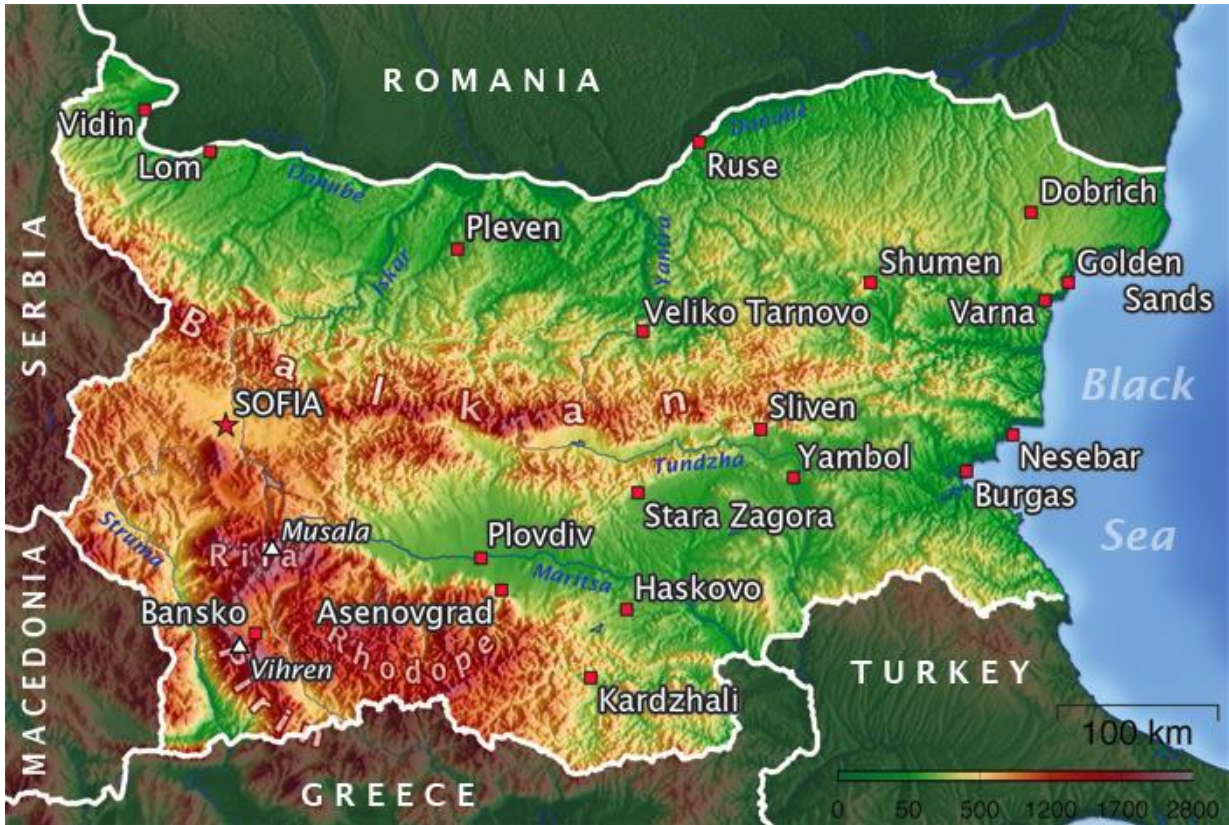
Dünya Adalet Projesi örgütünün 2020 “Hukuk Üstünlüğü” endeksinde Bulgaristan sıralamada bulunan 20 AB ülkesi arasında sondan önceki sırada, Macaristan’dan önce yer almaktadır. Küresel çapta ise 128 ülke arasında 53. sıradadır.

Yolsuzlukla mücadelede dünyanın önde gelen sivil toplum kuruluşlarından olan Transparency International’ın 2020 Yolsuzluk Algı Endeksinde Bulgaristan’ın puanı önceki yıla göre 1 puan artarak 44 olmuştur. Bu puanla Bulgaristan 180 ülke arasında 69’uncu sırada yer almıştır. AB ülkeleri arasında Bulgaristan, Macaristan ve Romanya ile birlikte son sıradadır. AB üyesi ülkelerin ortalama puanı ise 64,14’tür.

Coğrafi Bilgiler ve Nüfus

Coğrafi Konumu, Yer Şekilleri, Akarsular ve Göller, İklim, Bitki Örtüsü

Harita 2 **Bulgaristan Fiziki Haritası**

Koca Balkan Dağları (Stara Planina) Bulgaristan'ı, kuzeyde Tuna Düzlüğü, güneyde ise Trakya Düzlüğü olarak iki coğrafi bölgeye ayırır. Oldukça dağlık bir coğrafyaya sahip olan güney Bulgaristan'da Rodop, Rila ve Pirin sıradağları yer alır. Rila Dağı, 2.925 metrelik Musala tepesi ile ülkenin ve Balkanlar'ın en yüksek dağıdır.

Ülkenin en önemli ırmağı olan Tuna (Dunav), Romanya-Bulgaristan sınırının büyük bir bölümünü oluşturur. Tuna, Bulgaristan'da su taşımacılığı yapılabilen tek nehirdir.

Bulgar sınırları içerisinde doğup, Yunanistan-Türkiye sınırını oluşturduktan sonra Ege Denizi'ne dökülen Meriç (Maritsa), Bulgaristan'ın bir diğer önemli akarsuyudur. Bunların dışında İskır, Tunca, Yantra, Struma diğer büyük ırmaklardır. Bulgaristan, çok sayıda göle sahip olduğu gibi doğal kaynak suyu açısından da zengin bir ülkedir.

Bulgaristan'da genel olarak karasal-ılıman iklim hakimdir. Ancak, coğrafi özellikleri sebebiyle bölgelerinde farklı mikro iklimler de gözlenmektedir. Balkan Dağları, kuzey ve güneyden gelen hava akıntıları için bir bariyer niteliği taşımakta, bunların karşı tarafa geçmesini engellemekte, kuzey ve güneyde sıcaklık ve yağış farklılıklarının oluşmasına sebep olmaktadır. Kuzeyde belirgin dört mevsimli karasal-ılıman iklim yaşanmaktadır. Güneyde ise Akdeniz etkisi görülmektedir. Kışın kuzeyde ortalama hava sıcaklığı -2, güneyde ise 0 derecedir. Yazın ortalama sıcaklığı 22 derecedir. Karadeniz bölgesinde denizin etkisiyle sıcaklık ülkenin diğer bölgelerine göre daha az değişmektedir. Bulgaristan'ın bitki örtüsü genellikle karasal-ılıman iklimde görünen bitkilerden oluşmaktadır.

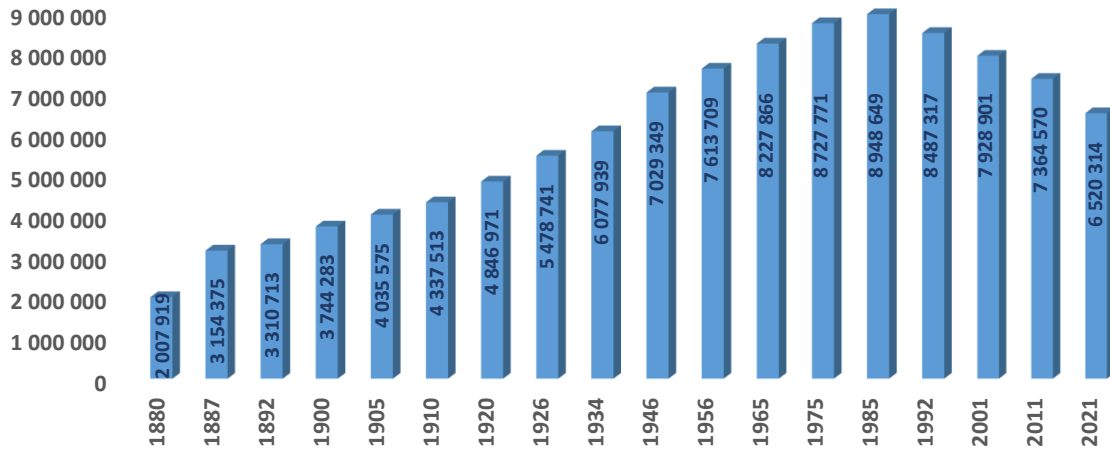
Nüfus

Temel Demografik Göstergeler

7 Eylül – 10 Ekim 2021 tarihleri arasında Bulgaristan'da 18'nci nüfus ve konut sayımı yapılmıştır. Sayımın ön sonuçları açıklanmış olup, nihai sonuçların ise 2022 yılının son baharında hazır olması beklenmektedir. Nüfusun azalması ile yaşlanması, negatif doğal büyüme oranı ve göç nedeniyle belli bölgelerde yaşayanların sayısının oldukça azalması son 30 yıldır ülkede gözlenen olumsuz demografik trendler olup, sayıma ilişkin ön değerlendirmeler bunu teyit eder niteliktedir.

Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün 2021 sayımına ilişkin açıkladığı ön verilere göre 7 Eylül 2021 tarihi itibarıyla Bulgaristan nüfusu 6.520.314 kişidir. Kadınların sayısı 3.397.357 (nüfusun % 52,1'i kadar), erkeklerin sayısı 3.122.957'dir (nüfusun % 47,9'u kadar). Sayımı yapılan hanelerin sayısı 2.813.847'dir. Bir hanede ortalama 2,3 kişi yaşamaktadır.

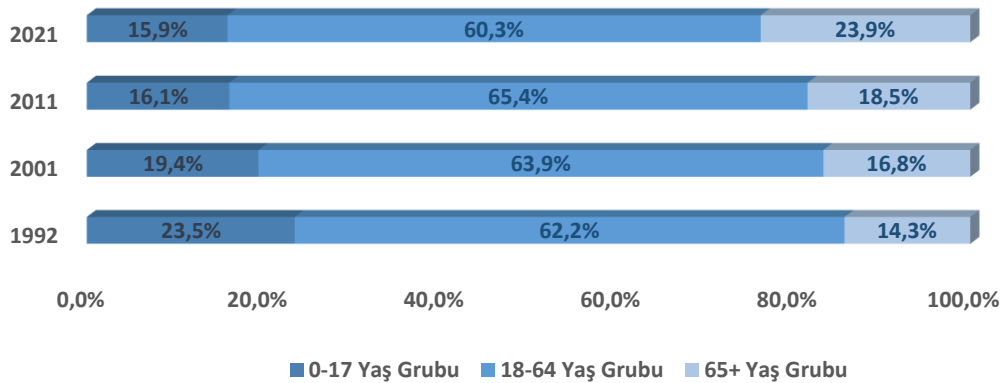
Şekil 1 Bulgaristan'da Sayımlara Göre Nüfus

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Nüfusta azalma sadece son dört sayımda görülmektedir. En büyük düşüş 2021 sayımında meydana gelmiştir. Şöyle ki, ülke nüfusu önceki sayıma göre % 11,5 veya 844 bin kişi azalmıştır. Negatif doğal büyüme nedeniyle nüfus azalışı 448 bin kişi, bir diğer ifade ile toplam azalışın % 53 kadardır. Azalışın geri kalan % 47'si dış göç kategorisinde meydana gelen net çıkış sayesinde gerçekleşmiştir. İstatistikler, nüfusun yaşlanma trendinin derinleştiğine işaret etmektedir. 65 ve üzeri yaş grubunun payı 2011 yılına göre yüzde olarak 5,4 puan, 1992 yılına göre ise 9,6 puan artmıştır. Çocukların ve çalışabilir yaşta olanların sayısında ve payında düşüş gözlenmiştir.

Şekil 2 Son Dört Sayımda Nüfusun Yaş Grubuna Göre Dağılımı

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

7 Eylül 2021 itibarıyla Bulgaristan'da 5.257 yerleşim yeri mevcuttur. Bunlardan 257'si şehir/kasaba, 5.000'i köydür. Kentsel nüfusun payı % 74,3'tür (4.843.175 kişi), kırsal nüfusun payı % 25,7'dir (1.677.139 kişi).

Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün en gerçekçi addedilen öngörülerine göre ülke nüfusu 2025 yılında 6.735.715 kişi, 2050 yılında 5.791.137 kişi ve 2080 yılında 4.872.317 kişi olacaktır.

Nüfusun Etnik ve Dinsel Dağılımı

2021 sayımının ön verileri nüfusun etnik ve dinsel dağılımına ilişkin veri içermemektedir. 2011 yılında gerçekleşen sayımda 5.664.624 kişi (% 84,8'i) kendini Bulgar, 588.318 kişi (nüfusun % 8,8'i) Türk ve 325.343 kişi (nüfusun % 4,9'u) ise kendini Roman olarak tanımlamıştır. 53.391 kişi (nüfusun % 0,8'i) kendini etnik aidiyet bakımından tanımlamamıştır. Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler Kırcaali (86.527), Razgrad (57.261), Şumnu (50.878), Burgaz (49.354), Silistre (40.272), Filibe (40.255), Tırgovişte (38.231), Rusçuk (28.658), Hasköy (Haskovo, 28.444) ve Dobriç'tir (23.484). Romanların yoğun olarak yaşadığı bölgeler ise Montana, İslimiye (Sliven), Dobriç ve Yambol'dur.

Aynı sayımda ait olunan din sorusuna nüfusun % 21,8'i cevap vermemiştir. Cevap verenlerin % 76'sına tekabül eden 4.374.135 kişi Ortodoks Hristiyan, 48.945 kişi (% 0,8) Katolik, 64.476 kişi (% 1,1) Protestan olduğunu ifade etmiştir. 546.004'ü Sünni, 27.407'si Alevi ve 3.727'si mezhep belirtmeyen olmak üzere toplam 577.139 kişi (% 10) kendini Müslüman olarak tanımlamıştır. 11.444 kişi (% 0,2) diğer dinlerin mensuplarıdır, 272.264 kişi (% 4,7) herhangi bir dine ait değildir, 409.898 kişi (% 7,1) ise kendini tanımlamamıştır.

Nüfusun Satın Alma Gücü

Ulusal İstatistik Enstitüsü, 2020 yılında hanehalkı üyesi başına ortalama gelirin yıllık bazda % 6,2 artarak 7.002 leva olduğunu açıklamıştır. 2011-2020 döneminde ise söz konusu gelir 1,9 kat artmıştır. Reel hanehalkı geliri 2020 yılında % 4,4 artmıştır. Gelir yapısında çalışma ücreti en büyük paya sahip olup, 2020 yılında söz konusu pay % 56,1 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılına göre yüzde olarak 0,5 puan düşüş, 2011 yılına göre ise 4,3 puan artış meydana gelmiştir. Emeklilik maaşları dahil sosyal transferlerin payı % 31,8 olmuştur. Sadece emeklilik maaşlarının payı % 28,8 olarak gerçekleşmiştir. Kendi işinden elde edilen gelirin payı % 6,2 olmuştur. 2020 yılında hanehalkı üyesi başına düşen gider önceki yılın seviyesinde kalarak 6.220 leva olarak gerçekleşmiştir. 2011-2020 döneminde ise giderler 1,8'e katlanmıştır. Tüketim giderlerinin toplam giderler içerisindeki payı son on yılda % 84'ten % 81,3'e düşmüştür. Gıda giderlerinin toplam giderlerdeki payı bir yılda yüzde olarak 0,6 puan artmış, on yılda 5,1 puan azalmış ve 2020 yılında % 30,1 olarak gerçekleşmiştir. Evle ilgili giderlerin payı % 13,8, sağlık giderlerinin payı % 6,2, ulaştırma giderlerinin payı % 6,7, kültür-eğlence giderlerinin payı % 4 olmuştur. Vergi ve sosyal sigorta primlerinin payı % 13,8 olarak gerçekleşmiştir.

2020 yılında hanehalkı üyesi başına ekmek ve unlu mamul tüketimi 2 kg, et ürünleri tüketimi 0,2 kg azalmıştır. Meyve tüketimi 1,8 kg, sebze tüketimi 0,3 kg, patates tüketimi 0,5 kg, et ve yoğurt tüketimi 0,4 kg, süt tüketimi 1,1 litre ve alkolsüz içecek tüketimi 1,7 litre artmıştır. Bir yılda alkol tüketimi 32,6 litreden 31,7 litreye düşmüştür. Sigara tüketimi de 733 adetten 727 adede düşmüştür.

2020 yılında hanehalkı alım gücünde artış, temel gıda ürünlerinin çoğunda görülmüştür. Alım gücü en çok patates, yumurta, beyaz ekmek, domates, üzüm ve salatalıkta artmıştır. Elma,

şeker, pirinç, kısa ömürlü salamlar, domuz eti ve tavuk eti alım gücünün en çok düştüğü ürün grupları olmuştur.

2020 yılında hanelerin % 92,2'si kendilerine ait evde yaşamış, % 3,7'si ise kiraladığı evlerde yaşamıştır. Ailelerin % 8,9'u ikinci ev sahibidir. Hanelerin % 92'si 1990 yılından önce inşa edilmiş evlerde oturmakta, % 65'i bir veya iki yatak odalı evlerde yaşamaktadır. % 26,7'si ise garaj sahibidir. Evlerin % 81'inde elektrik, su, kanalizasyon, banyo ve tuvalet bulunmaktadır. Merkezi ısıtma sistemi evlerin % 20,5'inde mevcuttur. Hanelerin % 52'si otomobil sahibidir. % 9,1'inin otomobil satın almaya ve bakımını üstlenmeye gücü bulunmamaktadır. % 38,6'sı ise otomobile ihtiyaçları olmadığını belirtmektedir. Ailelerin % 99,3'ü televizyon, % 99,2'si buzdolabı, % 95,7'si otomatik çamaşır makinası sahibidir. Ne sabit ne de cep telefonu olmayan hanelerin oranı % 1,2'dir. Sadece sabit telefonu olanların oranı % 3,2, sadece cep telefonu olanların oranı % 79,1, her iki tür telefonu olanların oranı ise % 16,5'tir. Hanelerin % 52'sinin bilgisayarı, % 59,6'sının evlerinde internet bağlantısı mevcuttur. Klima sahibi hanelerin oranı % 44,4'tür.

Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre Bulgaristan'da satın alma standardı olarak kişi başına GSYİH AB ortalamasının % 53'ü kadardır. Bulgaristan AB'nin en fakir ülkesidir. Bulgaristan Bilimler Akademisi Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü'nün yayınladığı Bulgaristan'ın 2018'deki ekonomik gelişimini ve ekonomi politikalarını konu alan yıllık raporuna göre ülke, mevcut büyüme oranını muhafaza ettiği durumda 44 yılda ortalama AB yaşam standardına erişebilecektir. Uzman değerlendirmelerine göre Bulgaristan'ın uzun vadeli ve kalıcı olarak en azından % 5 büyüklüğünde bir büyüme oranını sağlaması gerekmektedir.

Ulusal İstatistik Enstitüsü'ne göre, 2020 yılında Bulgaristan'da yoksulluk sınırı hanehalkının bir ferdine ayda ortalama 451 leva olarak hesaplanmıştır. Ülke nüfusunun % 23,8'ini oluşturan 1.659.900 kişi yoksulluk sınırında yaşamlarını sürdürmüştür. Önceki yıla göre yoksul nüfusun payında % 1,2 artış görülmüştür. 2020 yılında işsizler arasındaki yoksulların payı en yüksek olup, % 61,1 olarak gerçekleşmiştir. 18-64 yaş arası istihdam edilenler arasındaki yoksulların payı ise önceki yıla göre % 0,7 artarak % 9,7'ye ulaşmıştır. Çalışan yoksullarda üniversite mezunlarının payı en düşük olup, % 2,4'tür.

Bulgaristan Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu'nun Haziran 2021'de yaptığı bir çalışmaya göre ülkede bir çalışanın gıda, konut, eğitim, sağlık, giysi, ulaştırma, haberleşme giderlerini karşılayabilmesi için ayda 1.069 net ücret alması gereklidir. Kuruluş, ilk defa "Geçim Ücreti"ni hesaplama metodolojisi geliştirmiştir. Geçim ücreti olarak adlandırılan gelir, ailelere itibarlı bir hayat sürdürmeleri için yeterli bir gelir düzeyini ifade etmektedir. Haziran ayında geçim ücretinin yılın başına göre % 2 oranında arttığı hesaplanmıştır. Konfederasyon yetkilileri, ülkede yaklaşık 700 bin çalışan fakir bulunduğu, bunlardan 490 bini aşkın bir kısmın asgari ücret aldığına dikkat çekmektedir.

Bulgarların Hayattan Memnuniyeti

Eurostat verilerine göre Bulgar halkı AB'de yaşamdan en az memnun olan halktır. Bulgarların % 54'ü yaşam kalitesinden düşük memnuniyetini ifade etmektedir. AB'de bu oranın ortalaması % 16,4'tür. Bulgarların % 70'i aşkın bir kısmı maddi durumundan şikayetçidir. % 46'sı ise evlerindeki şartlardan memnun değildir. AB'de bu oran % 16,1'dir. Bulgaristan

nüfusunun üçte birinden fazlası işini beğenmemektedir. Sadece % 18'lik kısmı işinden çok memnundur. % 45'i ise orta düzeyde memnuniyetini dile getirmektedir. Bulgarların yarısından fazlası kendini güvende hissetmemekte, üçte birinden azı ülkenin adalet sistemine ve % 51'i ise Avrupa Parlamentosu'na inanmaktadır. Bulgarlar çevreye duydukları memnuniyetsizlikte de % 59'luk oran ile AB'de ilk sıradadır.

İnternete Erişim ve İnternet Kullanımı

Worldwide Broadband Speed League verilerine göre 2019 yılında Bulgaristan, geniş band internet hızı bakımından Slovenya ve Romanya ile birlikte Güneydoğu Avrupa'da en iyilerinden olup, küresel çapta ilk 40 arasında yer almıştır. Sırbistan, Hırvatistan ve diğer bölge ülkeleri bu göstergede Bulgaristan'ın epey ardında yer almaktadır. Megabayt başına ortalama fiyat bakımından ise ülke, dünyada en düşük on birinci fiyata sahiptir.

2020 yılında Bulgaristan'da hanelerin % 78,9'unun evlerinde internet erişimi bulunmaktadır. On yıllık dönemde bu oranda yüzde olarak 33,9 puan artış gözlenmiştir. Hanelerin % 68'i mobil telefon operatör ağları üzerinden, % 59,4'ü ise sabit kablo üzerinden internete erişim sağlamaktadır. İnternet bağlantısı olan hanelerin payı Güneybatı bölgesinde en büyük (% 85,9), Kuzeybatı'da ise en düşüktür (% 66,2).

Çocukların olduğu haneler global ağı daha aktif kullanmaktadır ve bu grupta internet kullanım oranı % 96,1'dir. Çocukların olmadığı hanelerde internet kullanım oranı ise % 75,5'tir. 2020 yılında 16 ila 74 yaş grubunda günlük internet kullanıcıların oranı % 69,2 olarak gerçekleşmiştir. Üniversite mezunları (% 93,8) ve 16-24 yaş grubu (% 91,5) interneti en aktif kullanan gruplardır. 2020'de nüfusun % 20,9'u hiç internet kullanmamıştır.

Avrupa Komisyonu'nun yayınladığı "Yeni Teknolojilerin Ekonomi ve Topluma Yayılma Endeksi DESI 2021"e göre Bulgaristan AB'de dijitalleşme konusunda en düşük performans sergileyen ülkeler arasında yer almaktadır. Endeks, 2021 yılında insan kaynaklarında dijital rekabet gücü, geniş band bağlantı, işletmelerde dijital teknolojilerin entegrasyonu ve dijital kamu hizmetleri olmak üzere AB üye ülkelerinin 4 kilit alanda gelişimini incelemektedir. Yeni endekse göre bütün üye ülkeler dijitalleşme ve rekabet gücünü artırmada mesafe kat etmiştir. Ancak en iyi performans sergileyen ülkeler ile en kötü performansı olanlar arasındaki fark biraz kapanmış olsa da, epey büyük kalmaktadır. Bulgaristan'ın teknik ulus olma ve bilişim alanında lider yeteneklerin vatani olma şöhretine rağmen 16-74 yaş grubundaki Bulgarların sadece % 29'unun dijital teknolojiler alanında en azından temel becerilere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. AB'de ortalama % 56'dır. 2020 endeks sıralamasında Bulgaristan son sıradayken 2021 sıralamasında sondan önceki pozisyona Romanya'nın önüne yerleşmiştir.

İnsan kaynakları bakımından Bulgaristan'ın düzeyi en düşüklerindendir. Bu durum, yenilik yapmak ve büyümek için şirketlerin ihtiyacı olan nitelikli personel bulma sıkıntılarını açıklamaktadır. İnsanların sadece % 11'i temel becerilerin üzerinde becerilere sahiptir. Bu rakam AB rakamının üçte birinden biraz düşüktür. Bilgi ve haberleşme teknolojileri uzmanları istihdam edilenlerin % 3,3'ünü oluşturmaktadır. Ancak, kadınlar bütün bilgi ve haberleşme teknolojileri uzmanlarının % 28'i kadardır ve bu göstergede Bulgaristan AB ülkeleri arasında lider konumundadır.

Bağlantı konusunda Bulgaristan 26'ncı sırada yer almaktadır. 2020 yılında sabit geniş band ağında küçük bir genişleme gözlenmiştir. Bu bağlamda yeni nesil yüksek hız geniş band kapsama alanı 2019'daki % 77'den % 79'a, çok büyük kapasiteli ağların kapsama alanı ise 2019'daki % 42'den % 43'e çıkmıştır. Kırsal bölgelerde bu son oran sadece % 1'dir (AB ortalaması % 28). Bütünsel olarak geniş band internet erişimi bakımından Bulgaristan kötü performans sergilemektedir. Şöyle ki, hanehalklarının sadece % 59'unun aboneliği mevcuttur. AB'de ortalama % 77'dir. 4G ağ kapsama alanı % 99,9'un üzerindedir. 5G girişi için hazır olma durumu % 25'tir. AB ortalaması % 51'dir.

Sıralamada Bulgaristan dijital kamu hizmetleri bakımından 21'incidir. İnternet kullanıcıların % 36'sı elektronik idari hizmetlerden yararlanmaktadır. AB'de bu oran % 64'tür. Dijital kamu hizmetleri sunmada ülkenin notu 57, AB ortalaması 75'tir. Ancak işletmelerde dijital kamu hizmetleri notu 87, AB ortalaması 84'tür. Açık veriler bakımından ülke notu AB ortalaması ile aynı. 2021 yılında pandemi koşullarında sağlık sektörü dijitalleşmede öncelikli sektör olmuştur. Sağlık dosyalarının, reçetelerin ve sevklerin muhafaza edilmesine ilişkin Ulusal Sağlık Bilgi Sistemi projesi ile sicil yardımıyla aşı kampanyasına destek amaçlı bir proje başlatılmıştır. Bulgaristan, AB'de dijital COVID sertifikalarını ilk uygulamaya başlayan ülkeler arasında yer almıştır.

Şirketlerde dijital teknolojilerin entegre edilmesi bakımından ülke AB'de son sırada yer almaktadır. KOBİ'lerin sadece % 33'ü en azından temel dijital yoğunluk seviyesinde bulunmaktadır. Avrupa'da bu oran % 60'tır. Bulgar KOBİ'lerinin sadece % 8'i online satış yapmaktadır. AB ortalaması % 17'dir. Bulgar KOBİ'lerin sadece % 3'ü yurt dışına online satış yapmaktadır. AB ortalaması % 8'dir. Şirketlerin % 6'sı büyük bilgi kaynakları kullanmaktadır. Yapay zeka kullanım oranı ise AB ortalamasının epey üzerinde olup, % 31'dir.

Bulgaristan Elektronik Ticaret Derneği'ne göre 5 yılda ülkedeki e-ticaret % 21 ila % 35 arasında artış yaşamıştır. Sadece 2020 yılında ülkedeki online ticaret piyasası % 9 oranında büyüyerek 974 milyon euroya ulaşmıştır. İnternet kullanan Bulgar tüketicilerin üçte biri online alışveriş yapmaktadır. Bulgaristan'daki tüketicilerin % 88,1'i Bulgar e-ticaret platformlarını, % 41,8'i AB e-ticaret platformlarını, % 19,1'i ise üçüncü ülke e-ticaret platformlarını tercih etmektedir. E-ticarete en çok satın alınan ürün ve hizmet grupları büyükten küçüğe giysi ve spor ürünleri, ev eşyaları (mobilya, oyuncak vs.), otel rezervasyonları ve turizm paketleri, gıda ve içecek, elektronik ürünler, bilet, otomobil kiralama ile kitap/dergi/gazete olarak sıralanmaktadır. eMag.bg, Technolopis.bg, RemixShop.com, Ozone.bg, SportDepot.bg, Zora.bg, Ardes.bg, eBAG.bg, Ikea.bg ve Decathlon.bg e-ticarete en çok kullanılan 10 ticaret platformu olup, piyasanın % 17,81'ini teşkil etmektedir.

Çalışma ve İşgücü

Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre 2020 yılında:

- İşsizlik oranı % 5,1'dir;
- 15–64 yaş grubunda 3.190.400 kişi ülkenin iş gücüne dahildir. Bu yaş aralığındaki iş gücünde ekonomik olarak faal olma yüzdesi % 72,2'sidir;

- 15+ yaş grubunda işsizlerin sayısı 168.600'dür. Bunların 96.300'ü erkek, 72.300'ü kadındır.

2020 yılında Bulgaristan'da ortalama çalışma ücretleri 700 euro olarak gerçekleşmiştir. 1 Ocak 2021 tarihi itibarıyla ise asgari ücret 650 leva (332 euro) olarak belirlenmiştir.

Eurostat verilerine göre Bulgaristan'da saat başına emek gücü maliyeti 2020 yılında % 10 oranında artmıştır. Söz konusu artış AB'de ikinci büyük artış olmuştur. % 11,6 oranındaki artışla sadece Avusturya Bulgaristan'ın önünde yer almıştır. Bulgaristan'da çalışma ücretlerindeki artış oranı emek gücüne ilişkin diğer harcamaların artış oranıyla aynı seviyede gerçekleşmiştir. Dezenfektan ve maske alımı, iş kıyafetleri sağlama diğer harcamalara dahildir.

Piyasa Ekonomisi Enstitüsü (IME) tarafından yapılan bir araştırma, 2016-2019 döneminde ülkedeki 265 belediyede hem kamu hem özel sektör çalışanlarının ortalama brüt aylık ücretlerini konu almaktadır. Bulgaristan'da 2019 için en yüksek ortalama brüt aylık ücret, Chelopeç belediyesinde (2.431 leva) gerçekleşmiştir. İkinci sırada Kozloduy belediyesindeki ortalama ücret (2.133 leva), ardından Radnevo (1.826 leva) ve Pirdop (1.785 leva) gelmektedir. Sofya Belediyesi 5. sırada (1.753 leva) olup, ülkedeki ilk 10'a Galabovo (1.732 leva), Devnya (1.614 leva), Elin Pelin (1.469 leva) ve Panagyurishte (1.431 leva) girmektedir. Ülkedeki en yüksek ücretler, büyük işverenlerin olduğu küçük belediyelerdedir. Bölgelerinde gelişmiş bir madencilik ve işleme endüstrisinin bulunduğu Sredna Gora sınırları içerisindeki belediyeler ile enerji sektöründe çok büyük işletmeleri olan belediyeler önde gelmektedir. Çevrelerinde büyük ekonomik ve sanayi merkezlerin bulunduğu belediyelerinin varlığı da dikkat çekmektedir. Ülkede çalışma ücreti açısından ilk 20 sırada yer alan belediyeler sıradaki gibidir: Sofya'nın geniş çevresinden Elin Pelin, Bojurişte, Kostinbrod ve Botevgrad belediyeleri; Varna yakınlarındaki Devnya, Suvorovo ve Beloslav belediyeleri ve Filibe yakınlarındaki Maritsa belediyesi.

Pandemi öncesi yaşanan olumlu süreçler, 2016-2019 döneminde ülkedeki her belediyede ortalama ücretin artmasına neden olmuştur. Ülkedeki belediyelerin yarısından fazlasında çalışanların ortalama ücreti üç yılda % 30 ila % 40 artmıştır. 2016-2019 döneminde ortalama ücretin % 58 arttığı ilk 3'te yer alan Krumovgrad (Koşukavak) belediyesi ile küçük belediyeler başı çekmektedir. Büyük belediyeler Sofya, Filibe ve Varna da % 30-35 arasındaki ücret artışlarıyla iyi bir performans göstermektedir.

SOFYA TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ

Tablo 4 2020 Yılında Bulgaristan'da Aylar İtibariyle İstihdam Edilenlerin Sektörel/Kamu-Özel Sektör Dağılımı

Faaliyet Alanları	2020												Değişim Aralık/Ocak
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	66 887	66 960	68 372	69 441	69 706	71 782	72 242	71 555	70 683	69 282	67 374	65 545	-2,0%
Madencilik	21 213	21 142	21 044	20 820	20 613	20 439	20 383	20 326	20 569	20 573	20 583	20 526	-3,2%
İmalat sanayi	496 092	495 875	486 909	473 872	470 209	469 921	469 958	468 394	469 567	471 639	472 308	468 808	-5,5%
Elektrik ve ısı enerjisi ile gaz üretimi ve dağıtımı	29 901	29 912	29 893	29 827	29 756	29 658	29 567	29 567	29 520	29 566	29 542	29 487	-1,4%
Su iletimi, kanalizasyon ve atık yönetimine ilişkin faaliyetler	36 986	36 902	36 720	36 644	36 353	36 398	36 382	36 408	36 372	36 349	36 515	36 481	-1,4%
İnşaat	127 344	126 197	124 555	124 664	124 311	126 093	127 117	126 647	126 016	127 373	127 797	125 736	-1,3%
Ticaret, otomobil ve motorsiklet tamiri	397 610	397 287	389 237	382 149	381 689	386 465	388 240	387 399	385 713	387 284	387 745	387 193	-2,6%
Ulaştırma, lojistik ve posta hizmetleri	142 533	142 930	141 187	138 698	137 791	138 134	138 697	138 254	138 248	138 372	138 414	137 282	-3,7%
Otel ve lokanta işletmeciliği	105 200	104 773	84 073	72 410	77 192	91 108	102 737	103 760	92 089	85 990	81 261	78 994	-24,9%
Bilgi ve fikri ürünler üretimi ve dağıtımı, haberleşme	101 219	101 541	101 643	100 496	100 209	100 190	100 908	101 255	101 798	102 152	102 823	102 541	1,3%
Finans ve sigortacılık	57 798	57 626	57 462	57 082	56 580	56 473	56 770	56 693	56 489	56 201	56 254	56 244	-2,7%
Emlakçılık	22 407	22 644	21 797	21 499	21 172	21 234	21 577	21 407	21 030	20 981	20 667	20 500	-8,5%
Mesleki faaliyetler ve bilimsel araştırmalar	82 375	82 408	81 483	80 705	80 001	79 836	79 834	79 798	79 756	80 170	79 822	79 316	-3,7%
İdari ve destekleyici faaliyetler	118 739	119 903	118 911	116 244	115 735	117 064	118 280	119 695	119 900	119 310	119 191	116 327	-2,0%
Devlet idaresi	112 864	112 944	113 301	113 797	113 435	113 677	114 347	114 291	114 210	114 709	114 312	114 016	1,0%
Eğitim	167 332	167 260	166 577	164 717	163 761	162 405	159 513	158 307	165 028	166 731	167 151	166 362	-0,6%
Sağlık ve sosyal faaliyetler	148 922	150 001	150 424	150 365	150 590	151 543	152 347	153 103	153 770	154 657	155 492	155 267	4,3%
Kültür, spor ve eğlence	37 646	37 593	34 794	30 429	29 726	33 211	34 047	34 263	34 017	34 045	33 722	33 507	-11,0%
Diğer faaliyetler	36 896	36 758	35 087	34 245	33 844	34 279	34 734	34 599	34 335	34 521	34 355	34 148	-7,4%
Toplam	2 309 964	2 310 656	2 263 469	2 218 104	2 212 673	2 239 910	2 257 680	2 255 721	2 249 110	2 249 905	2 245 328	2 228 280	-3,5%
Sektörler	2020												Değişim Aralık/Ocak
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	
Kamu	545 496	547 125	547 636	547 048	546 207	546 846	545 678	546 368	553 281	555 638	555 345	551 244	1,1%
Özel	1 764 468	1 763 531	1 715 833	1 671 056	1 666 466	1 693 064	1 712 002	1 709 353	1 695 829	1 694 267	1 689 983	1 677 036	-5,0%
Toplam	2 309 964	2 310 656	2 263 469	2 218 104	2 212 673	2 239 910	2 257 680	2 255 721	2 249 110	2 249 905	2 245 328	2 228 280	-3,5%

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Tablodan görüleceği üzere, 2020’de istihdam edilenlerin en büyük kısmı imalat sanayinde çalışmaktadır. İmalat sanayini ticaret/otomobil ve motosiklet tamirinde çalışanlar ile eğitim sektörü çalışanları izlemektedir. İstihdam edilen kişi sayısı bakımından en küçük sektörler madencilik ve emlakçılık sektörleridir.

Bir taraftan azalan nüfus, diğer taraftan eğitilmiş ve kalifiye iş gücünün diğer AB üyesi ülkelere göç etmesi nedeniyle işletmeler iş gücü ediniminde büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. AB üyesi ülkeler dışından işçi/personel transferinde karşılaşılan hukuki ve bürokratik zorluklar/engeller emek piyasasında işadamlarının karşılaştığı sıkıntıları daha da artırmıştır. Ancak Bulgaristan, bazı mevzuat değişikliklerine giderek 2017 yılından itibaren mevsimsel işlerde üçüncü ülke vatandaşlarının çalışmasını sağlamış, Mayıs 2018’de yürürlüğe giren bazı değişikliklerle üçüncü ülke vatandaşlarının Bulgaristan emek piyasasına erişimlerini kolaylaştırmıştır.

Ülkedeki işverenler ve sanayiciler yurtdışından kalifiye işçi getirmenin alternatifi olmadığı, insan kaynakları sorununun giderek derinleştiği ve yakın zamanda yatırım yapılacak insanın kalmayacağı üzerinde hemfikirdir. Onlara göre, yurtdışından işçi getirmek için yapılan mevzuat değişiklikleri yetersiz ve Bulgaristan mevzuatı işçi getirmek konusunda hala en katıları arasındadır. İşveren ve sanayicilere göre mevcut işsizler iş gücü piyasası için bir kaynak değildir, bu işsizlerin bir kısmı iş aramayı reddetmektedir.

Nitelikli iş gücü bulma zorlukları ekseninde gelecek 8 ila 10 yılın kritik olacağı değerlendirilmektedir. Bu dönemde iş gücü piyasasına giriş yapacak gençlerin, iş gücü piyasasından çıkacak emeklilerin sadece üçte ikisini karşılayabileceği hesaplanmaktadır. Nitelikli personel bulma zorluklarından en fazla etkilenecek meslekler olarak teknik meslekler gösterilmektedir.

Bulgaristan güncel emek piyasasının özet durumu, çeşitli açılardan ele alınarak aşağıda verilmektedir:

- Çalışabilir yaşta olan nüfusun % 80’i lise veya üniversite mezunudur.
- Çalışabilir yaştaki nüfusun % 50’si en az bir yabancı dil bilmektedir. 25-34 yaş grubunda bu oran % 60’a varmaktadır. En çok kullanılan diller İngilizce, Almanca, Rusça, Fransızca ve İspanyolcadır.
- Emek göçü nedeniyle Bulgaristan yaklaşık 1,3 milyon vatandaşını kaybetmiştir. Bunların % 30’unun üniversite mezunu, % 50’sinin ise lise mezunu olduğu tahmin edilmektedir.
- Sadece 2012-2020 döneminde göç nedeniyle ülkedeki Bulgaristan vatandaşlarının sayısı 88 bin azalmıştır.
- 2020 sonu itibariyle çalışabilir yaşa girenlerin (15-19 yaş) sayısının çalışabilir yaştan çıkanların (60-64 yaş) sayısına oranı 67:100’dür. 2001 yılında söz konusu oran 124:100 olarak gerçekleşmiştir. 2050 yılında her beş kişiden üçü emekli, ikisi ise çalışan olacaktır.
- 15 yaş üzerindeki öğrencilerin yaklaşık % 40’ı sosyal ve ekonomik hayatta verimli bir şekilde yer almak için yeterli bilgi ve beceriye sahip değildir.
- Her yıl liseden mezun olanların % 20’si eğitim amacıyla yurtdışına gitmektedir.

- Üniversite mezunlarının yaklaşık % 60'ı lise düzeyinde eğitim gerektiren pozisyonlarda çalışmaktadır.
- Mesleki eğitime ilgi düşüktür.
- Üniversite STEM bölümleri (Science, Technology, Engineering & Mathematics) kontenjanlarında azalma görülmektedir.
- İşverenlerin yaklaşık üçte ikisi çalıştırabilecekleri nitelikli personel bulmakta ciddi sıkıntı yaşadıklarını belirtmektedir. Yapılan bir araştırma, Bulgaristan'ın işverenlerin çalışacak kişi bulmada en çok zorlandıkları ilk on ülke arasında yer aldığına işaret etmektedir.
- Üniversite mezunu uzman açığı (hibrit uzmanlar, bilgi ve iletişim teknoloji uzmanları, yüksek teknoloji uzmanları, mühendisler, fonksiyonel yöneticiler, iş değerlendirme uzmanları, finans uzmanları, pazarlama uzmanları).
- Düşük verimlilik, kilit ve özel yeterlilik ile beceri eksikliği, uzmanlaşma ve hayat boyunca eğitim görme konusunda kayıtsızlık.

Uzman görüşlerine göre yakın gelecekte outsourcing, yüksek teknoloji ve sanayi sektörlerinin yoğun iş gücü talepleri olacaktır. Outsourcing sektörü, sektörde çalışan insan sayısının artmasının yanı sıra artan çalışan maliyetleri ve şirketler tarafından ödenen vergilerin de ortaya koyduğu gibi, tercih edilen bir işveren olarak konumunu sağlamlaştırmaktadır. İş süreçleri ve teknoloji outsourcingi Bulgaristan'daki iş gücü piyasasının % 3,5'ini oluşturmaktadır. Zorlu 2020 yılında dahi sektör yeni insanları işe almaya devam etmiş, Ağustos 2020'ye kadar sektörde çalışanların sayısı 81.000'e ulaşmıştır. Aynı zamanda sektör, ekonomideki tüm ücret maliyetlerinin % 9,3'ünü oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, ilerleyen zaman içerisinde işverenler kıdemsiz uzman ve stajyer bulmada dahi zorlanacaklardır. Genel veya özel nitelikli olması fark etmeksizin nitelikli iş gücü bulmada işverenler daha da büyük güçlüklerle karşılaşacaktır. Yakın gelecekte düşük istihdam sağlayan ve çalışma koşulları kötü olan bölgelerden göçün hızlanması beklenmektedir. Uzmanlara göre iş gücü göçü sadece ücret ödemelerinden değil daha çok sayıda çalışanın becerilerini geliştirmek için fırsat arayışlarından kaynaklanmaktadır. İşe alma sürecinde sosyal beceriler daha da kritik öneme sahiptir.

Covid-19 pandemisinin iş gücü piyasası üzerinde oldukça olumsuz etkileri olmuştur ve emek gücü piyasasını etkilemeye devam edeceği de aşıkardır. Her ne kadar ekonomi üzerindeki etkileri değerlendirilmeye çalışılsa da belirsizlikler devam ettiği için sağlam öngörülerin yapılması imkansızdır. Ekonomik gelişmeler pandeminin gelişimine ve alınacak önlemlere bağlıdır. Ancak belirsizliklere rağmen pandemi yıllarında işsizlik artış trendinin genel olarak büyük şehirlerde ve turizmin temel ekonomik faaliyet olduğu küçük belediyelerde gerçekleştiğine tanık olunmuştur. Bu bağlamda kriz yıllarında istihdam edilen kişi verilerinin bu trendi doğrulaması ve küçük sanayi belediyelerinin nüfusa oranla istihdamda liderliği bırakmaması beklenmektedir.

Eğitim

Eğitim kalitesi bakımından Bulgaristan Batılı devletlerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Örneğin, dünya çapında eğitimde ülkelerin yerini saptayan önemli çalışmalardan OECD'nin 79 ülke arasında gerçekleştirdiği okuryazarlık araştırmasının sonuçlarını içeren PISA 2018'e göre

AB ülkeleri arasında Bulgaristan son sırada yer almaktadır. PISA, birçok ülkede 15 yaşında tamamlanan zorunlu eğitim sonucunda öğrencilerin sosyal ve ekonomik hayatta verimli bir şekilde yer almak için edindikleri bilgi ve becerileri ölçmektedir. Bu çerçevede, dokuzuncu sınıf Bulgar öğrencilerin okullarda edindikleri becerilerle gün geçtikçe hayata daha da az hazırlıklı oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu öğrencilerin % 47'sinin en düşük düzeyde dahi okuma yetenekleri bulunmamaktadır. Bu, okuduklarını anlamadıkları anlamına gelmektedir. Öğrencilerin % 44'ünün matematik alanında kritik asgari düzeyde dahi bilgi ve becerileri yoktur, % 47'sinin ise fen bilimlerinde çarpıcı bilgi eksiklikleri vardır. Öğrencilerin sadece % 2'si daha zor ve uzun metinleri çok iyi ve mükemmel bir şekilde anlama ve analiz etme becerisine sahiptir.¹ Bulgar öğrencilerin AB ortalama performansına göre oldukça geride kalmaları Bulgaristan eğitim sisteminde kalitenin düşük olma durumunun devam ettiğine ve eğitim program ve metotlarında, eğitim süreçleri düzeninde değişimin elzem olduğuna işaret etmektedir.

Eğitimde kalite düşüklüğüne bir diğer örnek Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'nın, şirketlerin eğitim ile ilgili görüşlerini almak ve uzmanlık alanları itibarıyla personel ihtiyaçlarını ortaya koymak amacıyla üyeleri arasında yaptığı bir anketin sonuçlarıdır. Anket sonuçlarından, işverenlerin üniversite mezunlarının bilgilerini tatmin edici bulmadığı, gençlerin mesleki bilgi ve ekip çalışması yapabilecek yeteneklere sahip olmadığı, yabancı dil bilgilerinin yetersiz olduğu, girişimci düşünce tarzlarının bulunmadığı, teoriyle pratik arasındaki bağı kurulmasında zorluklarla karşılaştıkları, işe alındıklarında bilgi ve beceri eksikliklerin giderilmesi için ek eğitime tabi tutuldukları anlaşılmıştır.²

Eğitim sisteminin bir diğer önemli sorunu öğretmen ortalama yaşının sürekli artmasıdır. Şöyle ki, 7-8 yıl içerisinde ülkenin 39 bin öğretmene ihtiyacı olacağı uzmanlarca değerlendirilmektedir. Bulgaristan'da halihazırda 90 bin öğretmen bulunmaktadır ve bu öğretmenlerin büyük bir kısmının emeklilik yaşı yaklaşmaktadır, % 10'u ise 60 yaşın üzerindedir. Düşük ücretler, kötü çalışma şartları, mesleğin prestijinin düşük olması öğretmenlerin sistemden çıkışlarına ve mesleğin cazibesini kaybetmesine sebep olmaktadır.

Bulgaristan başkenti Sofya, nüfusun eğitim düzeyinin en yüksek olduğu ildir. Çalışabilir yaştaki nüfusun % 57'si üniversite mezunudur, ilkokul mezunu ve eğitimsiz nüfusun oranı % 4'tür. Veliko Tırnovo, Rusçuk ve Varna nüfusun eğitim düzeyi yüksek olan diğer illerdir. Tırgovişte, nüfusun eğitim düzeyi en düşük olan il olup, çalışabilir yaştaki olanların % 38'i eğitimsiz veya ilkokul mezunudur. Nüfusun eğitim düzeyi düşük olan diğer iller İslimiye, Kırcaali, Silistre, Razgrad ve Montana'dır.³

Bulgaristan'da öğretim yılı, 15 Eylül'de başlayıp Mayıs/Haziran sonunda sona ermekte ve iki dönemden oluşmaktadır. Okul öncesi eğitim 3-7 yaş grubunu kapsamakta ve ana okullarında gerçekleşmektedir. 4 yaşını dolduranların okul öncesi eğitimi zorunluluk arz etmektedir. Okulda eğitim ise 16 yaşına kadar zorunludur. 2020/2021 öğretim yılında 215.666 çocuk ana okullarında kayıtlıdır. İlkokul 1-4 sınıfları, ortaokul 5-7 sınıfları kapsamaktadır. Lise eğitimi 8-12 sınıfları kapsamaktadır. Lise düzeyinde eğitim, hem düz lise hem de mesleki eğitim veren liselerde gerçekleşmektedir. Bulgaristan'da yükseköğretim kurumları Parlamentonun

¹ <https://www.segabg.com/node/109330>

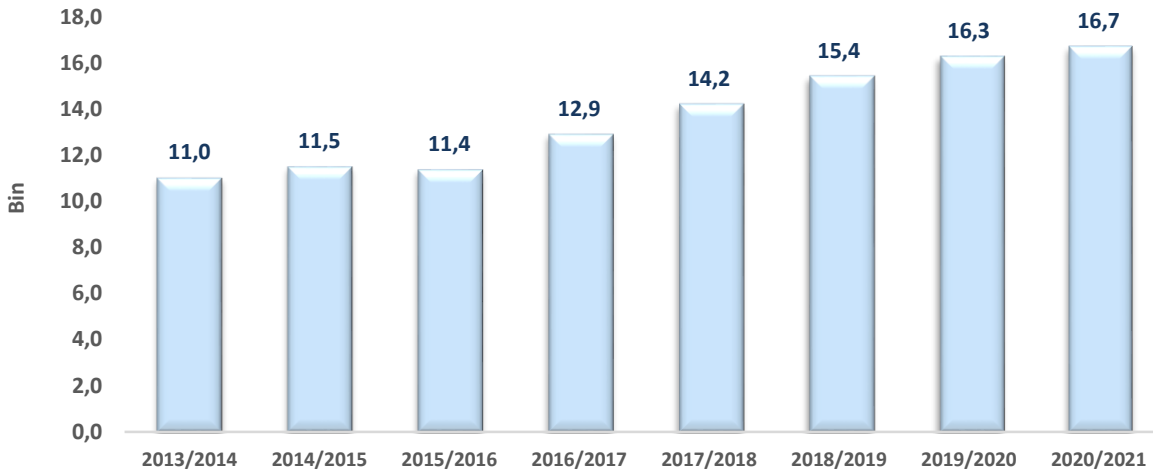
² <http://www.bcci.bg/news/11183>

³ <https://www.24chasa.bg/novini/article/10185033>

denetimi altında bulunmaktadır. 2020/2021 öğretim yılında 54 üniversite ve lise düzeyinde eğitim veren toplam 996 okul ülkede faaliyet göstermektedir.

2020/2021 öğretim yılında, ülkedeki üniversitelerde 195,1 bin Bulgar, 16,7 bin yabancı öğrenci öğrenim görmektedir. Bulgar öğrencilerin payı % 92,1 olup, yıllık bazda sayılarında neredeyse değişiklik olmamıştır. Yabancı öğrenci sayısında yıllık bazda % 2,4 oranında artış meydana gelmiştir. Yabancı öğrencilerden en büyük pay % 24,5 ile Yunanistan'dan gelen öğrencilere aittir. % 16,1 pay ile İngiliz, % 9,2 pay ile Almanyalı, % 7 pay ile Ukraynalı, % 6,1 pay ile Makedonyalı öğrenciler Yunanistan öğrencilerini takip etmektedir.⁴

Şekil 3 Yıllar İtibariyle Üniversitelerde Öğrenim Gören Yabancı Öğrenciler (Bin Kişi)

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Ayrıca kolejlerde Lisans diploması almak üzere 2020/2021 yılında öğrenim gören öğrenci sayısı 7.991 olmuştur.

2021 yılı bütçesinde, eğitime 2,86 milyar euro ayrılmış olup, söz konusu rakam Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın % 4,5'ine tekabül etmektedir.

Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenlik, Sosyal Sigorta Yasası ile düzenlenmektedir. Sosyal güvenlik; geçici iş göremezlik, çalışma gücünde geçici azalma, sakatlık, doğum, yaşlılık ve ölüm durumlarında tazminat, maddi yardım ve emeklilik maaşı ödenmesini kapsamaktadır. 2021 yılında sigorta tavanı 3.000 leva olarak belirlenmiş olup, söz konusu tutarın üzerinde brüt ücret alanlar ücretin tavanı aşan kısmı için sigorta primi ödememektedir.

⁴ https://nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Education2020_8POU0B1.pdf

Tablo 5 Bir Çalışan İçin Ödenmesi Gereken Zorunlu Sigorta/Vergiler Tablosu

(Örnektir; Aylık Brüt Ücret 1000 leva)

Sigorta Kalemleri	Sigorta Oranı	Ücret (leva)	Kesintiler (leva)	İşveren Payı (leva)
Ücret		1.000,00		
Sosyal Sigorta	8,38%		83,80	
Sağlık Sigortası	3,20%		32,00	
Ek Zorunlu Emeklilik Sigortası	2,20%		22,00	
Gelir Vergisi*			86,22	
İşveren Sosyal Sigortası	10,92%			109,20
İşveren Sağlık Sigortası	4,80%			48,00
Ek Zorunlu Emeklilik Sigortası	2,80%			28,00
Mesleki Kazalar Fonu	0,50%			5,00
Toplam Ücret		1.000,00		
Toplam Kesinti			224,02	
İşveren Sigorta Payı				190,20
Net Ücret		775,98		
Emeklilik İçin Baz Ücret		1.000,00		

SOSYAL VE EKONOMİK GÖSTERGELER**Sosyal Göstergeler**Tablo 6 **Bulgaristan'ın Sosyal Göstergeleri**

Ortalama Ömür (yıl)	74,6
Yüksek Öğretim Okul Sayısı	54
Yüksek Öğretimdeki Öğrenci Sayısı	215.666
Hastane Sayısı	320
Doktor Başına Düşen Kişi Sayısı	233
Gelen Turist Sayısı	4.973.356
Giden Turist Sayısı	3.973.009
Eğitim Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)	4,5
Sağlık Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)	4
Karayolu Uzunluğu (km)	19.917
Otoyol Uzunluğu (km)	806
Demiryolu Uzunluğu (km)	6.458
Kişi Başına Yıllık Elektrik Tüketimi (KWH/Kişi)	4.899
Asgari Ücret	332 euro (650 leva – 1 Ocak 2021 tarihinden itibaren)

Tablo 7 **2022 Uyumlu Resmi Tatil Günleri**

Tarih	Tatil Adı	Tatil Türü	Notlar
1 Ocak	Yeni Yıl	Resmi Tatil	1 Ocak – Yeni Yıl Cumartesi gününe denk geldiği için 3 Ocak da tatil ilan edilmiştir
3 Mart	Bağımsızlık günü	Milli Bayram	Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetinden bağımsızlığı
22-25 Nisan	Paskalya	Resmi Tatil	2022'de 24 Nisan'da kutlanan Paskalya, Ortodoks takvimine göre her yıl değişmektedir
1 Mayıs	İşçi Bayramı	Resmi Tatil	1 Mayıs İşçi Bayramı Pazar gününe denk geldiği için 2 Mayıs da tatil ilan edilmiştir
6 Mayıs	Kahramanlık ve Bulgar ordusu günü	Resmi Tatil	
24 Mayıs	Bulgar aydınlanması, kültür ve Kiril alfabesi bayramı	Resmi Tatil	
6 Eylül	Bulgaristan'ın birleşmesi bayramı	Resmi Tatil	Doğu Rumeli ve Bulgar Prenslığı'nin birleşmesi
22 Eylül	Bulgaristan bağımsızlık günü	Resmi Tatil	
24 Aralık	Noel arifesi	Resmi Tatil	24-25 Aralık haftasonuna denk geldiği için 27 ve 28 Aralık da tatil ilan edilmiştir
25 Aralık	Noel günü	Resmi Tatil	
26 Aralık	Noel günü	Resmi Tatil	

Ekonomik Göstergeler

Tablo 8 Bulgaristan Ekonomik Göstergeleri

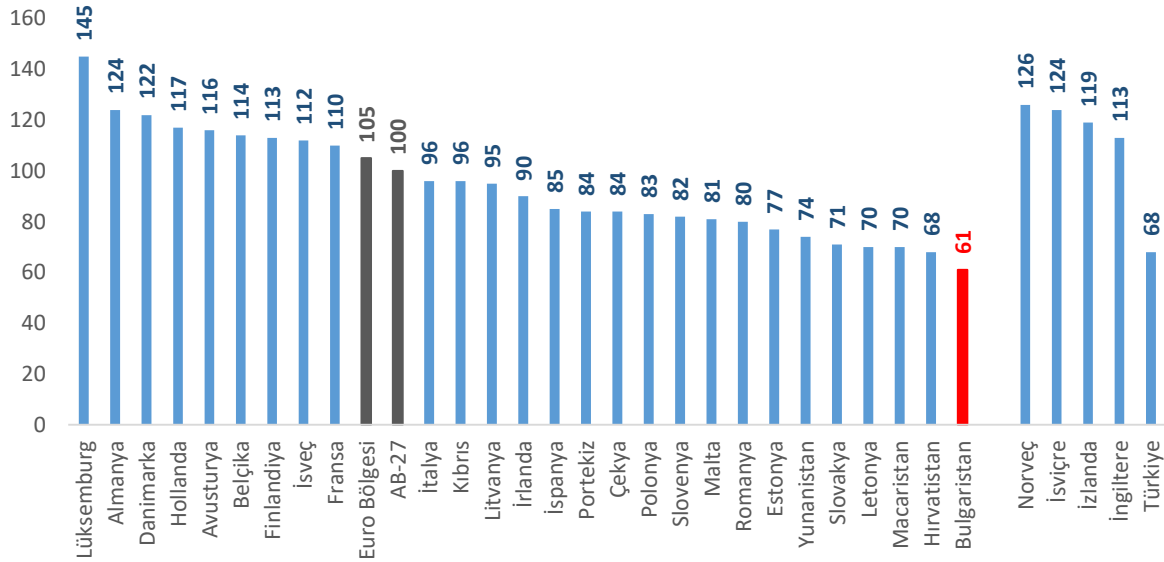
	2017	2018	2019	2020
GSYİH (Milyon leva)	102.741	109.964	120.395	119.951
GSYİH (Milyon €)	52.530	56.224	61.557	61.330
Reel GSYİH Artış Oranı (%)	2,8	2,7	4	-4,4
Kişi Başına GSYİH (Nominal €)	7.424	8.003	8.824	8.845
Enflasyon Oranı				
Tüketici Fiyat Endeksindeki Yıllık Artış (%)	2,8	2,7	3,8	0,1
İşgücü (Bin Kişi)	3.357	3.326	3.376	3.290
İşsizlik oranı (%)	6,2	5,2	4,2	5,1
Sektörler itibariyle GSKD (%)				
Tarım	4,7	3,9	3,8	4
Sanayi	27,9	25,9	25,1	25,3
Hizmet	67,4	70,2	71,1	70,7
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon €)	1.606	968	1.639	2.273
Dış Ticaret (Milyon €)	58.201	60.796	63.630	58.751
İhracat	27.916	28.648	29.890	28.008
İthalat	30.286	32.148	33.740	30.743
Denge	-2.370	-3.500	-3.850	-2.734
Dünya İhracatı İçindeki Payı (%)	0,18	0,17	0,18	0,18
Dünya İthalatı İçindeki Payı (%)	0,19	0,19	0,19	0,20
Türkiye ile Ticaret (Milyon €)	4.361	4.255	4.379	3.995
İhracat	2.481	2.234	2.172	1.806
İthalat	1.880	2.021	2.207	2.189
Denge	601	212	-35	-383
Toplam Ticarete Türkiye'nin Payı (%)				
İhracat	8,9	7,8	7,3	6,4
İthalat	6,2	6,3	6,5	7,1
Cari İşlemler Dengesi (Milyon €)	1.736	532	1.148	-161
Borç Stokları (Milyon €)				
Gayri Safi Dış Borç Stoku (Yıl sonu itibariyle)	37.696	37.190	37.716	39.627
Orta ve Uzun Vadeli	31.929	31.202	31.342	33.564
Kısa Vadeli	5.767	5.988	6.374	6.063
Yıl Sonu İtibariyle Dolaşımda Olan Para Hacmi (Milyon Leva)	15.703	17.326	19.105	21.241
Seçilmiş Oranlar (%)				
İhracat/İthalat	92,2	89,1	88,6	91,1
İhracat/GSYİH (FOB)	53,1	51	48,6	45,7
İthalat/GSYİH (CIF)	57,7	57,2	54,8	50,1
Cari İşlem Dengesi/GSYİH	3,3	0,9	1,9	-0,3
Gayri Safi Dış Borç/GSYİH	71,8	66,1	61,3	64,6

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası, Ulusal İstatistik Enstitüsü, Dünya Ticaret Örgütü

GENEL EKONOMİK DURUM**Genel Durum**

Bulgaristan ekonomisi, serbest piyasa şartlarına göre işleyen, dışa açık, özel sektörü orta düzeyde gelişmiş bir ekonomidir. Dünya Bankası, Bulgaristan ekonomisini üst orta gelirli ekonomilerden addetmektedir. 1 Ocak 2007’de AB’ye tam üye olan Bulgaristan, AB üyeliği koşulları sebebiyle ekonomik yapısında önemli reformlar yapmıştır. AB üyelik döneminde Bulgarların gelirleri satın alma standardı olarak AB ortalamasının % 43’ünden % 55’ine yükselmiştir. Diğer taraftan gerçek bireysel tüketim de hanehalkı refahının bir ölçütüdür. 2020 yılında AB ülkelerinde satın alma gücü standartları olarak kişi başına gerçek bireysel tüketim, Bulgaristan’da AB ortalamasının % 61’inden Lüksemburg’da ortalamasının % 145’ine kadar değişim arz etmektedir.

Şekil 4 2020 Yılında Satın Alma Gücü Standartlarına Göre Kişi Başına Gerçek Bireysel Tüketim, AB-27 = 100

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

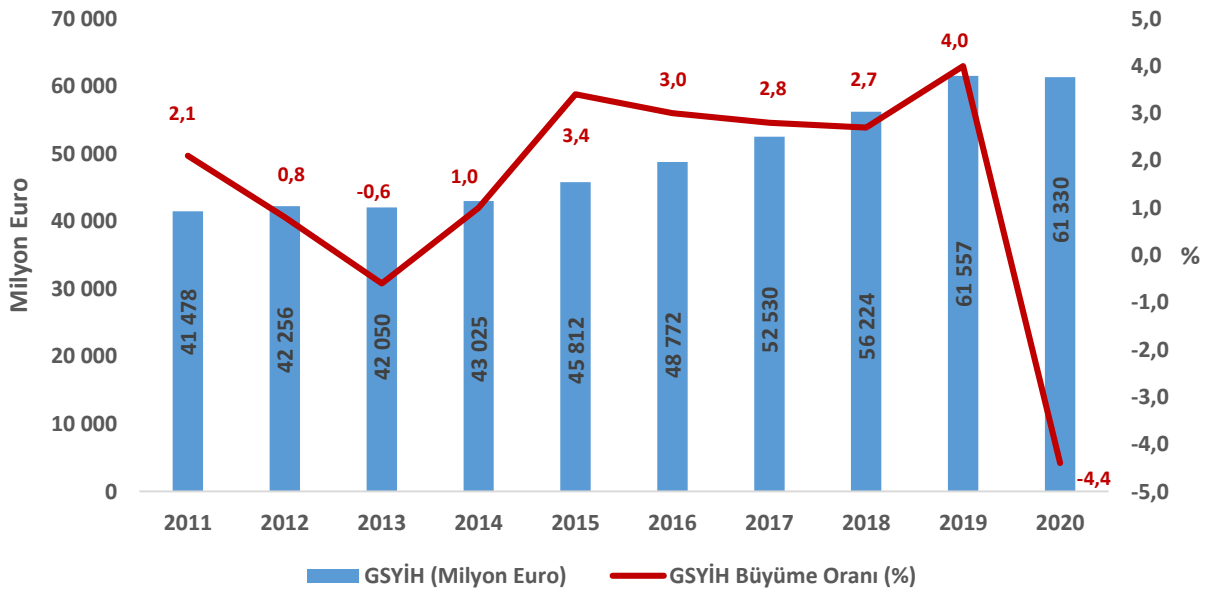
Yoksulluk ve sosyal dışlanma tehlikesi altındaki nüfusun payı yıllar itibariyle ciddi bir düşüş yaşamış, 2015’te % 43,4 olan bu oran 2020’de % 33,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. AB ortalaması 2020 yılında % 21,9 olarak meydana gelmiştir. Ancak, kaydedilen olumlu gelişmelere rağmen Bulgaristan, AB’nin en fakir ülkelerinden olmaya devam etmektedir.

Dünya Bankası verilerine göre Bulgaristan ekonomisi 2020 yılında cari fiyatlarla GSYİH’sına göre dünyada 70’inci sıradadır. Dünya Ekonomik Forumu’nun 2019 Küresel Rekabetçilik Endeks sıralamasında incelenen 141 ülke içerisinde Bulgaristan 49’uncu sıradadır. Dünya Bankası’nın İş Yapma Kolaylığı 2020 adlı raporunda Bulgaristan, 190 ülke içerisinde 61’inci sırada yer almaktadır. Uluslararası kuruluşların ve ekonomi uzmanlarının bazı değerlendirmelerine göre Bulgaristan’ın güçlü yönleri makroekonomik istikrar, çeşitlendirilmiş üretim tabanı, düşük üretim maliyeti, fiyatlar bakımından göreceli rekabet gücü, turizm potansiyelidir. Emek piyasasının durumu (düşük verimlilik, nitelikli iş gücü

yetersizliği ve iş gücü göçü), gittikçe azalan ve göreceli olarak fakir nüfus (gelir seviyesi AB ortalamasının yarısı kadar), yolsuzluk, bürokratik verimsizlik, yargıda sıkıntılar, zaman zaman meydana gelen siyasi istikrarsızlıklar, parçalanmış siyasi yelpaze, AR-GE faaliyetlerinin kısıtlı kalması rekabet gücünü olumsuz etkileyen faktörlerdir.

1989 yılından sonra planlı bir ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişte yapısal reformların yetersiz kalması nedeniyle Bulgaristan ekonomisi buhranlı bir 10 yıllık dönem geçirmiştir. Yurt dışında pazar kaybına uğramış, üretim daralmış, yaşam standardı önemli ölçüde düşmüş, yerel para büyük değer kaybına uğramıştır. 1997 yılında alınan ekonomik istikrar programı kararları ile birlikte hükümetin para ve döviz politikaları üzerindeki yetkisi sınırlandırılarak bir para kurulu oluşturulmuştur. Döviz kuru istikrara kavuşturulmuş ve 1 Alman markı/1 Bulgar levası (daha sonra 1 euro/1,95583 Bulgar levası) oranında sabitlenmiştir. Bankaların kamu tarafından desteklenmesi politikasına son verilerek, Merkez Bankası özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu kararların ardından Bulgaristan, tarihinin en uzun ekonomik büyüme dönemine girmiştir. Bulgar hükümetlerinin sıkı para ve maliye politikaları ile AB üyelik süreci sayesinde Bulgaristan ekonomisi, 2007 krizinin başlamasıyla sona eren 9-10 yıllık dönem içinde istikrarlı büyümüş, krize kadar 5 yıl boyunca banka kredileri, tüketim ve yabancı yatırımların olumlu etkisiyle % 5-6'lık büyüme oranını yakalamıştır.

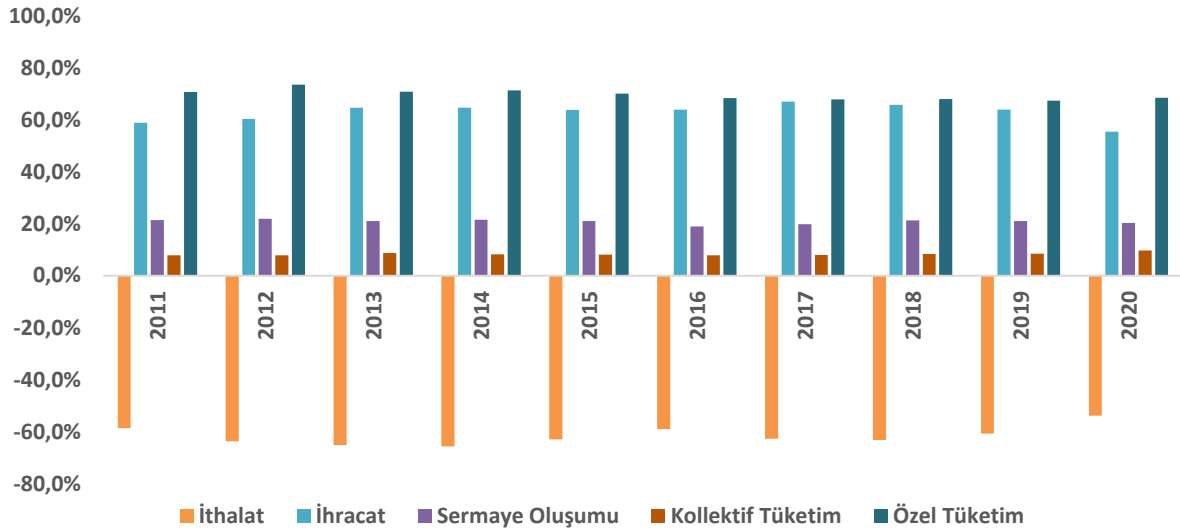
Şekil 5 2011-2020 Döneminde Cari Fiyatlarla Bulgaristan GSYİH'sı (Milyon Euro) ve GSYİH Büyüme Oranları (%)

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

GSYİH'nın % 4,2 oranında daralma yaşadığı 2009 krizinden sonra, beş yıl boyunca ekonomi ortalama % 1,1 oranında büyümüştür. 2015 -2019 döneminde büyüme oranı bir sıçrama ile yılda ortalama % 3,2 seviyesine ulaşmıştır. Nitekim 2019 yılında reel GSYİH artış oranı % 4 olarak, GSYİH ise 61,6 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Ancak Covid-19 salgınının etkisi altında geçen 2020 yılında GSYİH % 4,4'lük bir oranla sert düşüş yaşamış, 61,3 milyar euroya gerilemiştir.

Şekil 6 2011-2020 Döneminde Bileşenlerin GSYİH'ya Katkısı (%)

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Pandemi öncesindeki yıllar incelendiğinde büyüme oranının AB ortalamasının üzerinde olduğu ve yeni üyelerin büyüme oranının seviyesinde olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu büyüme oranının fakirlik, ekonomik ve sosyal dengesizlik üzerinde olumlu etkileri henüz bulunmamaktadır. Fakirlik ve eşitsizlik seviyeleri AB'deki en yüksek olanlardır. Uzmanlara göre ülkenin büyüme oranı gayet yetersiz olup, Bulgaristan'ın uzun vadeli ve kalıcı olarak en azından % 5 büyüklüğünde bir büyüme oranını sağlaması gerektiğinin üzerinde durulmaktadır.

2020 yılında gayri safi katma değer, gayri safi yurtiçi hasılanın % 86,7'sini oluşturmuştur. Tarım sektörünün katma değer içerisindeki payı % 4, sanayinin % 25,3 ve hizmetlerin % 70,7 olmuştur.

Tablo 9 2017-2020 Yıllarında Bulgaristan'ın Gayri Safi Katma Değerinin Sektörel Dağılımı (Milyon Euro)

Sektör	2017	2018	2019	2020	2020 pay
Tarım	2 123	1 903	1 995	2 150	4,0%
Sanayi	12 595	12 597	13 349	13 446	25,3%
Hizmetler	30 458	34 215	37 806	37 567	70,7%
Toplam Katma Değer	45 176	48 715	53 150	53 162	100%

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü, Müşavirliğimizin Hesaplamaları

AB'ye üye olduktan sonra Bulgaristan'a AB fonlarından büyük kaynaklar tahsis edilmiştir. Bulgaristan, bu finansmanı diğer üye ülkelere nazaran daha düşük ekonomik gelişim seviyesi, yetersiz altyapısı ve düşük yaşam standardını gidermek için kullanmıştır. AB finansmanı, özellikle kamu ve özel yatırımların sınırlı olduğu kriz döneminde ekonomide yapılan yatırımlar için ana kaynak olmuştur. 2014-2020 planlama döneminde 10 operasyonel programda kullanılmak üzere Avrupa yapısal ve yatırım fonlarından Bulgaristan'a toplam 10,2 milyar euro tahsis edilmiştir. Eylül 2021 itibariyle tahsis edilen kaynakların kullanım oranı % 59,3'tür.⁵

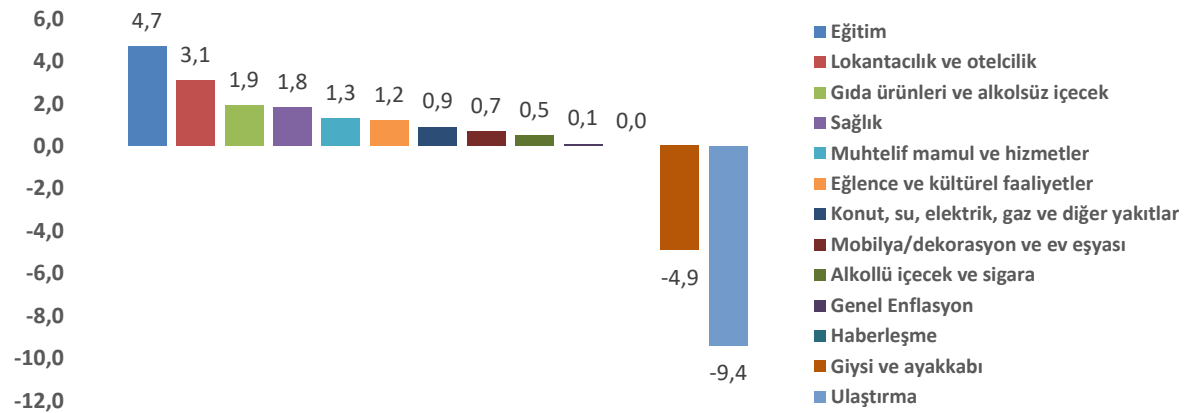
⁵ <https://www.minfin.bg/bg/1168>

AB finansmanının Bulgaristan ekonomisine olan etkisini ölçen SİBİLA 2.0 programı ile yapılan hesaplamalara göre 2014-2021 döneminde Avrupa fonlarının ekonomi üzerindeki etkisi şöyle özetlenmektedir:

- GSYİH'da % 9,6 artış;
- İhracatta % 0,9 artış;
- İthalatta % 7,7 artış;
- Özel tüketimde % 11,7 artış;
- Özel yatırımlarda % 23,7 artış;
- İstihdamda % 15,6 artış;
- İşsizlikte yüzde olarak 6,95 puan düşüş;
- Ortalama çalışma ücretinde % 12,1 artış;
- Enflasyonda % 3,6 artış.

2020 yılında % 0,1 oranında bir enflasyon meydana gelmiştir. Fiyat düşüşleri sadece giysi ve ayakkabıda (-% 4,9) ve ulaşımda (-% 9,4) meydana gelmiştir. Eğitim (% 4,7), lokantacılık ve otelcilik (% 3,1), gıda ürünleri ve alkolsüz içecekler (% 1,9), sağlık (% 1,8) ise en büyük fiyat artışları gözlenen ürün/hizmet grupları olmuştur. Aşağıdaki şekilde 2020 yılında ürün/hizmet grupları fiyatlarının değişimine ilişkin bilgi yer almaktadır.

Şekil 7 2020 Yılında Ürün/Hizmet Grupları Bazında Fiyat Değişimi (%)

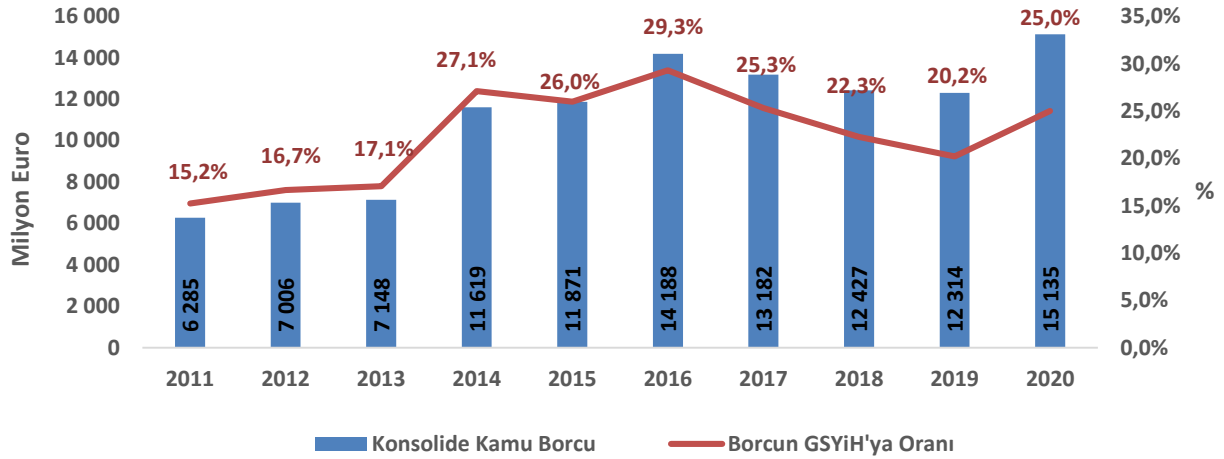
Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Ulusal İstatistik Enstitüsü, 2020 yılı işsizlik oranını % 5,1 olarak açıklamıştır. Erkeklerde işsizlik oranı % 5,4, kadınlarda ise % 4,8 olarak gerçekleşmiştir.

Bulgaristan'ın konsolide kamu borcu yıllık bazda % 22,9 oranında artarak 2020 yılı sonunda 15,14 milyar euro olmuştur. Merkez yönetimin borcu konsolide borcun % 97,5'ini teşkil etmiştir. 2020 sonu itibarıyla konsolide kamu borcunun GSYİH'ya oranı % 25 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kamu borcunun GSYİH'ya oranı bakımından 2020 yılında Bulgaristan, AB ülkeleri arasında Estonya ve Lüksemburg'dan sonra en düşük üçüncü orana sahiptir.⁶

⁶ <https://nsi.bg/bg/content/11476/%D0%B1%D1%80%D1%83%D1%82%D0%B5%D0%BD-%D0%B4%D1%8A%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD-%D0%B4%D1%8A%D0%BB%D0%B3>

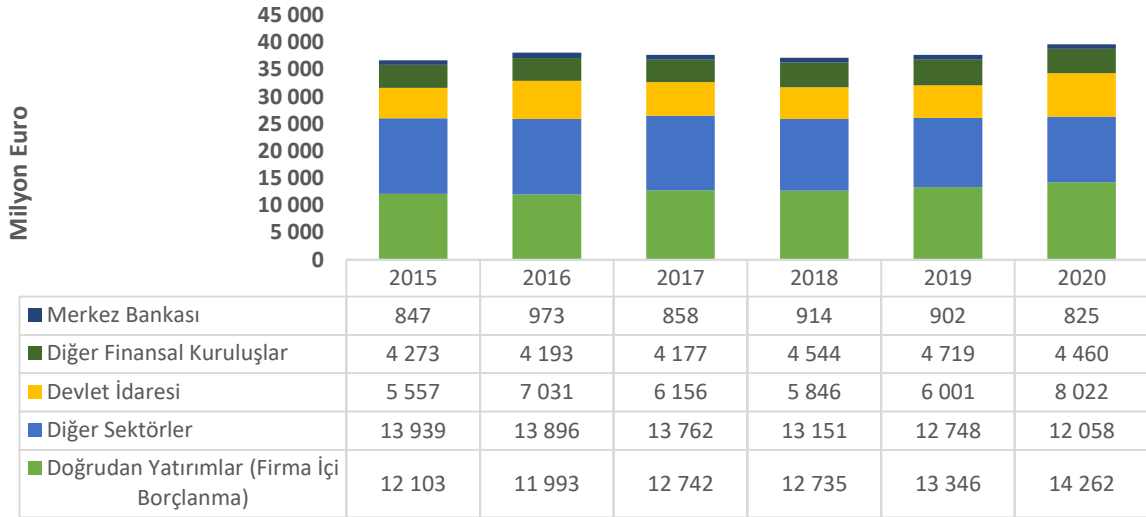
Şekil 8 2011–2020 Döneminde Bulgaristan’ın Konsolide Kamu Borcu ve Borcun GSYİH’ya Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Ulusal İstatistik Enstitüsü ve Müşavirliğimizin Hesaplamaları

Gayri safi dış borç, 2020’nin sonunda yıllık bazda % 5,1 artarak 39,6 milyar euro (GSYİH’nın % 64,6’sı kadar) olarak gerçekleşmiştir. Devlet idaresinin gayri safi dış borcu % 33,7 artarak 8 milyar euro olarak gerçekleşmiştir.

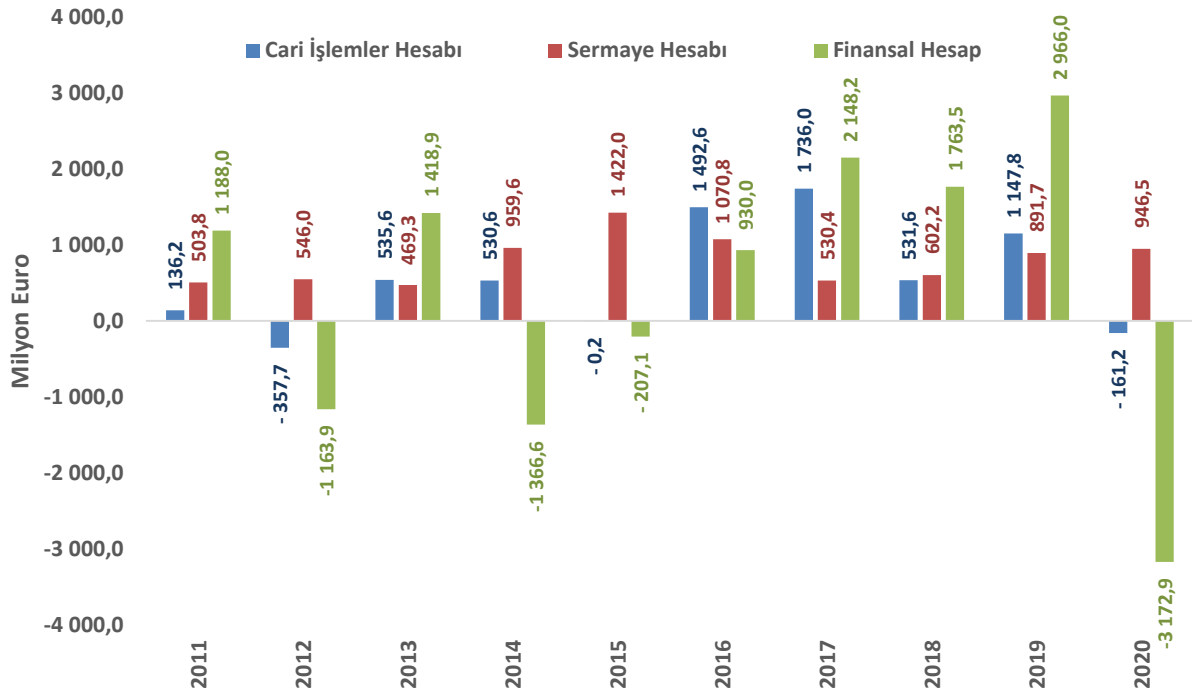
Şekil 9 2015-2020 Döneminde Sektörler İtibariyle Bulgaristan’ın Gayri Safi Dış Borcu

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

2020 yılında, pandeminin etkisiyle Bulgaristan’ın ödemeler bilançosu göstergelerinde oldukça olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim cari hesapta 161 milyon euro açık meydana gelmiştir. Sermaye hesabı 947 milyon euro fazla vermiş, ancak finansal hesap 3,2 milyar euroluk muazzam bir açıkla yılı kapatmıştır.

Şekil 10 2011-2020 Döneminde Bulgaristan Ödemeler Bilançosu Bileşenleri (Milyon Euro)

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

2020 yılında ülkenin ihracatı % 6,3 oranında azarak 28 milyar euro, ithalatı % 8,9 azarak 30,7 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. İhracatın GSYİH'ya oranı % 45,7, ithalatın GSYİH'ya oranı ise % 50,1 olmuştur. Dış ticaret hacmi 58,8 milyar euro, dış ticaret dengesi ise – 2,73 milyar euro olmuştur.

Bulgaristan ihracatı, kompozisyonunda katma değeri yüksek ürünlerin artış trendinde olmasına ve toplam ihracatın % 24'ünü oluşturmasına rağmen hammadde ağırlıklıdır. Bulgaristan ihracatının yeniden yapılandırılması devam etmektedir, ancak bu süreç düşük hızla gerçekleşmektedir.

Bulgar müteşebbisler, yönetim becerileri ve piyasa duyuları gelişmemiş olsa da küresel tedarik zincirlerinde yer almaya devam etmektedir. Artan rekabet gücü büyük ölçüde Bulgaristan'daki uluslararası şirketlerin faaliyetlerine bağlıdır. Yerel şirketlerin rekabet gücüne olumlu etkisi daha düşüktür. Başarılı Bulgar şirketler, yabancı piyasalar için çalışan, ülkede rekabet eksikliğinden etkilenmeyen ve ağır mevzuat yükü altında olmayan şirketlerdir.

Teknolojik yenilenme yeterince hızlı gerçekleşmemektedir ve operasyonel programlar çerçevesinde yapılan yeterli düzeyde verimli olmayan yatırımlardan olumsuz etkilenmektedir. Yatırımların menşesi fark etmeksizin Bulgar Ar-Ge ürünlerinin üretime kanallı edilmesi daha çok istisnai bir durumdur. Diğer taraftan, Bulgar bilim insanları ve mucitler ürünlerini Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde satmaktadır.⁷ Üniversiteler ile sanayi sektörü temsilcileri arasındaki bağlar kopmuş durumdadır.⁸

⁷ <https://www.bia-bg.com/analyses/view/26355/>

⁸ <https://www.bia-bg.com/analyses/view/25531/>

Diğer taraftan, ithalatta tüketim ürünleri ağırlıktadır. Bu nedenle, orta vadede Bulgaristan dış ticaretinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine ilişkin beklentiler tutucudur. Covid-19 pandemisinin ve uluslararası konjonktürün etkileri, AB'nin Mobility Package mevzuatı çerçevesinde Bulgaristan ulaştırma sektörü perspektifleri, ABD-Çin ve ABD-AB ticari ilişkilerine ilişkin gelişmeler, ülkenin ana ticaret partneri Türkiye ekonomisinde orta vadede yaşanacak ekonomik iyileşme, lider AB ekonomilerinde yaşanması muhtemel durgunluk Bulgaristan'ın dış ticaretini etkileyecek nitelikte olup, yakından takip edilmesi gereken etkenlerdir.

Son yıllarda bir yandan istihdam edilenlerin sayısı cüzi olarak artmış, diğer yandan demografik sorunların da katkısıyla işsizlerin ve aktif olarak iş aramayanların sayısında azalma meydana gelmiştir. Hal böyleyken, uzmanlarca, istihdam edilenlerin sayısının artırılması bağlamında ülke kaynaklarının tükendiği değerlendirilmektedir. Nitekim, bazı bölgelerde fiziksel olarak iş gücü eksikliği söz konusudur. Uzmanlar, iş gücü eksikliğinin yaşandığı bir ortamda işverenlerin her fırsatı değerlendirmeye başladıklarını düşünmektedir.

2020 yılının başında vuku bulan Covid-19 pandemisi nedeniyle iş gücü piyasası göstergelerinde yaşanan mutlak değişim piyasada bir krizin başladığına işaret etmektedir. 23 Mart 2020 – 03 Mayıs 2020 arasında haftada ortalama 17,8 bin kişi işsiz olarak kayıt yaptırmıştır. Önceki yıla göre haftalık yeni işsiz sayısı üçe katlanmıştır. Covid-19 nedeniyle iş gücü piyasasında başlayan krizin ekonomik/finansal krizlerden kaynaklanan durumlardan önemli bir farkı bu defa gecikmeli değil de önden giderek vuku bulmasıdır. Ekonomiden iş gücünün büyük bir kısmının çekilmesi çeşitli ekonomik faaliyetlerin durma noktasına gelmesine sebep olmuştur. Mevcut krizin bir diğer özelliği ekonomik olmayan faktörlerin etkisiyle belirsizlik seviyesinin oldukça yüksek olmasıdır. Bu çerçevede, Covid-19'a karşı uygun korunma bulunana kadar geçecek sürenin uzunluğu iş gücünün yeniden çalışma hayatına geri dönüşünde belirleyici olacaktır.⁹

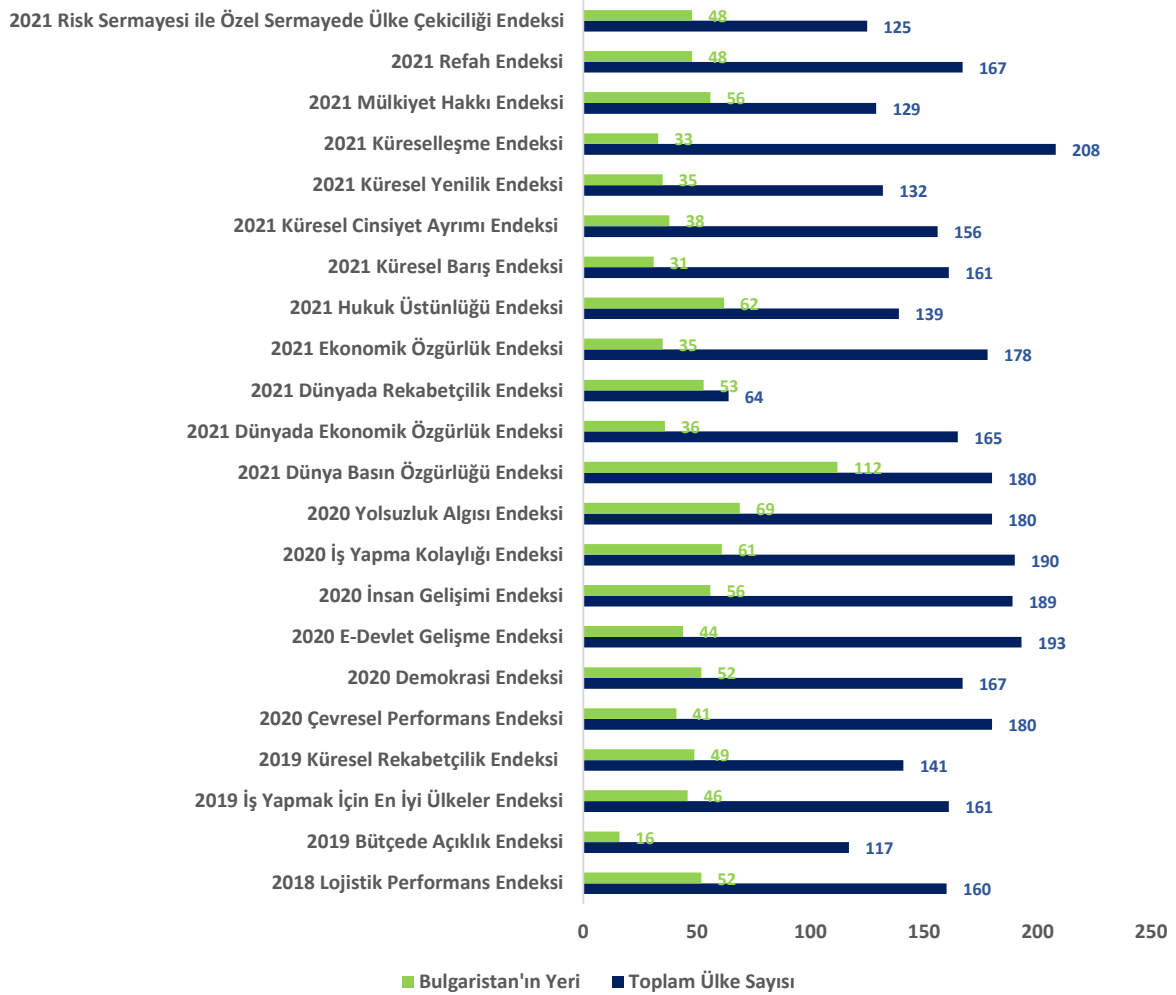
Ekonomik yakınsama sürecinde olan diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi Bulgaristan'ın da bazı ekonomik zaafı mevcut. Küçük, istikrarsız ve dengesiz büyüme, yetersiz iç ve dış yatırımlar, şirket karlarının ve yatırım yapılabilecek gelirlerin daralması, emek piyasasının durumu, devlet şirketlerinde birikmiş önemli büyüklükteki borçlar bunların başlıcalarıdır. Özel yerel yatırımların ve doğrudan yabancı yatırımların yetersizliği AB kaynaklarına büyük ölçüde bağımlı düşük verimli kamu yatırımları tarafından telafi edilememektedir. Hal böyleyken, döngüsel dalgalanmalara dirençli bir iç ekonomik ortam sağlanamamaktadır. Ekonomik gelişim modelinin değişmesine rağmen Bulgaristan ekonomisinin yapısı genel olarak aynı kalmaktadır. Şöyle ki, ekonomik büyüme 2004-2007 döneminde yabancı yatırım destekli, 2010-2016 döneminde ihracat destekli ve 2017 sonrasında iç tüketim destekli gerçekleşmiştir. Ancak ekonomi uzmanlarına göre ekonominin zayıf yönleri yapısal özellik olduğu için ekonomik döngü aşamasından bağımsızdır ve bunların çözümü için yapısal reformların yapılması gereklidir. Bunun da ötesinde, 2008 krizi sonrası dönemde gerçekleşen büyüme oranları kriz öncesinde gerçekleşen oranlardan düşüktür. Bu, gelişmiş Avrupa ekonomilerine

⁹ 2020 Bulgaristan'da Ekonomik Gelişim ve Politikalar Raporu: Değerlendirme ve Beklentiler, Odak konu: Bulgaristan'ın Emeklilik Sisteminde Reformlar – İçerik, Sonuçlar, Zorluklar ve Çözümler, Bulgaristan Bilimler Akademisi Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü, sayfa 52

yakınlaşmayı sağlayacak büyüklükte bir büyüme oranına ulaşılması için mevcut ekonomik yapının potansiyelini yitirdiğine işaret etmektedir.¹⁰

İş Yapma Ortamı Göstergeleri

Şekil 11 Bulgaristan'ın Uluslararası Sıralamalarındaki Yeri

Uluslararası Kuruluşların Sıralamalarında Bulgaristan'ın yeri:

Dünya Bankası'nın **2020 Doing Business** raporunda Bulgaristan, 190 ülke arasında 61'inci sırada yer almaktadır. 2014 yılında Bulgaristan 36'ncı sıraya tırmanmış ve bundan sonra sıralamada hep düşmüştür. Ülke, 2020'de önceki yıla göre iki sıra gerilemiştir. Bundan önceki iki yıl 11 ve 9 pozisyon kaybetmiştir.

¹⁰ 2019 Bulgaristan'da Ekonomik Gelişim ve Politikalar Raporu: Değerlendirme ve Beklentiler, Odak konu: Yapısal Dengesizlikler ve Ekonomi için Riskler, Bulgaristan Bilimler Akademisi Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü, sayfa 11

Tablo 10 **2020 Doing Business Sıralamasında Bulgaristan'ın İlk On Ülke ve Türkiye ile Kıyaslaması**

Sıra	Ülke
1	Yeni Zelanda
2	Singapur
3	Hong Kong
4	Danimarka
5	Güney Kore
6	ABD
7	Gürcistan
8	İngiltere
9	Norveç
10	İsveç
33	Türkiye
61	Bulgaristan

Kaynak: Dünya Bankası

Bulgaristan, elektrik bağlantısına erişimde 151'inci sıraya yerleşmiş ve en kötü performansını sergilemiştir. Erişim süresi 2018 yılından bu yana değişmemiş olup 262 gündür. İş kurmak Bulgaristan'da kolay olmayıp, ülkeyi dünyada 113'üncü pozisyona yerleştirmektedir. Üç yıl art arda krediye erişimde Bulgaristan sıralamada güç kaybetmektedir. 2018 yılında bu göstergede 42'nci olan Bulgaristan 2019'da 60'ıncı sıraya gerilemiş, 2020'de ise 66'ncı olmuştur.

Bulgaristan, Dünya Ekonomik Forumu'nun 141 ülkeyi kapsayan **2019 Küresel Rekabetçilik Endeksi** sıralamasında 100 üzerinden 64,9'luk puanıyla iki sıra ilerleyerek 49'uncu pozisyonda yer almıştır. Endeks, art arda 7'nci yıl ülkenin performansının iyileştiğine işaret etmektedir. Romanya (51), Yunanistan (59), Hırvatistan (63), sıralamada Bulgaristan'dan sonra yer almaktadır. Bulgaristan'ın göreceli olarak en kötü performans sergilediği göstergeler sağlık (81'nci sıra), finansal sistem (73), piyasa büyüklüğüdür (64). En iyi performans ise enformasyon ve haberleşme teknolojilerinin kullanımı (30), emek piyasası (40) ve makroekonomik istikrar (43) göstergelerinde görülmektedir.¹¹

Ülke, Transparency International'ın 2020 yılı **Yolsuzluk Algısı Endeksi'**nde (Corruption Perception Index) 180 ülke arasında 44 puanla 69'uncu sırada olup, ortalaması 64,14 puan olan Avrupa Birliği sıralamasının Romanya ve Macaristan ile birlikte en gerisinde yer almaya devam etmektedir. Önceki yıla göre Bulgaristan'ın endeksinde 1 puan artış olmuştur ve bir yılda 5 sıra ilerleme yaşanmıştır. Ülke, kritik olarak kabul edilen 50 puanlık sınırı 2020'de de aşamamıştır. Dolayısıyla ülkede yolsuzluk sistematik hale gelmiş olup, yolsuzlukla mücadelede halen ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. 2012-2020 döneminin analizi diğer AB üyelerinin birçoğunda meydana gelen olumlu gelişmeler fonunda Bulgaristan'ın ciddi bir şekilde geri kaldığına işaret etmektedir.¹²

Heritage Sivil Toplum Kuruluşu'nun 2021 yılı **Ekonomik Özgürlük Endeksi** sıralamasında Bulgaristan, 178 ülke arasında 70,4 puanla bir yılda 1 sıra yükselerek 35'inci sıraya yerleşmiştir. Bulgaristan'ın skoru Avrupa (70,1 puan) ve dünya (61,6 puan) ortalamasının üzerindedir.

¹¹ http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2019/economy-profiles/?doing_wp_cron=1601385863.0254020690917968750000#economy=BGR

¹² <https://transparency.bg/index-na-vazpriqtig-na-korpuciqta/>

2021 Yılı Göstergeleri

2020 yılının başında bütün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi küresel ve yerel ekonomileri derin bir krize sürüklemiştir. Bulgaristan'ın 2021 ekonomik verileri Covid-19'un olumsuz etkilerinin yavaşça aşılmağa başladığına işaret etmektedir.

Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün ön verilerine göre ülke GSYİH'si 2021 yılının ilk çeyreğinde 2020 yılının aynı dönemine göre % 1,8 daralmış, önceki çeyreğe göre ise % 2,5 büyümüştür. Cari fiyatlarla GSYİH 13.833 milyon euro, kişi başına GSYİH 2.000 euro olmuştur. Tarım sektörünün katma değer içerisindeki payı % 2,2, sanayinin % 26,5 ve hizmetlerin % 71,3 olmuştur. Yılın ikinci çeyreğinde GSYİH yıllık bazda % 9,9, çeyreklik bazda % 0,6 oranında büyümüş 15.935 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına GSYİH 2.308 olmuştur. İkinci çeyrekte tarım sektörünün katma değer içerisindeki payı % 3,6, sanayinin payı % 27,2 ve hizmetlerin payı % 69,2 olmuştur. 2021'in üçüncü çeyreğinde GSYİH yıllık bazda % 4,6, çeyreklik bazda % 0,6 büyüyerek 18.475 milyon euroya ulaşmıştır. Kişibaşına GSYİH 2.680 euro olarak meydana gelmiştir. Tarım sektörü üretilen katma değerlerin % 7,6'sını, sanayi % 26,4'ünü, hizmetler ise % 66'sını teşkil etmiştir.

Resmi istatistikler, 2021 yılının ikinci çeyreğinde ücret ve emeklilik maaşlarında artış olduğuna, ancak harcamalarda meydana gelen daha büyük artışların gelir artışının etkisiz kalmasına neden olduğuna işaret etmektedir. Ücret ve emeklilik maaşları söz konusu dönemde % 11,6 artmış, harcamalardaki artış ise % 20,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Hanehalkı üyesi başına ortalama gelir Nisan-Haziran 2021 döneminde 1.849 leva, ortalama gider ise 1.666 leva olarak gerçekleşmiştir.

Bulgaristan Merkez Bankası verilerine göre Ocak-Ağustos 2021 döneminde Bulgaristan'ın ihracatı yıllık bazda % 22,4 artarak 22,2 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Bulgaristan'ın ithalatı yıllık bazda % 26,5 artarak 24,7 milyar euro olmuştur. Ülkenin dış ticaret hacmi, 2020 ilk sekiz ayın seviyesi olan 37,7 milyar eurodan 2021 yılının ilk sekiz ayında 46,9 milyar euro seviyesine yükselmiştir. Ocak-Ağustos 2021 döneminde dış ticaret dengesi negatif olup 2.448,5 milyon euro olarak meydana gelmiştir.

Ocak-Ağustos 2021 döneminde ülkenin AB'ye ihracatı yıllık bazda % 23,4 oranında artmış, 14,7 milyar euro seviyesinde gerçekleşmiştir. Almanya, Romanya, İtalya, Yunanistan, Fransa ve Belçika Bulgaristan'ın ana ihracat destinasyonları olmuştur. Söz konusu ülkelere ihracat AB'ye toplam ihracatın % 69,6'sını teşkil etmiştir. Yine yılın ilk sekiz ayında AB ülkelerinden ithalat % 24,4 ышпсм, CIF fiyatlarla 12,3 milyar euro olarak meydana gelmiştir. En çok ithalat Almanya, İtalya, Romanya, Yunanistan, Polonya ve Hollanda'dan yapılmıştır. Söz konusu ülkeler AB'den ithalatın % 65,9'unu teşkil etmektedir. 2021'in ilk sekiz ayında AB ile ticarete 2.464 milyon euro fazla meydana gelmiştir.

Ocak-Ağustos 2021 döneminde Bulgaristan'ın üçüncü ülkelere ihracatı önceki yılın aynı dönemine göre % 20,6 oranında artarak 7,5 milyar euro olmuştur. Türkiye, Çin, ABD, Sırbistan, İngiltere, Kuzey Makedonya ve Rusya üçüncü ülkelerden en çok mal ihraç edilen ülkeler olmuştur. Bu ülkelere ihracat, üçüncü ülkelere toplam ihracatın % 54,8'ini oluşturmuştur. Üçüncü ülkelerden ithalat ise % 28,6 artarak 12,4 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Çin,

Türkiye, Rusya, Ukrayna ve Sırbistan'dan en çok ithalat yapılmıştır. Söz konusu ülkeler 2021 yılının ilk sekiz ayında üçüncü ülkelerden toplam ithalatın % 55'ini teşkil etmiştir. Üçüncü ülkelerle ticaretinde Bulgaristan'ın dış ticaret dengesi negatif olmuş, 4,9 milyar euro düzeyinde gerçekleşmiştir.

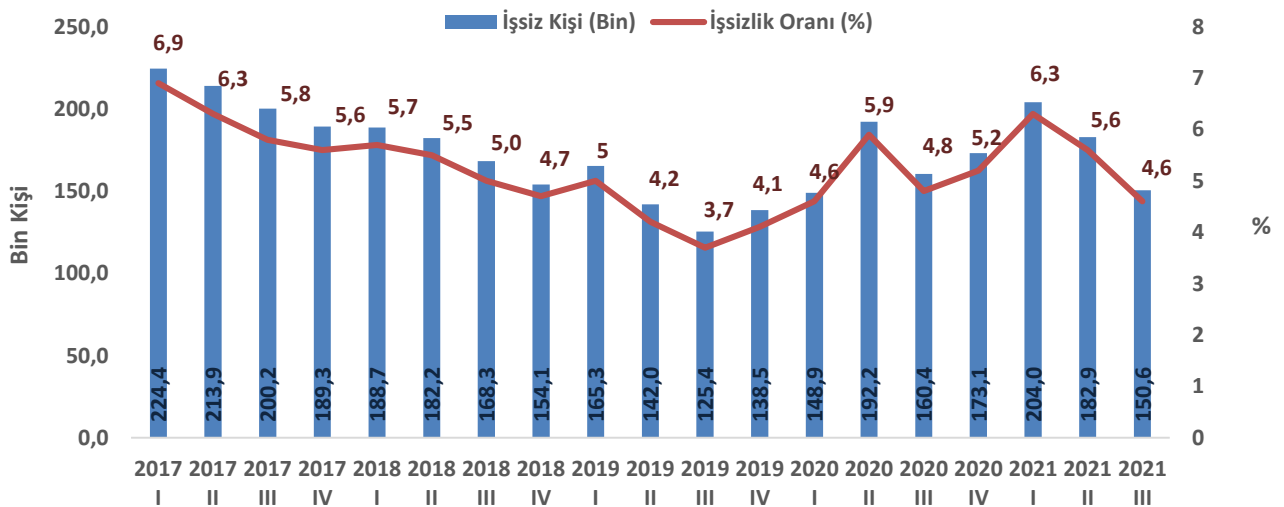
Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre enflasyon Ağustos 2021'de Temmuz 2021'e göre % 0,8, Aralık 2020'ye göre % 3,1, Ağustos 2020'ye göre ise % 3,7 olmuştur.

Yılın ilk sekiz ayında Bulgaristan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımlar yıllık bazda % 57,9 azalarak 852,7 milyon euro olarak meydana gelmiştir.

Maliye Bakanlığı verilerine göre Ağustos ayının sonunda ulusal bütçe ile AB kaynaklarından ülkeye tahsis edilen paranın birlikte hesabı tutulan konsolide mali programda 450,2 milyon euro büyüklüğünde bir fazla mevcuttur. Bir yıl önce programdaki fazla 1,62 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Ağustos 2021 sonu itibarıyla konsolide mali programda yer alan gelirler 17,1 milyar euro, giderler 16,2 milyar euro, AB bütçesine katkı payı 497,2 milyon eurodur.

Covid-19 pandemisinin ve pandemiyle mücadele çerçevesinde alınan önlemlerin en görünür etkilerinden biri iş gücü piyasası üzerindeki etkidir. Aşağıda yer alan şekilden de görüleceği üzere 2017-2019 yıllarında işsizlik oranı sürekli bir düşüş yaşamış, dönemin başındaki % 6,9'luk seviyeden döneminde sonunda % 4,1'lik seviyeye düşmüştür. Ancak 2020 ve 2021 yıllarında Covid-19 pandemisinin etkileri işsizlik istatistiklerine doğrudan yansımış, işsiz sayısı ve işsizlik oranı bir artış trendine girmiştir. Hastalığın yayılmasının daha güçlü olduğu zaman aralıklarında, örneğin 2020 yılının ikinci çeyreğinde, 2020 son çeyreğinde ve 2021 ilk çeyreğinde işsizlik verilerinde bir kötüleşme, salgının etkisinin azaldığı yaz ve sonbahar aylarında ise bir iyileşme görülmektedir. Pandeminin başlangıcından bu yana ilk defa 2021 yılının üçüncü çeyreğinde işsizlik oranı % 4,6'ya düşmüştür.

Şekil 12 2017-2021 Döneminde Bulgaristan'da Çeyrek Yıl Bazında İşsizlik Oranı ve İşsiz Sayısı Seyri

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre 2021 yılının üçüncü çeyreğinde istihdam edilenlerin sayısı çeyreklik bazda % 1 (23,7 bin) azalarak 2,28 bin kişiye düşmüştür. Yıllık bazda ise 32,5 bin kişi artış meydana gelmiştir. Eylül 2020'ye göre en büyük artış bilgi ile sanatsal ürün üretimi ve dağıtımı ve haberleşme (8,7 bin kişi) yaşanmıştır. Tıp ve sosyal faaliyetlerde artış 8,4 bin kişi ve otelcilik ve lokantacılıkta 4,8 bin kişi olmuştur. En büyük düşüş ise idare ve destek faaliyetlerinde görülmüştür: % 3,5 bin kişi.

Bulgaristan Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu'nun Haziran 2021'de yaptığı bir çalışmaya göre ülkede bir çalışanın gıda, barınma, eğitim, sağlık, giysi, ulaştırma, haberleşme giderlerini karşılayabilmesi için ayda 1.069 net ücret alması gereklidir. Geçim ücreti olarak adlandırılan gelir, ailelere itibarlı bir hayat sürdürmeleri için yeterli bir gelir düzeyini ifade etmektedir. Haziran ayında geçim ücreti yılın başına göre % 2 oranında artmıştır. 2021 yılının üçüncü çeyreğinde tüketici fiyatları ve geçim ücretine ilişkin gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre ise tek başına yaşayan çalışan bir yetişkinin geçimini sağlayabilmesi için net 1.103 leva gereklidir. 2020 yılının Aralık ayında bu rakam 1.047 leva olarak gerçekleşmiştir. Bir çocuk ve iki yetişkinden oluşan bir hanede ise her iki yetişkinin de en az 992 leva gelirin olması gereklidir. Gıdada ve yakıtlarda görülen fiyat artışları Bulgaristan'da hayatın daha pahalı olmasının temel nedenidir. Konfederasyon'un yaptığı hesaplamalara göre 1,6 milyondan fazla Bulgarın yiyecek ve aylık ödenen elektrik-su-ısıtma vb. haricinde başka harcama yapmaya gücü yoktur. Verilere göre ülkede yaklaşık 700 bin çalışan fakir bulunmakta, bunlardan 490 bini aşkın bir kısmı asgari ücret ile geçinmektedir.

Eurostat'ın 2020 verilerine göre Bulgar hanelerinin en büyük harcama kalemi gıda ve içecektir. Bulgar haneler gıda ve içecek için harcamalarının % 20,7'sini ayırmaktadır. Evde tadilat işleri, su/elektrik/doğalgaz ve yakıt için yapılan harcamalar ikinci büyük harcama kalemi olup, toplam harcamanın % 20'sine tekabül etmektedir. Bulgar haneler ulaştırma hizmeti için harcamalarının % 11,7'sini yapmaktadır. Karşılaştırılacak olursa AB'de konut ve genel masraflar toplam harcamanın % 27,5'ini, gıda ve içecek masrafları ise % 14,8'ünü teşkil etmektedir. Bulgar haneler bunun dışında harcamalarının % 4,9'unu lokanta ve otellere, % 5,7'sini alkol ve sigaraya ayırmaktadır.

Resmi istatistikler, 2021 yılının ikinci çeyreğinde ücret ve emeklilik maaşlarında artış olduğuna, ancak harcamalarda meydana gelen daha büyük artışların gelir artışının etkisiz kalmasına neden olduğuna işaret etmektedir. Ücret ve emeklilik maaşları söz konusu dönemde % 11,6 artmış, harcamalardaki artış ise % 20,3 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre ortalama çalışma ücreti Temmuz 2021'de 1.533 leva, Ağustos 2021'de 1.485 leva ve Eylül 2021'de 1.543 leva olarak gerçekleşmiştir. Üçüncü çeyrek ortalaması 1.520 leva olmuştur. 2021 yılının üçüncü çeyreğinde ortalama çalışma ücretinde yıllık bazda % 10,7 artış gözlenmiştir.

Uzmanlar, yaşanan personel sıkıntılarının çalışma ücretlerinde geniş çaplı bir artışa sebebiyet vereceğini tahmin etmektedir. İşverenler nezdinde yapılan araştırmalar orta vadede çalışma ücretlerinin % 20'ye varan oranlarla artırılacağına işaret etmektedir. En büyük artışlar Sofya, Burgaz, Varna ve Filibe'de beklenmektedir.

Ulusal İstatistik Enstitüsü, finansal olmaya şirketler arasında düzenli olarak anket yaparak Covid-19 dolayısıyla ilan edilen OHAL ve OHAL sonrasında salgın durumunun söz konusu şirketler üzerindeki etkilerini tespit etmeye çalışmaktadır. Ekim 2021’de ankete katılan şirketlerden elde edilen verilere göre bir yılda satış gelirleri düşen şirket payında % 34,2’den % 29,3’e düşüş yaşandığı, geliri değişmeyen şirketlerin payında % 48,7’den % 53,4’e artış meydana geldiği, gelirlerinde artış olan şirketlerin payının % 16,6’dan % 17,1’e çıktığı dikkat çekmektedir. Ekim ayında “Kültür, spor, eğlence, evsel eşya tamiri vs.” sektöründeki firmaların % 50’si, “Ticaret, ulaştırma ve lokantacılık” sektöründeki firmaların % 30,9’u, sanayide % 30’u satış gelirlerinde aylık bazda düşüş kaydetmektedir. Ekim ayında şirketlerin % 14,1’i personeline ücretli izin kullandırmış, % 11,7’si uzaktan çalışma şeklini benimsemiş, % 8,9’u ücretsiz izin kullandırmıştır. Bir sonraki aya ilişkin olarak şirketlerin % 94,2’si mevcut faaliyetini sürdürmeyi, % 1,7’si geçici olarak faaliyetlerine ara vermeyi, % 2,3’ü faaliyetlerini sonlandırmayı, %1,2’si ise faaliyetlerini değiştirmeyi planladığını açıklamıştır.

Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre Kasım 2021’de iş yapma göstergesinde önceki aya göre 2,2 puan düşüş olmuştur. Söz konusu düşüş, inşaat, perakende ticaret ve hizmetlerde meydana gelen kötüleşme sonucunda yaşanmıştır. Sanayide, sınai müteşebbislerinin işletmelere ilişkin olumlu değerlendirme ve beklentilerinden dolayı iş yapma göstergesi 3,2 puan artmıştır. Sektörde faaliyette bulunan şirketler için belirsiz ekonomik durum, iş gücü yetersizliği ve yetersiz talep temel sorunlar olmaya devam etmiştir. Yöneticilerin % 22,4’ü orta vadede sektörde satış fiyatlarının artacağını öngörmektedir. İnşaat sektöründe, şirketlerin durumuna ilişkin olumsuz beklentiler dolayısıyla iş yapma göstergesinde 4,1 puan düşüş gözlenmiştir. Şirket yetkililerine göre Ekim ayına göre sektörde canlılık ve siparişlerde düşüş yaşanmıştır. Orta vadede meydana gelecek gelişmelere ilişkin beklentiler de olumsuzdur. Ekonomik ortamda belirsizliğin, hammadde fiyatlarının ve iş gücü yetersizliğinin sektör üzerindeki olumsuz etkileri giderek derinleşmektedir. Perakende satışlarda iş yapma göstergesinde 8,4 puan düşüş olmuştur. Şirket yetkililerinin işletmelerin faaliyetine, satış hacimleri ve tedarikçi siparişlerine ilişkin orta vadeli beklentileri olumsuzdur. Şirketlerin % 75,6’sı belirsiz ekonomik durumu faaliyetleri önünde engel olarak görmektedir. Sektörde satış fiyatlarında artış beklenmektedir. Hizmetlerde iş yapma göstergesi 4,7 puan düşmüştür. Mevcut ve gerçekleşecek hizmet talebine ilişkin beklentiler olumsuzdur. Ekonomik ortamda belirsizlik ve sektördeki rekabet yetkililerce sektörde iş yapmanın önündeki engeller olarak değerlendirilmektedir. Orta vadede satış fiyatlarında artış olacağı düşünülmektedir.

Bankalar, hesap açma, para yatırma, para çekme, para transferi ve banka kartı işlemleri gibi vatandaşların en çok kullandığı hizmetler karşılığında topladıkları ücretlerde artış yapmaya devam etmektedir. Son yıllarda kredi faizlerinde yaşanan düşüş ışığında ücretler, bankalar için artan öneme sahip bir gelir kaynağına dönüşmüştür. İnsanların işlerini kaybettiği ve şirketlerin kapandığı korona krizi döneminde dahi banka karlarında etkileyici bir büyüme meydana gelmektedir. Bulgaristan Merkez Bankası verilerine göre Eylül 2021 sonu itibarıyla bankaların karı yıllık bazda % 55,6 (390 milyon leva) artarak 1,1 milyar levaya ulaşmıştır. Üçüncü çeyrekte banka kredileri % 3,1 (2,2 milyar leva) artarak 73,7 milyar leva olmuştur. Bankalardaki mevduat ise % 3,6 (3,9 milyar leva) artarak 113,3 milyar leva olarak gerçekleşmiştir.

Bulgaristan 2021 yaz turizm sezonunda 2,3 milyonu Bulgar olmak üzere toplam 3,7 milyon turist ağırlamıştır. Mayıs – Ağustos 2021 döneminde yıllık bazda ağırlanan turistler sayısında 1,6 milyon artış görülmektedir. Ülkede ağırlanan Bulgar turistlerin sayısı yıllık bazda % 50

artarken, yabancı turist sayısının ikiye katlandığı dikkat çekmektedir. Turizm Bakanlığı verilerine göre yılın ilk 11 ayında 3,5 milyon yabancı turist ülkeyi ziyaret etmiştir. Yıllık bazda yabancı turist sayısında % 36,1 oranında bir artış yaşanmıştır. Yılın ilk on ayında ise yabancı turistlerden sağlanan gelirler 3,5 milyar leva düzeyinde gerçekleşmiştir. Önceki yılın aynı dönemine göre % 47,6 oranında bir artış söz konusudur.

Bulgaristan Kayıtlar Ajansı nezdinde başlatılan şirket iflası prosedürleri 2019 yılındaki sayıyı aşmaktadır. Bu gelişme Covid-19 pandemisinin ekonomi üzerindeki etkisinin yansıması olarak değerlendirilmektedir. Sigorta ve kredi şirketi Euler Hermes'e göre Bulgaristan'da ve dünyada hükümetlerin verdiği devlet destekleri zor durumda olan şirketlerin iflas sürecini sadece ertelemektedir. 2022 yılında iflas eden şirket sayısının artması beklenmektedir. Kayıtlar Ajansı verilerine göre 2021 yılının ilk üç çeyreğinde Bulgaristan'da 9.500 şirket faaliyetlerini durdurmuştur. Diğer taraftan, faaliyetlerini durduran şirketlerin sayısı kademeli olarak her geçen ay artmıştır. Bu rakam, 2020 yılı verilerinin % 16, 2019 yılı verilerinin ise % 4 üzerinde gerçekleşmiştir. Uzmanlar ülkedeki iflas prosedürünün son derece yavaş ve ağır olmasından dolayı henüz reel rakamların ortaya çıkmadığını ve bunun yansımalarının önümüzdeki yıllarda gün yüzüne çıkacağını ifade etmektedir. 2022 yılında iflas eden şirket sayısında % 9 oranında artış olacağı öngörülmektedir. 2021 yılının ilk üç çeyreğinde ülkede kurulan yeni şirket sayısında yıllık bazda % 15 artış yaşanmıştır. Buna rağmen 2019 yılının aynı dönemi ile kıyaslama yapıldığında bu rakamın % 15 daha düşük olduğu dikkat çekmektedir. Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre Bulgaristan'da 410.785 şirket faaliyet göstermektedir. Genellikle yeni kurulan şirketler pandemi ile alakalı olarak evlere sipariş teslimatı ve ulaştırma ve depolama gibi sektörlerde faaliyette bulunmaktadır. Bu iş modellerinin uzun vadede istikrar sağlamasının zor olacağı değerlendirilmektedir.

Pandemi sürecinde Bulgarlar iki kez fazla online alışveriş yapmaya, ancak daha ucuz ürünler satın almaya başlamıştır. Büyük bir Bulgar bankasının verilerine göre Covid pandemisi ve pandemi beraberinde gelen kapanmalar 2021'in ilk yarısında kredi kartı ile yapılan ödeme tutarlarında % 75'lik artışa, ödeme sayısında ise % 26,4'lük artışa sebep olmuştur. Şirketler, hesapların online ödenmesi, giyim/ev aletleri/ gıda/bilet online alışverişinin kolaylaştırılması için gerekli yeni online hizmetleri sunarak bu zorlukların üstesinden gelmiştir. Veriler, kredi kartlarını genellikle bankamatiklerden para çekmek için kullanan Bulgarların alışkanlıklarında daha çok online alışveriş yaparken kullanma yönünde bir değişikliğin yaşandığına işaret etmektedir.

Ekonomiyi Etkileyen İç ve Dış Olaylar

İç Olaylar

2021 yılında salgının seyrine göre önelmler ya sıkılaştırılmış ya da hafifletilmiştir. Yılın son çeyreğinde "Yeşil Sertifika" uygulaması getirilmiş, bunun sonucunda tamamen kapatma uygulamalarına son verilmiştir.

2021 yılında Bulgaristan'da elektrik fiyatları oldukça yüksek seviyelere ulaşmış olup, bu gelişme Bulgaristan'ı elektrik fiyatlarının en yüksek olduğu AB ülkeleri arasına yerleştirmiştir. Aralık ayında serbest piyasada "bir-gün-ileri" segmanda satılan elektriğin fiyatı 500 euro/MWh seviyesini dahi aşmıştır. Avrupa'da artan enerji fiyatlarının, bölge ülkelerine

gerçekleştirilen yoğun elektrik ihracatının, karbon dioksit emisyonlarına ilişkin kısıtlamaların, ekonomik, siyasi ve pandemiye ilişkin belirsizliklerin ülkede elektrik fiyat artışlarını tetiklediği değerlendirilmektedir. Uzmanlar, yüksek elektrik fiyatlarının birçok firmanın aynı anda iflas etmesine ve faaliyetlerini durdurmasına neden olacağını değerlendirmektedir.

Bulgaristan’da 2021 yılında ilki Nisan ayında, ikincisi Temmuz ayında ve sonuncusu Kasım ayında olmak üzere üç kez Milletvekili seçimi gerçekleştirilmiş, ilk iki seçimden sonra hükümet kurulamamıştır. 14 Kasım 2021 tarihinde gerçekleştirilen son genel seçimde Parlamento’ya girmek için % 4’lük barajı 7 parti aşabilmiştir. Aralık ayında seçimi ilk sırada tamamlayan Değişime Devam Ediyoruz İttifakı’nın, Bulgaristan Sosyalist Partisi’nin, Var Böyle Millet Partisi’nin ve Demokratik Bulgaristan Partisi’nin yer aldığı dördü koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu şekilde yılın ilkbahar aylarından bu yana süregelen siyasi istikrarsızlık sona ermiştir.

Temmuz 2020 itibarıyla Bulgaristan AB’nin ERM (Exchange Rate Mechanism) II mekanizması ve bankacılık birliğine kabul edilmiştir. Bulgaristan’ın ERM II’ye Bulgar Levasının euroya sabit olan kuru (1 EURO = 1,95583 Leva) ile girmesi kararlaştırılmıştır. Bulgaristan hükümeti bankacılık dışı sektörler, devlet işletmelerine, tasfiye işlemlerini ele alan mevzuata ve para aklamanın önüne geçilmesine ilişkin özel kuralların yürürlüğe alınacağını teminat altına almıştır. Bunun yanı sıra finans sisteminin istikrarı için önem taşıdığından dolayı Bulgaristan’ın yargı sistemindeki reforma ve yolsuzlukla mücadelesine devam etmesi beklenmektedir.¹³ 1 Ekim 2020 tarihinden itibaren Bulgaristan Merkez Bankası Avrupa Merkez Bankası ile yakın işbirliğine girmiştir. Diğer taraftan, Avrupa Merkez Bankası beş Bulgar bankası üzerinde doğrudan denetim işlevini üstlenmiştir. UniCredit Bulbank, Banka DSK, United Bulgarian Bank, Eurobank Bulgaria ve Raiffeisen Bank söz konusu bankalardır. Avrupa bankacılık kurumlarıyla yakın işbirliği Bulgaristan’ın Euro Bölgesi “bekleme odası” olan ERM II mekanizmasına girmesi için şart olarak konulmuştur. En iyi ihtimalle Bulgaristan’ın Euro Bölgesine girişinin 2023 veya 2024’te olacağı düşünülmektedir.¹⁴ Bulgar yetkililer Bulgaristan’ın ERM II mekanizmasına girmesini NATO ve AB üyeliği ile kıyaslanabilecek tarihi bir olay addetmekte, artık AB’nin gündemindeki konulara ilişkin Bulgaristan’ın varlığını daha güçlü bir şekilde hissettirebileceğini değerlendirmektedir. Bu gelişme sayesinde Bulgaristan ekonomisinin kan dolaşım sisteminin dünyanın en güçlü yapılarından biri ile birleştiği vurgulanmaktadır.

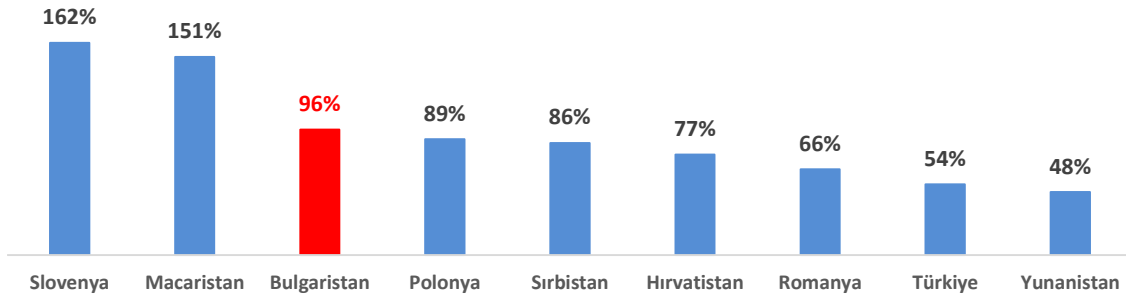
Dış Olaylar

Bulgaristan, bölgede ülkelere göre göreceli olarak dışa daha açık bir ekonomiye sahiptir. Aşağıda yer alan şekil bunu teyit eder niteliktedir. Dış Ticaret Hacmi/GSYİH oranı % 96 olan Bulgaristan’ın dış ticaret hacmi neredeyse GSYİH büyüklüğüdür.

¹³ https://www.capital.bg/biznes/media_i_reklama/2020/07/09/4089142_investiciite_v_digitalna_reklama_v_bulgariia/

¹⁴ <https://www.segabg.com/hot/category-economy/dnes-ecb-poema-kontrola-vurhu-5-bulgarski-banki>

Şekil 13 Seçilmiş Bazı Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin 2020 Dış Ticaret Hacmi/GSYİH Oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası

Bu nedenle ülke, küresel ve bölgesel çapta meydana gelen gelişmelere oldukça bağımlıdır. Dışa bağımlılığının en belirgin yaşandığı alan Bulgaristan'ın AB'ye, özellikle de Euro Bölgesine yüksek derecedeki finansal ve ticari entegrasyonudur. Ülke ekonomisinde oluşan yapısal dengesizliklerden kaynaklanan riskler dışarıdan gelen olumsuzluklarla birleştiğinde daha da güçlenmektedir. Dünya çapında gözlenen süreçler, Bulgaristan ekonomisinde meydana gelen döngülerin küresel ekonomide yaşanan döngülerle büyük uyum içinde tezahür ettiğine işaret etmektedir. Pandemi öncesinde dahi 2020 yılı başında uluslararası finans kuruluşları küresel ekonomide bozulmaya işaret etmiştir. Dünya ekonomisi pandemi olmadan da bir durgunluğun eşiğine gelmiştir.

Covid-19 krizinden dolayı küresel ekonomi çok ciddi sorunlarla karşı karşıya olmaya devam etmektedir. Nitekim, global tedarik zincirlerindeki kırılmalar devam etmekte, taşıma hizmet fiyatları oldukça yüksek kalmakta, hammadde ve malzeme fiyatları yükselmekte, koronavirüsün çeşitli versiyonlarının yayılması ise dönemsel dalgalarla sürmektedir.

Ana üretim merkezi Çin, düşük sayıda Covid vakalarında dahi lokal olarak katı sınırlamalar ve kapatmalar getirmektedir. Ancak bu durumlarda uluslararası öneme sahip bazı limanların da kapatılması gündeme geldiği için dünya ekonomisi Çin'in uyguladığı önlemlerden bire bir etkilenmektedir. Limanların aşırı yoğunluğu, konteyner taşımacılığında kapasite eksikliği büyük sorunlar yaratmaktadır. Endonezya ve Vietnam gibi dünya çağında diğer büyük üretici ve tedarikçi ülkeler de Covid ile mücadele etmeye devam etmektedir.¹⁵

Bulgaristan'ın da küresel ekonomiye entegre bir ülke olması bakımından Bulgar üreticiler kilit hammadde eksiklikleri, yüksek hammadde ve malzeme fiyatları, yüksek taşıma giderleri, geciken teslimatlar ile karşı karşıya kalmaktadır.

Bulgaristan Ekonomisine İlişkin Beklentiler

Bütün dünyayı etkisi altına almış Covid-19 salgını ortamında ekonominin gelişimine ilişkin analizler, pandeminin seyri ve buna bağlı olarak uygulanacak önlemler dikkate alınarak yapılmalıdır. Salgının yayılmasını sınırlandırmak için alınan önlemlerin ekonomi üzerindeki

¹⁵

https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/sviat/2021/09/13/4252645_problemite_s_globalnite_verigi_na_dostavki_se/

etkileri büyüktür. Bu önlemlerin işsizlik artışı, satışlarda düşüş, bozulan tedarik zincirleri, turizmde çöküş gibi bazı etkileri ani olarak görülmektedir. Borçlarda artış, azalan yatırımlar, verimlilikte düşüş gibi etkileri ise daha uzun vadeli olacaktır.

Pandemi ve dış ortamın yanı sıra iç etkenlerin de Bulgaristan ekonomisi üzerindeki tesiri risklere ilave edilmelidir. Nitekim, geleneksel olarak istikrarsız siyasi ortamın her ne kadar 2021 yılında üçüncü genel seçimlerden sonra hükümetin kurulmasıyla siyasi belirsizlik ortadan kalkmış olsa da ülkede çözülmesi gereken çok sayıda sosyo-ekonomik sorun mevcuttur. Bu bağlamda, yeni devlet yönetiminin bu sorunların çözümünde uygulayacağı politikalar ülkenin ekonomik gelişimi açısından kilit öneme sahip olacaktır.

Maliye Bakanlığı 2021 sonbahar makroekonomik tahminlerini yayınlamıştır. Söz konusu tahminler 2021 yılının ilk yarısında küresel çapta ve özellikle Avrupa'da yaşanan toparlanma dikkate alınarak hazırlanmıştır. Diğer taraftan tahminler, Avrupa Birliğince kapsamında oldukça büyük kaynak transferi yapılacak Ulusal Toparlanma ve İstikrar Planı'nın 2022 yılında uygulanmaya başlanacağı varsayımıyla yapılmıştır. Maliye Bakanlığı, 2021 yılında GSYİH büyüme oranının % 4'e ulaşacağını, 2022 yılında ise % 4,9 olacağını öngörmektedir. Beklentilere göre ekonomik büyümede bir sonraki yıl yaşanacak ivme yatırımlar sayesinde meydana gelecektir. Kamusal yatırımları Ulusal Toparlanma ve İstikrar Planı, özel yatırımları ise iyileşen ekonomik ortam ve artan talep destekleyecektir. 2021'deki yüksek baz ve gelir artışındaki hafif gecikme nedeniyle 2022 yılında hanehalkı tüketimindeki artışın daha ılımlı olması beklenmektedir. 2021 yılında istihdam edilenlerin sayısının 2020 seviyelerinde kalacağı, 2022-2024 döneminde Covid-19 salgınının olumsuz etkisinin ortadan kalkmasıyla bu göstergenin artarak büyüyeceği tahmin edilmektedir. Petrol ve enerji dışındaki hammaddelerin fiyatlarında artışın devam etmesi sebebiyle tüketici fiyat seviyelerinin yükselmeye devam edeceği ve enflasyon oranının 2021 sonunda % 3,8'e ulaşacağı öngörülmektedir.

Avrupa Komisyonu'nun 2021 sonbahar projeksiyonlarına göre Bulgaristan ekonomisi 2021 yılında % 3,8, 2022 yılında % 4,1, 2023 yılında ise % 3,5 oranında büyüyecektir. Enflasyonun 2021'de % 2,4, 2022'de % 2,9, 2023'te % 1,8 olması beklenmektedir. Komisyon tahminlerine göre gayri safi kamu borcunun GSYİH'ya oranı istikrarlı kalıp, 2021'de % 26,7, 2022'de % 26,7 ve 2023'te % 26,8 olacaktır. Cari hesap dengesinin GSYİH'ya oranı ise 2021'de % 0,4, 2022'de % 1,2, 2023'te % 2,7 seviyesinde gerçekleşecektir.

Yetkililerin tahminlerine göre Bulgaristan ERM II mekanizmasından Euro Bölgesine geçişte 5-10 yıl gibi uzun bir süre büyük ihtimalle beklemeyecektir. Bunun gerçekleşmesi için ülkenin siyasi istikrarsızlığı aşması ve Maastricht kriterlerine uyum sağlamış olması elzemdir. Bulgaristan'ın 2024 yılına kadar katılımının gerçekçi bir beklenti olacağı değerlendirilmektedir.

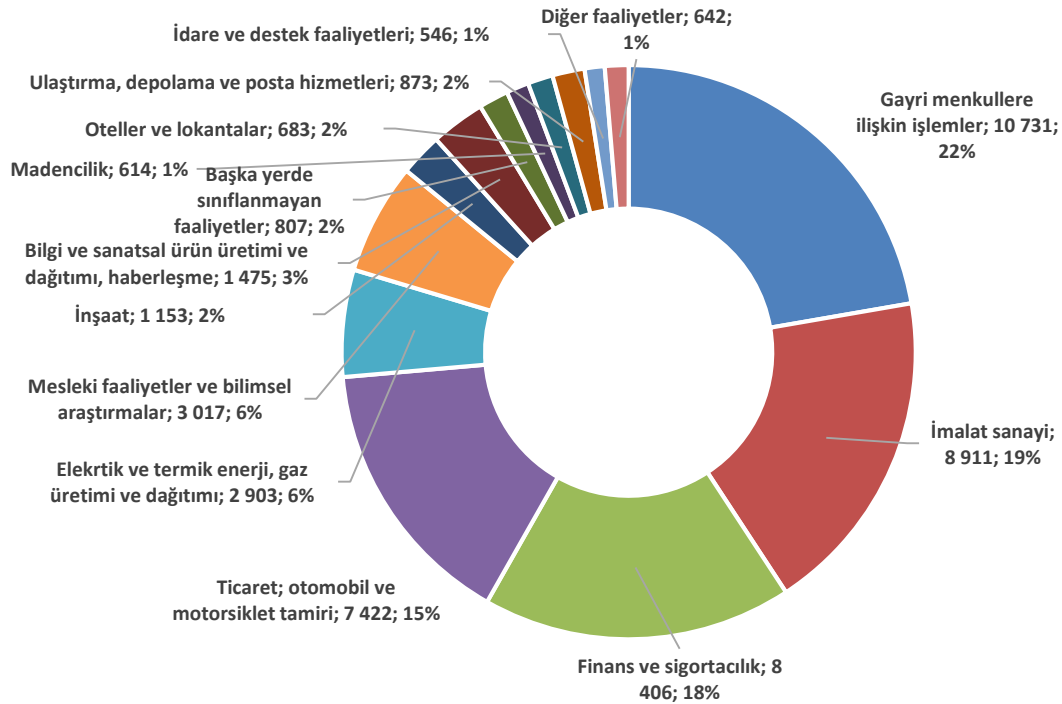
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE DIŞ TİCARET**Doğrudan Yabancı Yatırımlar**

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), büyümenin ve net uluslararası yatırım pozisyonunun önemli bir parçası olagelmıştır. DYY tüm ekonomiye katkıda bulunmakla birlikte, özellikle imalat sanayinin üretim kapasitesini arttırmakta ve ülkenin ihracat performansını olumlu etkilemektedir.

2015-2020 döneminde birikimli yabancı yatırımların payı en çok artan sektör “Mesleki faaliyetler ve bilimsel araştırmalar” olmuştur. Söz konusu sektöre yapılan yatırımların payı nispeten küçük olmakla birlikte dönemin başında % 3,5 iken dönemin sonunda % 6,3 olarak gerçekleşmiştir. Ar-Ge faaliyetlerinin ekonomik büyümeye sağladığı katkı nedeniyle bu gelişmenin olumlu ekonomik devinimlere potansiyel oluşturabileceği değerlendirilmektedir. Yabancı yatırımların önemli bir kısmı imalat sanayi sektörüne yapılmaktadır. Söz konusu sektörün toplam yatırımlardaki payı yıllar içerisinde oldukça istikrarlı seyretnmekte olup, beş yıllık dönemde % 18,1’den % 18,5’e ulaşmıştır. Yatırımların yoğunlaştığı bir diğer sektör olan “Finans ve sigortacılık”ın payında da artış olmuş, dönemin başında % 16,6’dan dönemin sonunda % 17,4’e ulaşmıştır. En çok yatırım çeken “Emlakçılık” sektöründe ise beş yıllık dönemde yatırımların payında % 24,3’ten % 22,3’e düşüş gözlenmiştir.

Aşağıda yer alan grafikte 2020 sonu itibariyle Bulgaristan’daki birikimli yatırımların ekonomik faaliyet alanına göre dağılımı verilmiştir.

Şekil 14 2020 Yılı Sonunda Bulgaristan'da Birikimli DYY'nin Sektörler İtibariyle Dağılımı (Milyon Euro/%)

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Şekilde görüleceği üzere en çok yatırım gayrimenkullere ilişkin işlemler, imalat sanayi ve finans/sigortacılık sektörlerine yapılmıştır.

Bulgaristan'a 2020'de yapılan doğrudan yabancı yatırım (DYY) tutarı bir önceki yıla göre % 38,6 oranında artarak 2.273 milyon euro olmuştur. Bulgaristan Merkez Bankası'nın verilerine göre 2020 yılının sonunda Bulgaristan'da birikimli doğrudan yabancı yatırımların toplam büyüklüğü 48,2 milyar eurodur. Tablodan görüleceği üzere, 2020 yılında birikimli yatırımlar sıralamasında ilk beş ülke sırasıyla Hollanda, Avusturya, Almanya, İtalya ve İsviçre'dir. Ülkemiz 2020 yılı sıralamasında bir sıra ilerleyerek 14'üncü olmuştur. Diğer taraftan, Bulgaristan'daki en büyük Türk yatırımı olan Şişecam, Türk sermayeli Hollanda şirketi olarak Bulgaristan'a giriş yaptığı için sıralamada Türkiye'nin değil Hollanda'nın rakamını etkilemektedir. Diğer taraftan, Bulgaristan'da en büyük 20 yatırımcı ülke toplam doğrudan yabancı yatırımların % 88,3'ünü yapmıştır.

Tablo 11 Bulgaristan'a En Çok Yatırım Yapan İlk 20 Ülkenin 2018-2020 Döneminde Yıllık Yatırımları ve 2020 Yılı İtibariyle Bulgaristan'daki Birikimli Yatırımları (Milyon Euro)

Ülke	2018	2019	2020	2020 İtibariyle Birikimli DYY	Pay	Δ '19-'20
Toplam	968	1 639	2 273	48 184	100,0%	38,6%
1 Hollanda	-33	330	595	7 096	14,7%	80,6%
2 Avusturya	-206	133	315	4 597	9,5%	137,6%
3 Almanya	231	169	341	3 546	7,4%	101,4%
4 İtalya	14	53	54	2 725	5,7%	2,9%
5 İsviçre	-74	115	-634	2 663	5,5%	-654,1%
6 Yunanistan	127	104	32	2 574	5,3%	-69,1%
7 Kıbrıs	-67	65	97	2 462	5,1%	48,5%
8 İngiltere	-61	191	-17	2 450	5,1%	-108,9%
9 Rusya	-52	155	64	2 384	4,9%	-58,8%
10 Lüksemburg	-220	98	978	2 292	4,8%	895,6%
11 Macaristan	583	46	176	1 727	3,6%	282,8%
12 Belçika	138	57	-19	1 662	3,4%	-133,2%
13 İspanya	8	54	22	987	2,0%	-59,5%
14 Türkiye	24	-6	17	926	1,9%	-394,7%
15 Fransa	128	-359	5	869	1,8%	-101,3%
16 ABD	-57	-8	69	847	1,8%	-1013,2%
17 Çekya	-23	-7	43	722	1,5%	-725,0%
18 İrlanda	-52	89	-58	697	1,4%	-164,8%
19 İngiliz Virjinya Adaları	-35	104	-129	678	1,4%	-224,2%
20 Malta	141	-23	-96	653	1,4%	317,8%
İlk 20 Toplamı	515	1 360	1 854	42 558	88,3%	36,3%

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

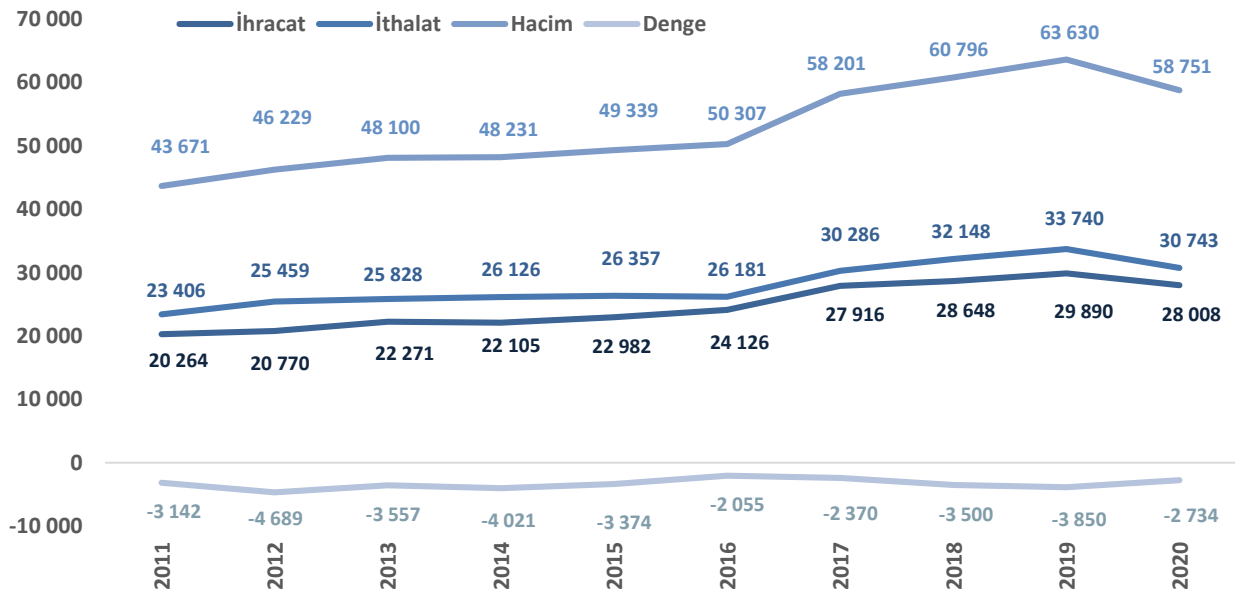
Dış Ticaret

Bulgaristan, küçük, dış ticaret açığı olan, dışa açık bir ekonomidir. Düşük emek verimliliği, öncelikli sektörlerde yatırım eksikliği ve üretimde AR-GE yetersizliği Bulgaristan'ın dış ticaretini olumsuz etkilemektedir. Dünya ticaretinde Bulgaristan'ın payı % 1,9 civarındadır. Bulgaristan DTÖ kurallarıyla uyumlu liberal bir dış ticaret rejimi uygulamaktadır. AB üyesi olarak ülkenin dış ticaret mevzuatı AB mevzuatı ile uyumludur.

Son on yıllık dönemde (2011-2020) Bulgaristan'ın ihracatı % 38,2, ithalatı % 31,3, ticaret hacmi % 34,5 artmıştır. Dış ticaret açığı on yıllık dönemde % 13 azalarak 3,1 milyar eurodan 2,7 milyar euroya düşmüştür. Dış ticaret hacmi en çok 2011 ve 2015 (sırasıyla % 25,5 ve % 15,7) yıllarında artmış, 2014 yılında neredeyse aynı kalmış ve 2020 yılında Covid-19 pandemisi dolayısıyla % 7,7 oranında daralmıştır.

Bulgaristan Merkez Bankası verilerine göre pandeminin ilk yılı olan 2020'de ülkenin ihracatı yıllık bazda % 6,3 oranında azalarak 28 milyar euro, ithalatı % 8,9 azalarak 30,7 milyar euro olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret hacmi % 7,7 daralmış ve 58,8 milyar euro olmuştur. Dış ticaret açığı önceki yıla göre % 29 küçülerek 2,7 milyar euro seviyesinde kayıtlara geçmiştir.

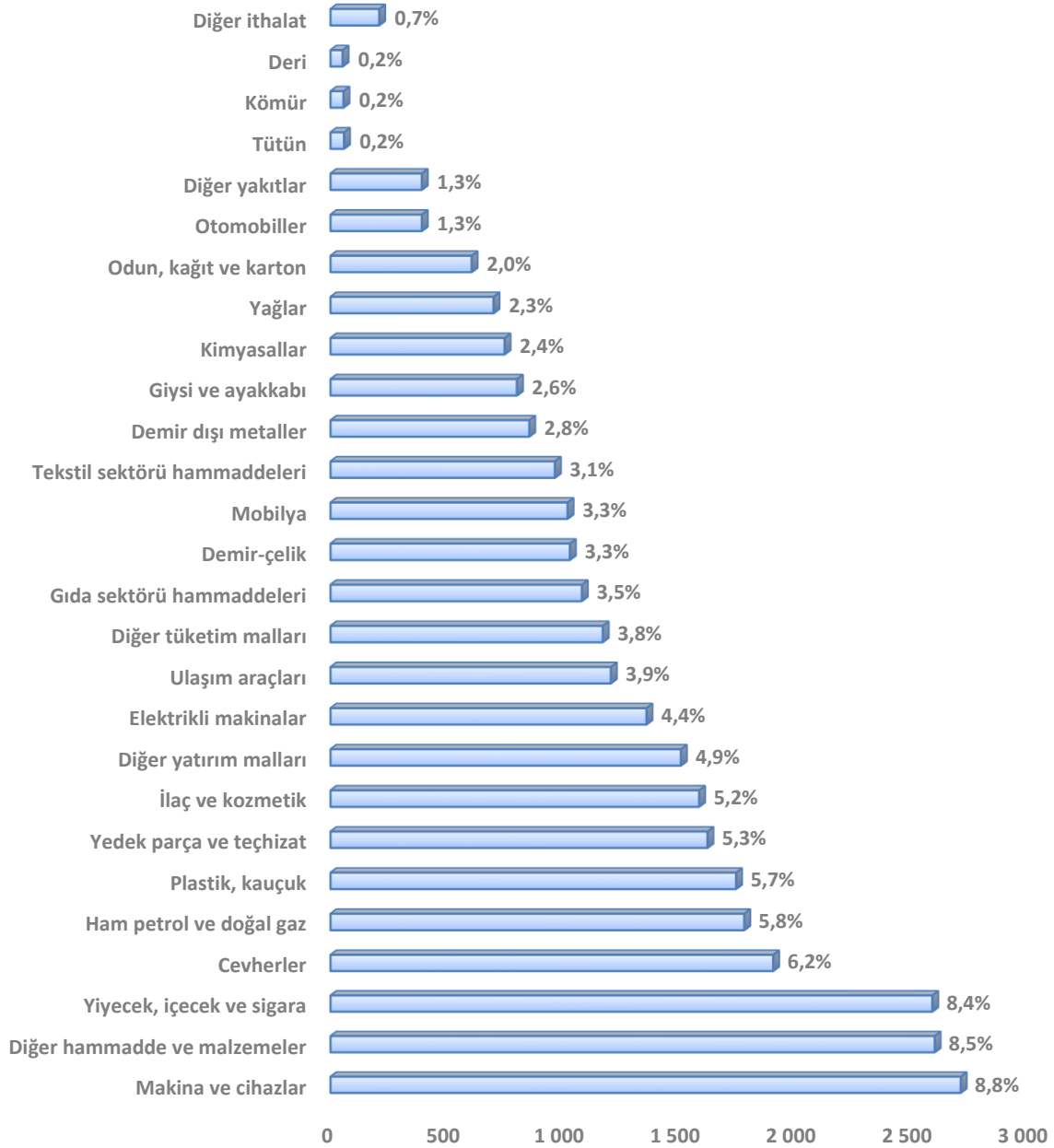
Şekil 15 2011-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Dış Ticareti (Milyon Euro)

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

2020 yılında ithalatın bileşenlerinden en büyük payı 2,7 milyar euro ile makina ve cihazlar alırken ikinci sırayı yaklaşık 2,6 milyar euro ile diğer hammadde ve malzemeler almaktadır. Yiyecek-içecek-sigara (2,59 milyar euro), cevherler (1,9 milyar euro), ham petrol ve doğal gaz (1,78 milyar euro), plastik ve kauçuk (1,74 milyar euro) en çok ithalatı yapılan diğer ürün gruplarıdır.

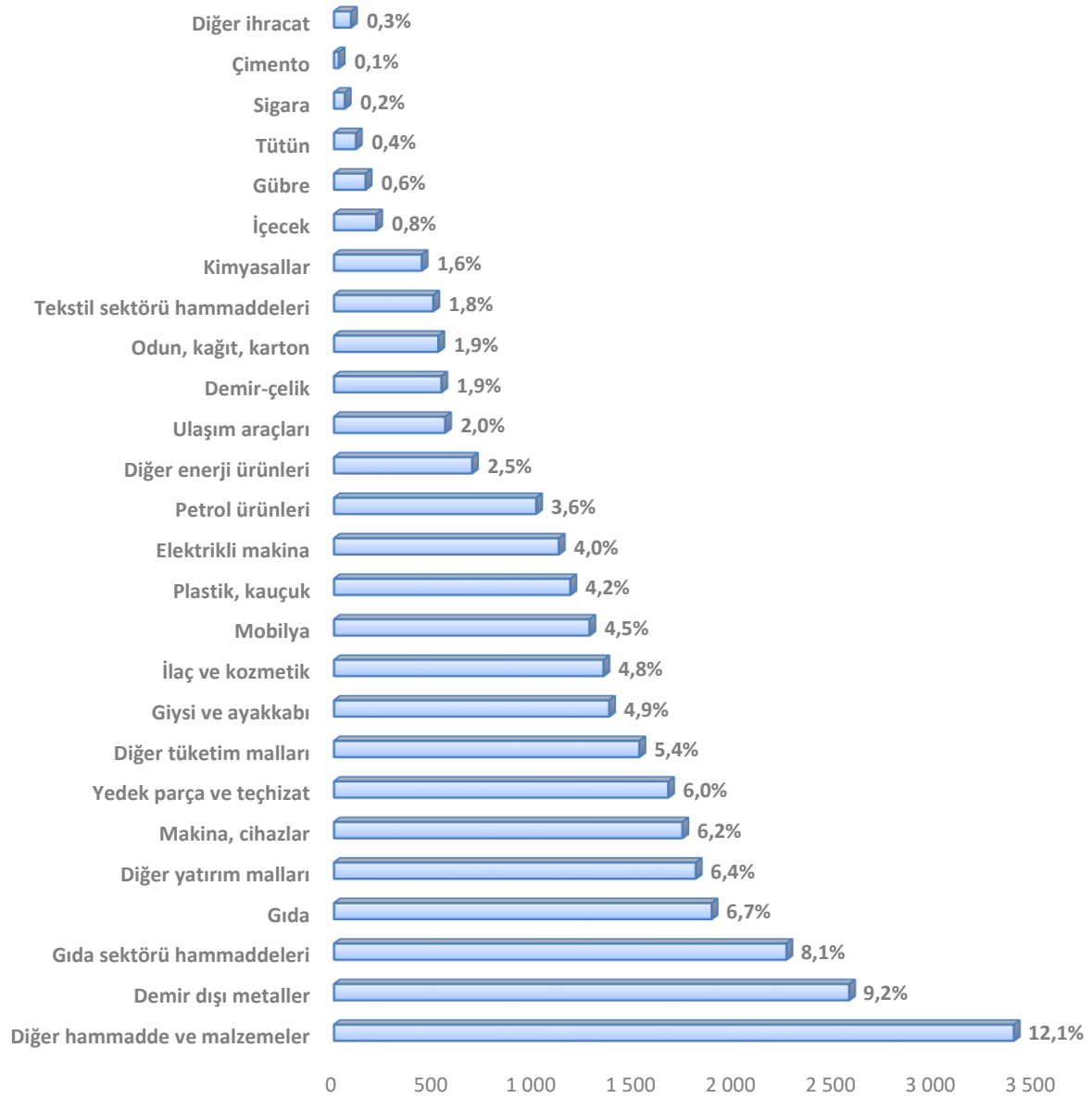
Şekil 16 2020 Yılında Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İthalatı (Milyon Euro/%)

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

2020 yılında ihracatın bileşenlerine bakıldığında, birinci sırayı yaklaşık 3,4 milyar euro ile diğer hammadde ve malzemelerin aldığı görülmektedir. Demir dışı metaller (2,6 milyar euro), gıda sektörü hammaddeleri (2,3 milyar euro), gıda (1,9 milyar euro), diğer yatırım malları (1,8 milyar euro), makina ve cihazlar (1,7 milyar euro) en çok ihracatı yapılan diğer ürün gruplarıdır.

Şekil 17 2020 Yılında Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İhracatı (Milyon Euro/%)

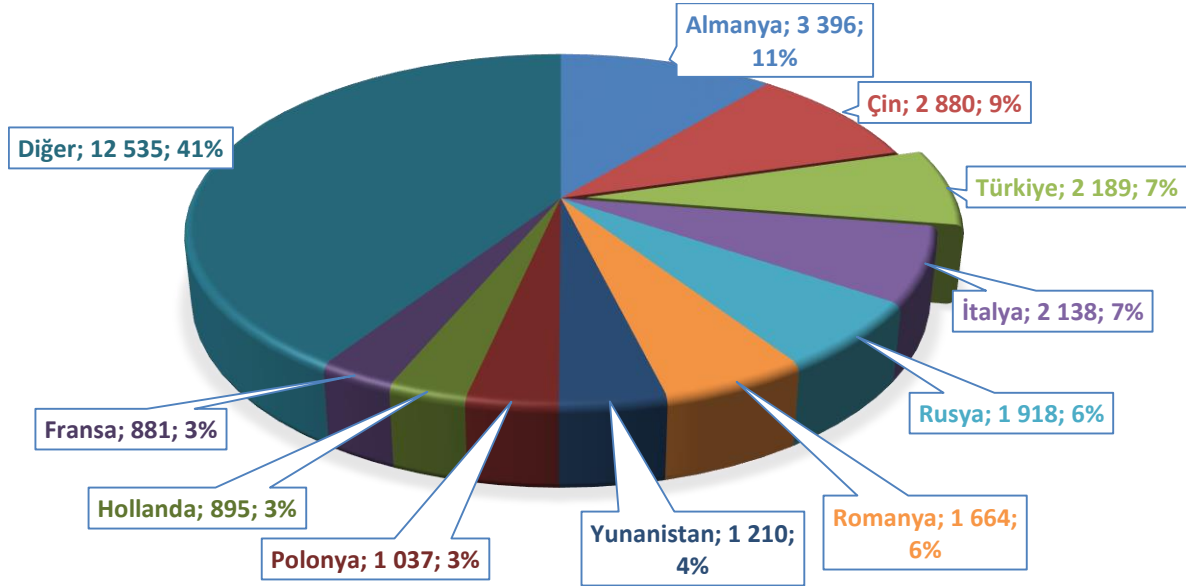
Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Bulgaristan Merkez Bankası verilerine göre 2020 yılında Bulgaristan'ın AB-27'ye ihracatı 2019'a göre % 4,1 azalarak 18.327,4 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. AB'ye ihracat toplam ihracatın üçte ikisi kadar gerçekleşmiştir. Almanya, Romanya, İtalya, Yunanistan, Fransa ve Belçika ülkenin ana ihracat destinasyonları olmuştur. Bu ülkelere ihracat, toplam AB'ye ihracatın % 70,2'sini oluşturmuştur. AB-27'den ithalat ise yıllık bazda % 7,2 azalarak 15.516,2 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. AB'den ithalat toplam ithalatın yarısını teşkil etmektedir. En çok ithalat Almanya, İtalya, Romanya, Yunanistan, Polonya, Hollanda ve Fransa'dan yapılmıştır. Söz konusu ülkelere yapılan ithalat AB'den ithalatın % 72,3'ünü teşkil etmiştir. Bulgaristan'ın AB ile 2020 dış ticaret dengesi pozitif olup 2.811,2 milyon euro düzeyinde gerçekleşmiştir.

Bulgaristan Merkez Bankası'nın verilerine göre 2020 yılında Bulgaristan'ın üçüncü ülkelere ihracatı önceki yıla göre % 10,1 oranında azalarak 9.680,8 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, Çin, İngiltere, ABD ve Sırbistan üçüncü ülkelerden en çok mal ihraç edilen ülkeler olmuştur. Bu ülkelere ihracat, üçüncü ülkelere toplam ihracatın % 46'sını oluşturmuştur. Üçüncü ülkelerden ithalat ise % 10,6 azalarak 15.226,3 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. Çin, Türkiye, Rusya, ABD ve Sırbistan'dan en çok ithalat yapılmıştır. Bu ülkelerden ithalat üçüncü ülkelerden yapılan ithalatın % 54,9'unu teşkil etmiştir. Üçüncü ülkelerle ticarete Bulgaristan'ın dış ticaret dengesi negatif olup 5.545,5 milyon euro düzeyinde gerçekleşmiştir.

Bulgaristan'ın en büyük dış ticaret fazlası Almanya (1.090 milyon euro), Romanya (880,1 milyon euro), Yunanistan (650 milyon euro) ve Belçika (538,6 milyon euro) ile ticaretinde meydana gelmektedir. En büyük dış ticaret açığı ise Çin (1.956,6 milyon euro), Rusya (1.495,3 milyon euro), Türkiye (383,1 milyon euro) ve Polonya (341,6 milyon euro) ile ticarete olmaktadır. 2020 yılında toplam dış ticaret açığı 2,7 milyar euro iken Çin ve Rusya ile ticarete meydana gelen açık 3,5 milyar eurodur.

Şekil 18 2020 Yılında Bulgaristan'ın En Büyük İthalat Partnerleri (Milyon Euro/%)

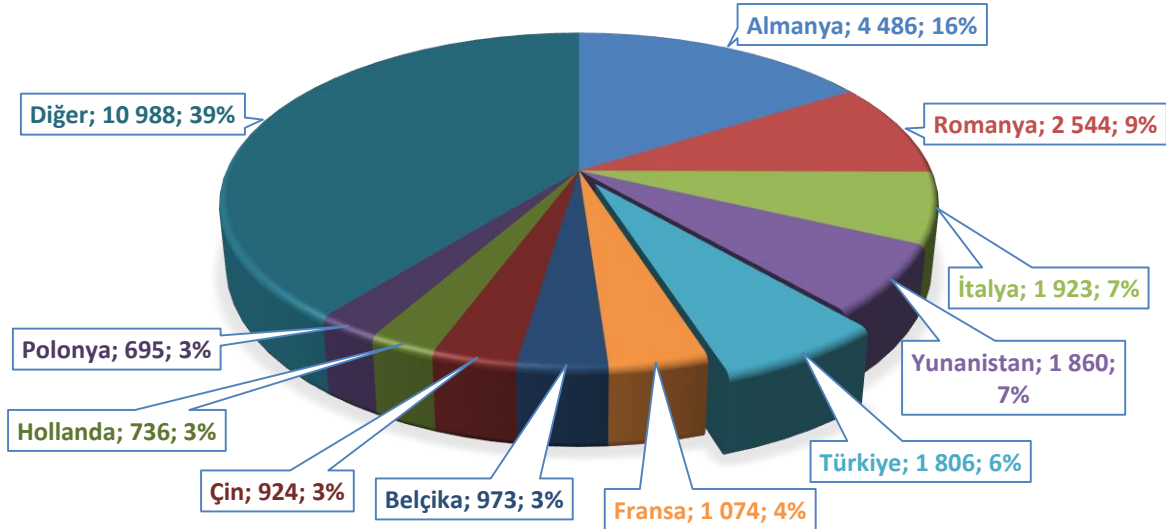
Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Son yıllarda Almanya Bulgaristan'ın en çok ithalat yaptığı ülkedir. 2020 yılında da 3,4 milyar euro ile Bulgaristan'ın ithalatında birinci sırasını muhafaza etmiştir. Çin'den 2020 yılında 2,88 milyar euro ithalat yapılmıştır. 2020 yılında Türkiye, Bulgaristan'ın en çok ithalat yaptığı üçüncü ülke olmuştur. Türkiye'den ithalat 2,19 milyar euro olup, ülkemizin Bulgaristan ithalatındaki payı % 7,1 olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin ithalatındaki ilk 10 ticari partner Bulgaristan 2020 yılı toplam ithalatının % 59,2'sini oluşturmuştur.

2020 yılında Bulgaristan 139 ülkeye ihracat gerçekleştirmiştir. Bir çok ülkeye ihracatın değeri oldukça küçüktür, ihraç edilen ürünler ise niş ürünlerdir. Ülke ihracatında da ilk sırada geleneksel olarak Almanya yer almaktadır. Söz konusu trend 2020 yılında da devam etmiş, Almanya, 4,49 milyar euro değerindeki ihracat rakamıyla ve % 16'lık payıyla Bulgaristan'ın birinci ihracat partneri olmuştur. Almanya ile ticaretinde Bulgaristan'ın 1 milyar euro

büyükliğünde bir dış ticaret fazlası mevcuttur. Romanya, 2,54 milyar euro ihracat değeri ve % 9,1'lik payıyla ikinci sırada, İtalya ise 1,92 milyar euro ihracat değeri ve % 6,9'luk payıyla üçüncü sırada yer almıştır. Bulgaristan'ın ihracatında Yunanistan dördüncü sırada olup, ihracat değeri 1,86 milyar euro ve toplam ihracattaki payı % 6,6'dır. Türkiye, 2020 yılında beşinci sırada yer almış, 1,8 milyar euro ihracat değeri ile Bulgaristan'ın ihracatından % 6,4'lük bir pay almıştır. Bulgaristan ihracatındaki ilk 10 ülke toplam ihracatın % 60,8'ini teşkil etmiştir.

Şekil 19 2020 Yılında Bulgaristan'ın En Büyük İhracat Partnerleri (Milyon Euro/%)

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Bulgaristan Sanayi Odası'nın (BIA) Bulgaristan'ın 2020 yılı ihracatını analiz eden bir çalışmasına göre 2020 yılında Bulgaristan ihracatı 2018 ve 2019 yıllarına göre azalmış olsa da ülke dünya sıralamasında 2019'daki 60'ıncı pozisyonundan 2020'de 58'inci pozisyona ilerlemiştir. Avrupa Birliği'nde ülke 21'inci sırada olup, Hırvatistan, Estonya, Letonya, Lüksemburg, Kıbrıs ve Malta'nın önündedir. Çalışmaya göre Bulgaristan'ın dolar bazında ihracatı son yılda % 4,4 oranında azalırken son beş yılda % 20 oranında artış kaydetmiştir. Dünya ithalatı son yılda % 7 daralmış, son beş yılda ise birikimli olarak % 3 artmıştır. Bu gelişmenin ışığında Bulgaristan'ın dünya piyasalarında güçlenmeye devam ettiği ortaya çıkmaktadır.

Elektrik/elektronik ürünler, bakır ve bakırdan ürünler, makina ve cihazlar, enerji (yakıt ve elektrik enerjisi) en çok ihracatı yapılan ürün gruplarıdır. Söz konusu gruplar ülke ihracatının üçte birini teşkil etmektedir. Son beş yılda elektrik/elektronik ürünlerde ülke ihracatı yılda ortalama % 4 oranında artmaktadır. Aynı dönemde bu ürünlerde dünya ithalatı % 3 oranında artmaktadır. Bakır ve bakırdan ürünlerde bu oranlar sırasıyla % 8 ve % 5 ve makina ve cihazlarda % 6 ve % 3'tür. Bu nedenle, bu ürünlerin Bulgar üreticilerinin küresel piyasalarda rekabetçi olduğu ve diğer tedarikçilerin yerine geçtiği değerlendirilmektedir. Enerji ürünleri Bulgaristan ihracatında geleneksel olarak ön sıralarda yer almaktadır. 2020 yılında Covid-19 krizi nedeniyle bu ürünlerde yarı yarıya bir düşüş gözlenmektedir.

Hammadde ve enerji, ihracatın % 31-32'sini oluşturmaktadır. Bulgaristan ihracatındaki ilk 10 ürün (biodizel, otomotiv sanayi için kablolar, ayçiçeği yağı, motor destekli bisikletler, bakır cevherleri ve konsantreleri, elektrik devre kesici cihazlar, cam ambalaj, elektrik enerjisi,

kauçuktan borular, çelik çubuk ve profiller) ihracatın % 21,8'ini teşkil etmektedir. Motor destekli bisikletler (% 186), bayan konfeksiyon (% 55), cep telefonu parçaları (% 43), değerli metal konsantreleri (% 39) 2020 yılında 100 milyon dolar üzerinde ihracat yapılan ürünlerden son yıllarda en büyük ihracat artışı olanlardır.

Daha yüksek katma değeri olan ürün çeşitliliği artmaktadır. Özel ürün (savunma sanayi ürünleri gibi) ihracatı hariç bu ihracat, toplam ihracatın % 24'ünü oluşturmaktadır. Katma değeri yüksek ürünlerin ana pazarları büyük AB ülkeleridir. Ancak söz konusu ürünler küresel çapta da satılmaktadır. Bulgaristan'ın ihracat listesinde göreceli olarak yüksek katma değerli ürünler şöyledir:

- Elektrikli ve elektronik ürünler, elektrikli el aletleri, hesap cihazları, sensörler
- Optik ürünler
- Süreç yönetim yazılımları
- Otomotiv ve makine sanayi parçaları, hidrolik ürünler, akü, rulman, kablolar
- Motor destekli bisikletler
- Entegre devre kartları
- Video oyunlar
- Buzdolapları, dondurucular
- Eczacılık ve tıbbi ürünler, tıbbi cihazlar
- Kayak, snowboard

Bulgaristan, ihracatında ciddi bir düşüş olsa da ördek karaciğerinde dünya piyasasının % 19,9'unu elinde tutmaktadır. Geçici olarak konserve edilmiş kirazda ülkenin payı % 16,4, pirinç levhalar ve şeritlerde % 14,9, fren hortumlarında % 14,1, hidrolik türbinler ve regülatörlerde % 14'tür. Dünya ihracatında Bulgaristan'ın ön sıralarda olduğu ürünlerde belli bir istikrar söz konusudur.

Pazarların çeşitlendirilmesi Bulgaristan ihracatının sorunlarından biridir. Herfindahl–Hirschman Endeksine (HHI) göre endeksin 0,1'den küçük olduğu durumlarda iyi bir çeşitlendirme söz konusudur. 0,10-0,18 değerlerinde orta çeşitlendirme, 0,18'in üzerinde ise yoğunlaşma söz konusudur. Önemli ürünlerde Bulgaristan'ın endeksi 0,3 üzerindedir. Bulgaristan'ın ihraç ettiği ürünlerin hepsi için ortalama endeksi 0,06'dır, ancak değer olarak yüksek ürünlerin ihracatında aşırı yoğunlaşma söz konusudur:

- Bakır katotlarda endeks 0,45'tir (% 65'i Çin'e ihraç edilmektedir)
- Bakır anotlarda endeks 0,52'dir (% 60'ı Belçika'ya ihraç edilmektedir)
- Kıymetli metal konsantrelerinde 0,82'dir (ihracatın % 90'ı Almanya'ya ve % 10'u Kanada'ya yapılmaktadır)
- Kablo demetlerinde 0,28'dir (Türkiye'ye % 45'i ihraç edilmektedir)
- Motor destekli bisikletlerde 0,39'dur (% 55'i Almanya'ya ve % 34'ü Belçika'ya ihraç edilmektedir)
- Demir ve çelikten çubuk ve profillerde 65'tir (% 80'i Romanya'ya'ya ihraç edilmektedir)
- İşlenmemiş kurşunda endeks 0,37'dir
- Bisikletlerde 0,31'dir. ¹⁶

¹⁶ <https://www.bia-bg.com/analyses/view/28857/>

Dış Ticaret İstatistikleri

Tablo 12 2011-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Yıllık Ticareti (Milyon Euro)

Yıllar	İhracat	İhracatta değişim	İthalat	İthalatta değişim	Hacim	Hacimde değişim	Denge	Dengede değişim
2011	20 264	30,2%	23 406	21,6%	43 671	25,5%	-3 142	-14,7%
2012	20 770	2,5%	25 459	8,8%	46 229	5,9%	-4 689	49,2%
2013	22 271	7,2%	25 828	1,4%	48 100	4,0%	-3 557	-24,1%
2014	22 105	-0,7%	26 126	1,2%	48 231	0,3%	-4 021	13,0%
2015	22 982	4,0%	26 357	0,9%	49 339	2,3%	-3 374	-16,1%
2016	24 126	5,0%	26 181	-0,7%	50 307	2,0%	-2 055	-39,1%
2017	27 916	15,7%	30 286	15,7%	58 201	15,7%	-2 370	15,3%
2018	28 648	2,6%	32 148	6,1%	60 796	4,5%	-3 500	47,7%
2019	29 890	4,3%	33 740	5,0%	63 630	4,7%	-3 850	10,0%
2020	28 008	-6,3%	30 743	-8,9%	58 751	-7,7%	-2 734	-29,0%

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Tablo 13 2016-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İthalatı (Milyon Euro)

Ürün Grupları	2016	2017	2018	2019	2020	'16-'20 Değişim
Makina ve cihazlar	2 241	2 603	2 778	2 879	2 712	21,0%
Diğer hammadde ve malzemeler	2 164	2 354	2 551	2 650	2 599	20,1%
Yiyecek, içecek ve sigara	1 879	2 087	2 231	2 542	2 589	37,8%
Cevherler	1 052	1 741	1 838	1 537	1 903	80,9%
Ham petrol ve doğal gaz	2 275	3 031	3 310	3 564	1 779	-21,8%
Plastik, kauçuk	1 494	1 651	1 761	1 832	1 744	16,8%
Yedek parça ve teçhizat	1 199	1 395	1 645	1 679	1 621	35,2%
İlaç ve kozmetik	1 273	1 375	1 442	1 531	1 585	24,5%
Diğer yatırım malları	1 292	1 379	1 338	1 630	1 507	16,6%
Elektrikli makineler	1 069	1 088	1 199	1 414	1 359	27,1%
Ulaşım araçları	1 320	1 371	1 603	1 501	1 206	-8,7%
Diğer tüketim malları	885	961	1 065	1 192	1 171	32,2%
Gıda sektörü hammaddeleri	692	744	702	845	1 081	56,3%
Demir-çelik	796	1 024	1 208	1 211	1 029	29,2%
Mobilya	766	823	896	1 032	1 019	33,1%
Tekstil sektörü hammaddeleri	1 217	1 246	1 242	1 202	965	-20,7%
Demir dışı metaller	678	964	979	894	855	26,1%
Giysi ve ayakkabı	760	800	830	906	802	5,4%
Kimyasallar	608	692	743	766	749	23,1%
Yağlar	858	1 088	868	946	701	-18,3%
Odun, kağıt ve karton	547	577	627	648	607	11,0%
Otomobiller	398	481	491	499	393	-1,4%
Diğer yakıtlar	342	403	387	432	393	14,7%
Tütün	85	88	85	79	58	-31,3%
Kömür	60	87	89	72	56	-6,1%
Deri	92	79	77	72	52	-43,2%
Diğer ithalat	139	155	165	189	209	50,1%
Toplam İthalat (CIF)	26 181	30 286	32 148	33 740	30 743	17,4%

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Son beş yıllık dönemde Bulgaristan'ın ithal ettiği ürün gruplarından en çok artış cevherlerde (% 80,9), gıda sektörü hammaddelerinde (% 56,3), yiyecek/içecek/sigarada (% 37,8), yedek parça ve teçhizat (% 35,2), mobilyada (% 33,1) ve diğer tüketim mallarında (% 32,2) meydana gelmiştir. En büyük düşüş ise deride (% 43,2) ve tütünde (% 31,3) görülmüştür.

Tablo 14 **2016-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Ürün Grupları İtibariyle İhracatı (Milyon Euro)**

Ürün Grubu	2016	2017	2018	2019	2020	'16-'20 Değişim
Diğer hammadde ve malzemeler	2 512	2 794	3 033	3 242	3 395	35,1%
Demir dışı metaller	1 808	2 821	2 759	2 327	2 570	42,1%
Gıda sektörü hammaddeleri	2 064	1 893	1 973	2 333	2 257	9,3%
Gıda	1 435	1 649	1 718	1 789	1 884	31,3%
Diğer yatırım malları	1 814	2 441	2 148	1 729	1 805	-0,5%
Makina, cihazlar	1 334	1 558	1 671	1 865	1 738	30,3%
Yedek parça ve teçhizat	1 415	1 574	1 771	1 856	1 667	17,8%
Diğer tüketim malları	1 027	1 108	1 283	1 447	1 523	48,3%
Giysi ve ayakkabı	1 711	1 661	1 623	1 619	1 373	-19,8%
İlaç ve kozmetik	1 007	1 103	1 134	1 264	1 344	33,4%
Mobilya	1 039	1 087	1 130	1 227	1 274	22,7%
Plastik, kauçuk	847	955	1 014	1 146	1 179	39,3%
Elektrikli makina	685	815	1 029	1 184	1 122	63,7%
Petrol ürünleri	1 704	2 259	2 078	2 351	1 008	-40,8%
Diğer enerji ürünleri	753	850	823	924	689	-8,5%
Ulaşım araçları	517	635	584	639	554	7,3%
Demir-çelik	403	536	676	608	535	33,0%
Odun, kağıt, karton	496	523	535	555	520	4,8%
Tekstil sektörü hammaddeleri	520	560	598	604	495	-4,7%
Kimyasallar	326	422	463	488	437	34,3%
İçecek	97	102	114	179	211	117,7%
Gübre	220	214	190	236	158	-28,3%
Tütün	168	128	121	122	109	-35,0%
Sigara	150	138	97	64	54	-64,2%
Çimento	31	33	23	20	24	-22,5%
Diğer ihracat	47	56	60	69	85	80,2%
Toplam ihracat (FOB)	24 126	27 916	28 648	29 890	28 008	16,1%

Kaynak: *Bulgaristan Merkez Bankası*

Son beş yılda Bulgaristan'ın ihraç ettiği ürün gruplarından içecek (% 117,7), elektrikli makina (% 63,7), diğer tüketim malları (% 48,3), demir dışı metaller (% 42,1), plastik ve kauçuk (% 39,3), diğer hammadde ve malzemelerde (% 35,1) en çok artış gözlenmiştir. En büyük düşüşler ise sigara (% 64,2) ve petrol ürünlerinde (% 40,8) meydana gelmiştir.

Tablo 15 2020 Yılında Bulgaristan'ın Ticaretinde İlk On Ülke

İhracat Yaptığı 10 Ülke (Milyon Euro)						İthalat Yaptığı 10 Ülke (Milyon Euro)					
Sıra No:	Ülke	Yıllar		Değişim	2020 Pay	Sıra No:	Ülke	Yıllar		Değişim	2020 Pay
		2019	2020					2019	2020		
1	Almanya	4 410	4 486	1,7%	16,0%	1	Almanya	3 639	3 396	-6,7%	11,0%
2	Romanya	2 598	2 544	-2,1%	9,1%	2	Çin	2 850	2 880	1,1%	9,4%
3	İtalya	2 187	1 923	-12,1%	6,9%	3	Türkiye	2 207	2 189	-0,8%	7,1%
4	Yunanistan	2 007	1 860	-7,3%	6,6%	4	İtalya	2 440	2 138	-12,4%	7,0%
5	Türkiye	2 172	1 806	-16,9%	6,4%	5	Rusya	3 241	1 918	-40,8%	6,2%
6	Fransa	1 127	1 074	-4,7%	3,8%	6	Romanya	1 837	1 664	-9,4%	5,4%
7	Belçika	851	973	14,4%	3,5%	7	Yunanistan	1 236	1 210	-2,1%	3,9%
8	Çin	825	924	12,0%	3,3%	8	Polonya	1 069	1 037	-3,1%	3,4%
9	Hollanda	757	736	-2,7%	2,6%	9	Hollanda	890	895	0,5%	2,9%
10	Polonya	646	695	7,6%	2,5%	10	Fransa	1 000	881	-11,9%	2,9%
	Toplam İhracat (FOB)	29 890	28 008	-6,3%	100%		Toplam İthalat (CIF)	33 740	30 743	-8,9%	100%

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Tablo 16 2020 Yılında Bulgaristan'ın Ülke ve Mal Gruplarına Göre

İthalatı (Milyon Euro)	Tüketim Malları	Hammadde	Yatırım Malları	Enerji Kaynakları	Diğer İthalat	Toplam İthalat (CIF)
AB Ülkeleri	4 607	5 343	4 568	871	127	15 516
Avrupa (AB ve Balkanlar hariç)	445	1 153	591	1 180	7	3 375
Balkan Ülkeleri	720	1 842	443	158	11	3 174
Amerika	275	1 038	441	25	8	1 787
Asya	1 431	1 710	2 289	644	53	6 126
Diğer Ülkeler	81	556	73	51	3	764
Toplam	7 558	11 643	8 404	2 929	209	30 743
İhracatı (Milyon Euro)	Tüketim Malları	Hammadde	Yatırım Malları	Enerji Kaynakları	Diğer İhracat	Toplam İhracat (FOB)
AB Ülkeleri	5 671	7 013	4 700	884	59	18 327
Avrupa (AB ve Balkanlar hariç)	741	458	437	126	4	1 765
Balkan Ülkeleri	451	1 960	274	311	18	3 014
Amerika	180	367	294	2	1	844
Asya	424	1 385	563	130	2	2 503
Diğer Ülkeler	195	497	618	243	1	1 554
Toplam	7 662	11 679	6 886	1 697	84	28 008

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

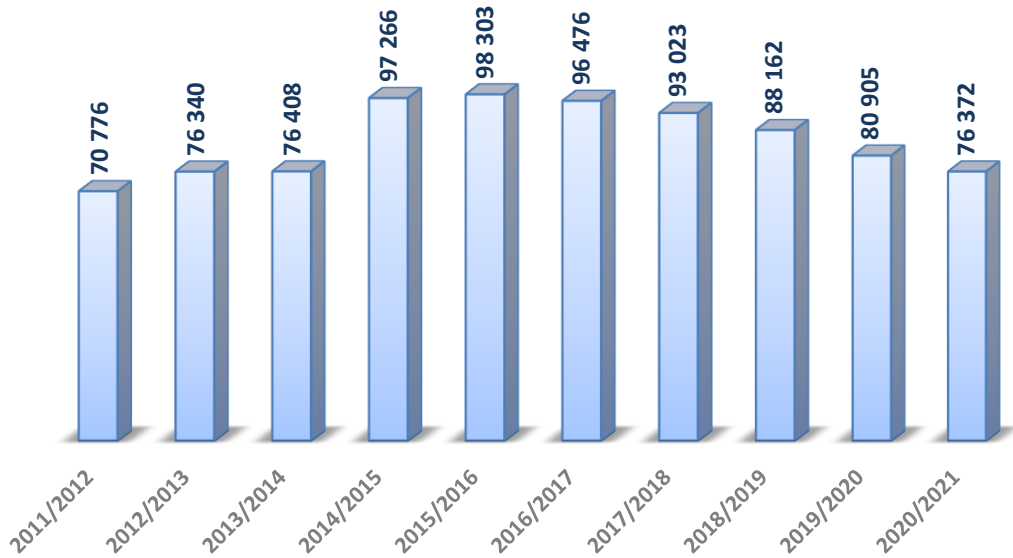
BULGARİSTAN EKONOMİSİNİN SEKTÖREL BAZDA DEĞERLENDİRMESİ**Tarım****Genel Durum**

Bulgaristan'da tarım üretimi, modernize edilmesi halinde oldukça önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Azalan ve yaşlanan nüfus nedeniyle tarım alanlarını ekip işleyecek iş gücü kıtlığı yaşanmakta ve bu da tarım hasılasının yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Oysa Bulgaristan'ın gerek toprak gerekse de iklim yapısı tarıma elverişlidir. Bulgaristan'ın AB üyeliği ile birlikte tarım sektörüne Avrupa finansmanı sağlanmaktadır.

Bulgaristan'da tarımsal arazilerin toplam büyüklüğü 5,23 milyon hektardır (ülke topraklarının yaklaşık % 47'si). 2020 yılında kullanılan tarımsal araziler yaklaşık 5.047.252 hektardır (ülke topraklarının % 45,5'i).¹⁷

Bulgaristan'da kayıtlı tarımsal üreticilerin sayısı 2020/2021 döneminde yıllık bazda 4.533 azalarak (% 5,6) 76.372 olmuştur.

Şekil 20 Yıllar İtibariyle Kayıtlı Tarımsal Üretici Sayısı

Kaynak: Bulgaristan Tarım Bakanlığı

2016-2020 döneminde tarım sektörü yıllık çıktısı 3,9-4,21 milyar euro arasında gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün Bulgaristan ekonomisindeki payı 2019 yılında % 3,8, 2020 yılında ise % 4 olarak gerçekleşmiştir.

¹⁷ Tarım Raporu 2021, Bulgaristan Tarım Bakanlığı, sayfa 15

Aşağıdaki tabloda 2016-2020 döneminde Bulgaristan'da tarımsal üretimin sektörel dağılımı verilmiştir. 2020 yılında tarım sektörü çıktısı yıllık bazda % 4,48 azalarak 4,02 milyar euro seviyesinde gerçekleşmiştir. Tarım üretiminde birinci sırayı hububat-bakliyat üretimi almıştır. İkinci sırada endüstriyel tarım ürünleri gelmektedir. Hayvanlar ve hayvancılık ürünleri Bulgaristan'ın tarım üretiminde 3. ve 4. sırada yer almaktadır.

Tablo 17 2016-2020 Yıllarında Bulgaristan'da Tarımsal Üretimin Sektörel Dağılımı (Milyon Euro)

No:	Ürünler	2016	2017	2018	2019	2020
1	Hububat/Bakliyat	1 199,3	1 246,4	1 443,7	1 499,8	1 333,7
2	Endüstriyel Tarım Ürünleri	941,1	961,3	890,9	856,8	852,3
3	Hayvanlar	456,8	454,9	457,1	492,5	505,3
4	Hayvancılık Ürünleri	479,6	497,5	489,5	484,1	497,9
5	Tarımsal Hizmet Ürünleri	224,9	237,9	256,5	251,7	236,2
6	Sebze	175,9	195,9	214,7	217,9	191,1
7	Meyve	183,2	193,7	172,2	170,6	175,6
8	Tarımsal Üretimden Ayrılmaz İkincil Faaliyetler	111,9	116,9	98,5	101,7	104,4
9	Silo Yem Bitkileri	81,6	114,5	90,4	73,3	67,1
10	Patates	25,2	39,8	51,2	44,0	37,4
11	Diğer Bitkisel Ürünler	23,0	23,8	19,0	18,1	20,9
Toplam Tarımsal Üretim		3 902,6	4 082,7	4 183,8	4 210,4	4 021,9

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Not: Cari değerler, Bulgar levasının euroya endeksli olduğu 1,95583 kurundan levadan euroya çevrilmiştir.

Bitkisel üretim nihai tarımsal üretimin % 66,6'sını, hayvansal üretim % 24,9'unu, tarımsal hizmetler % 5,9'unu, tarımsal üretimden ayrılmaz ikincil faaliyetler ise % 2,6'sını teşkil etmektedir.

2020 yılında nihai tarımsal üretim değerinin oluşmasında en çok katkı sağlayan bitkisel ve hayvansal ürünler aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 18 2020 Yılında Nihai Tarımsal Üretime En Çok Katkı Sağlayan Bitkisel ve Hayvansal Ürünler

<u>Bitkisel Ürünler</u>	Pay %	Milyon Leva	Milyon EURO	Değişim %
Buğday	19,2%	1 474,6	754,0	-11,5%
Ayçiçeği	16,2%	1 244,7	636,4	11,3%
Tane mısır	11,7%	893,7	456,9	-13,2%
Kolza	2,5%	193,5	98,9	-32,6%
Arpa	2,0%	152,0	77,7	0,3%

<u>Hayvansal Ürünler</u>	Pay %	Milyon Leva	Milyon EURO	Değişim %
Süt	9,6%	733,6	375,1	6,8%
Domuz	4,2%	319,4	163,3	5,1%
Kanatlı	3,6%	279,3	142,8	-0,5%
Küçükbaş hayvanlar	2,6%	200,5	102,5	-5,2%
Büyükbaş hayvanlar	2,5%	189,0	96,6	13,2%
Yumurta	2,3%	176,7	90,3	-2,9%

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Organik Tarım

Bulgaristan’da organik tarımın gelişimi için oldukça elverişli koşullar mevcuttur. Ekolojik bakımdan temiz bölgeler, çevre ve kırsal bölgelere organik tarımın sağladığı faydaların farkına varılması ve tüketicilerin sağlıklı ürünlere talebinin giderek artması Bulgaristan’da organik tarımın gelişimini teşvik eden başlıca faktörlerdir. Tarım, Gıda ve Orman Bakanlığı verilerine göre 2020 yılı sonu itibariyle kayıtlı organik tarım operatörleri bir yılda 561 azalarak 5.844 olarak gerçekleşmiştir. Bunlardan 5.417’si üreticidir, 220’si organik tarım ürünleri işlemektedir ve 207’si bu ürünlerin ticaretini (ithalat, ihracat, toptan ve perakende satış) yapmaktadır. Organik tarım operatörleri ülkede kayıtlı toplam çiftçi sayısının % 7,2’sini teşkil etmektedir.¹⁸

Tarım, Gıda ve Orman Bakanlığı verilerine göre 2020 yılında Bulgaristan’da toplam tarım arazilerinin % 2,3’ü organik tarım ürünlerinin üretiminde kullanılmıştır. Organik tarımın yapıldığı arazi büyüklüğü 2020 yılında önceki yıla göre % 1,3 azalarak 116,2 bin hektar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Organik hayvancılık organik bitkisel üretime göre daha az gelişmiştir. Bulgaristan’da organik hayvan yetiştiriciliği sığır (10.343), koyun (19.090), keçi (8.296) ve arıları (223,2 bin aile) kapsamaktadır.

Bulgaristan Tarım Sektöründe Temel Sorunlar

- Düşük verimlilik;
- Arazi mülkiyetinde parçalanma;
- Makina ve cihazların doğru kullanılmaması;
- Yönetim becerisi ve bilgi eksikliği;
- Dış finansmana ulaşmada zaman zaman yaşanan zorluklar;
- Yetersiz sulama ve drenaj altyapısı;
- Tarımsal araştırma altyapısında az gelişmişlik;
- Gelişmemiş hayvancılık;
- Niteliksiz yönetici ve çalışanlar.

¹⁸ Tarım Raporu 2021, Bulgaristan Tarım Bakanlığı, sayfa 50

Sanayi

Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre 2020 yılında Bulgaristan'da sanayi sektörü gayri safi katma değer % 25,3'ünü oluşturmaktadır. Bulgaristan sanayinde önemli sektörler aşağıda sıralanmıştır:

- *Temel metaller imalatı*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 14,9'unu teşkil etmektedir. Sektörde 11,7 bin kişi istihdam edilmekte (sanayi sektörünün % 2,2'si), 200'ün üzerinde firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 17,8'dir.
- *Gıda*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 11,7'sini teşkil etmektedir. Sektörde 73,4 bin kişi istihdam edilmekte (imalat sanayiinin %14,3'ü), 6.220 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 7'dir.
- *Makina ve donanım*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 6,4'ünü teşkil etmektedir. Sektörde 31 bin kişi istihdam edilmekte (sanayi sektörünün % 6,1'i), 1.026 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 6,9'dur.
- *Metal inşaat malzemeleri, kazan, petek, tank imalatı, metal işleme, metalden mutfak eşyası, hırdavat imalatı*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 5,1'ini teşkil etmektedir. Sektörde 53,6 bin kişi istihdam edilmekte (sanayi sektörünün % 10,2'si), 4.700 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 2,7'dir.
- *Elektrik teçhizatı*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 5'ini teşkil etmektedir. Sektörde 24,3 bin kişi istihdam edilmekte, 560 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 7,2'dir.
- *Kimyasal maddeler*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 4,7'sini teşkil etmektedir. Sektörde 13,3 bin kişi istihdam edilmekte (sanayi sektörünün % 2,6'sı), 700 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 6,7'dir.
- *Cam, tuğla, kiremit, porselen, çimento, kireç, alçı, beton vb.*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 4,2'sini teşkil etmektedir. Sektörde 21,2 bin kişi istihdam edilmekte (sanayi sektörünün % 4'ü), 1.600 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı yaklaşık % 2,6'dır.
- *Giyim*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 4'ünü teşkil etmektedir. Sektörde 100 bin kişi istihdam edilmekte (imalat sanayiinin % 20'si), 5.700 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 7,6'dır.
- *Otomobil, römork vs.*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 3,4'ünü teşkil etmektedir. Sektörde 23,6 bin kişi istihdam edilmekte, 126 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 3,3'tür.
- *Plastik ve kauçuk*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 3,2'sini teşkil etmektedir. Sektörde 24,4 bin kişi istihdam edilmekte (sanayi sektörünün % 4,6'sı), 2.200 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 3,3'tür.

- *İçecek*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 3'ünü teşkil etmektedir. Sektörde 13,8 bin kişi istihdam edilmekte (imalat sanayiinin % 3'ü), yaklaşık 900 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 0,6'dır.
- *Bilgisayar parçaları, elektronik ve optik cihazlar*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 2,7'sini teşkil etmektedir. Sektörde 10 bin kişi istihdam edilmekte, 437 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 3,7'dir.
- *Mobilya*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 2,3'ünü teşkil etmektedir. Sektörde 19,7 bin kişi istihdam edilmekte (sanayi sektörünün % 3,9'u), 2.560 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 1,3'dir.
- *Tekstil*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 1,9'unu teşkil etmektedir. Sektörde 12,2 bin kişi istihdam edilmekte (imalat sanayiinin % 2,4'ü), 676 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 1,9'dur.
- *Kağıt ve karton*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 1,7'sini teşkil etmektedir. Sektörde 9,1 bin kişi istihdam edilmekte (sanayi sektörünün % 1,7'si), 580 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 1,5'tir.
- *İlaç*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 1,6'sını teşkil etmektedir. Sektörde 6,7 bin kişi istihdam edilmekte (sanayi sektörünün % 1,3'ü), 90 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 3,4'tür.
- *Odun ve ahşap malzeme*: Ülkedeki sanayi üretiminin yaklaşık % 1,5'ini teşkil etmektedir. Sektörde 16,2 bin kişi istihdam edilmekte (sanayi sektörünün % 3,1'i), 2.460 firma çalışmaktadır. Sektörün ihracattaki payı % 1,2'dir.

Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü'nden alınan rakamların yer aldığı 2020 Yılında Aylık Sanayi Üretim Endeksleri adlı tablo, Bulgaristan'da 2020 yılında hangi sektörlerde 2015 yılına göre büyüme yaşandığı konusunu aydınlatmaktadır. 2015 sonuna göre 2020 sonunda sanayi üretiminde % 2,3 oranında bir artış gözlenmiştir. İmalat sanayindeki artış toplam artışın yönünü ve büyüklüğünü belirlemiş ve % 10,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Madencilikte artış % 0,1 olmuştur. Elektrik enerjisi, termik enerji, gaz üretimi ve dağıtımında ise % 26,9 oranında bir düşüş yaşanmıştır.

Otomobil ve römork imalatı, bilgisayar ve haberleşme cihazları ile elektronik ve optik ürünler imalatı, otomobil dışında araç üretimi, plastik ve kauçuktan ürün imalatı, metal dışı hammaddeler, elektrik tesisatı imalatı sektörlerinde söz konusu beş yıllık dönemde önemli artışlar gözlenmiştir.

Tütün ürünleri, kömür, giysi imalatı, deri işleme ve deriden ürün imalatı, elektrik enerjisi/termik enerji ve gaz üretimi ve dağıtımı, odun işleme ve mobilya dışında ahşap ürünler imalatı alanlarında ise önemli düşüşler kaydedilmiştir.

Tablo 19 2020 Yılında Aylık Sanayi Üretim Endeksleri

Ekonomik Faaliyet	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Sanayi Toplam	106,7	107,2	103,1	90,7	92,5	97,8	100,0	100,6	103,1	103,8	102,2	102,3
Madencilik	105,9	110,9	112,0	105,2	99,2	109,9	99,2	107,8	103,4	94,9	87,8	100,1
Buna dahil olanlar:												
Kömür	67,3	85,1	82,7	83,3	62,1	71,2	63,5	71,2	60,1	53,8	51,9	55,6
Metal cevheri	127,4	128,6	139,0	132,2	135,5	152,7	131,8	133,9	141,1	130,4	96,8	128,2
Metal dışı hammaddeler	127,9	103,1	109,3	90,2	88,6	103,5	100,5	109,6	107,7	106,4	128,5	143,4
İmalat Sanayi	116,6	116,7	108,7	93,2	96,8	102,6	106,2	106,8	110,4	112,3	111,1	110,8
Buna dahil olanlar:												
Gıda imalatı	116,8	112,1	114,4	100,8	104,2	110,3	106,8	98,9	104,6	106,2	105,9	103,9
İçecek imalatı	117,6	110,3	96,4	84,4	93,4	96,8	97,4	96,1	99,9	98,0	90,2	81,2
Tütün ürünleri imalatı	40,3	37,3	37,0	39,9	31,4	35,6	34,7	35,8	32,7	32,0	34,1	37,3
Giysi dışında tekstil imalatı	108,0	102,7	89,6	81,7	96,7	94,7	96,2	97,2	97,1	105,6	97,3	102,8
Giysi imalatı	78,1	79,6	69,2	70,3	80,5	70,9	73,3	71,6	71,2	71,7	67,7	66,8
Deri işleme, deriden ürün imalatı	94,0	91,4	69,2	69,6	71,4	74,3	73,0	68,8	69,1	73,1	72,2	70,2
Odun işleme ve mobilya dışında ahşap ürünler imalatı	84,3	79,6	71,6	58,0	61,8	69,8	71,1	73,2	74,5	74,1	78,6	78,4
Kağıt, karton imalatı	93,7	97,2	97,3	91,3	88,4	91,3	87,4	88,6	87,7	91,6	96,9	92,1
Yayıncılık ve matbaa	108,7	111,5	99,3	85,1	91,2	93,9	100,3	101,8	102,2	104,2	100,9	99,6
Kimyasal ürün imalatı	122,1	124,1	122,7	110,4	110,7	115,8	115,1	116,7	110,0	114,5	113,3	112,7
İlaç imalatı	115,7	107,4	124,6	129,2	121,0	119,6	114,1	111,8	113,6	121,7	119,6	122,9
Plastik ve kauçuk ürünler imalatı	134,1	138,1	133,9	121,6	123,3	126,8	139,7	141,2	144,9	145,2	141,8	148,5
Diğer metal dışı mineralli hammaddelerden ürün imalatı	125,7	121,6	107,1	83,2	88,7	98,9	114,0	107,4	112,0	109,7	114,7	107,8
Metal imalatı	112,7	111,5	108,9	107,9	111,2	116,0	113,9	115,3	112,4	110,0	111,0	115,1
Makina ve teçhizat dışında metal ürünler imalatı	125,7	134,1	117,8	103,0	107,8	107,5	104,1	103,1	125,7	129,6	118,5	117,1
Bilgisayar ve haberleşme cihazları, elektronik ve optik ürünler imalatı	149,4	160,1	137,5	142,1	144,5	142,3	148,7	146,5	149,3	170,5	183,7	166,3
Elektrik tesisatı imalatı	123,6	131,3	121,2	113,3	111,2	123,5	131,4	131,2	133,7	138,6	133,5	141,2
Genel ve özel kullanımlı makina ve teçhizat imalatı	117,3	113,3	102,1	78,3	77,3	86,2	95,1	99,8	107,1	105,4	103,6	108,9
Otomobil ve römork imalatı	162,1	156,2	127,5	37,5	58,1	101,3	124,1	148,8	149,3	171,3	167,6	182,1
Otomobil dışında araç üretimi	183,6	189,8	165,5	173,1	156,8	170,0	171,0	198,5	187,8	196,7	195,5	161,0
Mobilya imalatı	106,1	107,0	80,8	67,8	81,3	100,0	102,8	106,6	106,9	109,7	104,7	104,4
Başka yerde belirtilmemiş imalat	180,7	205,0	80,6	75,4	81,0	83,5	104,5	107,1	115,4	108,7	107,5	96,8
Tadilat, makina ve teçhizat montajı	139,4	127,1	138,8	109,1	91,7	105,4	121,1	95,6	94,3	100,9	111,1	90,3
Elektrik enerjisi, termik enerji ve gaz üretimi ve dağıtımı	75,2	75,7	79,2	73,4	71,0	74,5	74,6	74,1	75,4	73,1	72,3	73,1
Ara tüketim ürünleri	120,9	122,5	116,4	101,5	104,7	111,2	113,8	116,8	118,0	116,6	116,0	120,3
Enerji ürünleri	74,8	78,8	79,2	78,0	71,3	77,1	76,5	76,2	75,2	71,6	69,3	68,2
Yatırım ürünleri	131,6	133,3	120,9	84,7	90,7	101,0	106,9	112,6	123,4	132,5	131,1	127,5
Uzun vadeli tüketim ürünleri	115,0	116,8	106,3	101,2	109,2	120,5	126,2	127,2	127,7	131,9	125,3	128,4
Kısa vadeli tüketim ürünleri	107,2	106,6	95,0	90,5	94,7	94,7	95,5	94,0	95,8	96,1	94,5	91,7

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü**Not: 2015 yılı baz alınmıştır (2015=100)**

Ulaştırma ve Telekomünikasyon

Ulaştırma

Bulgaristan Türkiye, Batı Avrupa, Rusya ve Karadeniz bölgelerini birbirlerine bağlayan çok önemli uluslararası yol güzergahında stratejik bir konumdadır. Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında Varna ve Burgaz kentlerinin limanları ile Tuna Nehri üzerinde Rusçuk limanları bulunmakta ve böylece ülke gerek deniz, gerekse nehir taşımacılığında ulaşım imkanları sunmaktadır. Altyapının eski ve yetersiz olması ulaştırma sektörünün en büyük zaaf noktasıdır ve halihazırda artan ulaştırma ihtiyaçlarını zor karşılayacak durumdadır. Konumundan dolayı ticari anlamda bölgede “köprü” görevini üstlenmesine rağmen, altyapısını yenilemediği ve geliştirmede olduğu durumda yük taşımacılığı sektörü tarafından komşu ülkeler lehine kolayca devre dışı bırakılabilecektir. Bu nedenle Bulgaristan, AB fonlarından da yararlanarak, ulaşım altyapısını yenileme ve genişletme çalışmalarını sürdürmektedir.

Karayolu Ulaştırması

Bulgaristan genelinde kuzeyden güneye dört, doğudan batıya üç ana karayolu şebekesi bulunmaktadır. Bulgaristan karayollarının toplam uzunluğu yaklaşık 20 bin km olup bunun sadece 806 km'si otobandır. Otobanlarda hız sınırı 140 km/saattir. Yolların % 40'ı iyi, % 27'si orta iyi, % 33'ü ise kötü durumdadır ve gittikçe karayolu durumunun kötüleştiği dikkat çekmektedir. Belediye yollarının toplam uzunluğu da yaklaşık 19,5 bin km'dir.

Tablo 20 **Bulgaristan Karayolları (31.12.2020 itibariyle)**

Yol Sınıfı	Uzunluk (km)
Otoyol	806
1. sınıf	2.883
2. sınıf	4.019
3. sınıf yollar ve yol bağlantıları	12.209
Toplam Uzunluk	19.917

Kaynak: *Usulal İstatistik Enstitüsü*

Bulgaristan uluslararası karayolu şebekesini gösteren harita aşağıda sunulmaktadır:

Bulgaristan'ı IV, VII, VIII, IX and X no'lu Pan-Avrupa Transit Koridorları kat etmektedir. Bir diğer ifadeyle, Avrupa'nın toplam 10 ana ulaşım arterlerinden beşinin Bulgaristan üzerinde kesiştiği görülmektedir.

Harita 3 **Bulgaristan Üzerinden Geçen Pan-Avrupa Transit Koridorları**

Avrupa IV. No'lu Ulaşım Koridoru: Almanya'nın Dresden kentinden başlar, Sofya üzerinden ikiye ayrılarak İstanbul ve Selanik'e ulaşır. Bulgaristan topraklarındaki uzunluğu (Vidin-Sofya-Kulata) 446 km'dir. Sofya-Kulata arasındaki bölüm ayrıca "Struma Otoyolu" olarak da anılmaktadır. Struma otoyolunun Krupnik-Kresna arasındaki Lot 3.2'nin ihalesi iki ayrı bölüm olarak yapılacaktır. Projenin finansmanı konusunda sıkıntılar olduğu için henüz başlayamamıştır. Sofya çevre yolunu Struma otobanına bağlamak amacıyla inşa edilen 19 km uzunluğundaki Lyulin Otobanı projesini 137,4 milyon euroluk teklifiyle Türk Mapa-Cengiz ortaklığı kazanmış ve tamamlamıştır. 2018 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile kısa olması nedeniyle Lyulin otobanı Struma otobanının bir parçası olmuştur.

Bulgaristan'ın Vidin kentini Romanya'nın Kalafat kentine bağlayan Tuna üzerindeki 2. köprü Haziran 2013'te kullanıma açılmıştır.

Avrupa VII. No'lu Ulaşım Koridoru: Rotterdam'dan başlayıp Sulina'da biten ve Ren, Main ve Tuna nehirlerini bağlayan su yoludur.¹⁹

Avrupa VIII. No'lu Ulaşım Koridoru: Adriyatik Denizi'ni Karadeniz'e bağlar. Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'ı kat eder. Bulgaristan topraklarındaki (Gyueşevo sınır kapısı, Pernik-Sofya-Burgaz-Varna) uzunluğu 639 km'dir. Burgaz-Varna arasındaki kısmın ileride "Karadeniz Otobanı"nın bir parçası olması planlanmaktadır. Bu koridorun Sofya-Burgaz arasındaki bölümüne "Trakya Otobanı" denmektedir. Trakya otobanı 4. lotunun 15 Temmuz 2013 tarihinde kullanıma açılmasıyla otoban tamamıyla faaliyete geçmiştir. Otobanın Karnobat-Burgaz arasındaki 45 km'lik bölümünün yapımını Türk sermayeli "Doğuş-Eko" Konsorsiyumu kazanmış ve zamanında tamamlayarak teslim etmiştir.

¹⁹ Bulgaristan Bölgesel Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Kalkınma Stratejisi 2012-2022

Karadeniz Otobanı: Trakya Otobanı'nın bir uzantısı olup, Burgaz-Varna güzergahını kapsar. Toplam uzunluğu 103 km olup, sadece Varna – Priseltsi arasındaki 8 km'lik kısmı inşaa edilmiştir. Söz konusu otoban için finansman arayışları devam etmektedir, otobanın toplam yapım maliyetinin 470 milyon euro olacağı hesaplanmaktadır. Finansman alternatifleri arasında yap-işlet-devret modeli de bulunmaktadır.

Avrupa IX. No'lu Ulaşım Koridoru: Finlandiya'nın Helsinki şehrini Yunanistan Dedeagaç şehrine bağlar. Bulgaristan topraklarındaki (Ruşuk-Tırnova-Gabrovo-Eski Zağra-Dimitrovgrad-Kırcaali) uzunluğu 455 km'dir. Bu koridorun Kırcaali – Podkova arasındaki bölümü 2007-2013 AB Ulaştırma Operasyonel Programı çerçevesinde finanse edilmiş olup 2014 başında tamamlanmıştır. Bu bölümün bitmesiyle Kırcaali – Yunanistan sınırı güzergahının tamamı yenilenmiş bulunmaktadır.

Şipka Tüneli: Balkan Dağları altından geçecek olup Gabrovo'yu Şipka'ya bağlayacaktır. Şipka tüneli Gabrovo Çevre Yolu'nun (E-85) bir parçası olacaktır. Uzunluğunun 3,2 km olması planlanmaktadır. 2021 yılında yüklenicisi seçilen projnin proje işleri başlamış olmasına rağmen tasarım, finansman, ihaleyi kazanma koşulları gibi bir çok konuya ilişkin belirsizlikler de gündemdedir. Söz konusu belirsizlikler inşaat işlerini geciktirebilecek niteliktedir.

Avrupa X. No'lu Ulaşım Koridoru: Orta Avrupa'dan Sofya'ya uzanır, burada iki kola ayrılarak Selanik'e ve İstanbul'a ulaşır. TEM otoyolunun uzantısıdır. Yolun Kalotina sınır kapısı ile Sofya arasındaki uzaklığı 60 km'dir. Orizovo (Filibe yakınlarında) ile Kapitan Andreevo (Türkiye sınırı/Kapıkule) arasındaki bölüme Bulgaristan'da Maritsa (Meriç) Otobanı denmektedir. Maritsa otobanı yapım projesi, AB fonlarından finansmanı sağlanan Ulaştırma Operasyonel Programına dahil edilmiştir. Projenin toplam tutarı 203,8 milyon eurodur. Yapımı iki lota ayrılmış olup, Orizovo - Dimitrovgrad arasındaki lot 2 28.05.2015 tarihinde, Dimitrovgrad – Harmanlı arasındaki lot 1 29.10.2015 tarihinde tamamlanıp kullanıma açılmıştır. Böylece Sofya-Kapıkule mesafesi 2,5 saate inmiştir.

Hemus Otobanı: Otobanın Bulgaristan'ın kuzeyini katederek Başkent Sofya ile Varna kentini birbirine bağlaması amaçlanmaktadır. Söz konusu otobanın E70, E772 ve E83 No'lu birinci sınıf yolların güzergahı üzerinde inşa edilmesi planlanmaktadır. Otobanın Sofya-Yablanitsa arasındaki 79 km'lik kısmı ve Şumnu-Varna arasındaki 88 km'lik kısmı yıllar önce tamamlanmış olup, kullanıma açıktır. Otobanın Yablanitsa-Boaza arasındaki kısmı 2019 yılında tamamlanmıştır, Belokopitovo-Buhovtsi arasındaki kısım ise yapım halindedir.

AB fonlarının 2021-2027 planlama döneminde AB finansmanı ile gerçekleşecek birkaç kilit yol projesinde gelişmeler beklenmektedir. Bu projeler Struma otobanının Krasna Geçit kısmı (Krupnik-Kresna arasındaki lot 3.2), Şipka tüneli ile doğrudan bağlantılı Rusçuk – Veliko Tırново otobanıdır. Vidin-Botevgrad yüksek hız yolunun kısmi yapımı, Karadeniz otobanının inşa edilmesi ve Hemus otobanının tamamlanması orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen diğer büyük yol altyapı projeleridir.

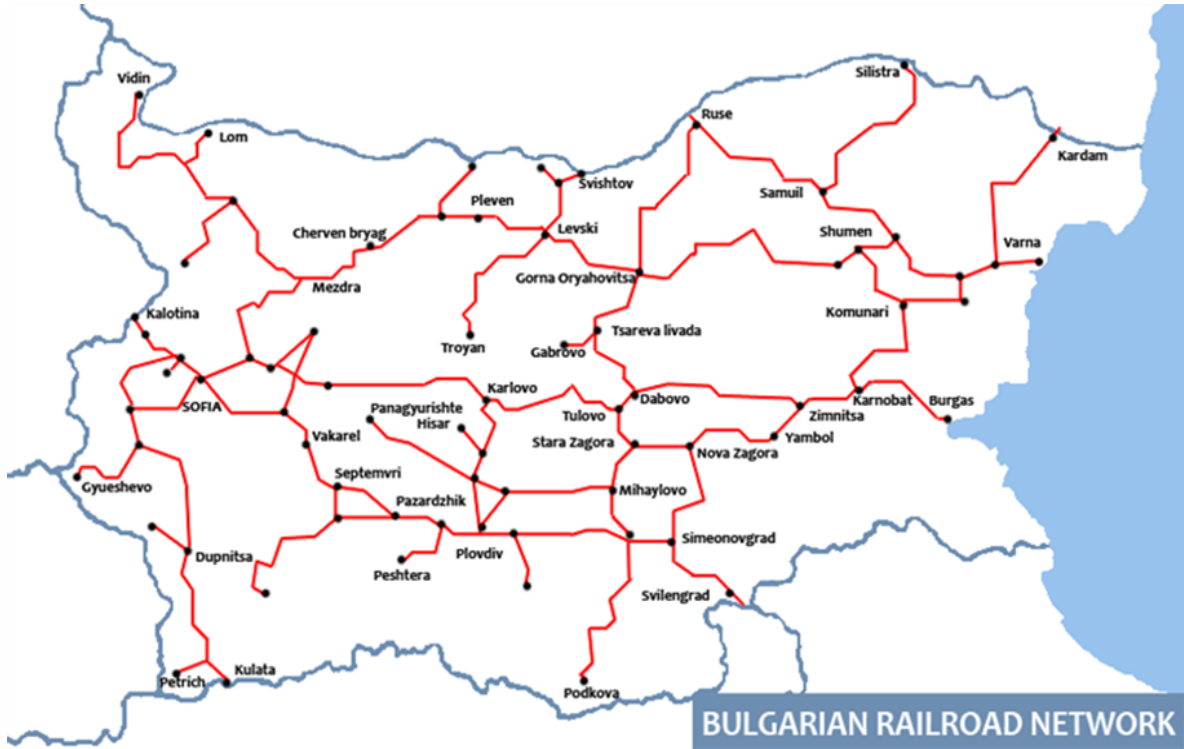
Demiryolu Ulaştırması

Bulgaristan'ın demiryolu ağı bütün ülke üzerine yayılmış olup oldukça kapsayıcıdır. Ağın büyük bir kısmının elektrifikasyonu yapılmıştır. Mevcut ulaşım hizmeti talebinden daha büyük

talebi karşılayabilecek kapasitede olan ağın durumu geciken tadilatlar nedeniyle kötüdür. Bu nedenle trenlerin azami hız sınırı düşük, seyahat süreleri uzun, konfor düşük, işletme maliyetleri yüksektir. Güvenlik, haberleşme ve güç kaynağı sistemleri hem teknolojik hem fiziksel anlamda eskidir. Bu nedenlerle demiryolu üzerinden gerçekleşen hizmetin kalitesi düşüktür. Ancak son yıllarda, AB fonlarının da desteği ile demiryolu altyapısında bazı önemli hatlar üzerinde modernizasyon işleri yapılmaktadır. Dolayısıyla ülke demiryolu altyapısının uzun vadede potansiyel vadeden bir yapıya kavuşturulacağı değerlendirilmektedir.

Ülkenin demiryolu toplam uzunluğu, 3.905 km tekli hatlar, 990 km çift hatlar, 1 410 km tren istasyonu rayları, 153 km dar ve geniş hatlar dahil olmak üzere, toplam 6.458 kilometredir. Demiryolu ağı üzerinde 47,9 km uzunluğunda 186 tünel, 42,2 km uzunluğunda 999 köprü, 757 demiryolu geçidi, 298 tren istasyonu mevcuttur.²⁰

Harita 4 **Bulgaristan Demiryolu Haritası**

Karadeniz kıyısında Varna ve Burgaz limanlarının ve Tuna üzerinde Vidin, Lom, Sviştov, Ruse-İztok (Doğu Rusçuk) ve Ruse-Zapad (Batı Rusçuk) limanlarının demiryolu ağı ile bağlantıları bulunmaktadır.

²⁰ 2019-2023 Demiryolu Altyapısını Geliştirme ve Kullanım Programı, Ulaştırma, Bilgi Teknolojileri ve Haberleşme Bakanlığı, 2018, sayfa 28

Tablo 21 **Bulgaristan’da Demiryolu Transit Mesafeleri (km)**

İstasyon	SC Dragoman/Dimitrovgrad	UK Varna Feribot/Odessa	RO Vidin/Golentsi	RO Ruşçuk/Giurgiu Nord	RO Kardam/Negru Voda	GR Kulata/Promahon	GR Svilengrad/Dikea	TR Svilengrad/Kapı Kule
Dragoman/Dimitrovgrad	0	549	337	473	654	271	360	376
Kardam/Negru Voda	654	118	730	310	0	811	441	457
Kulata/Promahon	271	706	494	630	811	0	517	533
Ruşçuk/Giurgiu Nord	473	205	520	0	310	630	390	406
Svilengrad/Dikea	360	336	583	390	441	517	0	16
Svilengrad/Kapı Kule	376	352	599	406	457	533	16	0
Varna Feribot/Odessa	549	0	625	205	118	706	336	352
Vidin/Golentsi	337	625	0	520	730	494	583	599

Kaynak: BDZ

Bulgaristan Demiryolu İşletmeleri (Bulgarski Darjavni Zeleznitsi - BDZ) demiryolu taşımacılığını sağlamakta olup, Bulgaristan Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığına bağlıdır. 2002’de kurulan Ulusal Demiryolu Altyapısı Şirketi (NRIC) ise demiryolu altyapısının geliştirilmesini, bakımını, modernizasyonunu sağlamaktadır.

Bulgaristan Devlet Demiryolları (BDZ) şirketi uzun vadede trenlerin kademeli yenilenmesine ilişkin çalışmalar yürütmektedir. Bu çerçevede yeni demiryolu levazımı alımları ve ulusal demiryolu altyapısına yatırımlar odak konulardır. BDZ, alımlara ilişkin planlarının birkaç aşamada gerçekleşeceğini açıklamıştır. İlk aşamada lokomotif, yolcu vagonları ve dizel trenlerin (Siemens Desiro) yenilenmesi gerçekleşecektir. İkinci aşama birinci aşamayla paralel yürütülecek olup, bu aşamada 2030 yılına kadar 10-15 yeni dizel trenlerin ve 30-50 yeni yolcu vagonlarının kamu ihaleleri ile alımı gerçekleşecektir. Söz konusu tren ve vagonlar orta ve uzun mesafelerde kullanılacaktır. 2030’dan sonra, üçüncü aşamada, kullanım süreleri sona eren Siemens Desiro trenlerinin ve uluslararası hatlarda kullanılan yolcu vagon ve lokomotiflerin kademeli olarak yenileri ile değiştirilmeleri planlanmaktadır.

Ulusal Demiryolu Altyapısı Şirketi son yıllarda AB fonlarından sağlanan kaynaklarla Sofya-Filibe, Filibe-Burgaz, Sofya-Dragoman, Sofya-Pernik-Radomir, Sofya-Elin Pelin, Kostenets-Septemvri demiryolu hatlarının modernizasyonu, Sofya demiryolu bağlantı noktasının Sofya-Voluyak kısmı ile Filibe demiryolu bağlantı noktasının geliştirilmesi, Bulgaristan - Kuzey Makedonya arasında demiryolu bağlantısının tesis edilmesi, Karnobat-Sindel hattı üzerinde gerekli donanımın kurulmasına ilişkin çalışmalarını yürütmektedir.

Değeri KDV hariç 1,024 milyar leva olan ve üç lottan oluşan Elin Pelin – Kostenets demiryolu hattı modernizasyon projesi için 2019 yılının başında ihale açılmış, Elin Pelin – Vakarel lotunu Cengiz ve Duygu firmalarından oluşan Türk Cen-Duy JP Elin Pelin konsorsiyumu kazanmıştır.

2021-2027 planlama döneminde Elin Pelin-Kostenets ile Sofya-Pernik-Radomir demiryolu hatlarının modernizasyonunun tamamlanması, Bulgaristan ile Kuzey Makedonya arasında demiryolu bağlantısının tesis edilmesi, Karnobat-Sindel hattı üzerinde gerekli donanımın kurulması öngörülmektedir. Bu dönemde demiryolu projeleri için 590,2 milyon euro AB fonlarından ve 196,7 milyon euro devlet bütçesinden olmak üzere toplam 786,9 milyon euro tahsis edilmiştir.

Sofya Metrosu:

Sofya'daki metro Bulgaristan'da ilk ve tektir. Metro halihazırda 4 hattan oluşmaktadır. Toplam uzunluğu 48 km'dir, istasyon sayısı ise 43'tür. Sofya metrosu, Metroliten EAD tarafından işletilmektedir. Metronun ikinci ve üçüncü hatların yapımını kısmen Türk Doğu İnşaat ve Ticaret A.Ş. gerçekleştirmiştir.

AB fonlarına ilişkin yeni program döneminde Sofya metrosu üçüncü hattının kalan iki kısmının tamamlanması için 276,9 milyon euro öngörülmektedir.

Limanlar

Deniz taşımacılığı, enerji tasarrufu sağlayan ve çevre dostu bir taşımacılık türüdür. Diğer taraftan limanlar, bir kaç ulaşım kanalı arasında bağlantı sağlayan noktalardır. Bu nitelikleriyle limanların ülke ulaştırma ve lojistik sektörü üzerinde, bunun da ötesinde, ulusal ekonomi üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Bulgaristan'ın ithalat/ihracatının yarısından fazlası limanlar üzerinden yapılmaktadır. Bulgaristan limanlarının her faaliyet alanına hizmet sunmasına rağmen burada işlem gören yükler genellikle petrol sanayi, metal işleme sanayi, enerji, inşaat, tarım, kimya sanayi, hafif sanayi, eğlence ve turizm sektörleri çerçevesinde taşınan yüklerdir. Limanlar intermodal terminallerinin konumlanması, Avrupa ulaştırma koridorları üzerinde olacak modern lojistik merkezlerinin kurulması bakımından önemli merkezlerdir.

Bulgaristan'ın Karadeniz'de Burgaz ve Varna kentlerinde birer önemli limanı bulunmaktadır.

Varna Limanı:

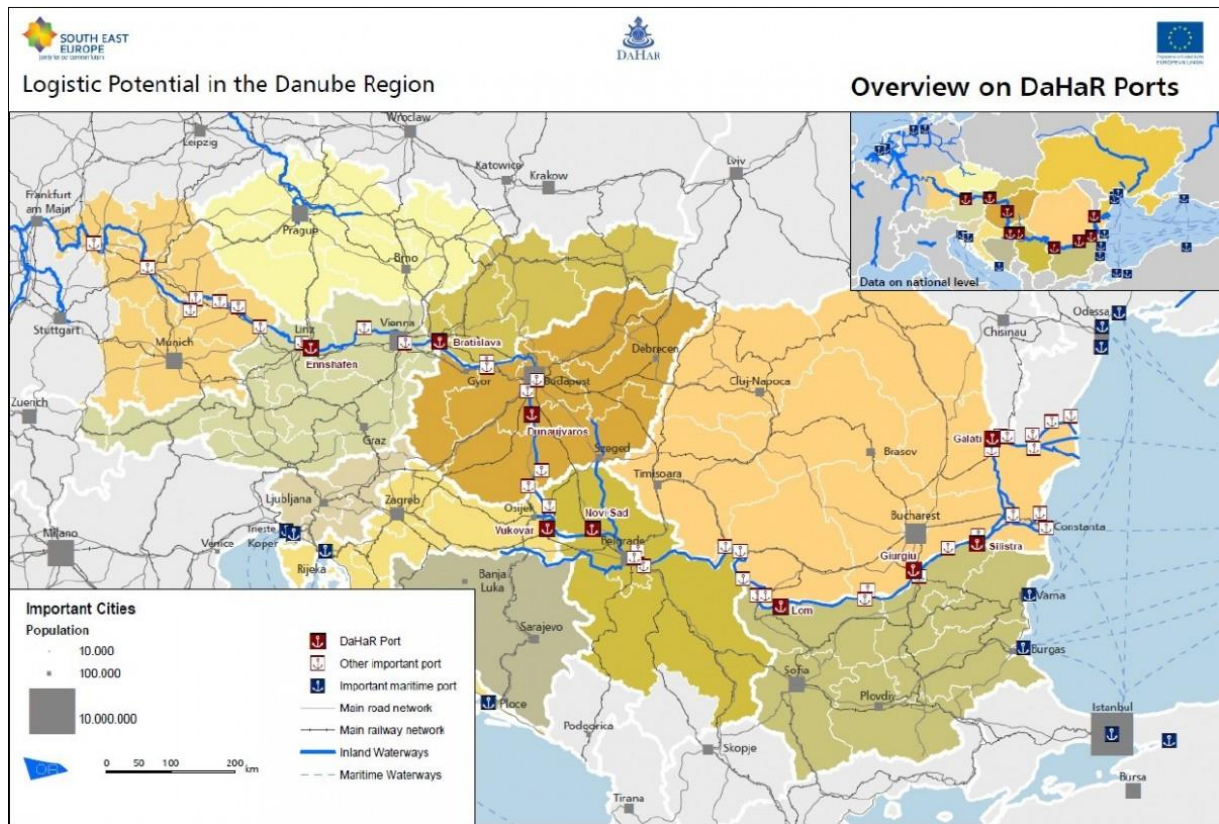
Varna Limanı, ana karanın 30 km içine kadar sokulan Varna Körfezi'nde bulunmakta olup, Batı ve Doğu Varna, Balçık Limanları ile Varna Elektrik Santrali Terminali'nden oluşmaktadır. Batı Varna Limanı ile Balçık Limanı arasındaki uzaklık yaklaşık olarak 70 km'dir. Varna Batı ve Doğu Limanları ise 30 km uzunluğundaki bir kanal ile birbirine bağlı olup, kanal içerisinde derinlik 16 metredir. Varna Doğu Limanı'nda yıllık 4,1 milyon ton yük işlem görmektedir. 14 gemi yeri, 11,5 m derinlik, 2345 m kıyı uzunluğu, 97,6 bin m² açık ve 41,6 bin m² kapalı depo alanı, 24 adet vinç özellikleri arasındadır. Varna Batı Limanı ise Bulgaristan'ın konteyner kapısı olarak tasvip edilmiş olup yılda 103 bin konteyner söz konusu limanda işlem görmektedir. 19 gemi yeri, 10,5 m derinlik, 3430 m kıyı uzunluğu, 346,4 bin m² açık ve 21 bin m² kapalı depo alanı, 25 adet vinç ise bu limanın özellikleridir. Liman hakkında daha ayrıntılı bilgi <http://www.port-varna.bg/index.php?l=1&m=1&p=1> sitesinde mevcuttur.

Burgaz Limanı:

Burgaz Limanına ilişkin temel bilgiler şöyledir: Toplam rıhtım uzunluğu 1.950 m, gemi yeri 14, karayolu ağı 5.000 m, demiryolu ağı 10.000 m, izin verilen derinlik 10 m, gemi brüt tonajı 90.000, azami yük işleme oranı 6.000 t/gün, yıllık kargo trafiği 1 milyon ton, limanın toplam alanı 266,5 bin m², açık depo alanı 50 bin m², kapalı depo alanı 35 bin m², toplam vinç sayısı 16. <http://port-burgas.bg/en/> linkinden limana ilişkin ayrıntılı bilgiye ulaşılmaktadır.

Tuna Üzerinden Ulaştırma

Tuna nehri, Avrupa kıtasında jeopolitik ve ekonomik öneme sahiptir.

Harita 5 Tuna Bölgesinin Lojistik Potansiyeli

Nehir, 10 ülkeyi kat etmektedir: Almanya, Avusturya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna ve Moldova üzerinde 50'den fazla liman, 40'tan fazla köprü bulunmaktadır. Tuna'nın en önemli limanları Izmayil (Ukrayna), Galati ve Braila (Romanya), Rusçuk (Bulgaristan), Belgrad (Sırbistan), Budapeşte (Macaristan), Bratislava (Slovakya), Viyana (Avusturya) ve Regensburg'dur (Almanya). Tuna'nın ekonomik kullanımı genellikle yük taşımacılığı ile açıklanmaktadır. Çelik, kağıt, petrol, kimyasal ürünler, makina mühendisliği ürünleri genellikle Tuna üzerinden taşınmakta, bazı kargo hizmetleri de bu yoldan gerçekleştirilmektedir. Ancak sayılan avantajlara rağmen, Bulgaristan'da karayolu taşımacılığının gelişmiş olması, düşük fiyatlarla ve kısa teslimat süreleriyle rekabetçi koşullar yaratması Avrupa'ya yapılan yük taşımacılığında Tuna nehrinin kullanımını sınırlamaktadır.

Ruşuk, Vidin, Nikopol, Tutrakan, Silistre, Sviştov, Oryahovo, Lom Bulgaristan'ın Tuna nehri üzerindeki limanlarıdır. Bunlardan Ruşuk limanı en büyüğüdür. Ruşuk limanı, ana Avrupa ulaşım koridorlarının geçtiği, deniz-demiryolu-karayolu ulaşım imkanlarının birleştiği önemli bir multimodal merkezdir. Ruşuk-Varna limanları arasındaki demiryolu bağlantısı Rhein-Main-Tuna-Karadeniz güzergahı üzerindeki yüklerin yolunu oldukça azaltmakta, netice itibarıyla nakil sürelerini ve maliyeti düşürmektedir. Ruse-Iztok limanı 825,5 bin metre kare üzerinde kurulmuştur. 14 gemi yeri mevcuttur. 196 bin metre karelik depolama alanına sahiptir. Ruşuk Ro-Ro terminali aynı anda iki gemiye hizmet verecek rampaya sahiptir. Her birinin 80 TIR'lık kapasitesi olan toplam 23 bin metre karelik 2 park alanı mevcuttur. (<http://www.port-ruse-bg.com/en/port-ruse>). Tuna üzerindeki limanların çoğu 20. yüzyılın başında inşa edilmiştir. Limanlardaki ana sorun, eskimiş makina-teçhizatın yenilenmesi, bakım ve onarımın sağlanması çerçevesinde yeterli yatırımların yapılmamasıdır.

Havayolu Ulaştırması

Bulgaristan, gelişmiş bir havacılık sektörüne ve bu alanda modern hizmet sunacak bir altyapıya sahiptir. Bulgaristan'ın AB üyeliği ile birlikte 2007'de ilk defa "open sky" (hava taşımacılığında serbestleştirme) uygulaması hayata geçirilmiştir. Bu uygulama çerçevesinde Bulgar hava sahası AB'de uçuş izni olan tüm havayolu şirketlerine açılmıştır.

Bulgaristan'da; Sofya (<http://www.sofia-airport.bg/>), Burgaz (<http://www.bourgas-airport.com/>), Filibe (<http://www.plovdivairport.com/>), Yukarı Rahova (Gorna Oryahovitsa) (<http://www.gornaoryahovitsa-airport.bg/>) ve Varna Havalimanları (<http://www.varna-airport.bg/>) uluslararası nitelikte hizmet vermektedir. Yukarı Rahova (Gorna Oryahovitsa) Havalimanı'ndan ise sadece charter ve özel uçuşlar yapılmaktadır.

Bulgar Hava Trafik Hizmetleri Kurumu'nun verilerine göre COVID-19 krizi nedeniyle pandemi yılı 2020'de Sofya, Burgaz ve Varna havalimanlarının hizmet verdiği uçuş ve yolcu sayısında görülmemiş bir düşüş olmuştur. Sofya Havaalanından 2.838.123 yolcu geçmiştir. Önceki yıla göre yolcu sayısında % 60 oranında bir düşüş olmuştur. Bulgaristan'ın Karadeniz şehiri Varna'daki havaalanında yolcu sayısı % 68,6 oranında küçülerek 618.380 olarak gerçekleşmiştir. Diğer Karadeniz şehiri Burgaz'daki havaalanında düşüş daha da çarpıcı olmuş, % 85,5'e ulaşmıştır. 2020'de Burgaz havaalanından sadece 413.915 yolcu geçmiştir.

İntermodal Terminaller

İntermodal terminaller, karayolu, demiryolu ve su taşımacılığının imkanlarını birleştiren taşıma üsleridir. Bundan dolayı kilit rol oynayan merkezlerde kurulmaktadır. Söz konusu terminaller, iyi lojistik bağlantılarının sağlanması amacıyla yoğun yük akımı meydana getirmektedir. Son yıllarda intermodal taşımacılık Avrupa ve Bulgaristan'ın ulusal politikalarının önceliğidir. Ülkenin birçok yerinde konumlanacak geniş bir intermodal terminal ağının oluşturulması hedef olarak belirlenmiştir. Aşağıdaki tabloda Bulgaristan'daki intermodal terminallere ilişkin bilgi yer almaktadır:

Tablo 22 *İntermodal Terminaller*

	İntermodal Terminal	Sahibi	Ulaşım Türü	Aşama
1	Filibe	Ulusal Demiryolu Altyapısı Şirketi (NRIC)	Karayolu, demiryolu	İmtiyaz olarak verilmiştir
2	Ruşçuk	NRIC	Karayolu, demiryolu	Proje
3	Varna	NRIC	Karayolu, demiryolu, denizyolu	Proje
4	Yana	Ecologistics	Karayolu, demiryolu	Faal değildir
5	Stara Zagora	Metalimpex	Karayolu, demiryolu	Faal
6	Dragoman	NRIC	Karayolu, demiryolu	Faal değildir
7	Burgaz, Dolno Ezerovo	Despred	Karayolu, demiryolu, denizyolu	Faal

Kaynak: Ulaştırma, Bilgi Teknolojileri ve Haberleşme Bakanlığı'nın 2030 Entegre Ulaştırma Stratejisi

Filibe İntermodal Terminalini PIMK Holding Grup işletmektedir. Terminal Filibe'ye sadece 5 km uzaklıkta olan Todor Kableşkov Garının yanında bulunmaktadır. Terminalden Filibe - Çerkezköy arasında taşımacılık yapılmaktadır. Her bir seferde 34 konteyner yüklenebilmekte, patlayıcı ve yasak maddeler dışında her türlü ürün taşınabilmektedir. Günde Türkiye'den (Çatalca ve Çerkezköy) Bulgaristan'a 2 sefer ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye 2 sefer olmak üzere toplam 4 sefer gerçekleştirmektedirler. 2021 yılında toplam 1.074 sefer gerçekleştirilip 17.555 treyler, 900 konteynır taşınmıştır. Ocak 2022 ayından itibaren Halkalı – Duisburg güzergahında haftada 4 sefer gerçekleştirilmektedir.

Telekomünikasyon

Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı telekomünikasyon alanında devlet politikalarını belirlemektedir. Öte yandan özerk bir devlet kuruluşu olan Haberleşme Denetim Komisyonu (<https://crc.bg/en>), devletin telekomünikasyon politikasını yürütmekte, telekomünikasyon faaliyetinin düzenlenmesini ve kontrolünü gerçekleştirmektedir.

Daha önce devletin tekelinde olup, 2004 yılında özelleştirilen BTC şirketi Vivacom ticari markasıyla Bulgaristan'da sabit telefon piyasasına hakimdir. A1 (eski M-Tel) ve Telenor GSM operatörleri de sabit telefon piyasasında sınırlı hizmet sunmaktadır.

Halihazırda A1, Telenor ve Vivacom GSM operatörlüğü yapmaktadır. A1, PowerNet, Bulstacom ve Vivacom ulusal çapta kablolu TV ve internet sağlayıcılarıdır. Bu alanlarda faaliyet gösteren birçok küçük firma yerel çapta faaliyette bulunmaktadır. Bulsatcom Bulgaristan'da en büyük dijital uydu TV hizmeti sağlayıcısıdır. Şirket, optik ve mobil internet hizmeti de sunmaktadır.

Hizmetler

Bankacılık

Kredi Kuruluşları Yasası, istikrarlı ve güvenli bir bankacılık sisteminin garanti edilmesi ve mevduat sahiplerinin çıkarlarının korunması amacıyla kredi kuruluşlarının lisans almasını, faaliyetlerini sürdürmesini, denetimini ve sona erdirilmesini düzenlemektedir. Söz konusu yasa hükümlerine göre bankalar ve elektronik para kuruluşları kredi kuruluşları olarak kabul edilmektedir. Başka düzenleme getirilmediği sürece, özel yasa ile oluşturulmuş bankalar da Kredi Kuruluşları Yasası'na bağlıdır. Kredi Kuruluşları Yasası'na göre, kamuya açık bir biçimde mevduat ile iadesi yapılabilecek diğer değerleri çeken ve kendi risk ve hesabına kredi veya benzeri finansman sağlayan kuruluşlara banka adı verilmektedir.

Kamuya açık bir biçimde mevduat ve iadesi yapılabilecek diğer değerleri tutma, mevduat olarak değerli varlıklar tutma ve mevduat ve saklama kuruluşu olma görevlerini yalnızca Bulgaristan Merkez Bankası'ndan banka lisansı almış kişiler, Bulgaristan Merkez Bankası'ndan Bulgaristan Cumhuriyeti'nde şube aracılığıyla faaliyet gösterme lisansı almış merkezi üçüncü ülkede olan bankalar ve AB üyesi ülkelerin yetkili organlarından banka lisansı almış ve Bulgaristan Cumhuriyeti'nde doğrudan ya da şube aracılığıyla bankacılık hizmeti sunan bankalar yerine getirebilmektedir.

Banka, bir anonim şirket olarak kurulmaktadır. Kredi Kuruluşları Yasası'nda aksi öngörülmedikçe, bankalar Ticaret Yasası'na tabidir. Bankacılık faaliyetinin yürütülmesi için Bulgaristan Merkez Bankası'ndan lisans alınması gerekmektedir. Verilen lisanslar, Bulgaristan Merkez Bankası nezdinde tutulan sicile kaydedilmektedir. Merkez Bankası, kredi kuruluşlarına lisans verme koşullarını ve kredi kuruluşlarına verilen her lisansı Avrupa Komisyonu'na bildirmektedir. Banka kuruluş sermayesinin asgari düzeyi 10 milyon levadır (5,1 milyon euro). Banka, en az iki kişi tarafından ortaklaşa yönetilmelidir. Söz konusu kişilerden en az birinin Bulgarca bilmesi gerekmektedir.

Kredi Kuruluşları Yasası, AB üye ülkelerinde lisans almış bankaların Bulgaristan'daki faaliyetlerine ilişkin düzenlemeler de getirmektedir.

Bulgaristan Merkez Bankası, bankaları ve üçüncü ülke bankalarının şubelerini denetleyen organdır. Aynı zamanda banka ve banka şubelerinin tasfiyesi veya kapatılması da Bulgaristan Merkez Bankası'nın müsaadesiyle yapılmaktadır.

Banka Denetim İdaresi, bankacılık sistemindeki süreç dinamiklerini ortaya koymak amacıyla bankaları varlıklarına göre üç gruba ayırmaktadır. Birinci grup, varlıkları baz alınarak belirlenen en büyük beş lisanslı bankadan oluşmaktadır. İkinci gruba diğer bankalar dahildir. Üçüncü grup ise yabancı bankaların Bulgaristan Cumhuriyeti'ndeki şubelerini kapsamaktadır. 30 Kasım 2021 itibarıyla birinci gruba UniCredit Bulbank, DSK Bank, United Bulgarian Bank, Eurobank Bulgaria ve First Investment Bank dahildir. İkinci grup Raiffeisenbank (Bulgaria), Central Cooperative Bank, Allianz Bank Bulgaria, Bulgarian Development Bank, ProCredit Bank (Bulgaria), Investbank, Municipal Bank, Bulgarian-American Credit Bank, International Asset Bank, TBI Bank, D Commerce Bank, Texim Bank, Tokuda Bank bankalarından oluşmaktadır. Üçüncü gruba ise ING Bank N.V. – Sofya Şubesi, Citibank Europe - Bulgaristan Şubesi, BNP Paribas Personal Finance S.A. - Bulgaristan Şubesi, BNP Paribas S.A. - Sofya Şubesi, T.C. Ziraat

Bankası - Sofya Şubesi, Varengold Bank AG - Sofya Şubesi ve Bigbank AS – Bulgaristan şubesi dahildir.

T.C. Ziraat Bankası - Sofya Şubesi yabancı banka şubesi olarak Bulgaristan bankacılık sektöründe hizmet sunmaktadır. T.C. Ziraat Bankası'nın Sofya, Filibe, Kırcaali, Varna ve Burgaz'da ofisleri bulunmaktadır. T.C. Ziraat Bankası Türk yatırımcılarına bazı özel imkanlar sunmaktadır:

- Bulgaristan'da yeni kurulan şirketin nakdi/gayrinakdi kredi imkanlarından faydalanmasının zor olduğu durumlarda, Ziraat Bankası'nın Türkiye'deki herhangi bir şubesi nezdinde önceden tesis edilmiş olan kredi limitlerinden yeni kurulan şirket kredi kullanabilmektedir. Bulgaristan'da enflasyona paralel olarak kredi faiz oranları daha düşüktür;
- Ayrıca, gayrimenkul teminatı ya da kefalet teminatı gerektiren kredilendirmelerde Bulgaristan'daki şirketin yeterli teminata sahip olmadığı durumlarda Türkiye'den sağlanacak gayrimenkul ipoteği, şahıs ya da grup şirketi kefaleti ile kredi ihtiyaçları karşılanabilmektedir;
- T.C. Ziraat Bankası ayrıca, Türkiye'den yapılacak yerli üretim makina ithalatlarının % 100'üne kadar uzun vadeli finansman imkanları sunmaktadır;
- 2014 yılında T.C. Ziraat Bankası ile Türk Eximbank arasında yapılan anlaşmaya göre, Türkiye'den ithalat yapan Bulgaristan'da yerleşik firmalar Eximbank alıcı kredilerinden T.C. Ziraat Bankası aracılığı ile faydalanabilmektedirler;
- Uluslararası transferlerin T.C. Ziraat Bankası'nın Bulgaristan'daki şubeleri aracılığıyla daha hızlı ve daha düşük ücretle gerçekleştirme olanağı mevcuttur;
- Banka, yurtdışında TL hesap açma ve işlem yapma olanağı sağlamaktadır;
- Aynı dili konuşmanın sağladığı iletişim kolaylıkları sunmaktadır.

Türk sermayeli D Commerce Bank AD, Bulgaristan Cumhuriyeti'nde lisanslı banka olarak faaliyette bulunmaktadır. Söz konusu bankanın ülke çapında 40 civarında şubesi mevcuttur.

Bulgaristan Merkez Bankası (BNB) Kasım 2021 sonu itibariyle, bankacılık sektörü aktiflerinin 68,16 milyar euro olduğunu açıklamıştır. Yılın ilk on bir ayında bankacılık sistemi karı 665 milyon euro olarak gerçekleşmiştir. Sistem bilançosunda öz sermaye 8,39 milyar euro seviyesindedir. Likidite tamponu 16,72 milyar eurodur. Kasım sonu itibariyle brüt kredi portföyü 45 milyar euro, mevduat toplamı ise 58 milyar euro olmuştur.²¹

Turizm

Bulgaristan, Karadeniz kıyısındaki sahil şeridi, tarihi mirası, dağları, kaplıcaları, geniş düzlükleri, ırmakları, gölleri ve mağaraları ile hem yaz hem de kış turizminde önemli bir potansiyele sahiptir.

²¹ Bulgaristan Merkez Bankası'nın bankacılık sisteminin durumuna ilişkin 31 Aralık 2021 tarihli bülteni

Yaz turizmi Bulgaristan'ın geleneksel olarak güçlü olduğu turizm alanıdır. Ancak ülke Yunanistan, Türkiye, Mısır, Tunus gibi ülkelerle rekabet etmektedir. Bulgaristan Turizm Acenteler Birliği yetkililerine göre kış turizmi gittikçe daha sürdürülebilir ve yaz turizmine kıyasla daha öngörülebilir olmaya başlamıştır. Kış tatili için gelen turistlerin büyük bölümü komşu Balkan ülkelerindendir. Son yıllarda Bulgaristan kültür ve SPA turizminde iyi gelişmeler kaydetmektedir. Bulgarların yurtdışında yaptıkları tatillerde ise Türkiye en çok tercih edilen destinasyonlardandır.

2020 yılında bütün dünyayı etkisi altına alan koronavirüs pandemisi Bulgaristan turizm sektörünü en çok etkilemiştir. 2020 ve 2021 yıllarında gelen turist sayısı büyük bir çöküş yaşamıştır. Turizm Bakanlığı verilerine göre 2020 yılının ilk on bir ayında gelen turist sayısı önceki yılın aynı dönemine göre % 70,8 oranında azalmış, 2.574.900 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılının ilk on bir ayında her ne kadar bu sayıda % 36,1 oranında bir artış görülse de rakam 3.504.729 olarak meydana gelmiş ve pandemi öncesi seviyelere ulaşmaktan uzak kalmıştır. 2021 yılının ilk on bir ayında en çok turist Romanya'dan (803 bin) gelmiştir. Ülkemiz 359 bin turistle ikinci sıraya yerleşmiştir. Almanya (279 bin), Ukrayna (243 bin) ve Yunanistan (224 bin) ilk beşi tamamlamıştır. 2021 yılının ilk on ayında yabancı turistlerden elde edilen gelir yıllık bazda % 47,6 artarak 1,79 milyar euroyu aşmıştır. Ocak-Kasım 2021 döneminde 4.631.030 Bulgar yurt dışı gezileri gerçekleştirmiştir.

Sigortacılık

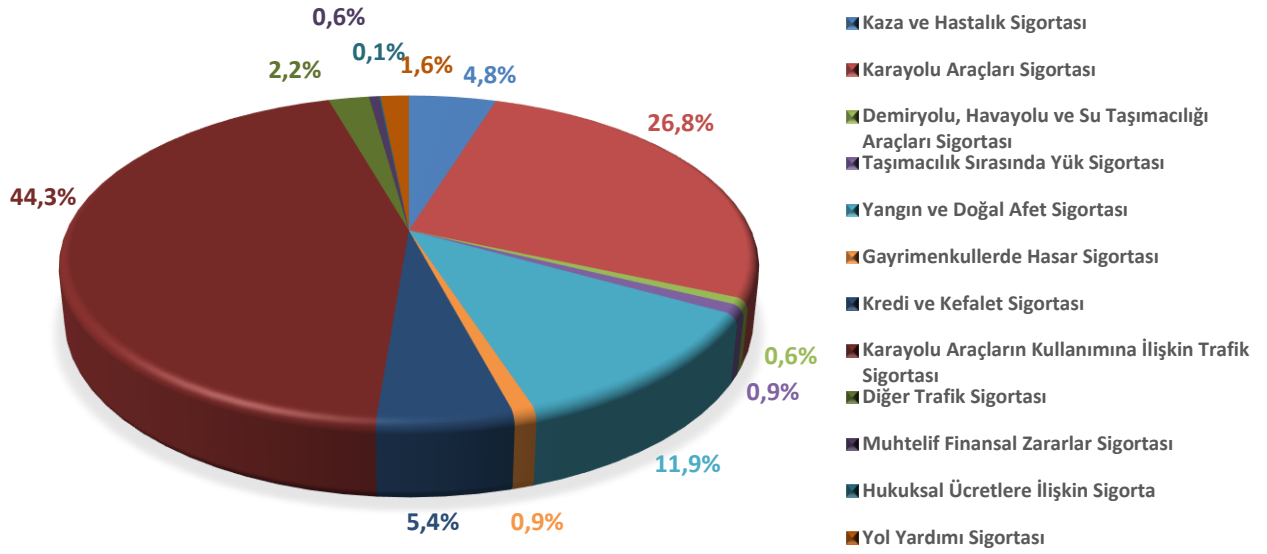
Finansal Denetleme Komisyonu, yürütme erkinden bağımsız bir kuruluş olup faaliyetlerini Parlamento'ya rapor etmektedir. Sermaye ve sigortacılık piyasalarında istikrar ve şeffaflık sağlamak, yatırımcıların ve sigorta yaptıranların haklarını korumak Finansal Denetleme Komisyonu'nun temel amaçlarıdır. Mevzuatı geliştirmek, lisans ve izin vermek, piyasa katılımcılarını denetlemek, ilgililer açısından önemli olabilecek piyasaya ilişkin bilgileri açıklamak Komisyon'un ana faaliyetlerinin çerçevesini oluşturmaktadır.

31 Ekim 2021 itibariyle genel sigortacılık alanında 23 şirket, hayat sigortası alanında 10 şirket, reasürans alanında ise 8 şirket faaliyette bulunmuştur. 2020 yılında Bulgaristan'da şirketlerin genel sigorta prim gelirleri toplam 1,25 milyar euro olup, en çok gelir sağlamış şirketler Lev Ins (payı % 12,57), Euroins (% 12,24), Bulstrad Vienna Insurance Group (% 11,72), DZI (% 10,58), Armeec'tir (% 8,42). Sektör şirketlerinin toplam hayat sigortası prim geliri 100 milyon euro olup, geliri en fazla olan şirketler Allianz (% 34,1), DZI (% 22,5), Bulstrad (% 18,9), Unika'dır (% 9,5). Reasürans prim gelirleri 2020 yılında 933 milyon euro olmuştur.²²

Genel sigorta prim geliri içerisinde trafik sigortası (% 45,2), karayolu araç sigortası (% 27), yangın ve doğal afet (% 11,4) toplam gelir içerisinde en büyük paya sahip olmuştur.

²² <https://www.fsc.bg/bg/pazari/zastrahovatelen-pazar/statistika/>

Şekil 21 2020 Yılında Genel Sigorta Prim Gelirlerinin Dağılımı

Kaynak: Finansal Denetleme Komisyonu

Enerji

Bulgaristan'ın Enerji Sektörüne Genel Bir Bakış

Bulgaristan'ın enerji koridorlarının üzerinde bulunması, AB üyesi olarak enerji etkinliği ve çevre konularında birçok hukuksal yükümlülüğü yerine getirme gerekleri ülkenin enerji jeopolitiğinde etkin rol almasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, Bulgaristan Balkanlar'da ve Avrupa'nın bütününde enerji güvenliği açısından önemli bir yere sahiptir. Bunun farkında olan Bulgaristan birçok uluslararası enerji projesinde yer almakta, bunun yanı sıra kendi inisiyatifiyle bazı uluslararası projelere önderlik yapma çabasındadır. Diğer taraftan, ülke, Güneydoğu Avrupa'nın önde gelen elektrik enerjisi ihracatçılarından biridir ve yenilenebilir enerji kaynaklarını daha etkin kullanarak daha fazla elektrik ihracatı yapma potansiyeline sahiptir.

Bulgaristan'ın gelişmiş bir enerji sektörü bulunmaktadır. Köklü bir sektör olmasına rağmen küçük bir sektördür. Bulgaristan, elektrik ve yakıt sıkıntısı yaşanmayan bir ülkedir. Ülkenin önemli miktardaki yerel doğal kaynakları, güçlü yerel enerji üretimi, büyük petrol işleme kapasitesi elektrik ve yakıt temininde düşük riskli bir ortam yaratmaktadır. Ancak, petrol işleme maliyetlerinin yüksek olması, elektrik altyapısının eski olması nedeniyle kayıp yaratması ve ülkenin ham petrol ve doğalgazda Rusya'ya bağımlı olması arz güvenliği bakımından risk arz etmektedir.

Bulgaristan'da enerji sektörüne ilişkin hukuki çerçeve AB mevzuatı ile uyumlu olup, "Enerji Kanunu", "Yenilenebilir Enerji Kanunu", "Nükleer Enerjinin Güvenli Kullanımına Dair Kanun" ve "Enerji Verimliliği Kanunu" başta gelen yasal düzenlemelerdir. Enerji sektörüne ilişkin politikalar Bulgaristan Enerji Bakanlığı tarafından belirlenmekte, enerji piyasası Enerji ve Su Denetleme Komisyonu denetimi altında bulunmaktadır.

Stratejik önem arz eden enerji sektörü temel altyapısı Bulgaristan Enerji Holding'i kanalıyla devlete aittir. Elektrik naklinin yapıldığı ağ, nükleer enerji santrali ve ana hidroelektrik santraller söz konusu stratejik öneme sahip varlıklardır. Elektrik dağıtım ağlarının tamamı özel sektör eliyle gerçekleştirilmektedir. Kömür ve gaz bazlı enerji santrallerinin büyük bir çoğunluğunda % 90'a varan oranlarda yabancı sermaye ve yaklaşık % 10 yerel sermaye bulunmaktadır.

2008 yılında Bulgaristan Enerji Holdingi EAD kurulmuştur. Söz konusu şirket % 100 devlete ait olup Bulgaristan enerji sektöründe kilit rol oynayan kamu şirketlerini şemsiyesi altında birleştirmektedir. Bu şirketler Maritsa İztok EAD madenleri (kömür madenleri), Maritsa İztok 2 EAD termik santrali (linyit kömürden elektrik üretimi), Kozloduy EAD nükleer elektrik santrali, NEK EAD (Ulusal Elektrik Şirketi, elektrik enerjisi üretimi, elektrik enerjisi merkezi olarak satın alımı ve satışı, dağıtım ağına bağlı tüketicilere elektrik enerjisi sağlama, elektrik enerjisi ithalatı ve ihracatı, yatırım faaliyetleri, enerji üretiminde enerji verimliliğine ilişkin önlemleri özendirme faaliyetlerini gerçekleştirmektedir), ESO EAD (Elektrik Sistem Operatörü, elektrik enerjisi sisteminin cari planlamasını, sisteme ilişkin koordinasyon ve yönetim işlerini, ülke sisteminin diğer ülkelerin sistemleriyle ortak çalışmalarını, elektrik iletim ağının işletilmesi, bakımı ve güvenli çalışmasını gerçekleştirmektedir), Bulgargaz EAD (Bulgaristan'da müşterilere gaz tedariki) ve Bulgartransgaz EAD'dir (gaz dağıtım noktalatına gaz tedariki, ülke toprakları üzerinden gaz transiti, Çiren gaz deposunu işletme). Bulgaristan Enerji Holdingi'nin faaliyet alanı, doğalgaz, elektrik enerjisi, termik enerji, kömür, diğer muhtelif enerji türleri ve enerji üretiminde kullanılan hammadde alanlarında üretim, nakil, transit, depolama, işletme, dağıtım, satış, satın alma ile iştigal eden şirketleri satın almak, işletmek, değerlendirmek ve satmak olarak tarif edilmiştir.

Ülkenin enerji sektörü elektrik üretimine dayanmaktadır. Elektrik enerjisi yerel nükleer, termik ve hidroelektrik santrallerinde üretilmektedir. Elektrik üretimi, ülkenin ekonomik gelişmesi bakımından önemli rol oynamakta ve bölgesel planda elektrik ihracatını mümkün kılmaktadır. 2020 yılında ülkede 41 TWh brüt elektrik enerjisi üretimi gerçekleşmiştir. Söz konusu rakam önceki yıla göre % 8 azdır. Brüt elektrik üretiminin yapısında nükleer enerjinin payı % 41, kömürün payı % 34, doğal gazın payı % 6, yenilenebilir enerji kaynaklarının payı % 17, hidrolik santrallerinin payı % 2'dir. 2020 yılında ülkede brüt elektrik enerjisi tüketimi yıllık bazda % 3 azalarak 37 TWh olarak gerçekleşmiştir. Nihai tüketim 30 TWh büyüklüğündedir. 10 TWh elektrik ihracatı gerçekleşmiştir.²³

Bulgaristan'ın önemli miktarda kömür kaynakları bulunmaktadır. Ham petrol ve doğalgaz ithalatının neredeyse tamamı Rusya'dan yapılmaktadır. Bulgaristan, nükleer yakıtını da Rusya'dan ithal etmektedir. Dolayısıyla, enerji konusunda Rusya'ya büyük bir bağımlılık söz konusudur. Yenilenebilir enerji kaynakları konusunda Bulgaristan'ın doğal kaynaklarının yeterli seviyede işletilmediği değerlendirilmektedir. Burada su, güneş, biokütle, jeotermal ve rüzgar enerjisinde büyük potansiyel olduğu düşünülmektedir.

Enerji tüketimi sanayi sektöründen, özellikle petrol rafinerisi ve metalürji sektörü gibi enerji yoğun alanlardan belirlenmeye devam edecektir. Aynı zamanda araba sahiplerinin sayısının artmasıyla petrol tüketimi de artmıştır. Hane halklarının enerji tüketimi son yıllarda nispeten sabit kalmıştır.

²³ 2020 Yılında Bulgaristan Enerji Sektörü Durumuna ve Gelişimine İlişkin Bülten, Enerji Bakanlığı, sayfa 18

Enerji Piyasasının Serbestleştirilmesi

Serbestleştirme, sektörün yeniden yapılandırılmasının temel yapı taşlarından addedilmektedir. Bulgaristan enerji sektörünün bazı alanlarında tam serbestleşmiş piyasa koşulları olsa da yıllardır süregelen bir elektrik piyasası serbestleştirme süreci yaşanmaktadır. Halihazırda Bulgaristan elektrik enerjisi piyasasında hem düzenlenmiş piyasa segmenti hem serbestleştirilmiş piyasa segmenti bulunmaktadır. NEK'in borçluluğu, elektrik üreticileriyle büyük orandaki uzun vadeli sözleşmeler, üreticiden tek alıcı ve dağıtım şirketlerine/nihai kullanıcılara tek satıcı olma statüsü serbestleştirme sürecini yavaşlatmaktadır. Ancak son bir kaç yılda elektrik piyasasının liberalleştirilmesi çerçevesinde bazı somut gelişmeler yaşanmıştır.

Bunlardan biri, AB'nin elektrik üretimin, elektrik nakli ve dağıtım faaliyetlerinden ayrılmasına ilişkin genel şartlarının yerine getirilmesi çerçevesinde 2004-2007 döneminde dağıtım ağının (distribution grid) NEK şirketinden dağıtım ağı operatörlerine devredilmesi ve 2014 yılında Elektrik Sistem Operatörü EAD şirketinin NEK EAD'den resmen ayrılması ile nakil ağının (transmission grid) da NEK'ten ayrılmasıdır. Bir taraftan, dağıtım ağı özelleştirilerek üç bölgeye ayrılmıştır. Bu çerçevede CEZ (<http://www.cez.bg/>) Batı Bulgaristan, EVN (<https://www.evn.bg/>) Merkez ve Güneydoğu Bulgaristan, Energo-Pro (<https://www.energo-pro.bg/index.php?lang=en>) ise Kuzeydoğu Bulgaristan dağıtım ağını işletmektedir. Diğer taraftan, Elektrik Sistem Operatörü 2007 yılında NEK EAD'nin iştiraki olarak kurulmuş 2009/72 Direktifi'nin gereklerinin yerine getirilmesi çerçevesinde son aşama olarak 2014 yılında ana şirketten resmen ayrılmıştır. Elektrik Sistem Operatörü EAD, Bulgaristan'ın elektrik enerjisi sisteminin cari planlamasını, sisteme ilişkin koordinasyon ve yönetim işlerini, ülke sisteminin diğer ülkelerin sistemleriyle ortak çalışmalarını, elektrik iletim ağının işletilmesi, bakımı ve güvenli çalışmasını gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra şirket, Bulgaristan üzerinden elektrik transitini gerçekleştirmekte ve elektrik enerjisi piyasasını organize etmektedir.

Elektrik piyasasının liberalleştirilmesi çerçevesinde bir diğer önemli gelişme, Ocak 2016'da Bulgaristan Bağımsız Enerji Borsası'nın "bir gün sonra" şeması ile çalışmaya başlamasıdır. 2014 yılında Bulgaristan Bağımsız Enerji Borsası'nın elektrik enerjisi borsa satışları konusunda lisans almasının temel amacı olan efektif elektrik enerjisi piyasasının oluşturulmasına ilk adım, borsanın 2016'nın başında reel faaliyete geçmesiyle atılmıştır. 2018 ve 2019 yıllarında Enerji Kanununda yapılan değişiklikler ile 4 MW'ın üzerinde üretim kapasitesi olan elektrik üreticilerine serbest piyasaya elektrik satışlarını sadece Bağımsız Enerji Borsası aracılığıyla yapma ve 1 MW'ın üzerinde üretim kapasitesi olan yenilenebilir kaynaklardan elektrik üreten veya yüksek verimli kombine elektrik üretimi yapan şirketlere elektrik enerjilerinin tamamını Bağımsız Enerji Borsası'na sunma zorunluluğu getirilmiştir.

Elektrik piyasasının serbestleştirilmesine ilişkin üçüncü önemli gelişme, 1 Nisan 2016 tarihinde hanehalkının serbest piyasaya çıkışlarını kolaylaştıran kuralların yürürlüğe girmesidir. Standart yük profillerinin devreye girmesi ve elektrik tedarikçisi değiştirme işlemlerinin ücretsiz olmasıyla serbest piyasaya çıkış, bürokratik prosedürler bakımından oldukça kolaylaşmıştır. Ancak elektrik satıcıları arasında büyük bir rekabet gözlemlenmediği, paket hizmetlerde çeşitlilik olmadığı ve konuya ilişkin bilgilendirme yetersiz kaldığı için serbest piyasa katılımcı

sayısı oldukça düşüktür. Bu gelişmeler sayesinde borsa, piyasadaki etkisini güçlendirmiş, temel elektrik enerjisi ticareti yapma kanalına dönüşmüştür.

Gerçekleştirilmesi Öngörülen Enerji Projeleri

Balkan Doğalgaz Dağıtım Merkezi

Bulgaristan, ülkede doğal gaz dağıtım merkezi inşa ederek Güneydoğu Avrupa'nın doğal gaz transitinde önemli rol oynamayı hedeflemektedir. Merkezin gaz güzergah ve kaynaklarının güvenliği ve çeşitlendirilmesine katkı sağlaması öngörülmektedir. Balkan Doğal Gaz Dağıtım Merkezi olarak adlandırılan bu merkez sayesinde 15 milyar metreküpe yakın doğal gaz dağıtımı gerçekleştirilebileceği değerlendirilmektedir. Uzmanların hesaplamalarına göre tesisin kurulması 1.400 ila 2.400 milyon euroya mal olacaktır. Romanya ve Yunanistan projeyi onaylamaktadır. 16 Mart 2018 tarihinde Bulgartransgaz ile Bulgar EMG danışmanlık şirketi ve İsviçreli AF Consult danışmanlık şirketinin oluşturduğu konsorsiyum arasında 2,3 milyon leva (1,176 milyon euro) değerinde Balkan gaz dağıtım merkezinin fizibilite çalışmalarını konu alan bir sözleşme imzalanmıştır. Avrupa Komisyonu projeye 920 bin euroluk finansman sağlamaktadır. 2019 yılının başında Rusya, söz konusu projede doğal gaz temini ile yer almak istemediğini açıklamıştır.

Doğal Kaynaklar ve Madencilik

Bulgaristan'da kömür madenciliği sektörü boyut anlamında küçük olmakla birlikte büyük öneme sahiptir. Bulgaristan'ın enerji kalemleri içinde kömür en önemli kalemdir. Bulgaristan'da linyit, alt bitümlü, bitümlü ve antrasit kömürü bulunmaktadır. Linyit kömürü (1.200-2.000 ccal) Meriç nehrinin doğu ve batı bölümlerinde ve Sofya civarında yoğun olarak bulunmaktadır. Altbitümlü kömür (3.000-5.000 ccal) Bobov Dol, Pernik, Burgaz ve Blagoevgrad şehirleri civarında, bitümlü kömür (5.000 ccal) ise Bulgaristan'ın merkez bölgesi olan Gabrovo-Tvirditza-İslimiye civarında mevcuttur. En eski ve en yüksek kalorili olan antrasit kömürü (6.000 ccal) Svoje şehri civarında çıkarılmaktadır. Bulgaristan'da bitümlü ve antrasit kömürü ise çıkarılmaya uygun değildir.

Plevne düzlüğünde petrol kaynakları bulunmaktadır. Ancak söz konusu petrol ülkenin ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Bulgaristan'da demir, kurşun, çinko ve bakır cevherleri bulunmaktadır. Ancak demir kaynakları yetersiz olduğu için ithalat da yapılmaktadır. Bulgaristan'da yoğun olarak kireç taşı ve granit de bulunmaktadır.

Para ve Sermaye Piyasaları

Özel mülkiyete izin vermeyen ekonomi politikaları sebebiyle 1991 senesine kadar Bulgaristan'da sermaye piyasası bulunmamaktadır. Doğu Bloku'nun 1989'da dağılmasıyla Bulgaristan'da köklü yapısal, ekonomik ve sosyal reformlar uygulanmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak 1991 yılında Ticaret Yasası'nın yürürlüğe girmesi ile sermaye piyasası oluşturulmaya başlanmıştır. 90'lı yılların sonuna kadar sermaye piyasasının hareketli gelişimi daha iyi hukuksal düzenlemeleri gerektirmiş, bu nedenle Menkul Kıymetlerin Halka Arzı Yasası 1999 yılında Parlamento tarafından onaylanmıştır. Günümüzde Bulgaristan sermaye piyasasının bel kemiğini Finansal Denetleme Komisyonu, Bulgaristan Menkul Kıymetler Borsası – Sofya (BMKB), interbank ve aracılar oluşturmaktadır. Finansal Denetleme

Komisyonu 2011 Mayıs ayında aldığı bir kararla 1997 yılında kurulan ve sermaye piyasasına girişleri güvenli bir duruma getirmeyi amaçlayan Bulgaristan'daki tek oluşum Central Depository AD'nin (CDAD) bankacılık hisselerinin Maliye Bakanlığı'na devredilmesine karar vermiştir (CDAD'nin hissedarları, bu karara kadar Bulgar sermaye piyasalarında etkin olan büyük ticari bankalardır).

2021 yılında Bulgar Menkul Kıymetler Borsası'nın SOFIX endeksinde % 42,04 oranında bir artış meydana gelmiş, endeks 447,53'ten 635,68'e çıkmıştır. BGBX 40 da 101,38'den 143,68'e yükselerek % 41,72 oranında büyümüştür.

Tablo 23 **Bulgaristan Menkul Kıymetler Borsası (BMKB) Endeksleri**

Endeks	31.12.2021	31.12.2020	Değişim
SOFIX	635,68	447,53	42,04%
BGBX 40	143,68	101,38	41,72%
BG TR30	682,96	499,17	36,82%
BG REIT	163,98	137,69	19,09%

Kaynak: BMKB

Aynı dönemde işlem sayısı önceki yıla göre % 42 artarak, yaklaşık 87 bin düzeyinde gerçekleşmiştir. Cirolar 2020 yılında yaklaşık 203 milyon euro iken 2021'de % 106 artarak 419 milyon euroya ulaşmıştır. Piyasa sermaye değeri geçen yıla göre % 8,56 oranında artarak yaklaşık 15,7 milyar euro olmuş ve GSYİH'nın % 23,97'sine tekabül etmiştir.²⁴

Perakende Sektörü

Tüm ekonomi sektörlerini etkisi altına alan Covid-19 pandemisinin gıda ve içecek şirketlerini fazla etkilemediği gözlenmiştir. Bulgaristan'ın ilk 100 perakende şirketi arasında 2020 yılında cirosunda en fazla artış kaydeden şirket online gıda ve içecek ürünleri satan eBag öne çıkmıştır. Söz konusu şirketin ulaştığı artış oranı ise % 234 olmuştur. Bulgaristan'ın ilk 100 perakende şirketinden 28'i gıda ve içecek perakendecileridir. Bu şirketlerin geliri ilk 100 perakende şirketinin elde ettiği gelirin % 50'sine tekabül etmektedir.

2020 yılı geleneksel hiper ve süpermarketler için (kısmen online satış kanalını çalıştırmalarından dolayı) başarılı bir yıl olarak tarihe geçmiştir. Ulusal perakende zincirlerin ciro artışları ülkedeki ilk 30 perakende zinciri ortalamasına yakinken, Sofya'daki perakende gıda zincirleri ortalaması biraz daha yüksek gerçekleşmiştir. Güney Bulgaristan'daki perakende gıda zincirlerinin ciro artışı ortalamanın 2 katı üzerindeyken, Kuzey Bulgaristan'daki perakende gıda zincirlerinin ciro artışı ortalamanın 2 kat altında kayıtlara geçmiştir. Ülkenin ilk 30 gıda perakendecisi arasında yer alan iki et perakende zincirinin (biri Kuzey diğeri Güney Bulgaristan'da) de rakamları iyi bir performans sergilemiştir. Ulusal çapta perakende satış yapan büyük zincirler Kaufland, Lidl, BILLA, Metro ve T-Market'tir. Söz konusu 5 şirket ilk 30 perakende gıda zinciri cirosunun % 71'ini oluşturmuştur (2019 yılında % 70). Kaufland art arda 11'nci kez sıralamanın başında yer almıştır. Lidl, lider ile arayı kapatmayı çalışmasına rağmen cirosu Kaufland'ın % 20 uzağında kalmaktadır. Schwarz Gruppe'ye ait bu iki perakende gıda

²⁴ <http://www.bse-sofia.bg/?page=AnnualStatistics>

zincirinin ilk 30'daki payı % 40,6 olarak gerçekleşmiştir. İlk 5 perakendeci arasında düşüş sadece METRO şirketinde gözlenmiştir. Şirketin temel müşterilerinin HoReCa sektörü ile ofisler olmasının bu sonuca etkisi büyüktür. BILLA şirketinin genel satışlarında düşüş yaşanmasına rağmen gıda ürünleri satışlarında artış gözlemlenmiştir. İlk 5 arasında 2020 yılında en büyük büyümeye T-Market ve Lidl'da meydana gelmiştir. Ulusal perakende gıda zincirleri arasında 2020 yılında Rus gıda ürünleri zinciri Beryozka da bulunmaktadır. İlk 30 perakendeci sıralamasında son sırayı alan Beryozka'nın büyümeye oranı T-Market ile aynıdır. Altı ulusal perakende gıda zincirinin gelirlerinde ortalama % 5,5 artış yaşanırken, gıda ve içecek satışlarında % 11,9 artış yaşanmıştır.

Bulgaristan'ın ilk 30 perakende zinciri sıralamasında yer alan beş başkent perakende zincirinin 2020 yılı ortalama büyümesi % 13 olarak kayıtlara geçmiştir (ilk 30 ortalaması % 11). Beş başkent zincirinin (Fantastiko, Kome, Dar, Promarket, HIT Max) de gelirlerinde artış olmuş, en büyük artış Promarket zincirinde gözlenmiştir. Sofya'nın tereddütsüz lideri konumunda olan Fantastiko zinciri müşterilerine fiyat ve kalite olarak daha yüksek sınıf ürünler sunmaktadır. Fantastiko 2019 ve 2020 yıllarında market zincirlerine sırasıyla 35 ila 34 milyon leva yatırım yapmıştır. 2020 yılı sonu itibarıyla şirket 44 süpermarket işletmektedir. Uzun yıllar boyunca Başkent Sofya ve Kyustendil'de süpermarketler işleten zincir son yıllarda Elin Pelin, Bankya ve Pernik'teki süpermarketler ile birlikte büyümesini devam ettirmektedir. Fantastiko online satışlar kapsamında DelivMe ve Takeaway platformları ile çalışmakta, orta vadede online siparişler için kendi platformlarını kumayı hedeflemektedir.

Pandemi, kozmetik ürünlerinin satışlarında % 5 ila % 7 oranında bir düşüşe sebep olmakla birlikte birçok online satış fırsatını da beraberinde getirmiştir. Kozmetik sektöründe en fazla etkilenen ürün grupları olarak makyaj, dekoratif kozmetik ve parfümler gösterilmektedir. Yaşanan düşüşe rağmen hipermarketlerde ve kozmetik mağazalarında kozmetik ürün satışları 553 milyon leva büyüklüğünde gerçekleşmiştir. Eczanelerde 174 milyon leva değerinde kozmetik ürün satışı yapılmıştır. Kremler, kişisel hijyen ürünleri, makyaj, şampuan ve güneş kremlerinin büyük perakende eczanelerinin cirosunun üçte birini oluşturduğu dikkat çekmektedir. Hipermarketlerde bu ürün grupları cironun % 3 ila % 5'ini teşkil etmektedir. Kozmetik üzerinde ihtisaslaşmış mağazalar 2020 yılında cirolarında ciddi bir düşüş yaşamıştır. Avon markası müşteri ile canlı teması gerektiren doğrudan satış iş modeli yüzünden satışlarında % 40 düşüş kaydetmiştir.

Uzmanlar, Covid-19 pandemisi ile birlikte perakende sektöründe yaşanan değişimlerin pandemi öncesinde başlayan süreçlerin hızlanmasından ibaret olduğunu değerlendirmektedir. Pandemi öncesinde çoğu perakendecinin online satışlarının toplam cironun % 10'unu geçmezken pandemi ile birlikte bu rakamın % 15 - % 20, bazen % 30'lara ulaştığı dikkat çekmektedir. Bu gelişme ışığında artık AVM'lerin web sitesi üzerinden AVM'lerde bulunan perakendeci ürünlerinin satın alınabilmesi opsiyonu da değerlendirilmektedir. Pandemi nedeniyle sarsıntıya uğrayan sosyal hayat nedeniyle geleceğin eğlenceli ve çeşitli konseptler sunan AVM'lere ait olacağı addedilmektedir. Pandemi sürecinde daha büyük markaların daha az sayıda ve daha büyük alanı olan mağazalara yöneldiği dikkat çekmektedir. Aynı oranda online ticarete de önem verildiği gözlenmektedir. Yeni dönemde Click&Collect ve Call&Collect modellerinin öneminin son derece artacağı düşünülmektedir. Beklentilerin tersine evden çalışma modeline geçiş sürecinin ardından artık

tüketicilerin evde durmaktan sıkıldığı ve vakit geçirecek sosyal ortamlar arayışı içerisine girdiği görülmektedir.

Tablo 24 **Bulgaristan’da 2020 Yılında En Çok Satış Yapan Perakende Zincirleri**

Sıra No:	Şirket	Satış Geliri (Bin Euro)	Web	E-mail
1	KAUFLAND BULGARIA & CO	889 622	https://www.kaufland.bg/	info@kaufland.bg
2	LIDL BULGARIA & CO.	693 044	https://www.lidl.bg/	pr@lidl.bg
3	BILLA BULGARIA	414 758	https://www.billa.bg/	info@billa.bg
4	METRO CASH AND CARRY BULGARIA	391 251	https://www.metro.bg/	info@metro.bg
5	FANTASTICO	320 963	https://www.fantastico.bg/	-
6	TECHNOPOLIS BULGARIA	313 630	https://www.technopolis.bg/bg/	eshop@technopolis.bg
7	MAXIMA BULGARIA (T-Market)	182 756	http://www.tmarket.bg/	maxima@maximabulgaria.bg
8	JUSK BUL	160 020	https://jysk.bg/	-
9	TECHNOMARKET BULGARIA	148 068	https://www.technomarket.bg/	info@technomarket.bg
10	ZORA-M.M.S.	123 894	https://zora.bg/	officezora@zora.bg
11	PRAKTIKER RETAIL	121 637	https://www.praktiker.bg/bg/	eshop@praktiker.bg
12	EMAG INTERNATIONAL	94 122	https://www.emag.bg/	https://www.emag.bg/contact-form
13	JUMBO EC.B	81 691	https://www.jumbo-e.com/	jb@jumbo.bg
14	DM BULGARIA	79 228	https://www.dm-drogeriemarkt.bg/	info@dm-drogeriemarkt.bg
15	MAGNUM D (Techmart)	78 919	https://techmart.bg	-
16	CBA	76 274	https://cbabg.com/	varnacba@gmail.com
17	H&M	55 629	https://www2.hm.com/bg_bg/index.html	https://www2.hm.com/bg_bg/customer-service/contact-form.html
18	BAUMAX BULGARIA	55 086	https://www.home-max.bg/	eshop@home-max.bg
19	HOUSE MARKET BULGARIA (IKEA)	54 350	https://www.ikea.bg/	https://www.ikea.bg/customer-support/contact-us/
20	AVANTI 777	52 903	http://avanti-bg.com/	-
21	DOVERIE - BRICO (Mr. Bricolage)	52 635	https://mr-bricolage.bg/	doverie-brico@mr-bricolage.bg
22	LILI DROGERIE	52 102	https://www.lilydrogerie.bg/bg/	office@lilydrogerie.bg
23	AIKO MULTY CONSEPT	46 400	https://aiko-bg.com/	contacts@aiko-bg.com
24	LAGARDERE TRAVEL RETAIL	45 767	https://www.lagardere-tr.bg/bg/	-
25	KOME	44 836	https://www.cba.bg/	office@cba.bg
26	DECATLOHN BULGARIA	42 773	https://www.decathlon.bg/	https://www.decathlon.bg/bg/contactUs
27	SPORT DEPOT	41 853	https://www.sportdepot.bg/	sales@sportdepot.bg
28	PEPKO BULGARIA	36 544	https://pepco.bg/	info.bg@pepco.eu
29	LC WAIKIKI RETAIL BG	35 574	https://www.lcw.com/bg-BG	vladislav.tanchev@lcwaikiki.com
30	REMIX GLOBAL	31 189	https://remixshop.com/bg	bg@remixshop.com
	İlk 30 ortalaması	160 584		

Kaynak: Capital Gazetesinin Sıralaması

Pazarlama uzmanlarına göre son dönemde Bulgaristan’daki tüketiciler büyük hipermarketlerden ziyade daha küçük ve kompakt marketlerden alışveriş yapmayı tercih etmektedir. Büyük hipermarketlerin artık Bulgar tüketicilerin ihtiyaçları için fazla olması ve alışveriş zamanının gerektiğinden fazla uzaması bu gelişmenin nedeni addedilmektedir. 15 yıl önce Bulgar tüketicisinin odağında temel olarak para unsuru yatmaktayken geçen zaman içinde yükselen refah seviyesi ile birlikte ana odağın zaman unsuruna yöneldiği göze çarpmaktadır. Yeni dönemde kuyrukta bekleyen üç kişi olduğunda yeni kasa açan marketlerin

tercih edileceği değerlendirilmektedir. Uzmanlara göre büyük gıda zincirlerinin daha küçük ölçekli satış noktaları ile AVM'lere girişi müşteri talepleri ile uyumlu olup başarılı bir stratejidir.

Colliers International'ın 2020'de Bulgaristan'da perakende satış parklarına ilişkin bir çalışmada yer alan verilere göre söz konusu parkların toplam alanı 174,6 bin metre karedir. Ülke çapında toplam 15 faal ve 4 yapım aşamasında olan park mevcuttur. Söz konusu ticari alanların kira bedelleri ayda 6-10 euro/m²'dir. Bu parklarda yerel işleticilerin/sahiplerin payı % 89'dur. Kiralayan operatörlerin % 40'ı yerel, % 51'i uluslararası ve % 9'u franchisedir. Satış yapılan ürün grupları mobilya (% 39), moda (% 10), süpermarket ürünleri (% 9), anne-çocuk ürünleri (% 7), elektrikli/elektronik eşya (% 8), spor ürünleri (% 6) vs. Boş alanların oranı % 7'dir. Jumbo Plaza (29 bin m²), Retail Park Plovdiv (26,4 bin m²), Retail Park Sredetz (25,7 bin m²), Retail Park Veliko Tarnovo (20,1 bin m²), Retail Park Varna (14,9 bin m²) en büyük perakende satış parklarıdır.

2020 yılında yapılan bazı araştırmalar Covid-19 salgını ortamında ticari alanlara ilişkin olan talebin ciddi bir şekilde düşüş yaşadığına işaret etmektedir. Uzmanlar, ticari alanlara ilişkin talebin yakın dönemde canlanmayacağını değerlendirmektedir. Bulgaristan'daki kiracıların % 27'sinin kiraladıkları alanlarda azalmaya gitmeyi planladıkları ifade edilmektedir.

Forton Cushman & Wakefield'in verilerine göre 2021 yılının üçüncü çeyreğinde toplam AVM alanları başkent Sofya'da 402 bin metre kare, Filibe'de 76 bin metre kare, Varna'da 122 bin metre kare ve Burgaz'da 63 bin metre karedir. Ortalama kira bedeli Sofya'da 34 euro/m², Filibe'de 24 euro/m², Varna'da 25 euro/m² ve Burgaz'da 21 euro/m²'dir.

AR-GE ve Yenilikler

2020 yılında Bulgaristan'da 1 milyar leva AR-GE harcaması yapılmıştır. Söz konusu harcamaların GSYİH'ya oranı 2019 yılında % 0,84 iken 2020'de % 0,86 olmuştur. Şirketler AR-GE harcamalarının % 67,5'ini, devlet idaresi % 25,7'sini, üniversite ve üniversite hastaneleri % 6,1'ini, ticari olmayan kuruluşlar ise % 0,7'sini gerçekleştirmiştir. AR-GE harcamalarının finansmanı % 38,8 oranında yabancı kaynaklardan, % 35,4'ü yerel şirket kaynaklarından, % 25,3'ü devlet bütçesinden sağlanmıştır. En çok AR-GE harcaması teknik bilimler (% 54,2), tıp ve sağlık (% 18,3), FEN (% 16) bilim alanlarında yapılmıştır. 2020 yılında 26.085 kişi AR-GE faaliyetleri ile iştigal etmiştir.

Tablo 25 **2020 Yılında Bilimsel Alan ve Sektörler İtibariyle Bulgaristan'da Ar-Ge Harcamaları (Bin Leva)**

Bilimsel Alan	Toplam	Sektörler			
		İşletmeler	Devlet	Üniversite	Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar
Toplam	1 023 790	691 077	263 625	62 215	6 873
FEN Bilimleri	163 937	22 048	121 782	17 109	2 998
Teknik Bilimler	554 468	500 602	37 828	15 201	837
Tıp ve Sağlık Bilimleri	187 025	157 932	-	20 477	-
Ziraat ve Veterinerlik Bilimleri	52 253	2 029	49 065	1 052	107
Sosyal Bilimler	24 642	6 617	12 148	5 105	1 772
İnsan Bilimleri ve Sanat	41 465	1 849	-	4 271	-

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

- Gizli bilgi

Avrupa Birliği'nde Bulgaristan AR-GE harcamalarının GSYİH'ya oranı en düşük olan ülkeler arasında yer almaktadır. 2020 yılında AB ülkelerinden sadece Kıbrıs, Letonya, Malta ve Romanya Bulgaristan'dan sonra gelmektedir. Türkiye, Rusya ve Sırbistan'ın AR-GE/GSYİH oranı Bulgaristan'ın oranından büyüktür.

Tablo 26 **2011-2020 Döneminde Bazı Ülkelerin AR-GE Harcamalarının GSYİH'ya Oranı**

Ülke	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Belçika	2,17	2,28	2,33	2,37	2,43	2,52	2,67	2,86	3,17	3,52
İsveç	3,19	3,23	3,26	3,1	3,22	3,25	3,36	3,32	3,39	3,51
Avusturya	2,67	2,91	2,95	3,08	3,05	3,12	3,06	3,09	3,13	3,22
Almanya	2,81	2,88	2,84	2,88	2,93	2,94	3,05	3,11	3,17	3,14
Danimarka	2,94	2,98	2,97	2,91	3,06	3,09	2,93	2,97	2,93	3,03
Finlandiya	3,62	3,4	3,27	3,15	2,87	2,72	2,73	2,76	2,8	2,94
İzlanda	2,4	:	1,69	1,94	2,18	2,11	2,08	2	2,32	2,47
Euro Bölgesi	2,04	2,1	2,12	2,14	2,14	2,14	2,18	2,22	2,26	2,36
Fransa	2,19	2,23	2,24	2,23	2,23	2,22	2,2	2,2	2,19	2,35
AB-27	2,02	2,08	2,1	2,11	2,12	2,12	2,15	2,19	2,23	2,32
Norveç	1,63	1,62	1,65	1,72	1,94	2,04	2,1	2,05	2,15	2,3
Hollanda	1,88	1,92	2,16	2,17	2,15	2,15	2,18	2,14	2,18	2,29
Slovenya	2,41	2,56	2,56	2,37	2,2	2,01	1,87	1,95	2,05	2,15
Çekya	1,54	1,77	1,88	1,96	1,92	1,67	1,77	1,9	1,93	1,99
Estonya	2,31	2,12	1,72	1,43	1,47	1,24	1,28	1,42	1,63	1,79
Macaristan	1,18	1,26	1,39	1,35	1,34	1,18	1,32	1,51	1,48	1,62
Portekiz	1,46	1,38	1,32	1,29	1,24	1,28	1,32	1,35	1,4	1,58
İtalya	1,2	1,26	1,3	1,34	1,34	1,37	1,37	1,42	1,47	1,54
Yunanistan	0,68	0,71	0,82	0,84	0,97	1,01	1,15	1,21	1,27	1,49
İspanya	1,33	1,3	1,28	1,24	1,22	1,19	1,21	1,24	1,25	1,41
Polonya	0,75	0,88	0,88	0,94	1,	0,96	1,03	1,21	1,32	1,39
Hırvatistan	0,75	0,75	0,81	0,78	0,84	0,86	0,86	0,97	1,11	1,27
İrlanda	1,55	1,56	1,57	1,52	1,18	1,18	1,26	1,17	1,23	1,23
Litvanya	0,9	0,89	0,95	1,03	1,04	0,84	0,9	0,94	1	1,17
Lüksemburg	1,46	1,27	1,3	1,27	1,3	1,3	1,27	1,17	1,16	1,13
Slovakya	0,66	0,8	0,82	0,88	1,16	0,79	0,89	0,84	0,83	0,92
Sırbistan	0,68	0,85	0,68	0,72	0,81	0,84	0,87	0,92	0,89	0,91
Bulgaristan	0,53	0,6	0,64	0,79	0,95	0,77	0,74	0,76	0,84	0,86
Kıbrıs	0,45	0,44	0,49	0,51	0,48	0,52	0,55	0,62	0,74	0,85
Letonya	0,69	0,66	0,61	0,69	0,62	0,44	0,51	0,64	0,64	0,7
Malta	0,67	0,8	0,74	0,69	0,72	0,56	0,55	0,57	0,57	0,66
Romanya	0,5	0,49	0,39	0,38	0,49	0,48	0,5	0,5	0,48	0,47
Güney Kore	3,59	3,85	3,95	4,08	3,98	3,99	4,29	4,52	4,64	:
Japonya	3,21	3,17	3,28	3,37	3,24	3,11	3,17	3,22	3,2	:
İsviçre	:	2,85	:	:	3,04	:	3,03	:	3,15	:
ABD	2,76	2,67	2,7	2,72	2,72	2,79	2,86	2,96	3,08	:
Çin	1,78	1,91	1,99	2,02	2,06	2,1	2,12	2,14	2,23	:
İngiltere	1,65	1,58	1,62	1,64	1,65	1,66	1,68	1,73	1,76	:
Türkiye	0,79	0,83	0,81	0,86	0,88	0,94	0,95	1,03	1,06	:
Rusya	1,01	1,03	1,03	1,07	1,1	:	1,11	0,99	1,04	:
Kuzey Makedonya	:	:	:	:	0,44	0,44	0,35	0,36	0,37	:
Karadağ	0,31	:	0,37	0,36	0,37	0,32	0,35	0,5	:	:
Bosna Hersek	:	0,27	0,32	0,26	:	:	:	:	0,19	:

Kaynak: Eurostat

Sektörde finansman yapısının değişmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin, tıbbın ve eczacılığın yenilik gerçekleştirme konusunda lider sektörler olması, yabancı şirketlerin Bulgaristan'a yerleşerek kendi AR-GE faaliyetlerini buradan yürütmesi, ülkede hızlı internet kullanımının yaygın olması, internet üzerinden yoğun sivil hareketliliğin gerçekleşmesi Bulgaristan'da yeniliklerin gelişimini sağlayacak faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Yenilikleri destekleyen politikaların yetersiz kaldığı noktalar şöyle sıralanmaktadır: Yeniliklerin devlet tarafından desteklenmesinde şeffaflığın ve istikrarın bulunmaması, çeşitli strateji ve programların arasında bağların bulunmaması, stratejilerde yer alan uygulamaların koordinasyon ve muhasebesini yapma mekanizmalarının olmaması, ulusal öncelikler ile AR-GE faaliyetleri arasında bağlantı olmaması, Bulgaristan ihracatında düşük teknoloji ürünlerinin ağırlığının bulunduğu ve ihraç ürünlerinin genellikle düşük katma değerli olduğu bir ortamda yeniliklerin gelişiminin finansman nedeniyle ihracata yönelik sektörlerle bağımlı olması.

Yeniliklerin gelişimi konusunda ülkenin geri kalmışlığını aşmak için inovatif şirketlere AB finansmanı sağlanabilmektedir. Söz konusu finansmanın ana hedefi bilimsel araştırmaların ve eğitimin kalitesinin artırılmasıyla akıllı gelişimin sağlanmasıdır.

BÖLÜM II

TÜRKİYE İLE EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLERİN GELİŞİMİ

Ekonomik İlişkilerin Genel Durumu

Ortak bir tarihsel ve kültürel geçmişi ve sınırı paylaştığımız komşumuz Bulgaristan, Türkiye açısından önemli bir ülkedir. Türkiye, Bulgaristan'ın önemli bir ticaret ortağı durumundadır. Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle yaptığı ticaretin karayolu ile taşınan kısmının büyük bir bölümü Bulgaristan üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca Bulgaristan, Balkanlar'ın coğrafi olarak merkezi konumundadır. İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi Türkiye'nin üretim merkezlerine de çok yakındır. 2007 yılından itibaren Bulgaristan'ın AB'ye üye olması, ülkenin Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliğine dahil olmasından dolayı ikili ticarette gümrük vergilerinin sıfırlanması, Bulgaristan'da kurumlar ve gelir vergisi oranlarının % 10 olması Bulgaristan'ı Türk yatırımcıları gözünde cazip kılan özelliklerdir. Sonuç itibarıyla ülke, hem yatırım imkan setleri hem de AB pazarına giriş için önemli fırsatlar sunmaktadır.

Ocak 2022 itibarıyla Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı Türk sermayeli Bulgar firma sayısı 2.284, Türk şirketlerinin kayıtlı temsilcilik sayısı ise 1.228'dir.

Neden Bulgaristan: Bulgaristan'da yatırımları olumlu etkileyen unsurlar

- Bulgaristan AB, NATO ve DTÖ üyesidir;
- Bulgaristan, AB üyesi olarak mal, hizmet, sermaye ve insanların serbest dolaşım hakkından yararlanmaktadır;
- Bulgaristan, Türk şirketlerinin ürünlerinin AB pazarlarına girişinde «köprü» veya «giriş kapısı» rolü oynamaktadır;
- Bulgaristan'da kurulan Türk şirketleri Bulgaristan'da AB fonlarından yararlanabilmektedir;
- Bulgar levası euroya 1,95583 kurundan endekslidir;
- Balkanlar'ın merkezinde yer alan ve beş Pan-Avrupa koridorunun üzerinden geçtiği Bulgaristan, lojistik açısından önemli bir noktadır. Ülkenin dört ana havaalanı, iki ana deniz limanı ve Tuna nehri üzerinde çok sayıda limanı bulunmaktadır;
- Avrupa Birliği'nde en düşük kurumlar vergilerinden biri Bulgaristan'dadır: % 10. İşsizlik oranı yüksek olan bölgelerde kurumlar vergisinden muafiyet söz konusudur. Gelir vergisi de % 10 düzeyindedir;
- 5 milyon levanın üzerinde ve 20 kişiye istihdam yaratan yatırım projelerinde donanım ithalatında 2 yıl süreyle KDV muafiyeti söz konusudur;
- Bulgaristan'da iş gücü maliyeti, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında en düşüklerindendir;
- Nüfusun yarısı en az bir yabancı dil kullanmaktadır.

Bulgaristan'da yatırımları olumsuz etkileyen faktörler

Düşük emek verimliliği, ülkenin nitelikli iş gücü çekme konusundaki yetersizliği, genç nüfusun Avrupa ülkelerine göç etmesi, yolsuzluk, bürokratik verimsizlik, AR-GE faaliyetlerinin kısıtlı kalması, yargıda sıkıntılar, siyasetçilere olan güvenin azalması çeşitli uluslararası kuruluşlarca Bulgaristan'da iş yapma ortamını olumsuz etkileyen faktörler olarak sıralanmaktadır.

Tablo 27 *Bulgaristan'ın Seçilmiş Avrupa Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Kredi Notu*

Ülke	S&P		Moody's		Fitch	
Bulgaristan	BBB	Stable	Baa1	Stable	BBB	Positive
Hırvatistan	BBB-	Stable	Ba1	Stable	BBB	Positive
Çekya	AA-	Stable	Aa3	Stable	AA-	Stable
Macaristan	BBB	Stable	Baa2	Stable	BBB	Stable
İspanya	A	Negative	Baa1	Stable	A-	Stable
İtalya	BBB	Positive	Baa3	Stable	BBB-	Stable
Polonya	A-	Stable	A2	Stable	A-	Stable
Romanya	BBB-	Stable	Baa3	Stable	BBB-	Negative
Sırbistan	BB+	Stable	Ba2	Stable	BB+	Stable
Türkiye	B+	Negative	B2	Negative	BB-	Negative
Ukrayna	B	Stable	B3	Stable	B	Positive

Kaynak: www.tradingeconomics.com

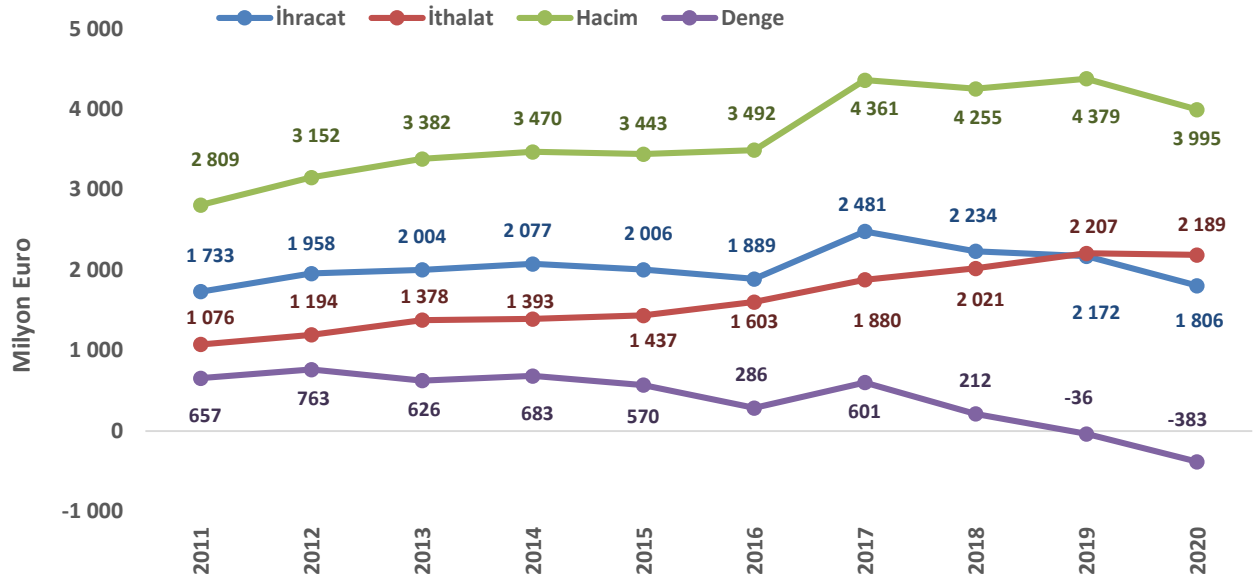
Ticari İlişkilerin Genel Durumu

İkili ticaretin yakın geçmişini özetlemek gerekirse, 2002-2007 yılları arasında Türkiye-Bulgaristan ticaret hacminin yıllık ortalama % 26 gibi yüksek bir oranda büyüdüğü, Türkiye'nin Bulgaristan'ın toplam dış ticaretindeki payının sürekli arttığı, ülkemizin Bulgaristan'ın en büyük ihracat pazarı olduğu, Bulgaristan'ın toplam ihracatının % 10'dan fazlasını Türkiye'ye yaptığı ve iki ülkenin karşılıklı ticaretinin sürekli dengede olduğu vurgulanmalıdır.

Ancak, uluslararası mali krizin etkisiyle 2008 yılında iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi yıllık bazda % 10 azalmış, 2009 yılında ise % 35 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 2007 yılında 3 050 milyon euroya ulaşan ticaret hacmi doruğu kriz sonrasında ancak 2012 yılında 3 152 milyon euroluk ticaret hacmi ile aşılabilmektedir.

Krizin etkilerinin azalmaya başlamasıyla ikili ticaret, 2014 yılına kadar dengesiz bir şekilde Türkiye aleyhine gelişmiştir. Söz konusu dönemde Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı yıllık ortalama % 11,4'lük oran ile büyümüş, Türkiye'den ithalat ise % 4,7'lik yıllık büyüme oranında kalmıştır. Netice itibarıyla 2009 yılında ikili ticarete 89 milyon euro açık veren Bulgaristan, dengeyi lehine dönüştürerek 2014 yılında 683,3 milyon euroluk fazla vermiştir. 2015-2020 döneminde trend tersine dönmüştür. Türkiye'ye ihracat ortalama % 2,3 yıllık oranla azalmış, Türkiye'den ithalat ise % 7,8'lik bir yıllık büyüme oranına ulaşmıştır. Bu gelişmenin sayesinde Bulgaristan'ın Türkiye ile dış ticaret fazlası açığa dönüşmüştür ve 2020 yılında söz konusu açık yaklaşık 650 milyon euro seviyesinde gerçekleşmiştir.

Şekil 22 2011-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye İle Yıllık Ticareti (Milyon Euro)

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

2020 yılında Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı 1,81 milyar euro seviyesinde gerçekleşmiştir. Söz konusu ihracatta yıllık bazda % 16,9 oranında bir azalış meydana gelmiştir. Türkiye, Bulgaristan'ın ihracatında % 6,4'lük bir payla, beşinci sırada yer almıştır. Bulgaristan'ın Türkiye'den ithalatı 2,19 milyar euro olmuştur. Söz konusu ithalatta yıllık bazda % 0,84 oranında bir düşüş meydana gelmiştir. Toplam ithalattaki % 7,1'lik payıyla ülkemiz Bulgaristan'ın üçüncü büyük ithalat partneri olmuştur. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 4 milyar euro olmuştur. Bulgaristan'ın Türkiye ile ticaret hacminin Bulgaristan'ın toplam ticaretindeki payı % 6,8 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, Almanya, Romanya ve İtalya'nın ardından Bulgaristan'ın dördüncü büyük ticaret ortağı olmuştur. 2020 yılında Türkiye'ye ihracatta daralma Türkiye'den ithalattaki daralmadan büyük olduğu için Türkiye lehindeki fazla 2020 yılında daha da büyüyerek 383 milyon euroya ulaşmıştır.

Tablo 28 2011-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye ile Yıllık Ticareti (Milyon Euro)

Yıl	İhracat			İthalat			Hacim			Denge
	Değer	Değişim	Türkiye'nin Payı	Değer	Değişim	Türkiye'nin Payı	Değer	Değişim	Türkiye'nin Payı	
2010	1 317	55,61%	8,5%	1 067	14,09%	5,5%	2 384	33,8%	6,8%	250
2011	1 733	31,57%	8,6%	1 076	0,85%	4,6%	2 809	17,8%	6,4%	657
2012	1 958	12,96%	9,4%	1 194	10,99%	4,7%	3 152	12,2%	6,8%	763
2013	2 004	2,38%	9,0%	1 378	15,37%	5,3%	3 382	7,3%	7,0%	626
2014	2 077	3,61%	9,4%	1 393	1,11%	5,3%	3 470	2,6%	7,2%	683
2015	2 006	-3,39%	8,7%	1 437	3,11%	5,5%	3 443	-0,8%	7,0%	570
2016	1 889	-5,83%	7,8%	1 603	11,57%	6,1%	3 492	1,4%	7,0%	286
2017	2 481	31,35%	8,9%	1 880	17,29%	6,2%	4 361	24,9%	7,5%	601
2018	2 234	-9,99%	7,8%	2 021	7,51%	6,3%	4 255	-2,4%	7,0%	212
2019	2 172	-2,76%	7,3%	2 207	9,21%	6,5%	4 379	2,9%	6,9%	-36
2020	1 806	-16,86%	6,4%	2 189	-0,84%	7,1%	3 995	-8,8%	6,8%	-383

Kaynak: Bulgaristan Merkez Bankası

Bulgaristan'ın **ithalatında** Türkiye'nin ilk beş ülke arasında yer aldığı başlıca ürün grupları:

- Bakır cevherleri
- Yolcu taşımaya mahsus motorlu taşıtlar
- Bakır hurdaları
- İzole edilmiş tel ve kablolar
- Demir-çelikten yassı haddelenmiş ürünler
- Traktör ve motorlu yolcu taşıma araçları için yedek parçalar
- İşlenmemiş alüminyum
- Kauçuktan havalı lastikler
- Havalandırma makineleri
- Plastikten ürünler

Bulgaristan'ın **ihracatında** Türkiye'nin ilk beş ülke arasında yer aldığı başlıca ürün grupları:

- Rafine bakır ve bakır alaşımları
- Petrol yağları ve mineralli yağlar
- Değerli metal cevherleri ve konsantreleri
- Ayçiçeği tohumu
- İzole edilmiş teller ve kablolar
- Bakırdan levhalar ve şeritler
- Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamla
- Karbonat, peroksikarbonat, amonyum karbonat
- Erkek giysi
- Ham kurşun

Tablo 29 **2016-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye'den 4'lü GTİP Bazında İthalatı (Bin Euro)**

Sıra No:	GTİP	Açıklama	2016	2017	2018	2019	2020	'20 Pay	'16-'20 Değişim
1	'2603	Bakır cevherleri ve konsantreleri	48 861	120 249	50 262	54 095	167 666	7,8%	243,1%
2	'7408	Bakır teller	13 038	27 974	30 360	43 817	79 052	3,7%	506,3%
3	'8703	Otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları	51 202	77 052	78 289	76 654	62 939	2,9%	22,9%
4	'7208	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri (sıcak haddelenmiş) (genişlikleri >= 600 mm)	21 142	45 154	52 813	75 884	59 169	2,8%	179,9%
5	'8544	İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik kablo	49 822	55 963	62 131	60 834	48 663	2,3%	-2,3%
6	'0702	Domates, taze veya soğutulmuş	12 279	18 840	26 282	32 467	37 544	1,8%	205,8%
7	'0805	Turuncgiller (taze/kurutulmuş)	22 345	21 277	35 908	29 342	33 975	1,6%	52,0%
8	'4016	Vulkanize kauçuktan eşya	12 460	12 427	16 267	32 800	32 774	1,5%	163,0%
9	'7308	Demir veya çelikten inşaat (94.06 pozisyonundaki prefabrik yapılar hariç) ve inşaat aksamı	7 574	8 460	11 455	28 227	31 484	1,5%	315,7%
10	'7210	Demir/çelik yassı mamul, kaplı, sıvanmış (600mm. den geniş)	13 541	28 479	36 656	34 807	30 534	1,4%	125,5%
11	'6006	Diğer örme mensucat	37 789	36 759	32 432	29 157	29 248	1,4%	-22,6%
12	'2523	Çimento	16 887	16 113	16 977	18 994	25 006	1,2%	48,1%
13	'3907	Poliasetaller, diğer polieterler, epoksit-alkid reçineler vb (ilk şekilde)	29 993	35 919	20 470	18 093	22 905	1,1%	-23,6%
14	'3923	Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül	18 375	18 479	20 165	21 283	22 503	1,0%	22,5%
15	'3920	Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamalar	20 889	20 450	22 114	23 164	22 372	1,0%	7,1%
16	'7404	Bakır hurda ve döküntüler	28 147	22 086	20 512	23 787	22 091	1,0%	-21,5%
17	'7604	Aluminyum çubuk ve profiller	16 838	20 886	21 984	21 278	21 405	1,0%	27,1%
18	'8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	17 979	20 912	20 152	20 544	21 203	1,0%	17,9%
19	'7113	Mücevherci eşyası ve aksamı	1 488	1 952	8 252	13 481	20 285	0,9%	1263,2%
20	'7407	Bakır çubuk ve profiller	14 947	18 921	22 698	20 197	18 697	0,9%	25,1%
		Diğer İthalat	1 167 399	1 234 081	1 365 447	1 480 871	1 333 925	62,2%	14,3%
		Toplam İthalat	1 622 995	1 862 433	1 971 626	2 159 776	2 143 440	100,0%	32,1%

Kaynak: Trademap

Yukarıda yer alan tabloda Bulgaristan'ın 4'lü GTİP bazında Türkiye'den ithalatına ilişkin veriler yer almaktadır. 2020 yılında Türkiye Bulgaristan'a en çok bakır cevherleri ve konsantreleri, bakır teller, otomobil/steysin vagonlar/yarış arabaları, demir-çelikten yassı haddelenmiş ürünler, izole edilmiş tel ve kablolar, taze veya soğutulmuş domates, turuncgiller, vulkanize kauçuktan eşya ihraç etmiştir.

Tablo 30 2016-2020 Döneminde Bulgaristan'ın Türkiye'ye 4'lü GTİP Bazında İhracatı (Bin Euro)

Sıra No:	GTİP	Açıklama	2016	2017	2018	2019	2020	'20 Pay	'16-'20 Değişim
1	'7403	Arıtılmış bakır, işlenmemiş bakır alaşımları	193 687	312 080	299 954	209 095	347 260	19,4%	79,3%
2	'2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	474 589	757 099	341 836	602 438	165 090	9,2%	-65,2%
3	'8544	İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik kablo	185 649	218 698	225 165	186 945	147 783	8,2%	-20,4%
4	'7801	İşlenmemiş kurşun	72 408	108 844	101 076	86 692	77 144	4,3%	6,5%
5	'7204	Demir/çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri	32 108	60 723	63 115	57 282	69 391	3,9%	116,1%
6	'7901	İşlenmemiş çinko	48 441	66 129	78 761	76 059	63 126	3,5%	30,3%
7	'1803	Kakao hamuru (yağı alınmış olsun olmasın)	36 149	14 545	32 992	44 255	40 788	2,3%	12,8%
8	'3902	Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde)	25 820	37 307	34 589	45 782	38 929	2,2%	50,8%
9	'1206	Ayçiçeği tohumu	22 482	46 639	23 396	29 304	38 157	2,1%	69,7%
10	'1001	Buğday ve mahlut	1 407	6 856	1 218	16 980	29 471	1,6%	1994,6%
11	'2836	Karbonat; peroksikarbonat; amonyum karbonat içeren ticari amonyum karbonat	1 158	10 597	10 745	26 239	28 509	1,6%	2361,9%
12	'2306	Bitkisel yağların üretiminden (23.04-05' hariç) arta kalan küspe ve katı atıklar	11 267	11 141	18 281	28 641	23 277	1,3%	106,6%
13	'0102	Canlı büyükbaş hayvanlar	29 010	47 540	22 473	20 011	20 912	1,2%	-27,9%
14	'2303	Niştacılık, şeker pancarı, şeker ve içki sanayinin artık ve posaları	26 493	21 060	16 578	20 765	20 040	1,1%	-24,4%
15	'7005	Float cam ve yüzeyi taşlanmış veya parlatılmış cam	18 716	17 151	15 830	10 952	19 951	1,1%	-
16	'4804	Kraft kağıt/kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde	13 757	14 036	15 911	15 094	19 916	1,1%	44,8%
17	'1512	Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu, yağları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	8 713	17 992	15 937	14 082	19 428	1,1%	123,0%
18	'3920	Plastiklerden diğer plakalar, levhalar, filmler, folyo ve şeritler (gözeneksiz)	925	1 848	4 539	18 928	16 915	0,9%	1728,6%
19	'2207	Etil alkol, alkol derecesi >=80% tağıir edilmemiş alkollü içki	8 208	9 611	9 761	13 107	16 310	0,9%	98,7%
20	'7007	Emniyet camları	8 734	11 123	13 474	14 055	16 231	0,9%	85,8%
		Diğer ihracat	627 293	670 970	859 012	616 825	573 479	32,0%	-8,6%
		Toplam ihracat	1 847 014	2 461 989	2 204 643	2 153 531	1 792 107	100,0%	-3,0%

Kaynak: Trademap

Tablodan da görüleceği üzere arıtılmış bakır ve işlenmemiş bakır alaşımları, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, izole edilmiş teller ve kablolar, işlenmemiş kurşun, demir-çelik hurdaları, işlenmemiş çinko, kakao hamuru, propilen ve diğer benzer polimerler, ayçiçeği tohumu, buğday ve mahlut 2020 yılında Bulgaristan'ın Türkiye'ye en çok ihraç ettiği ürün grupları olmuştur.

Bulgaristan özelinde Türk ihracatçı firmaları için potansiyel arz eden sektörler hakkında Müşavirliğimizce hazırlanan liste aşağıda yer almaktadır. Bu sektörlerin belirlenmesinde Müşavirliğimizce sektörün Bulgaristan ekonomisi ve ithalatındaki payı, sektörün gelecekte vadettiği potansiyel, AB fonlarının kullanımının sektörde yaratacağı potansiyel, sektörün Bulgaristan'ın Türkiye'den ithalatındaki payı, Türk üretici ve ihracatçıların sektörteki rekabet gücü gibi kriterler göz önüne alınmıştır.

Müşavirliğimizce önerilen sektörler:

- Makina ve cihazlar, tarım makinaları (özellikle traktörler), aletler, parçaları;
- Plastik ve plastikten mamul eşya, PVC ürünleri;
- Altyapı ekipmanları, ürünleri ve her türlü sıhhi ve elektrik tesisat ürünleri, çubuk-profiller;
- İlaçlar, medikal cihazlar;
- Binek otomobiller, otobüs, yük araçları;
- Mobilya, ağaç ürünleri ve aydınlatma;
- Oto yedek parçaları (özellikle otomobil lastiği);
- Taze, kurutulmuş ve konserve meyveler, sebzeler, kabuklu yemişler, turunçgiller (özellikle üzüm, kiraz, vişne, şeftali ve nektarin, kayısı, domates, zeytin, hıyarlar ve kornişonlar, soğan, fındık, antep fıstığı, yer fıstığı, badem ve ceviz, limon, portakal, mandalina ve greyfurt);
- Seramik mamulleri, taş, mermer, alçı ve çimento;
- Tekstil ve hazır giyim.

Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatını olumlu etkileyen faktörler

- Bulgaristan'ın AB üyesi olması:
 - Gümrük Birliği nedeniyle ikili ticarette sanayi ürünleri gümrük vergisinden muaftır, tarım ürünleri içinse tercihli vergi oranları uygulanmaktadır
 - Büyük ölçüde iki ülkenin teknik mevzuatı uyumludur
- Bulgaristan ile Türkiye'nin coğrafik yakınlığı:
 - Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle yaptığı ticaretin karayolu ile taşınan kısmının büyük bir bölümü Bulgaristan üzerinden yapılmaktadır
 - Balkanlar'ın merkezinde yer alan ve beş Pan-Avrupa koridorunun üzerinden geçtiği Bulgaristan, lojistik açısından önemli bir noktadır
 - İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi Türkiye'nin üretim merkezlerine de çok yakındır
- Ülke, multimodal ulaştırma imkanlarından faydalanmayı mümkün kılan bir konuma ve altyapıya sahiptir
- İki ülkenin ortak tarihsel ve kültürel geçmişi mevcuttur
- Balkanlar'da en büyük sayıda soydaşımız Bulgaristan'da yaşamaktadır. Sayıca daha fazla soydaş kökenli vatandaşımız Türkiye'de mukimdir. Çifte vatandaşlık sahibi soydaşlarımızın mevcudiyeti olumlu bir unsurdur. İki ülke arasındaki ilişkilerde merkezi konuma sahip soydaşlarımız, ticaret alanında her iki ülkede işadamlarına önemli kolaylaştırıcı avantajlar sunmaktadır. Lisan engelinin soydaşlarımız vasıtasıyla aşılması, ticaret ilişkileri bakımından önemli bir başka teşvik unsurudur.
- Kalite-fiyat oranının Türk ürünlerinin Bulgaristan piyasasındaki rekabet gücünü artırıcı nitelikte olması

Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatını olumsuz etkileyen faktörler

- Bulgaristan piyasasının küçük olması
- Vatandaşların satın alma gücünün göreceli olarak düşük olması
- Mal ve kişilerin serbest dolaşımı nedeniyle Bulgarların AB ülkeleri ile ticaret yapma kolaylığı

Bulgaristan'a mal ve hizmet ihracatı çerçevesinde Türk firmalarının istifade edebileceği fırsatlar

- Bulgaristan ekonomisinin büyüme oranı AB'deki ortalama büyüme oranını aşmaktadır. Dolayısıyla nüfusun satın alma gücü diğer üye ülkelere göre daha hızlı artmaktadır. Hayat standardı iyileşmesinden kaynaklanacak talep artışı Türk ihracatçıları açısından yeni fırsatlar yaratabilecektir.
- Bulgaristan'da AB operasyonel programları çerçevesinde birçok altyapı projesinin gerçekleştirilmesinin gündemde olması bir çok fırsat yaratmaktadır. Bu kapsamda hem müteahhitlik firmalarına hizmet sunmakla doğrudan, hem de ihracatçılara ihalelerden kaynaklanan mal ihtiyaçlarının karşılanmasında dolaylı yoldan söz konusu süreçte yer alma fırsatı doğmaktadır.
- Bulgaristan'da ortalama yaşın 2030 yılında 46,5'a yükselmesi beklenmektedir. Yaşlı nüfus için hayatı kolaylaştıracak ve sağlığını koruyacak yaşlı dostu ürünler (akıllı sensörlere sahip tekstil ürünleri, ev içi ekipman, dekorasyon ürünleri, ilaç, doğal-sağlıklı yaşam temalı gıda ürünleri) potansiyel arz etmektedir.

Türk ihracatçı firmaları açısından Bulgaristan'daki tehditler nelerdir?

- Ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklardan kaynaklanan belirsizlikler
- AB fonlarının büyük bir bölümünün çeşitli engellerden dolayı kullanılamaması
- Yerli firmalar hakkında yeterli bilgi noksanlığı ve araştırma yapma konusundaki kısıtlı imkanlar (güvenli iş ortağı seçimi önem arz etmektedir)
- Küresel ve bölgesel krizler

Bulgaristan'daki Türk Müteahhitlik Hizmetleri

Müteahhitlerimiz Bulgaristan'da otoyol, metro, tünel, atık ve su arıtma tesisleri, AVM yapım projeleri başta olmak üzere her türlü müteahhitlik işlerini takip etmekte ve hem ana yüklenici hem de taşeron olarak bu tür projelerde yer almaktadır. Firmalarımızca Bulgaristan'da gerçekleştirilmiş/gerçekleştirilmekte olan belli başlı müteahhitlik işleri şöyledir:

Kiska- Haznedaroğlu Ortaklığı/ Podkova- Makaza karayolu inşaatı	Doğuş-Eko/ Trakya Otopanı Lot 5	Tinsa-Erko/ RE-79 karayolu üzerinde tünel inşaat işleri	Kayı İnşaat/ Serdika Center AVM Sofya	Mapa- Cengiz JV/ Lyulin Otopanı	Doğuş/ Sofya Metro su Nadejda- Cherni Vrah Hattı	İçtaş-TİE/ Varna ve Burgaz Havalimanla rı Ek Terminal Yapıları	Doğuş-Via Construct/ Sofya Metro su 3. hat üzerinde inşaat işleri	Özer Elektrik/ Kazanlık'ta güneş enerji santrali inşaatı	Vemak/ Bulgaristan- Sırbistan Doğal Gaz Boru Hattının kısmi inşaat işleri	Cen-Duy/ Elin Pelin - Kostenets demiryolu hattının modernizasy yonu
---	--	--	--	--	---	--	--	---	---	---

2019 yılının başında Elin Pelin – Kostenets demiryolunun modernizasyonuna ilişkin 1,2 milyar levalık büyük altyapı kamu ihalesi açılmış olup söz konusu ihale çerçevesindeki en zor ve en pahalı hat olan Elin Pelin – Vakarel hattı ihalesini Cengiz İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Duygu Mühendislik İnşaat Turizm Dış Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti. Türk şirketlerinin oluşturduğu DZZD “Cen-Duy JP Elin Pelin” adlı konsorsiyum kazanmıştır.

Bulgaristan'daki Türk Yatırımları

Bulgaristan'da önemli yatırımcı konumunda faal durumda bulunan 70 adet Türk firması mevcuttur. Ülkede Türk yatırımlarının toplam tutarı 2,5 milyar euroya yakın bir seviyededir. Türk firmaları tarafından 15.000'den fazla kişi istihdam edilmektedir.

Harita 6 Bulgaristan'da Belli Başlı Türk Yatırımları

Kaynak: Sofya Ticaret Müşavirliği

Şişecam: Tırговиşte'de bulunan Şişecam'ın cam kompleksinde cam ev eşyası, düz cam, ayna, beyaz eşya camı, otomotiv camı üretilmektedir. Şişecam, Türk sermayeli Hollanda firması olarak Bulgaristan'da bulunmakta olup, en büyük yabancı yatırımlardandır.

Alcomet: Alcomet Firması Bulgaristan'ın en önemli liman kenti Varna'ya yaklaşık 100 km uzaklıktaki Şumnu kentinde bulunmakta ve alüminyum ürünleri üretmektedir. Fabrika 370 bin metrekare alan üzerine kuruludur. Alcomet, gelir ve kar artış oranı bakımından Bulgaristan'da en iyi şirketler ve en büyük ihracatçılar arasında yer almaktadır.

Techno-Aktaş AD: Türkiye'deki Aktaş Holding'in Bulgaristan'daki yatırımı olup Filibe şehrinde 2007 yılında kurulmuş ve Mayıs 2008'de üretime başlamıştır. 4.500 metrekare kapalı alanda taşıt araçları için süspansiyon üretimi yapmaktadır.

Sarten Bulgaria Ltd: Tekirdağ Çorlu merkezli Sarten Ambalaj San. A.Ş.'nin Bulgaristan'daki uzantısı olan Sarten Bulgaria Ltd., Plevne'de 2002 senesinde faaliyete geçmiştir. Fabrikada yiyecek ve kimya endüstrileri için metal kutu üretimi yapılmaktadır. 2020 yılında Sarten, 1960 yılında Bulgaristan'ın Lyaskovets kasabasında kurulan Fabrika Metal Ambalaj şirketini satın alarak Bulgaristan'daki ikinci yurtdışında ise dördüncü fabrikasını devreye almıştır. Bu anlaşma ile Doğu Avrupa'da metal ambalajda daha güçlü bir konuma gelmeyi amaçlayan Sarten, toplamda 20 fabrikayla ürün gamını genişletmeyi hedeflemektedir.

Teklas: Gebze Kocaeli merkezli Teklas Kauçuk Sanayii A.Ş.'nin Teklas Bulgaria olarak Kırcaali şehrinde 15 Ekim 2011 tarihinde hizmete girmiş karayolu taşıt araçları için soğutma ısıtma devresi hortumları, sızdırmazlık parçaları v.b. üretimi yapan tesisi bulunmaktadır. Teklas Bulgaria'nın halihazırda Kırcaali'de 4 ve Koşukavak'ta 1 olmak üzere toplam 5 fabrikası bulunmaktadır. Bu fabrikaların toplam büyüklüğü 60 bin m² üzerindedir ve toplamda 2.800'ün üzerinde kişiye istihdam sağlamaktadır. Bunun yanı sıra şirket 2019 yılının ortasında Vrtasa şehrine de 30 milyon leva değerinde yeni bir üretim tesisi yatırımına da başlamıştır.

Odelo Bulgaria (Farba): Bayraktarlar Holding'in bir parçası olan Odelo Bulgaria 2018 yılında Filibe'nin Trakya Ekonomi Bölgesi'nde 90 dönüm arazi satın alarak yatırımına başlamıştır. Bulgaristan Yatırım Ajansı'ndan A Sınıf Yatırımcı Sertifikası alan şirketin toplam yatırım bedeli 37 milyon eurodur. Otomobil aydınlatma aksamı üreten firmanın üretim tesisi 2019 yılında faaliyete geçmiştir. Odelo Bulgaria'nın Sofya'da bir AR-GE merkezi faaliyete başlamıştır.

Perfektüp: İstanbul merkezli Türk şirketler grubu Bell Holding'in Eski Zağra'daki alüminyum tüp üretim tesisi olarak 8 Ekim 2012 tarihinde faaliyete geçmiştir. Şirketin ilk yatırım bedeli 3,5 milyon eurodur. Perfektüp ağırlıklı olarak ecza ve kozmetik sektörlerinde kullanılan alüminyum tüpleri üretmektedir.

Standard Profil: Şirketin Bulgaristan fabrikası, 9.720 m²'si kapalı olmak üzere 50.000 m² alanda Eski Zağra'da faaliyetlerine devam etmektedir. Toplam yatırım değeri 10,5 milyon euro olan ve sızdırmazlık profili üreten yeni tesis Mayıs 2015'te açılmıştır.

Nursan Otomotiv Ltd: 2002 yılından beri Burgaz Belediye sınırları içerisindeki Lyulyakovo köyünde 7.000 m² alanda binek otomobilleri, hafif ve ağır ticari araçlar için kablo sistemleri ve akü kabloları üretmekte ve pek çok ülkeye ihracat gerçekleştirmektedir.

Akgün Seramik: 2016 yılı başında Türk Akgün Grubu, Bulgaristan'da Novi Pazar'daki fayans fabrikasını satın almıştır. Türk stratejik yatırımcı tarafından fabrikanın satın alınması sayesinde, daha önce kurulan tesisin faaliyete başlaması mümkün olmuştur.

Spinner Bulgaria: % 50 Türk, % 50 Alman sermayeli olan Spinner Bulgaria şirketi 2018 yılında Filibe'nin Trakya Ekonomi Bölgesi'nde arazi satın alarak yatırımına başlamıştır. Toplam 5 milyon euroluk yatırım yapan şirket CNC Takım Tezgâhları üretimi gerçekleştirmektedir. Fabrika 2020 yılında kısmi olarak üretime başlamıştır.

Smart Grup: Smart Group'un bir parçası olarak Smart Energy Grup AŞ şirketi yenilenebilir enerji kaynaklarından, özellikle de güneş enerjisi odaklı enerji üretiminde yatırımlar yaparak ihtisaslaşmış bulunmaktadır. Rakovskovo/Burgaz, Mokrishte/Pazarcık, Smirnenski/Razgrad, Boynitza/Vidin, Stambolovo/Hasköy, Milkovitsa/Plevne, Cherni Vrah/Burgaz gibi Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinde kurmuş olduğu enerji üretim tesisleri mevcuttur. Şirket, elektrik ticareti (iç piyasa-ithalat-ihracat) için lisans almış bulunmaktadır. Smart Grup'un bir diğer parçası olan Smart Development Partners şirketinin emlak piyasasında arazi alım-satımı, proje geliştirme, imar, inşaat, yap-sat ve yap-işlet modelleriyle ofis, lojistik ve konut alanında birçok projesi mevcuttur.

First Dialysis Services Bulgaria EAD: Filibe, Montana ve Pazarcık şehirlerinde diyaliz merkezi işletmektedir.

Eczacıbaşı-Monrol: 2012 yılı başında Monrol Bulgaria firmasının oluşturulması sonrasında Nisan 2012'de Lyulin belediyesi sınırları içerisindeki Bansko yolu üzerinde 5.500 m² arsa satın alınması ile Bulgaristan Radyofarmasötik Üretim Tesisi projesi başlamıştır. Bu tesiste kanser teşhisinde kullanılan Pozitron Emisyon Tomografisi (PET) cihazlarının çalışabilmesi için gerekli olan bir görüntüleme ilacı olan MON-FDG ürünü üretilerek Bulgaristan'da bu alandaki ilk tesis olmuştur.

Acıbadem City Clinic: 2016 yılında sağlık hizmeti sektöründe tek yabancı yatırım olan Tokuda Hastanesi, Acıbadem tarafından satın alınarak bir başka özel hastane olan City Clinic ile Acıbadem City Clinic adı altında birleşmiştir. Bu şekilde Acıbadem grubu Bulgaristan sağlık sektörünün en büyük özel yatırımcısı olmuştur.

Bulgaristan'da Türk sermayeli **D Commerce Bank** ile **Ziraat Bankası'nın Sofya Şubesi** faaliyet göstermektedir. Ziraat Bankası'nın Sofya, Filibe, Varna, Kırcaali ve Burgaz kentlerinde beş şubesi bulunmaktadır. D Commerce Bank'ın ülke çapında 40'ın üzerinde şubesi mevcuttur.

Sofya ve Filibe'de 4 yıldızlı Türk sermayeli **Princess otelleri** faaliyette bulunmaktadır. Söz konusu otellerden Sofya'da olanın işletmesini **Ramada** firması üstlenmiştir.

İstanbul Hadımköy merkezli lastik servis makinaları ve hidrolik krik o üreticisi **Atek Makina'nın** Filibe kentinde açmış olduğu mağazasının yanı sıra yine aynı şehirde otel yatırımı da bulunmaktadır. Atek Makina yatırımı **City Hotel'in** açılışı 2012 yılında yapılmıştır.

Bulgaristan'ın en gözde kayak merkezlerinden Bansko'da kurulu **Regnum Otel**, Öztürk Şirketler Grubu'na bağlı Regnum Türkiye Gayrimenkul Geliştirme Şirketi'nin Bulgaristan'daki uzantısı olarak kurulmuş olan Regnum-Bulgaria tarafından işletilmektedir.

Diğer başlıca Türk yatırımları ise şu biçimde sıralanabilir: Elektronik ev eşyaları yedek parça üretimi sanayinde faaliyet gösteren Mikro-Ak, bakır sektörü yatırımı olan Sarkuysan, trafo üretimi yatırımı olan Enpay, otomotiv yan sanayi sektörü yatırımı Sa-Ba, plastik üretimi yatırımı olan Cambro, İstanbul Üsküdar merkezli Hayat Holding bünyesindeki temizlik ve hijyen ürünleri şirketi Hayat Kimya'nın Bulgaristan uzantısı Varna merkezli Hayat-Bulgaria, ağaç ürünleri imalatı yapan Kastamonu Entegre, Şahinler'in Kırcaali'deki, Santinelli'nin Filibe'deki tekstil fabrikaları, ilaç sektöründe Ulkar Holding bünyesindeki Düzce merkezli Nobelfarma ilaç Sanayii ve Ticaret A.Ş.'nin Bulgaristan uzantısı Nobel-Pharma Bulgaria, Rusçuk'ta yatak üretimi yapan BRN Sleep Products Bulgaria, İslimiye'de makine halısı imal eden Milat Carpet BG v.b.

Altınbaş, Beko, Bingo, Çilek Mobilya, Dimes, Ece, Efe Rakı, Efes Pilsen, Ege Seramik, English Home, Eti, Familia, Gala Mobilya, Golden Rose, Homage, Isuzu, İstikbal, İşbir Yatak, Koska Helva, LC Waikiki, Manolya, Model Tasarım, Molfix, Ozzo, Razgat Classic, Selimoğlu, Selpak, Şölen, Taç, Tayaş, Temsa, Ülker, Vitra, Yataş, Yatsan ve Yeni Rakı Bulgaristan pazarında pazar payı olan belli başlı Türk markalarıdır.

İKİLİ ANLAŞMA VE PROTOKOLLER, KEK TOPLANTILARI

Bulgaristan ile Türkiye Arasındaki Mevcut ve Sona Eren Anlaşmalar

- Ekonomik İşbirliği Anlaşması (2018)
- Karayoluyla Uluslararası Yük ve Yolcu Taşımacılığı Anlaşması (2015)
- Ticaret ve Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması (1994)
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (1994)
- Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (1994)
- Turizm İşbirliği Anlaşması (1997)
- Serbest Ticaret Anlaşması (1998) (Sona ermiştir) Bu anlaşma uyarınca sanayi ürünlerinin ticaretinde iki taraf da gümrük vergisi almamaktadır. Tarım ürünleri içinse tercihli vergi oranları uygulanmaktadır. 1 Ocak 2007 tarihinde Bulgaristan'ın AB'ye tam üye olması ile birlikte bu anlaşma hükümlerinin yerini Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği hükümleri almıştır.
- Enerji ve Altyapı Alanlarında İşbirliği Anlaşması ve Protokolü (1998)
- Uzun Vadeli Sözleşme (1999)
- İkili Hava Ulaştırma Anlaşması (2004)
- Deniz Ticareti Taşımacılık Anlaşması (2004)
- Bulgaristan, 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren Türkiye ile AB arasında bir gümrük birliği oluşturan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile Tarım ürünlerine ilişkin Rejim hakkındaki 1/98 sayılı OKK'nın ve Türkiye-AB Kömür-Çelik Serbest Ticaret Anlaşması'nın ve diğer tüm Türkiye-AB hukuki düzenlemelerinin bir parçası haline gelmiştir
- Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması (2004)
- Teknik Düzenlemeler, Standardizasyon, Uygunluk Değerlendirmesi ve Metroloji Alanlarında Danışma ve İşbirliği Mekanizması Tesis Edilmesine Dair Mutabakat Zaptı (2009)
- Türkiye-Bulgaristan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) XVI. Dönem Toplantısı 30-31 Mayıs 2005 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir.
- Türkiye-Bulgaristan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) XVII. Dönem Toplantısı 24-25 Ocak 2007 tarihlerinde Sofya'da gerçekleştirilmiştir.
- Türkiye-Bulgaristan Kara Ulaştırması Karma Komisyon Toplantısı son olarak 9-10 Mayıs 2018 tarihlerinde Sofya'da gerçekleştirilmiştir.

YATIRIM VE TİCARET İLİŞKİLERİNDE BİLİNMESİ GEREKEN GENEL KONULAR

Bulgaristan'da İş Yapmak İsteyenler İçin Pratik Bilgiler

Bulgaristan'da İş Kurma Prosedürü

Bulgaristan'da şirket kuruluşu Adalet Bakanlığı'na bağlı Kayıtlar Ajansı çerçevesinde tutulan Ticaret Siciline kayıt ile gerçekleşmektedir. Kayıt prosedürünün zamanı şirket türüne göre farklılık arz etmekte ve 2 ila 5 iş günü arasında değişmektedir. Türkiye'den farklı olarak ticaret ve sanayi odalarına kayıt gönüllülük esasına dayalıdır. Ticaret Siciline kayıt olduktan sonra firmalar hukuki varlık kazanmakta, faaliyetlerine başlayabilmektedir.

Firmaya Ticaret Siciline kayıt esnasında Özel Tanımlama Kodu (Bulgarca kısaltması EIK (EİK)) denilen bir numara verilmektedir. Söz konusu numara 9 (dokuz) haneli olup rastgele belirlenmektedir. Bu numara ile firma, Ticaret Siciline kaydolduğu andan itibaren Ticaret Sicilinden kaydı silinene kadar tanımlanmaktadır. KDV Kanununa göre kayıt yaptıran firmalara Ulusal Gelirler Ajansı "BG" ile başlayan KDV numarası vermektedir. Genellikle KDV numarasının devamı Kayıtlar Ajansı'nca verilen Özel Tanımlama Kodu ile aynıdır, ancak bu zorunlu bir koşul değildir.

Bulgaristan'da % 100 yabancı sermayeli şirket kurulabilmektedir. Bulgaristan'da yabancı ortaklarla (gerçek veya tüzel kişi) kurulan şirketler, Bulgar ortağı olsun ya da olmasın, Bulgar şirket addedilmekte ve Bulgaristan Ticaret Kanunu gereklerine göre faaliyette bulunmaktadır.

Limited Şirket, Anonim Şirket, Kolektif Şirket ve Komandit Şirket türleri Bulgaristan Ticaret Kanunu'nun öngördüğü şirket türleridir. Bunların dışında, Bulgaristan'da ticari faaliyetler tek şahıs tacir, holding, şube ve kooperatif şeklinde de yürütülebilmektedir.

Yabancı yatırımcılar tarafından en çok tercih edilen ticari oluşumlar limited şirket (EOOD veya OOD), anonim şirket (EAD veya AD), şubeler ve ticari temsilciliklerdir. Limited şirket (OOD) türünü genellikle daha küçük çaplı iş yapan firmalar tercih etmektedir. Yönetimi anonim şirketlere göre daha kolaydır. Anonim şirketlerin (AD) yönetimleri yapıları gereği daha komplekstir. Ancak bu tür şirketler sermayelerini sermaye piyasası aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşılarak artırabilmektedir. Bu tür şirket yapıları üretim ve finans sektöründeki büyük çaplı yatırımlara mahsustur. Yasayla belirlenen bazı faaliyet alanlarında (örneğin bankacılık ve sigortacılık) anonim şirket zorunlu şirket türüdür.

Limited şirket (Bulgaristan'da OOD olarak kısaltılmaktadır) sermayesinin asgari 2 leva (1,02 €), anonim şirket (Bulgaristan'da AD olarak kısaltılmaktadır) sermayesinin ise asgari 50.000 leva (25.565 €) olması gerekmektedir.

Bulgaristan Ticaret Kanunu'na göre tek bir ortak kendi başına bir limited veya anonim şirket kurma hakkına sahiptir. Bu durumda şirketin türü tek kişilik limited şirket olan EOOD'dir, anonim şirket için ise EAD'dir. Türkiye'de yerleşik bir gerçek veya tüzel kişinin Bulgaristan'da tek başına bir limited veya anonim şirket kurması konusunda bir sınırlama bulunmamaktadır.

LTD şirket (OOD) kuruluşu için başvuruda gerekli olan belgeler

- Şirket bilgilerini içeren bir beyanname (diğer belgeler söz konusu beyannameye ek olarak ibraz edilir);
- Şirket kuruluş sözleşmesi;
- Genel Kurul toplantısı tutanağı (bahse konu tutanakta şirket kuruluş toplantısında alınan kararlar ve toplantı gündemi yer almalıdır);
- Verilen bilgilerin doğru olduğuna dair Ticaret Sicili Kanununun madde 13 fıkra 4'ü çerçevesinde beyanname (beyanda bulunan kişi tarafından imzalanmaktadır);
- Ticaret Sicili Kanununun madde 13 fıkra 5'i çerçevesinde beyanname (belgeleri ibraz eden kişinin beyan eden kişiden farklı olduğu durumlarda doldurulur);
- Ticaret Kanununun madde 142 çerçevesinde rakip faaliyet yasağı beyannamesi (Yönetici tarafından doldurulur);
- Şirket Genel Kurulunun yönetici tayin etme kararı;
- Yönetici veya yöneticilerin noter tasdikli görev kabulü ve imza sirkülerleri;
- Ticaret Kanununun madde 141 fıkra 8 çerçevesinde beyanname (Yönetici, bu sıfat için Kanunun gerektirdiği şartlara uyduğunu beyan eder);
- Mevzuatın gerektirdiği durumlarda devlet mercilerinden alınması gerekli lisans ve izinler;
- Yatırılan sermayeyi gösteren belge (en az 2 leva);
- Şirket adı alma beyannamesi (zorunlu değildir).

LTD şirket kuruluşu için başvuruda 110 leva (elektronik başvurularda 55 leva) ticaret siciline kayıt ve 40 leva (elektronik başvurularda 20 leva) şirket adı alma ücreti ödenmektedir (zorunlu değildir).

Anonim şirket (AD) kuruluşu

Anonim Şirket kuruluşu için Kayıtlar Ajansı'na şirket bilgilerini içeren bir beyanname ile beyannamede şirket kuruluşuna ilişkin sayılmış belgelerin beyanname ekinde ibraz edilmesi gerekmektedir.

AD kuruluşu için başvuruda 360 leva (elektronik başvurularda 180 leva) ticaret siciline kayıt ve 40 leva (elektronik başvurularda 20 leva) şirket adı alma ücreti ödenmektedir (zorunlu değildir). Bankacılık veya sigortacılık alanında faaliyette bulunacak AD'nin kuruluşu için başvuruda 1.300 leva (elektronik başvurularda 650 leva) ticaret siciline kayıt ücreti ödenmektedir.

Bulgaristan'da yabancı bir şirketin şube açması

Kendi ülkesinin kanunları çerçevesinde ticari faaliyette bulunmak üzere kayıt yaptırmış her yabancı kişinin Bulgaristan Ticaret Kanununa göre Bulgaristan'da yabancı kişi şubesi açma hakkı bulunmaktadır. Şube, Bulgar mevzuatına göre tüzel kişilik değildir. Ancak şubenin kendi merkezi ve yönetim adresi, yöneticileri, mal varlığı, pasif yasal statüsü vardır. Şubenin unvanı ana şirketin unvanından ve "şube" ekinde oluşmaktadır. Şube, ayrı bir şirket olarak ticari defterlerini tutmaktadır. Şube açma başvurusu Ticaret Sicilini tutmakla görevli Kayıtlar Ajansı'nın herhangi bir bölge temsilciliğine yapılabilmektedir. Yabancı şirket şubesinin açılması

için yapılan başvuruda 340 leva (elektronik başvurularda 170 leva) ticaret siciline kayıt ve 40 leva (elektronik başvurularda 20 leva) şirket adı alma ücreti ödenmektedir (zorunlu değildir). Şube açmak için gerekli belgeler:

- Şube açma beyannamesi;
- Yabancı şirketin mevcudiyetini (tüzel kişi ise), ulusal kanununa göre ticari faaliyette bulunma hakkını, sicil kaydına göre (var ise) yabancı şirketi temsil eden kişilerin adlarını ve temsil şeklini gösteren belge;
- Yabancı şirketin şube açma kararı;
- Yabancı şirket şubesinin faaliyet alanı izin rejimine tabii ise, gerekli lisans veya izin belgesi;
- Şube açma başvurusunun yapıldığı an itibarıyla tüm değişiklik ve ekleri içeren yabancı şirket kuruluş akdi, sözleşmesi veya tüzüğü;
- Yabancı şirket yöneticisinin, şube yöneticisini yetkilendirdiği noter tasdikli vekâletname;
- Şube yöneticisinin noter tasdikli görev kabulü ve imza sirküleri;
- Kanunların gerektirdiği durumlarda yöneticinin/yöneticilerin uzmanlık veya yeterlilik belgeleri;
- Özel yasaların gerektirdiği diğer belgeler.

Bulgaristan'da yabancı bir şirketin temsilcilik açması

Bulgaristan Yatırımları Teşvik Kanunu gereğince ulusal mevzuatlarına göre ticari faaliyette bulunabilen yabancı kişiler Bulgaristan'da ticari temsilcilik açabilmektedir. Temsilciliklerin Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'na (www.bcci.bg) kaydolması zorunludur. Temsilcilik kuruluşu, Oda'nın ticari temsilcilik kaydına dair kararı ile gerçekleşmektedir. Kayıtlı ticari temsilcilikler veri tabanı Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'nın web sayfasında yayınlanmaktadır. Bu şekilde kurulacak ticari temsilcilik Türkiye'deki şirketten ayrı bir tüzel kişi değildir ve ticari faaliyet gösterme hakkına sahip değildir. Ticari temsilcilik, genellikle Türkiye'deki ana şirket adına Bulgaristan'da destek faaliyetler icra eder (reklam, promosyon, müşteri bulma vs.). Ticari temsilcilik kendi adına gelir ve kazanç elde edemez. Temsilciliğin kurumlar vergisi ödeme sorumluluğu yoktur.

Bulgaristan'da bir Türk vatandaşının icra ettiği ticari faaliyet aracılığı ile oturma izni alabilmesi için Bulgaristan'da kurduğu şirkette en az 3 Bulgar veya AB vatandaşını çalıştırması gerekmektedir. Buna rağmen Türkiye'de kurulmuş olan bir şirketin ticari temsilciliğini yapmak için Bulgaristan'a gelen Türk vatandaşlarına bu kural uygulanmamaktadır. Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olan Türk şirket temsilcisi Türk vatandaşlarına Bulgaristan'da oturma izni verilmektedir.

Bulgaristan'da bir Türk şirketin ticari temsilciliğinin kurulması çerçevesinde Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası tarafından talep edilen evraklar şöyledir:

1. Türkiye'deki şirkete ait Türkiye Ticaret Sicili Gazete çıktısı (altı aydan eski olmamalıdır) – APOSTİL;
2. Türkiye'deki şirket yönetim kurulunun Bulgaristan'da ticari temsilcilik açma kararı;

3. Bulgaristan'da ticari temsilcilik açması ve bu temsilciliği yönetmesi için Türkiye'deki şirket yönetim kurulunun yetkilendirdiği kişiye verilen ve söz konusu kişinin yetki alanını da içeren özel vekâletname orijinali (veya noter tasdikli sureti) - APOSTİL;
4. Bulgaristan'daki temsilcilerin imza sirkülerleri – Türk noteri tarafından tasdik edilmiş (APOSTİL) veya Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'nın özel beyanname formu üzerinde Oda yetkilisi önünde atılmış imzalar;
5. Ticari temsilciler kayıt ücretinin (120 EURO) ödendiğine dair belge;
6. Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası bilgi sistemi için doldurulan kayıt formu.

1, 3 ve 4 nolu evrakların Bulgar makamları tarafından kabul edilmesi için APOSTİL onayı almış olması gerekmektedir. Bu evraklar, Bulgaristan'da yeminli tercüman tarafından tercüme edilip Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı tarafından onaylandıktan sonra kayıt işlemleri için Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'na ibraz edilmektedir.

Türk şirkete ait temsilciliğin Bulgaristan'da bir adresinin olması şart olarak koşulmuştur.

27.06.2017 tarihinde Bulgar mevzuatında yürürlüğe giren değişiklikler, Türkiye'de kurulmuş bir şirketin Bulgaristan'da ticari temsilciliğini yapan Türk vatandaşlarının oturma izni alabilmesi için ilave yeni şartlar getirmiştir. Bulgaristan'da bir Türk şirketinin ticari temsilciliğini yapan Türk vatandaşlarının oturma izni alabilmesi için Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'na ilave olarak ibraz etmesi gereken evraklar:

1. Türk şirketin Bulgaristan'da ticari temsilcilik kurduğu andan önce en az 1 yıllık dönemde faal olduğunu gösteren belge. Bu belge, Türkiye'deki şirketin bankasından alınmış referans mektubu veya aşağıdaki belgelerden herhangi biri olabilmektedir:
 - a) Türk şirketin son bilanço ve mali rapor kopyaları (üzerinde şirket mührü ve şirket müdürünün noter tasdikli imzası olacak şekilde). Bahse konu belgelerin Bulgarca çevirileri ile birlikte ibraz edilmesi gerekmektedir;
 - b) Türk şirket müdürü tarafından doldurulan ve Türk şirketin son yıldaki faaliyet alanını, varlık değerini, sermayesini, cirosunu ve kar/zararını gösteren standart beyanname formu (üzerinde şirket mührü ve şirket müdürünün noter tasdikli imzası olacak şekilde). Bahse konu standart beyanname formu Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odasından alınır ve Bulgarca çevirisi ile birlikte ibraz edilir;
 - c) Türk şirket müdürü tarafından doldurulan ve Türk şirketin son muhasebe raporuna (İngilizce olarak) ulaşılabilecek bir elektronik veri tabanını gösteren standart beyanname formu (üzerinde şirket mührü ve şirket müdürünün noter tasdikli imzası olacak şekilde). Bahse konu standart beyanname formu Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odasından alınır ve Bulgarca çevirisi ile birlikte ibraz edilir. Söz konusu elektronik veri tabanı, Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası tarafından Türkiye'deki şirketin faal olup olmadığını kontrol etmek amacıyla kullanılır.
2. Türkiye'deki şirketin vergi borcunun bulunmaması. Bu şartın karşılandığını kanıtlamak için aşağıdaki belgelerden herhangi biri kullanılabilir:
 - a) Türkiye'deki şirketin yetkili Gelir İdaresi Başkanlığı biriminden aldığı ve vergi borcu olmadığını gösteren belge. Bahse konu belgenin APOSTİL onayı almış olması ve Bulgaristan'da yeminli tercüman tarafından tercüme edilip Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı tarafından da onaylanması gerekmektedir;

- b) Türk şirket müdürü tarafından doldurulan ve Türk şirketin vergi borcu olmadığı bilgisine (İngilizce olarak) ulaşılabilecek bir elektronik veri tabanını (Gelir İdaresi Başkanlığı'na ait) gösteren standart beyanname formu (üzerinde şirket mührü ve şirket müdürünün noter tasdikli imzası olacak şekilde). Bahse konu standart beyanname formu Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odasından alınır ve Bulgarca çevirisi ile birlikte ibraz edilir. Söz konusu elektronik veri tabanı, Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası tarafından Türkiye'deki şirketin vergi borcu olup olmadığını kontrol etmek amacıyla kullanılır.
3. Bulgaristan'daki ticari temsilciliğin faaliyetlerine ilişkin belgeler:
- a) Bulgaristan'da ticari temsilcilik açılmasına ilişkin açıklama belgesi (üzerinde şirket mührü ve şirket müdürünün noter tasdikli imzası olacak şekilde). Bahse konu belgenin ticari temsilciliğin hedef ve görevlerini açıklaması ve Bulgarca çevirisi ile birlikte ibraz edilmesi gerekmektedir;
- b) Bulgaristan'daki ticari temsilciliğin yıllık eylem planının (mevcut yıl ve bir sonraki yıl için) Türk şirketi müdürü tarafından noter huzurunda onaylanması. Bahse konu eylem planı formu Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odasından alınır ve Bulgarca çevirisi ile birlikte ibraz edilir. Söz konusu eylem planı çerçevesinde ihtiyaç duyulan temsilci sayısı konusuna da açıklık getirilir;
- c) Ticari temsilciliğin ofisine ait tapu veya en az bir yıllık kira sözleşmesi. Bahse konu belgelerin Türk şirket müdürü tarafından onaylanmış olması ve Bulgarca olarak ibraz edilmesi gerekmektedir.

27.06.2017 tarihinde Bulgar mevzuatında yürürlüğe giren değişiklikler ile getirilen yeni şartlar sadece ticari temsilcilik aracılığıyla oturma izni almak isteyen Türk vatandaşları için geçerlidir. Oturma iznine ihtiyacı olmayan ticari temsilcilerin bu şartları karşılaması zorunlu değildir.

Kayıt süreci hakkında daha ayrıntılı bilgi Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası web sitesinde yer almaktadır: <http://www.bcci.bg/tradereg-repres-docreg-en.html>

Vergiler

- Bulgaristan'da uygulanan KDV oranı % 20'dir. Bazı istisnai durumlarda % 9 oranında KDV uygulanmaktadır:
- ✓ Otelcilik, konaklama (kamp kurma ve karavana yerleri kiralması dahil);
 - ✓ Kitap satışları;
 - ✓ Bulgaristan KDV Kanununa göre 31.12.2022 tarihine kadar geçerli olan istisnai durumlar:
 - Restorancılık ve catering hizmetleri (alkol ürünleri satışı hariç);
 - Bebek mamaları;
 - Bebek bezleri;
 - Turizm hizmetleri ve tur operatörleri tarafından organize edilen seyahatler;
 - Spor tesislerinin sunduğu hizmetler.
- Kurumlar vergisi oranı % 10'dur. İşsizlik oranının ülke ortalamasının % 25 üzerinde olan bölgelerde vergi mükellefleri belirli koşullar altında kurumlar vergisinden muaftır;
- Gelir vergisi oranı % 10'dur;
- Temettü vergisi oranı % 5'tir.

Tablo 31 Bazı AB Ülkelerinde Karşılaştırmalı Kurumlar ve Gelir Vergisi Oranları (2021)

Ülke	Kurumlar Vergisi		Gelir Vergisi	
	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır
Macaristan	9%	9%	15%	15%
Bulgaristan	10%	10%	10%	10%
Romanya	16% (%1 veya %3 küçük işletmelerde)	16% (%1 veya %3 küçük işletmelerde)	10%	10%
Çekya	19%	19%	15%	23%
Polonya	19% (9% küçük işletmelerde)	19% (9% küçük işletmelerde)	17%	32%
İsveç	20,6%	20,6%	30%	52%
Avusturya	25%	25%	0%	55%
Fransa	26,5%	27,5%	0%	45%
Yunanistan	22%	22%	9%	44%
Almanya	15,825% +7%	15,825%+17%	14%	47,5%

Kaynak: <https://dits.deloitte.com/#TaxGuides>

Bulgaristan'da iş yapma maliyeti

Elektrik ve Su

Bulgaristan enerji sektöründe üç elektrik dağıtım şirketi düzenlenmiş piyasada faaliyet göstermektedir: Energo-Pro (<https://energo-pro.bg/bg>), EVN (<https://www.evn.bg/>) ve CEZ (<https://www.cez.bg/en/home.html>). Söz konusu elektrik dağıtım şirketleri düzenlenmiş fiyatlardan elektrik satışını sadece hanehalklarına yapmaktadır. Tabloda belirtildiği gibi şirketler farklı elektrik fiyatları uygulamaktadır. Fiyatlar KDV ve ÖTV hariç, leva bazında 1 kWh içindir. Dağıtım, ayrıca kWh bazında ücretlendirilmektedir.

Tablo 32 Bulgaristan'da Düzenlenmiş Piyasada Düşük Gerilim Elektrik Fiyatları

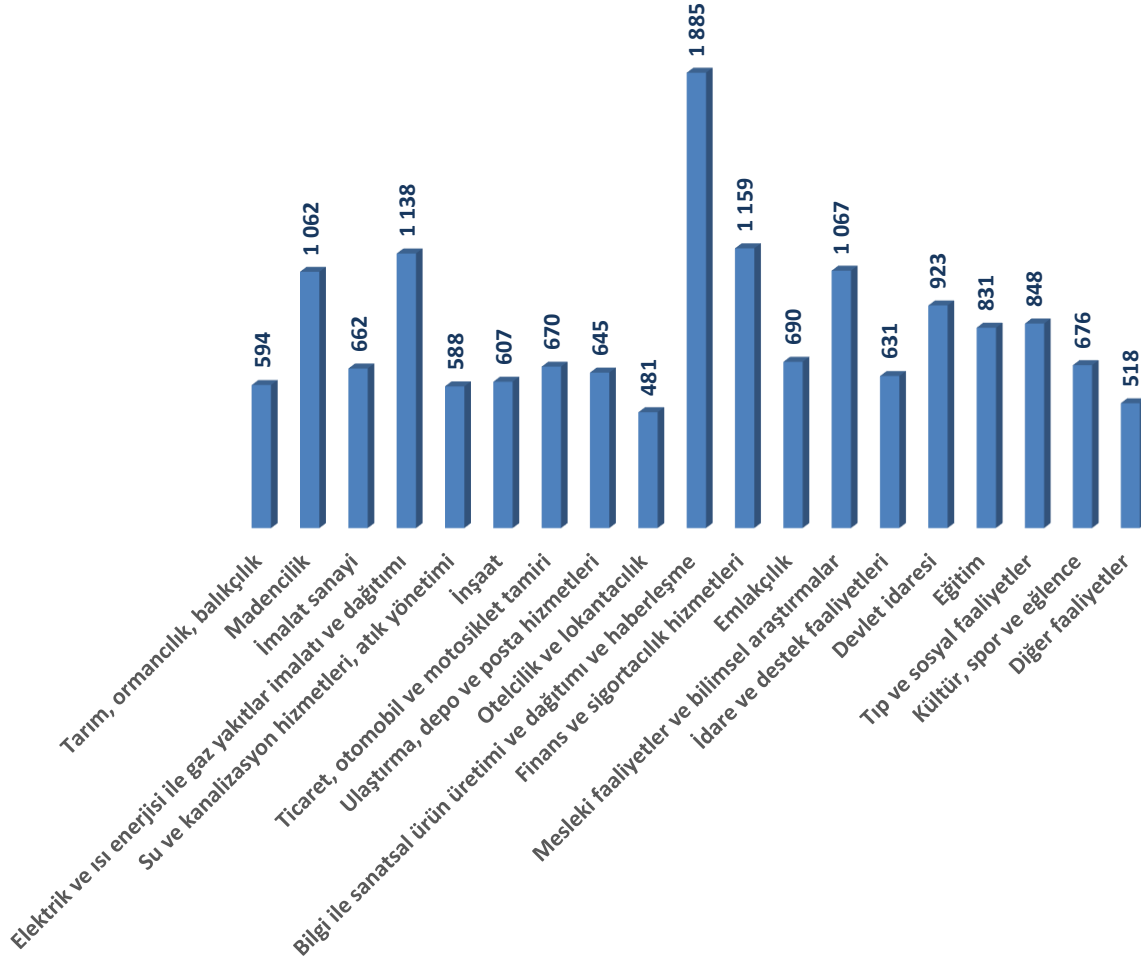
Şirket	Gündüz tarifesi	Gece tarifesi
Energo-Pro	0,14778	0,05787
EVN	0,14433	0,05812
CEZ	0,14666	0,06245

Hanehalkı dışındaki elektrik tüketicileri kullandıkları elektriği serbest piyasadan almaktadır. Serbest piyasada elektrik satışları muhtelif elektrik dağıtım şirketleriyle anlaşmaya varılan koşullar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bağımsız Enerji Borsası IBEX'de (<https://ibex.bg/en/>) alım-satımlarda ulaşılan fiyat seviyeleri serbest piyasadaki fiyatlara ışık tutmaktadır.

Bulgaristan genelinde su fiyatları belediyelere göre değişim göstermektedir. Sofya'da sanayi kullanımı için suyun m³ fiyatı KDV dahil, 1,532 euro – 1,841 euro arasında değişmektedir.

Ücretler

Şekil 23 2021 Yılı'nın Üçüncü Çeyreğinde Sektörlere Göre Ortalama Aylık Ücretler (Euro)

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Kira ve Satış

- Sofya'da A sınıfı ofis kiralari m² başına aylık 13–15 euro arasında değişmektedir. B sınıfı ofis kiralari ise ortalama ayda 9-10 euro/m²'dir.
- Sofya'da ofislerin satış fiyatı m² başına 900–1.500 euro arasında değişmektedir. Ortalama fiyat ise m² başına 1.200 euro civarındadır.
- Filibe'de ofis kiralari m² başına aylık 3–9 euro arasında değişmektedir. Ortalama fiyat ise 5 eurodur.
- Filibe'de ofislerin satış fiyatı m² başına 600-1.300 euro arasında değişmektedir. Ortalama fiyat ise m² başına 950 eurodur.

Akaryakıt Fiyatları

Ocak 20222 itibariyle Bulgaristan'da en çok kullanılan yakıtların ortalama fiyatları aşağıdaki gibidir (fiyatlara KDV ve ÖTV dahildir):

Dizel: 1,29 euro/l; Benzin A95: 1,26 euro/l; Metan: 1,52 euro/l; LPG: 0,71 euro/l.

Dikkat Edilmesi Gereken Diğer Hususlar, Görüş ve Öneriler

- ✓ Sözleşme yapın: Bulgaristan'da senet ve çek kullanımı yaygın değildir. Bankacılık sistemi ise nispeten gelişmiştir. Bir ihtilaf halinde izlenecek prosedürü sözleşmede açıkça belirtin. Unutmayın ki, işlerin iyi olduğu dönemde kimsenin sözleşmeye ihtiyacı olmaz. Ancak, olası ihtilafları düşünerek aradaki ilişkiyi kayda geçirin. Zorunlu olmamakla beraber sözleşmelerin Bulgar noterliklerinde kaydı resmiyetini güçlendirir. İmzaların teyidi açısından yararlıdır. Sözleşme yaparken mümkünse bir Bulgar avukatın hizmetinden faydalanın.
- ✓ AB teknik mevzuatına dikkat edin: Bulgaristan'ın da üyesi olduğu AB'nin insan sağlığının, çevrenin ve tüketicinin korunması gibi temel gerekleri koruyup gözetleyen teknik mevzuatının gereklerini yerine getirin ve aranan sertifikaları temin edip Bulgarca örneğini de eşya beraberinde bulundurun. Söz konusu mevzuat Türkiye'de de uygulandığı için yetkili Türk kurumlarından mevzuat hakkında bilgi temin edebilirsiniz.
- ✓ AB'nin ve Bulgaristan'ın marka tescil, fikri ve mülkiyet hakları ile ilgili mevzuatına ve prosedürlerine uyunuz. Markanızı Bulgaristan'da kendiniz tescil ettiriniz. Bir başkası aracılığıyla (distribütör vb.) yapıyor iseniz işlemleri takip ediniz ve denetleyiniz.
- ✓ Firmalar ile temasta mümkün ise Bulgarca bilen eleman kullanınız.
- ✓ Ürününüzü tanıtan Bulgarca katalog hazırlayınız ve potansiyel alıcı firmalara gönderiniz.
- ✓ Ürününüzle ilgili şikayetleri takip edip, en kısa zamanda düzeltilmesini sağlayınız. Satış sonrası hizmetin en az satışın kendisi kadar önemli olduğunu unutmayınız. Bulgar pazarının küçük olduğunu, hem memnuniyetin hem de hoşnutsuzlukların çok çabuk yayıldığını aklınızdan çıkarmayınız.
- ✓ T.C. Ticaret Bakanlığının www.ticaret.gov.tr adresli web adresindeki 'Ülkeler' bölümünden Bulgaristan'ı seçerek ulaşacağınız Müşavirliğimiz sayfasında yer alan 'Müşavire/Ataşeye Danışın' bölümüne ithalatçı/distribütör/imalatçı firma taleplerinizi iletebilirsiniz.

Müşavirliğimiz web sayfasında Bulgaristan genelinde güncel ihale duyuruları, yatırım haberleri, uyarılar, mevzuat ve yasal prosedürler ile ekonomik ve ticari haberler de yayınlanmaktadır. Birtakım internet kaynakları ile çeşitli basın yayın organları Müşavirliğimizce günlük olarak taranmakta ve tespit edilen güncel ihale ve projelere ilişkin bilgiler belirli bir format çerçevesinde düzenlenerek web sayfamızda yayımlanmaktadır.

Yabancıların Yasal Statüleri

Yabancıların Bulgaristan'daki yasal statüleri Anayasa, Yabancı Uyruklular Yasası (1998) ve bu Yasanın Uygulama Tüzüğü ile Vizelerin Verilmesine Dair Genelge hükümleri ile düzenlenmektedir. Bu alandaki Bulgar mevzuatı AB'nin ilgili mevzuatıyla uyumludur. 31 Ocak 2012 tarihi itibarıyla Bulgaristan tek taraflı Schengen mevzuatını da uygulamaktadır.

Bulgar Anayasası, aksi kanunla öngörülmediği müddetçe, yabancıların Bulgar vatandaşları ile aynı kanuni haklardan faydalanmasını ve aynı yasal yükümlülüklerle tabi olmasını öngörmektedir.

Bulgar mevzuatına göre, Türk vatandaşlarının hakları aşağıdaki alanlarda sınırlandırılmıştır:

Mülkiyet hakları: Türk vatandaşlarının, yasal miras dışında Bulgaristan’da arazi sahibi olma hakkı yoktur. Türk vatandaşlarının Bulgaristan’da arazilerin üzerine inşa edilmiş taşınmazlara sahip olma hakkı vardır (bina, daire, ev, depo, fabrika, garaj vs.). Mevzuat, Bulgaristan’da şirket kuran Türk vatandaşlarına, bu şirket adına arazi alma hakkını vermektedir (tarım arazileri dışında). Bulgaristan’ın AB üyeliği ile birlikte AB vatandaşlarına bu konuda sınırlı sayıda istisnalar tanınmaktadır.

Mesleki haklar: Yabancılar devlet memuru, gümrük memuru veya Dışişleri Bakanlığı memuru olarak istihdam edilemezler. Patent ofisinde, Elektronik Medya Konseyi vb. kuruluşlarda çalışamazlar, noter olamazlar.

Bütün yabancılar Bulgaristan’a girişlerinde ziyaret amaçlarını ve kalacakları adresi beyan etmek zorundadır.

Yabancıların Bulgaristan’a Girişleri

Aksi bir anlaşma ile belirlenmedikçe tüm yabancılar Bulgaristan’a girişleri ve burada ikamet etmeleri için vize temin etmek zorundadırlar.

Bulgaristan Schengen bölgesine girebilmek için gerekli teknik şartları yerine getirmiştir, ancak AB içindeki bazı ülkelerin çekincelerinden dolayı Bulgaristan (ve Romanya) 26 üyelik serbest dolaşım alanına henüz girememiştir. Bulgaristan Cumhuriyeti’nin 31 Ocak 2012 tarihinden itibaren yürürlüğe giren uygulamasına göre, geçerli Schengen vizesi ve Schengen hukuku kazanımlarını tamamen uygulayan üye ülkeler ile İsviçre ve Lihtenştayn tarafından verilen geçerli, uzun süreli oturma vizesi ile oturma iznine sahip olan kişilere vizesiz rejim uygulaması getirilmiş olup, söz konusu uygulama, Bulgaristan Cumhuriyeti’nin Schengen bölgesine tam üye olana kadar geçerli olmak üzere, her 6 aylık dönem içerisinde 3 aydan fazla olmamak kaydı ile sınırlıdır.

Vize Türleri

Geçerli bir vize dahi Bulgaristan’a giriş garantisi vermeyebilir. Sınır kontrol görevlileri yabancıların ülkeye kabulü için gerekli koşullara sahip olup olmadığı konusunda nihai karar verme yetkisine sahiptir.

Yabancı Uyruklular Yasası vize türlerini “havayolu transit vizesi, kısa süreli vize ve uzun süreli vize” olmak üzere üçe ayırmaktadır:

Havayolu transit vizesi (A Tipi), Bulgaristan aktarmalı başka bir ülkeye uçacak kişilere verilen vize türüdür.

Kısa süreli vize (C Tipi), bir yabancıların 180 günlük bir süre içinde toplamda 90 günden fazla kalmamak kaydıyla Bulgaristan’a bir defalık veya çok sayıda giriş yapma hakkını vermektedir.

Uzun süreli vize (D Tipi), yabancı uyruklunun Bulgaristan’a giriş yapıp sonrasında oturma izni için başvurmasında gerekli olan vize türüdür. Bu vizenin geçerliliği altı aydır ve sahibine 180 güne kadar ikamet izni sağlamaktadır. D tipi vize, geçerli olduğu müddetçe, sahibine

Bulgaristan'a çok sayıda giriş yapma hakkını vermektedir. Bir yıl geçerli olan ve 360 güne kadar oturma izni sağlayan D tipi vizesinin verilebileceği yabancılar:

1. Bilim araştırmaları gerçekleştiren yabancılar;
2. En fazla 1 yıl süren programlar çerçevesinde Bulgaristan'da eğitim gören öğrenciler;
3. Master öğrencileri veya stajyerler;
4. Turizm hizmetleri sözleşmesi kapsamında Türk işveren tarafından Bulgaristan'a kontrol ve koordinasyon görevleri ile görevlendirilen yabancılar;
5. Bulgaristan Yatırım Ajansı'na sertifika başvurusunda bulunmuş veya sertifika almış bir Türk yatırımcısı tarafından Bulgaristan'daki yatırım sürecini kontrol etmek amacıyla görevlendirilen yabancılar.

Tüm vize başvuruları ilgili Bulgar diplomatik misyonuna veya konsoloslukuna yapılmalıdır.

Oturma İzinleri

Oturma İzni Türleri

Bulgaristan'da dört tür oturma izni bulunmaktadır:

- Kısa vadeli – kısa süreli vize ülkeye giriş tarihinden sonraki 6 aylık süre zarfı içinde 3 aya kadar oturma izni sağlamaktadır;
- Orta vadeli – 1 yıllık oturma izni ile sağlanır;
- Uzun vadeli – 5 yıllık oturma izni ile sağlanır;
- Daimi – süresiz oturma izni ile sağlanır.

Kısa süreli ikamet için kısa süreli vize (C tipi) alınması yeterlidir. Bir yabancının orta vadeli, uzun vadeli ve daimi oturma izni başvurusunda bulunabilmesi için öncelikle uzun süreli bir vize temin etmesi (D tipi) gerekmektedir.

Orta Vadeli İkamet İzinleri Verilmesinde En Sık Rastlanılan Durumlar

- Bir Bulgar vatandaşının aile mensubu olan yabancılar;
- Bulgaristan'da daimi veya orta vadeli oturma izni almış bir yabancının aile mensubu olan yabancılar;
- Bulgaristan'da tedavi gören yabancılar;
- Ülkelerinde emekli olmuş yabancılar;
- Çalışma izni alındıktan sonra Bulgaristan'da istihdam edilen veya serbest meslek icra eden yabancılar;
- Bulgaristan'da oturma süresi boyunca en az 10 kişiye istihdam sağlayarak ticari faaliyette bulunan yabancılar;
- Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası'na bir Türk şirket temsilcisi olarak kaydını yaptırmış olan yabancılar;
- Bulgaristan'da en az 600.000 leva (yaklaşık 307.000 euro) değerinde gayrimenkul alan yabancılar;
- Bir Bulgar şirketi sermayesine en az 600.000 leva (yaklaşık 307.000 euro) yatıran ve şirket adına aynı değerde Bulgaristan'dan gayrimenkul alan yabancılar. Yabancıların Bulgar şirketinde en az % 50 pay sahibi olmaları gerekmektedir;
- Bir Bulgar şirketinin sermayesine en az 250.000 leva (yaklaşık 128.000 euro) yatıran ve şirket adına ülkenin ekonomik olarak gelişmemiş bölgelerinde aynı değerde maddi ve

gayrı maddi aktifler alan yabancılar. Yabancıların Bulgar şirketinde en az % 50 pay sahibi olmaları ve oturma süresi boyunca en az 5 kişiyi istihdam etmeleri gerekmektedir. Bulgaristan'ın ekonomik olarak gelişmemiş bölgeleri Yatırımları Teşvik Kanunu çerçevesinde belirlenmektedir.

Uzun Vadeli Oturma İzinleri Verilmesinde Aranılan Genel Koşullar

- Yabancıların Bulgaristan'da yasal bir şekilde ve kesintisiz en az 5 yıl ikamet etmesi gerekmektedir;
- 5 yıllık süre içinde yabancıların Bulgaristan dışında art arda 6 ay ve toplamda 10 ay kalmadığı müddetçe süre kesintiye uğramaz ve Bulgaristan'da ikamet süresi gibi hesaplanmaktadır;
- Yabancıların Bulgaristan'da öğrenci veya stajyer olarak yasal bir şekilde ikamet ettiği sürenin yukarıda bahsedilen beş yılın hesaplanmasında sadece yarısı geçerli olarak kabul edilmektedir;
- Uluslararası koruma haklarından faydalanan yabancılar uzun vadeli oturma izni alabilmektedir.

Daimi Oturma İzni Verilmesinde En Sık Rastlanılan Durumlar

- Bulgar asıllı yabancılar;
- Yabancıların Bulgaristan'da yasal bir şekilde ve kesintisiz en az 5 yıl ikamet ettiği ve bu süre zarfında ülke dışında en fazla 30 ay kaldığı durumlarda;
- Bulgaristan Yatırım Ajansı'ndan sertifika almış ve yatırım faaliyetlerini icra eden yabancılar;
- Bir Bulgar şirketinin sermayesine en az 500.000 leva (yaklaşık 256.000 euro) yatırım yapan ve şirket adına aynı değerde maddi ve gayrı maddi aktifler alan yabancılar. Yabancıların Bulgar şirketinde en az % 50 pay sahibi olmaları ve oturma süresi boyunca en az 10 kişiyi istihdam etmeleri gerekmektedir;
- Bulgaristan'da en az 600.000 leva (yaklaşık 307.000 euro) değerinde gayrimenkul alan ve bu yatırımı en az 5 yıl sürdüren yabancılar;
- Bir Bulgar şirketi sermayesine en az 600.000 leva (yaklaşık 307.000 euro) yatıran ve şirket adına aynı değerde Bulgaristan'dan gayrimenkul alıp bu yatırımı en az 5 yıl sürdüren yabancılar. Yabancıların Bulgar şirketinde en az % 50 pay sahibi olmaları gerekmektedir;
- Bir Bulgar şirketinin sermayesine en az 250.000 leva (yaklaşık 128.000 euro) yatıran ve şirket adına ülkenin ekonomik olarak gelişmemiş bölgelerinde aynı değerde maddi ve gayrı maddi aktifler alıp bu yatırımı en az 5 yıl sürdüren yabancılar. Yabancıların Bulgar şirketinde en az % 50 pay sahibi olmaları ve oturma süresi boyunca en az 5 kişiyi istihdam etmeleri gerekmektedir. Bulgaristan'ın ekonomik olarak gelişmemiş bölgeleri Yatırımları Teşvik Kanunu çerçevesinde belirlenmektedir;
- Aşağıdaki varlıklara en az 1.000.000 leva (yaklaşık 511.000 euro) yatırım veya ek yatırım yapan yabancılar:
 - o Borsada işlem gören Bulgar şirket hisseleri;
 - o Kamuya ait senetler, hazine bonoları veya diğer mali enstrümanlar (en az altı ay vadesi olan);
 - o Kamunun en az % 50'sine sahip olduğu bir şirkete ait mal varlığı (Özelleştirme ve Özelleştirme Sonrası Kontrol Kanunu çerçevesinde);

- o Kamuya ait şirket hisseleri (Özelleştirme ve Özelleştirme Sonrası Kontrol Kanunu çerçevesinde);
- o Bulgar fikri mülkiyet hakları (telif hakları, patentler, tasarımlar, markalar, vs.);
- o Bulgaristan'da imtiyaz hakları.
- 1.000.000 levayı (yaklaşık 511.000 euro), yönetilmesi için lisans almış bir Bulgar kredi kurumuna yatıran yabancılar (en az 5 yıl vade ile);
- Borsada işlem görmeyen bir Bulgar şirketi sermayesine en az 6.000.000 leva (yaklaşık 3.068.000 euro) yatırım yapan yabancılar.

Oturma İzni Başvurularında Aranılan Genel Belgeler

- Başvuru sahibine ait geçerli bir pasaport (en az daha 6 ay geçerli olması gerekmektedir);
- Başvuru ücretinin ödendiğine dair belgeler;
- Başvuru sahibinin Bulgaristan'da kalacağı süre boyunca ikamet edeceği bir yeri temin ettiğine dair belgeler (kira kontratı vs.);
- Standart başvuru formu;
- Başvuru sahibinin Bulgaristan'da kalacağı süre boyunca giderlerini karşılayabilecek mali kaynaklara sahip olduğunu gösteren belgeler.

Oturum izni başvurusu uzun süreli vize süresinin dolmasına en az 14 gün kalmışken "Yabancı Uyruklular İdari Kontrol Ofisi"ne (FNACO) yapılmalıdır. Oturum izni mevzuatın getirdiği şartlara göre yenilenebilmektedir. Başvuru sahibi Bulgaristan topraklarında veya AB üyesi ülkelerden birinde bir önceki takvim yılı içinde ikamet etmemişse yenileme talebi reddedilebilmektedir.

Çalışma İzinleri

Genel Durum

Türk vatandaşlarının Bulgaristan'da Birleşik Oturma ve Çalışma İzni Alması

Türk vatandaşları Bulgaristan'da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşına çalışma izni verilmesi için yerel işverenin, **110 leva** tutarında bir ücretin ödenmesi suretiyle, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine başvuru yapması gerekmektedir.

Bulgaristan'da Birleşik Oturma ve Çalışma İzni aracılığı ile Türk vatandaşlarının istihdam edilebilmesi için uyulması gereken şartlar:

1. İşverenin, işgücü piyasası durumu hakkında araştırma yapmış olması;
2. İşverenin istihdam edeceği Türk vatandaşları sayısı son 12 ay içinde istihdam edilen Bulgar ve diğer AB vatandaşları sayısının **% 20'sini** geçmemesi (KOBİ'ler için **% 35'ini** geçmemesi);
3. Türk vatandaşlarına önerilen iş koşulları ve ücretin aynı görev için Bulgar vatandaşlarına sağlanan iş koşulları ve ücretten daha düşük olmaması;
4. Türk vatandaşının işe ilişkin spesifik bilgi, yeterlilik ve iş tecrübesine sahip olması.

Bulgaristan Çalışma ve Sosyal Politika Bakanı uygun gördüğü durumlarda ve ülkedeki yatırımları teşvik etmek amacıyla bahse konu şartlardan **bağımsız** olarak çalışma izni verebilmektedir.

Bulgaristan Çalışma Kanunu, **250 kişiden az personele** sahip işletmeleri KOBİ olarak değerlendirmektedir. Birleşik Oturma ve Çalışma İznini süresi **3 yıla kadar** olabilmektedir (iş sözleşmesi süresine bağlı olarak).

Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvuru süreci:

1. İşveren, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvurusu yapmaktadır. İllerdeki İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Daireleri derhal elektronik ortamda başvuru formunu ve eklerini Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
2. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü ibraz edilen belgeleri inceleyip gerekli kontrolleri yaptıktan sonra başvuru tarihinden en fazla **14 gün** içinde başvuru formunu ve eklerini elektronik ortamda Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Milli Güvenlik Devlet Ajansına göndermektedir.
3. Başvuru formu ve eklerinin Bulgaristan İstihdam Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **15 gün** içerisinde Bulgaristan İstihdam Ajansı İcra Müdürü talep edilen çalışma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
4. Başvuru formu ve eklerinin Milli Güvenlik Devlet Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **14 gün** içerisinde Milli Güvenlik Devlet Ajansı talep edilen oturma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
5. Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Bulgaristan Milli Güvenlik Devlet Ajansı tarafından yukarıda bahsi geçen değerlendirmelerin olumlu olarak neticelenmesi durumunda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü en fazla **3 gün** içerisinde elektronik ortamda işvereni Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun kabul edildiğine dair bilgilendirmektedir. Aynı bilgilendirme Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Genel Müdürlüğüne de yapılmaktadır.
6. İşveren Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun olumlu neticelendiğine dair Türk vatandaşını bilgilendirmesi gerekmektedir ve Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğünden gelen onay tarihinden en fazla **20 gün** içerisinde Türk vatandaşının D tipi VİZE başvurusunda bulunması gerekmektedir.
7. D tipi VİZE ile Bulgaristan'a giriş yaptıktan sonra en fazla **14 gün** içerisinde Türk vatandaşı ilgili ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine aşağıdaki belgeleri ibraz etmesi gerekmektedir:
 - a. VİZE'nin yer aldığı pasaport sayfası kopyası;
 - b. Zorunlu sağlık sigortası (ikamet süresini kapsayacak şekilde);
8. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürü yukarıdaki belgelerin ibrazından sonra en fazla **3 gün** içerisinde Birleşik Oturma ve Çalışma İznini Türk vatandaşına teslim etmektedir;
9. Tür vatandaşının işe başladığı tarih itibarıyla en fazla **7 gün** içerisinde işverenin Genel İş Denetimi İcra Ajansını bilgilendirmesi gerekmektedir.

Birleşik Oturma ve Çalışma İznini başvuru süreci **2 aydan** daha fazla sürmemesi gerekmektedir. Yasal ve idari zorlukların olması durumunda bu süreç en fazla 2 ay daha uzatılabilmektedir.

Genel Kurallarda İstisnalar

Türk Vatandaşlarının Bulgaristan'da AB Mavi Kartı Oturma ve Çalışma İzni Alması

Türk vatandaşları Bulgaristan'da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşına çalışma izni verilmesi için yerel işverenin, **110 leva** tutarında bir ücretin ödenmesi suretiyle, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine başvuru yapması gerekmektedir.

Bulgaristan'da bir Türk vatandaşının istihdam edilmesi için şirkette en az 5 Bulgar veya AB vatandaşının çalışması gerekmektedir (KOBİ'lerde istihdam edilecek yabancıların sayısı istihdam edilen Bulgar ve diğer AB vatandaşları sayısının **% 35'ini** geçmemesi gerekiyor). Buna rağmen yüksek nitelikli bir Türk vatandaşı istihdamında bu kural geçerli olmamaktadır. Yüksek nitelikli yabancılara, bu imkândan faydalanmaları için AB Mavi Kartı adlı oturma ve çalışma izni verilmektedir.

AB Mavi Kartı alınması için Türk vatandaşının uyması gereken şartlar:

1. Türk vatandaşının işe ilişkin gerekli yeterlilik seviyesine sahip olması – üniversite veya başka bir yüksek eğitim kurumunda en az üç yıl süren eğitim sonucunda diploma veya eğitimi kanıtlayan başka bir belge almış olması – **APOSTILLE ve noter veya Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı tarafından tasdik edilmiş çevirisi (yeminli tercüman tarafından yapılmış);**
2. Türk vatandaşının işe ilişkin gerekli iş tecrübesine sahip olması – iş tecrübesini kanıtlayan bir belgeye sahip olması - **APOSTILLE ve noter veya Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı tarafından tasdik edilmiş çevirisi (yeminli tercüman tarafından yapılmış);**
3. Türk vatandaşının istihdam edileceği görevde alacağı brüt ücretin Bulgaristan'daki ortalama ücretin en az 1,5 katı olması.

AB Mavi Kart Oturma ve Çalışma İzni başvuru süreci:

1. İşveren, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvurusu yapmaktadır. İllerdeki İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Daireleri derhal elektronik ortamda başvuru formunu ve eklerini Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
2. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü ibraz edilen belgeleri inceleyip gerekli kontrolleri yaptıktan sonra başvuru tarihinden en fazla **14 gün** içinde başvuru formunu ve eklerini elektronik ortamda Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Milli Güvenlik Devlet Ajansına göndermektedir.
3. Başvuru formu ve eklerinin Bulgaristan İstihdam Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **14 gün** içerisinde Bulgaristan İstihdam Ajansı İcra Müdürü talep edilen çalışma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.

4. Başvuru formu ve eklerinin Milli Güvenlik Devlet Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **14 gün** içerisinde Milli Güvenlik Devlet Ajansı talep edilen oturma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
5. Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Bulgaristan Milli Güvenlik Devlet Ajansı tarafından yukarıda bahsi geçen değerlendirmelerin olumlu olarak neticelenmesi durumunda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü en fazla **3 gün** içerisinde elektronik ortamda işvereni Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun kabul edildiğine dair bilgilendirmektedir. Aynı bilgilendirme Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Genel Müdürlüğüne de yapılmaktadır.
6. İşveren Birleşik Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun olumlu neticelendiğine dair Türk vatandaşını bilgilendirmesi gerekmektedir ve Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğünden gelen onay tarihinden en fazla **20 gün** içerisinde Türk vatandaşının D tipi VİZE başvurusunda bulunması gerekmektedir.
7. D tipi VİZE ile Bulgaristan'a giriş yaptıktan sonra en fazla **7 gün** içerisinde Türk vatandaşı ilgili ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine aşağıdaki belgeleri ibraz etmesi gerekmektedir:
 - a. VİZE'nin yer aldığı pasaport sayfası kopyası;
 - b. Zorunlu sağlık sigortası (ikamet süresini kapsayacak şekilde);
8. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürü yukarıdaki belgelerin ibrazından sonra en fazla **3 gün** içerisinde Birleşik Oturma ve Çalışma İznini Türk vatandaşına teslim etmektedir;
9. Türk vatandaşının işe başladığı tarih itibarıyla en fazla **7 gün** içerisinde işverenin Genel İş Denetimi İcra Ajansını bilgilendirmesi gerekmektedir.

Birleşik Oturma ve Çalışma İznini başvuru süreci **2 aydan** daha fazla sürmemesi gerekmektedir. Yasal ve idari zorlukların olması durumunda bu süreç en fazla **1 ay** daha uzatılabilmektedir.

Mavi kart sahibinin aile mensupları da mavi kartın geçerli olduğu süre içinde çalışma hakkına sahiptir.

Türk Vatandaşlarının Bulgaristan'da Faaliyet Gösteren Bir Şirkete Hizmet Vermeleri için Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bir Şirketten Görevlendirilmesi

Türk vatandaşları Bulgaristan'da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşına Görevlendirme Çalışma İzni verilmesi için Bulgaristan'da görevliyi kabul eden şirketin **400 leva** tutarında bir ücretin ödenmesi suretiyle, Bulgaristan İstihdam Ajansına başvuru yapması gerekmektedir.

Bulgaristan'da bir Türk vatandaşının istihdam edilmesi için şirkette en az 5 Bulgar veya AB vatandaşının çalışması gerekmektedir (KOBİ'lerde istihdam edilecek yabancıların sayısı istihdam edilen Bulgar ve diğer AB vatandaşları sayısının **% 35'ini** geçmemesi gerekiyor). Buna rağmen Bulgaristan'da faaliyet gösteren bir şirkete hizmet vermesi için Türkiye'de faaliyet gösteren bir şirketten görevlendirilen Türk vatandaşları için bu kural geçerli olmamaktadır. Türk vatandaşlarının bu imkândan faydalanmaları için Bulgaristan İstihdam Ajansından Görevlendirme Çalışma İzni alması gerekmektedir.

Görevlendirme Çalışma İzni süresi 1 yıla kadar olabilmektedir. İlk başvuru aşamasında Türk vatandaşının Bulgaristan sınırları dışında bulunması gerekmektedir.

Görevlendirme Çalışma İzni başvuru süreci:

1. Bulgaristan'daki görevliyi kabul eden şirket, Bulgaristan İstihdam Ajansı nezdinde Görevlendirme Çalışma İzni başvurusunda bulunmaktadır;
2. Başvuru formu ve eklerinin Bulgaristan İstihdam Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **30 gün** içerisinde Bulgaristan İstihdam Ajansı İcra Müdürü talep edilen çalışma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini yazılı olarak başvuru sahibine iletmektedir.
3. Bulgaristan'daki görevliyi kabul eden şirket Görevlendirme Çalışma İzni başvurusunun olumlu neticelendiğine dair Türk vatandaşını bilgilendirmesi gerekmektedir ve Çalışma İzni çıkış tarihinden en fazla **20 gün** içerisinde Türk vatandaşının D tipi VİZE başvurusunda bulunması gerekmektedir.
4. D tipi VİZE ile Bulgaristan'a giriş yaptıktan sonra en fazla **7 gün** içerisinde Türk vatandaşı ilgili ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine 1 yıllık oturma izni başvurusunda bulunması gerekmektedir;
5. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürü 1 yıllık oturma izni başvurusunu en fazla 14 gün içerisinde neticelendirmektedir. Mücbir sebeplerden dolayı bu süre en fazla 1 ay uzatılabilmektedir;
6. Tür vatandaşının işe başladığı tarih itibarıyla en fazla **7 gün** içerisinde işverenin Genel İş Denetimi İcra Ajansını bilgilendirmesi gerekmektedir.

Türk Vatandaşlarının Bulgaristan'da Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni Alması

Türk vatandaşları Bulgaristan'da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşına çalışma izni verilmesi için yerel işverenin, **110 leva** tutarında bir ücretin ödenmesi suretiyle, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine başvuru yapması gerekmektedir.

Bulgaristan'da bir Türk vatandaşının istihdam edilmesi için şirkette en az 5 Bulgar veya AB vatandaşının çalışması gerekmektedir (KOBİ'lerde istihdam edilecek yabancıların sayısı istihdam edilen Bulgar ve diğer AB vatandaşları sayısının **% 35'ini** geçmemesi gerekiyor). Buna rağmen kurumsal transfer kapsamında Türkiye'deki ana şirketten Bulgaristan'daki iştirak şirketine çalışmak için görevlendirilen Türk vatandaşları için bu kural geçerli olmamaktadır. Türk vatandaşlarına bu imkândan faydalanmaları için Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni verilmektedir.

Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni kapsamındaki görevler ve süreleri:

1. Yönetici ve uzman: 3 yıla kadar;
2. Stajyerler: 1 yıla kadar.

İlk başvuru aşamasında Türk vatandaşının Bulgaristan sınırları dışında bulunması gerekmektedir.

Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni başvuru süreci:

1. İşveren, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni başvurusu yapmaktadır. İllerdeki İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Daireleri derhal elektronik ortamda başvuru formunu ve eklerini Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
2. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü ibraz edilen belgeleri inceleyip gerekli kontrolleri yaptıktan sonra başvuru tarihinden en fazla **14 gün** içinde başvuru formunu ve eklerini elektronik ortamda Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Milli Güvenlik Devlet Ajansına göndermektedir.
3. Başvuru formu ve eklerinin Bulgaristan İstihdam Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **14 gün** içerisinde Bulgaristan İstihdam Ajansı İcra Müdürü talep edilen çalışma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
4. Başvuru formu ve eklerinin Milli Güvenlik Devlet Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **14 gün** içerisinde Milli Güvenlik Devlet Ajansı talep edilen oturma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
5. Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Bulgaristan Milli Güvenlik Devlet Ajansı tarafından yukarıda bahsi geçen değerlendirmelerin olumlu olarak neticelenmesi durumunda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü en fazla **3 gün** içerisinde elektronik ortamda işvereni Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun kabul edildiğine dair bilgilendirmektedir. Aynı bilgilendirme Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Genel Müdürlüğüne de yapılmaktadır.
6. İşveren Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun olumlu neticelendiğine dair Türk vatandaşını bilgilendirmesi gerekmektedir ve Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğünden gelen onay tarihinden en fazla **20 gün** içerisinde Türk vatandaşının D tipi VİZE başvurusunda bulunması gerekmektedir.
7. D tipi VİZE ile Bulgaristan'a giriş yaptıktan sonra en fazla **7 gün** içerisinde Türk vatandaşı ilgili ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine aşağıdaki belgeleri ibraz etmesi gerekmektedir:
 - a. VİZE'nin yer aldığı pasaport sayfası kopyası;
 - b. Zorunlu sağlık sigortası (ikamet süresini kapsayacak şekilde);
8. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürü yukarıdaki belgelerin ibrazından sonra en fazla **3 gün** içerisinde Birleşik Oturma ve Çalışma İznini Türk vatandaşına teslim etmektedir;
9. Tür vatandaşının işe başladığı tarih itibarıyla en fazla **7 gün** içerisinde işverenin Genel İş Denetimi İcra Ajansını bilgilendirmesi gerekmektedir.

Kurumsal Transfer Oturma ve Çalışma İznini başvuru süreci **3 aydan** daha fazla sürmemesi gerekmektedir. Yasal ve idari zorlukların olması durumunda bu süre en fazla **1 ay** daha uzatılabilmektedir.

Türk Vatandaşlarının Bulgaristan'da Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni Alması

Türk vatandaşları Bulgaristan'da çalışma izni aldıktan sonra çalışabilmektedir. Türk vatandaşına çalışma izni verilmesi için yerel işverenin, **110 leva** tutarında bir ücretin ödenmesi suretiyle, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine başvuru yapması gerekmektedir.

Bulgaristan'da bir Türk vatandaşının istihdam edilmesi için şirkette en az 5 Bulgar veya AB vatandaşının çalışması gerekmektedir (KOBİ'lerde istihdam edilecek yabancıların sayısı istihdam edilen Bulgar ve diğer AB vatandaşları sayısının **% 35'ini** geçmemesi gerekiyor). Buna rağmen mevsimsel çalışan olarak bir Türk vatandaşı istihdam edildiğinde bu kural geçerli olmamaktadır. Mevsimsel çalışanlara, bu imkândan faydalanmaları için Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni verilmektedir.

Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni sadece aşağıdaki sektörlerde istihdam edilecek kişiler için düzenlenebilmektedir:

1. Tarım;
2. Ormancılık;
3. Balıkçılık;
4. Otelcilik;
5. Restorancılık.

Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni başvuru süreci:

1. İşveren, bulunduğu ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni başvurusu yapmaktadır. İllerdeki İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Daireleri derhal elektronik ortamda başvuru formunu ve eklerini Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
2. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü ibraz edilen belgeleri inceleyip gerekli kontrolleri yaptıktan sonra başvuru tarihinden en fazla **14 gün** içinde başvuru formunu ve eklerini elektronik ortamda Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Milli Güvenlik Devlet Ajansına göndermektedir.
3. Başvuru formu ve eklerinin Bulgaristan İstihdam Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **10 gün** içerisinde Bulgaristan İstihdam Ajansı İcra Müdürü talep edilen çalışma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
4. Başvuru formu ve eklerinin Milli Güvenlik Devlet Ajansına ulaştığı tarih itibarıyla en fazla **14 gün** içerisinde Milli Güvenlik Devlet Ajansı talep edilen oturma iznine ilişkin olumlu veya olumsuz değerlendirmesini elektronik ortamda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğüne göndermektedir.
5. Bulgaristan İstihdam Ajansı ve Bulgaristan Milli Güvenlik Devlet Ajansı tarafından yukarıda bahsi geçen değerlendirmelerin olumlu olarak neticelenmesi durumunda Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürlüğü en fazla **3 gün** içerisinde elektronik ortamda işvereni Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun kabul edildiğine dair bilgilendirmektedir. Aynı bilgilendirme Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Genel Müdürlüğüne de yapılmaktadır.
6. İşveren Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni başvurusunun olumlu neticelendiğine dair Türk vatandaşını bilgilendirmesi gerekmektedir ve Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç

Genel Müdürlüğünden gelen onay tarihinden en fazla **20 gün** içerisinde Türk vatandaşının D tipi VİZE başvurusunda bulunması gerekmektedir.

7. D tipi VİZE ile Bulgaristan'a giriş yaptıktan sonra en fazla **7 gün** içerisinde Türk vatandaşı ilgili ilin İçişleri Genel Müdürlüğü Göç Dairesine aşağıdaki belgeleri ibraz etmesi gerekmektedir:

- a. VİZE'nin yer aldığı pasaport sayfası kopyası;
- b. Zorunlu sağlık sigortası (ikamet süresini kapsayacak şekilde);

8. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı Göç Genel Müdürü yukarıdaki belgelerin ibrazından sonra en fazla **3 gün** içerisinde Birleşik Oturma ve Çalışma İznini Türk vatandaşına teslim etmektedir;

9. Tür vatandaşının işe başladığı tarih itibarıyla en fazla **7 gün** içerisinde işverenin Genel İş Denetimi İcra Ajansını bilgilendirmesi gerekmektedir.

Birleşik Oturma ve Çalışma İzninin başvuru süreci **2 aydan** daha fazla sürmemesi gerekmektedir.

İlk başvuru aşamasında Türk vatandaşının Bulgaristan sınırları dışında bulunması gerekmektedir. Mevsimsel Oturma ve Çalışma İzni süresi 12 aylık bir süre kapsamında 3 ila 9 ay arasında olabilmektedir (iş sözleşmesine bağlı olarak). Son 5 yıl boyunca Bulgaristan'da mevsimsel çalışan olarak en az bir defa çalışmış olan Türk vatandaşlarına Mevsimsel Oturma ve Çalışma hızlandırılmış prosedür üzerinden verilmektedir.

Yabancıların İstihdam Edilmesi İçin Çalışma İzninin Gerekli Olmadığı Durumlar

- Ticari Denizcilik Kanunu'nun 88. maddesinde yer alan yabancılar;
- Bulgaristan'da uzun vadeli veya daimi oturma iznine sahip olan yabancılar ve onların aile mensupları;
- Sığınma ve Mülteciler Kanunu çerçevesinde, Bulgaristan'da sığınma ve uluslararası koruma hakkına sahip yabancılar;
- Bulgaristan'ın taraf olduğu ikili ya da çok taraflı sözleşmelerle çalışma izninden muaf tutulan yabancılar;
- Bulgar vatandaşlarının aile mensubu olan yabancılar;
- Uluslararası anlaşmalara göre serbest dolaşım hakkı olan AB, Avrupa Ekonomik Alanı üye ülkesi veya İsviçre Konfederasyonu vatandaşlarının aile mensupları olan yabancılar;
- Bulgaristan Cumhuriyeti'nde akredite edilmiş diplomatik, konsolosluk veya ticari temsilcilik görevlerini icra eden yabancılar ve uluslararası kuruluşların Bulgaristan temsilcileri;
- Bulgaristan Cumhuriyeti tarafından resmen akredite edilmiş yabancı basın mensupları;
- Sığınma ve Mülteciler Kanununun 29. maddesinin 3. fıkrasındaki haklardan faydalanan yabancılar;
- Bakanlar Kuruluna bağlı olan Devlet Mülteci Ajansı'nın merkezlerinde çalışmak için sığınma veya uluslararası koruma isteyen yabancılar;
- Bulgaristan'daki Yabancılar Kanununun 44a. Maddesinin 4. Fıkrasındaki haklardan faydalanan yabancılar.

Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Bulgaristan'a Giriş ve Bulgaristan'dan Transit Geçişlerinde Tabi Oldukları Düzenlemeler

İki ülke vatandaşlarının tabi olduğu vize düzenlemesi 10 Mart 1993 tarihli Vize Anlaşması'na dayanmaktadır. Türk vatandaşlarının Bulgaristan'a giriş ve bu ülkeden transit geçiş için Bulgaristan'ın Ankara, İstanbul veya Edirne diplomatik misyonlarına veya konsolosluklarına vize başvurusunda bulunmaları gerekmektedir. Türk vatandaşları ayrıca, VFS Global (<http://www.vfsglobal.com/bulgaria/turkey/>) vize hizmetleri şirketi aracılığı ile Ankara, İstanbul, Edirne, Bursa, Gaziantep, Adana ve İzmir'den de vize başvurularını yapabilmektedir. Yalnızca diplomatik pasaport ile hizmet pasaportu hamilleri Bulgaristan'a yapacakları bir ayı aşmayan ziyaretlerinde/yolculuklarında vizeden muaftır. Bulgaristan Devleti 2 Mart 2012 tarihinde Schengen vizesine sahip Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına bir Schengen Ülkesi'ne devam etme koşulunu aramaksızın ülkeye giriş izni verme kararı almıştır, aynı kararla Yeşil Pasaport sahibi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının vize alma zorunluluğunu da kaldırmıştır. Schengen vizesi olmayan Umuma Mahsus Pasaport sahipleri ise vizeye tabidir.

Genel Olarak Gümrük Vergileri

AB üyeliğinin ardından Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin bir tarafı haline gelen Bulgaristan ile Türkiye arasında sanayi ürünlerinin ticaretinde gümrük vergisi alınmamaktadır. Tarım ürünleri içinse AB'nin Türk tarım ürünlerine uyguladığı tercihli vergi oranları uygulanmaktadır. AB TARİC sisteminden her ürünün AB'ye ithal edilmesi aşamasında aranan şartlar ve belgelere ilişkin mevzuata, gümrük vergilerine ürün GTİP kodu ile arama yapılarak ulaşılmaktadır. İnternet adresi:

(http://ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/taric/taric_consultation.jsp?Lang=en)

Vergilere İlişkin Uygulamalar

Türkiye ile Bulgaristan arasında çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması

Türkiye ile Bulgaristan arasında çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması imzalanmıştır. Bahse konu anlaşma gelir vergisi ve kurumlar vergisini kapsamakta olup gelirin, ikamet veya kaynak ülkelerden yalnızca birinde vergilendirilmesi veya vergilendirme hakkının her iki ülke arasında bölüşülmesi konularında düzenlemeler yapmakta ve bu yolla gelirin her iki ülkede birden vergilendirilmesini engellemektedir.

Kurumlar Vergisinden Muafiyet

Bulgaristan Kurumlar Vergisi Kanunu hükümlerine göre, işsizlik oranı, Bulgaristan ortalama işsizlik oranını % 25 oranında aşan belediyelerde yatırım veya ek yatırım yapıldığında, bahse konu yatırım büyüklüğünün yarısı miktarında kurumlar vergisi muafiyet hakkı doğmaktadır. Dört yıl boyunca söz konusu haktan efektif olarak faydalanılması mümkündür. Aşağıda sayılan şartların tümünün yerine getirilmesi durumunda vergiden muafiyet söz konusu olabilmektedir:

- Çalışanların % 80'i söz konusu belediye sınırları içinde ikamet etmelidir.

- Vergi muafiyetinin sağlanacağı yıl şirketin herhangi bir vergi veya sosyal sigorta primi borcunun olmaması gerekmektedir.
- Şirket varlıklarının muaf tutulan vergi miktarı kadar artırılması ya da vergi miktarı tutarında bir meblağın bir sonraki yıl işçilere yapılan ödemeler için kullanılması gerekmektedir. İşsizlik oranlarındaki değişiklikler, bu hakkı kazanmış firmanın hak kullanımını engellemez.

Bahse konu belediyelerin listesine aşağıda yer alan haritadan ulaşılmaktadır:

Harita 7 **Belediyeler İtibariyle İşsizlik Oranı**

Kaynak: Bulgaristan Yatırımlar Ajansı

Örnek: 2018 yılında Bulgaristan'ın işsizlik oranı yüksek olan bir bölgesine 100.000 euro değerinde yatırım yapılmıştır. Yatırımı yapan işletme, 2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında oluşacak kurumlar vergisi borcunun toplamda 50.000 euroyu aşmayacak kısmının muafiyet hakkından yararlanabilmektedir.

Gelir Vergisi Uygulamaları

Gelir vergisi mükellefleri gerçek kişilerdir. Vergi oranı % 10'dur. Gelir vergisi, brüt ücretten kesintiler çıkarıldıktan sonra kalan tutar üzerinden % 10 olarak hesaplanmaktadır.

KDV Uygulamaları

KDV oranı (otelcilikte ve lokantalarda uygulanan % 9 KDV oranı hariç) tüm ürünler için % 20'dir. KDV Kanunu'na göre kaydı olan firmalar KDV mükellefidir. Son bir yılda firma cirosunun 50.000 levayı aşması durumunda KDV kaydının yapılması zorunludur. Cironun bu rakamın altında olması durumunda, firma isteğe bağlı olarak kayıt yaptırabilmektedir.

Türk Vatandaşlarının Bulgaristan'dan Aldıkları Ürünlere İlişkin Ödedikleri KDV'yi Geri Almaları

Bulgaristan'da satın alınan her ürün için tüketiciler **KDV (% 20)** ödemektedir. Bulgar mevzuatı, Türk vatandaşlarına Bulgaristan'dan **belirli şirketlerden** aldıkları ve AB dışına çıkaracakları ürünlere ilişkin ödedikleri KDV'yi geri alma imkânı vermektedir.

Türk vatandaşlarının Bulgaristan'dan aldıkları ve AB dışına çıkaracakları ürünlere ilişkin ödedikleri KDV'yi geri almaları için uymaları gereken şartlar:

1. Ürünlerin fatura tarihinden en geç üç ay sonra AB sınırları dışına çıkarılması;
2. Ürünleri satan şirketin Bulgaristan Ulusal Gelirler Ajansı nezdinde KDV kaydının olması;
3. Fatura değerinin en az 300 leva (**150 euro**) olması;
4. Türk vatandaşının bu hakkını fatura tarihinden itibaren en geç altı ay içinde kullanması.

Aşağıdaki ürün grupları için ödenen KDV'nin geri alınması mümkün değildir:

1. Alkol ürünleri;
2. Tütün ve tütün ürünleri;
3. Sıvı yakıtlar.

Türk vatandaşlarına Bulgaristan'dan aldıkları ve AB dışına çıkaracakları ürünlere ilişkin ödedikleri KDV'yi geri alma imkânı veren şirketler:

1. TECHNOPOLIS – (iade edilecek KDV miktarının % 24'ü kadar komisyon ücreti almaktadır);
2. METRO Cash & Carry - (iade edilecek KDV miktarının % 10'u + 15 leva komisyon ücreti almaktadır).

Prosedürün işleyiş şekli:

1. Satıcı ürünlere ilişkin **fatura** düzenler ve Türk vatandaşına takdim eder;
2. Satıcı ürünlere ilişkin **KDV İade Başvuru formu - TAX FREE** (3 adet) düzenler ve Türk vatandaşına takdim eder;
3. Türk vatandaşı fatura tarihinden itibaren en geç 3 ay içinde ürünleri AB'den çıkış noktasındaki gümrük görevlilerine (**Kapitan Andreevo, Lesovo, Malko Tarnovo, Sofya Havaalanı vs.)** faturayı ve KDV İade Başvuru formlarını **tasdik ettirir** ve AB'den çıkarır;
4. Türk vatandaşı fatura tarihinden itibaren en geç 6 ay içinde ürünleri satın aldığı şirket mağazalarında (şahsen veya vekalet vermiş olduğu birisi aracılığı ile) Bulgar gümrük görevlileri tarafından tasdik edilmiş fatura ve KDV İade Başvuru formlarını ibraz ederek ödediği KDV'yi geri alır.

Bulgaristan Katma Değer Vergisi Kanunu, 5 milyon Bulgar levasını aşan ve en az 20 kişiye istihdam sağlayan yatırım projeleri çerçevesindeki donanım (makine, cihaz, ekipman vs.) ithalatında KDV borcunu (% 20) 2 yıl erteleme imkanını sağlamaktadır. Bu imkandan faydalanması için yatırımcının genel olarak karşılaması gereken şartlar:

1. Yatırım projesinin Bulgaristan Maliye Bakanı tarafından onaylanmış olması;
2. Yatırımcının Bulgaristan Katma Değer Vergisi Kanununa göre vergi kaydı olması;
3. Yatırımcının Bulgar devletine karşı herhangi bir vergi veya sigorta borcunun bulunmaması;
4. Yatırım değerinin en az 5 milyon Bulgar levası olması;
5. Yatırım projesinin en fazla 2 yıl içinde tamamlanması;
6. Yatırımın en az 20 kişiye istihdam imkanı sağlaması;
7. Yatırımcının projeyi tamamlaması için yeterli finansman imkanlarına sahip olması.

Genel Olarak Ticari Uygulamalar: İthalat Denetimleri, İzinleri ve Sertifikasyon Gerekleri

Genel Durum

AB İşleyiş Anlaşması'nın 207. maddesine göre ortak ticaret politikası AB'nin ayrıcalıklı yetki alanıdır ve Avrupa Komisyonu tarafından icra edilmektedir. Avrupa Komisyonu'nun temel hedeflerinden biri yerel üretimi haksız ticari uygulamalardan korumaktır. Bu doğrultuda çeşitli anti-damping önlemleri, devlet destekli ithalat önlemleri ve koruma önlemleri uygulanabilmektedir.

Bulgaristan gümrük rejimi ilke olarak liberal bir özellik gösterse de, özel durumlarda milli güvenliğin, kamu düzeninin ve ahlakın, insanların, hayvanların ve bitkilerin yaşamının ve sağlığının, milli zenginliği oluşturan sanat eserleri, tarihi ve arkeolojik değerlerin, sınai ve fikri hakların korunmasına ilişkin birtakım gerekçelere dayanan yasak ve sınırlamalar getirmektedir. Söz konusu kısıtlama ve yasaklamalar AB mevzuatına ve Bulgaristan'ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalara dayanmaktadır.

Bazıları aşağıda sayılmış olan uluslararası konvansiyon ve anlaşmalar çerçevesinde üstlenilen yükümlülüklerden kaynaklanan yasak ve gözetimlerin uygulanması söz konusudur:

- Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Toksik Yapıdaki Silahların İmali, Geliştirilmesi ve Depolanmasını Yasaklayan ve İmhasını Konu Alan Konvansiyon;
- Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınmasının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Konvansiyonu;
- Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Konvansiyon;
- Bazı Tehlikeli Kimyasal Maddelerin ve Böcek İlaçlarının Uluslararası Ticareti İçin Gerekçelerle Uygunluğu Önceden Sağlanmış Mutabakata İlişkin Prosedür Hakkında Rotterdam Konvansiyonu;
- Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Konvansiyon;

- Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Konvansiyon;
- Ozon Tabakasının Korunmasına İlişkin Montreal Protokolü;
- 1961 tarihli Uyuşturucu Maddeler Tek Sözleşmesi ve 1961 tarihli Uyuşturucu Maddeler Tek Sözleşmesinde Değişiklik Yapan 1972 Tarihli Protokol;
- Psikotrop Maddeler Konvansiyonu;
- Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı Birleşmiş Milletler Konvansiyonu

Bulgaristan'da izin rejimine tabi tutulacak mallar, güvenli veya güvensiz olarak ayrılmakta olup, söz konusu malların bu yöndeki denetimi ülke içerisindeki çeşitli yetkili kuruluşlarca yapılmaktadır. Aşağıda sayılmış olan durumlarda Bulgaristan'da kayıt, lisans ve izin rejimleri uygulanmaktadır:

Mal ihracatı:

- Nükleer Enerjinin Güvenli Kullanımı Yasası'nın hükümlerine uygun bir şekilde ihracatı gerçekleştirilecek nükleer maddeler, radyoaktif maddeler ve diğer iyonize edici ışıyım kaynakları;
- Patlayıcı Madde, Ateşli Silahlar ve Mühimmatın Kontrolüne İlişkin Kanuna göre ihracatı yapılacak patlayıcı madde, ateşli silahlar ve mühimmat;
- Biyolojik Çeşitlilik Yasası, Şifalı Bitkiler Yasası ve Ormanlar Yasası'na göre ihracatı yapılacak yabancı bitkiler ve müstahzarları;
- Orman Yasası'na göre ihracatı yapılacak yabancı mantarlar;
- Orman Yasası'na göre ihracatı yapılacak işlenmemiş odun ve yakacak odun;
- İhracatı yapılacak yabancı hayvanlar ve müstahzarları, midye, deniz ve kara salyangozu, kurbağa;
- Avlanma ve Av Hayvanlarının Korunması Yasası'na göre ihracatı yapılacak canlı av hayvanları ve genetik maddeleri, avda elde edilenler, av hayvanlarından boynuz ve diğer ürünler;
- Kültürel Anıtlar ve Müzeler Yasasına göre ihracatı yapılacak taşınabilir kültürel varlıklar.

Mal ithalatı:

- Nükleer maddeler, radyoaktif maddeler ve diğer iyonize edici ışıyım kaynakları;
- Patlayıcı Madde, Ateşli Silahlar ve Mühimmat Kontrolüne İlişkin Kanuna göre ithalatı yapılacak patlayıcı madde, ateşli silahlar ve mühimmat;
- Biyolojik Çeşitlilik Yasasına göre ithalatı yapılacak ve Bulgaristan'da bulunmayan bitki ve hayvan türleri;
- Menkul kıymetlerin kullanımına benzer kullanımı olan halka arz edilecek poligrafik ürünler;
- Bitkileri Koruma Yasasına göre ithalatı yapılacak bitki koruma ürünleri;
- Tıpta İlaçlar ve Eczaneler Yasasına göre ithalatı yapılacak tıbbi ilaçlar;
- Veterinerlik Faaliyeti Yasasına göre ithalatı yapılacak veterinerlik tedavi ürünleri;

- Avlanma ve Av Hayvanlarının Korunması Yasasına göre ithalatı yapılacak canlı av hayvanları ve genler.

Organ, Doku ve Hücre Nakli Yasasına göre söz konusu organizmaların dış ticareti izin rejimine tabii tutulmaktadır.

Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Kanununa göre söz konusu organizmaların ticareti izin rejimine tabii tutulmaktadır.

Yerli piyasaya sürülecek tekstil ürünleri için bazı şartlar aranmaktadır. Söz konusu ürünlerin etiketleri ve adlarına ilişkin şartlar yönetmelikle düzenlenmektedir.

Gümrük idaresi, aşağıda sayılmış olan ve çeşitli mercilerce verilen belgelerin denetimini yapmaktadır:

- Şarap, ispiro, destile maddeler, ispirotolu içecekler ile üzüm ve şarap ürünleri ithalatında test ve analiz belgeleri;
- İşlenmemiş elmasların ithalatı, ihracatı ve transit geçişinde, Kimberley Süreci çerçevesinde sertifika.

İthalatta aranan standartlar, teknik gerekler ve sertifikalar

AB üyeliğinin ardından Bulgaristan'da AB'nin ürün güvenliği, standardizasyon, akreditasyon, metroloji, uygunluk değerlendirmesi, test, muayene ve belgelendirme mevzuatına geçilmiştir. Bulgaristan'a ihraç edilen ürünlerin insan sağlığı ve güvenliğine ilişkin tüm kuralları karşılaması gerekmektedir. AB'nin bu alandaki "yeni yaklaşım" mevzuatı kapsam dahilindeki ürünlere "CE" işaretinin ilştirilmesini zorunlu kılmaktadır. AB'nin bu alandaki mevzuatı Türkiye tarafından da uyumlaştırıldığından ihracatçılarımızın bu konuda ihtiyaç duydukları bilgiyi temin ederek uyum sağlamalarında herhangi bir zorluk beklenmemektedir.

Bulgaristan'da ithalat aşamasında ve transit geçişlerde sıkça sorun yaşanan ürünler ve konular ile bunlara ilişkin dikkat edilmesi gereken hususlar

Türkiye-AB Gümrük Birliği kapsamında bulunmayan tarımsal, hayvansal ve su ürünlerinin Türkiye'den Bulgaristan'a ihracatında veya bu ülkeden transit geçişlerinde mevzuata uygunluk konusunda bir takım sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Bu konuda gerekli uygunluk değerlendirme belgelerinin ve sertifikaların kuralına uygun düzenlenmesi önem arz etmektedir.

Sınırdaki Bitki Sağlığı ve Veterinerlik Kontrolleri

Bitki sağlığı ve veterinerlik kontrolü AB tarafından onaylanmış sınır kapılarında Tarım Bakanlığı'na bağlı Bulgaristan Gıda Güvenliği Ajansı tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye-Bulgaristan sınırında söz konusu kapı Kapitan Andreevo'dur. Adı geçen kontrol bir kaç aşamadan oluşmaktadır:

1. Evrak kontrolü (menşe ülkeden verilen gerekli sağlık sertifikaları; ihracat belgeleri vb.);
2. Ürün kimlik kontrolü (ürünün geldiği bölge, üreticisi, sağlık sertifikasını hazırlayan doktor, etiket vb.);

3. Fiziki kontrol (ürünler araçtan indirilmekte, belli yerlerden numune alınıp kontrol edilmektedir; örneğin portakal taşıyan bir araçtan tüm paletler indirilip, değişik paletlerden 10 portakal alınıp incelenmektedir; eğer şüphe uyandıran bir durum söz konusu ise, 2-3 portakal alınıp laboratuvar analizine gönderilmektedir).

2019 yılında Bulgaristan'ın AB'nin TRACES elektronik sistemini kullanmaya başlaması çerçevesinde AB'ye ithal edilecek bitki sağlığı ve veterinerlik kontrollerine tabi ürünler için söz konusu ürünler sınıra ulaşmadan önce Bulgar bitki sağlığı ve veterinerlik otoritelerine yazılı ön bildirimde bulunma zorunluluğu getirilmiştir. Ön bildirimi yapılan ürün sınır kontrol noktasına geldikten ve gerekli kontrollerden geçtikten sonra Bulgar yetkililer Ortak Sağlık Giriş Belgesi (CHED) düzenlemekte, bu belge ürüne varış noktasına kadar eşlik etmektedir.

Meyve-Sebze İthalatında 2019/1793 Sayılı AB Regülasyonuna Göre Kontroller

2019/1793 sayılı AB Regülasyonu çerçevesindeki denetimleri Bulgaristan Tarım Bakanlığı'na bağlı Bulgaristan Gıda Güvenliği Ajansı yürütmektedir. Bu Regülasyona göre ülkemiz menşeli bazı meyve-sebzeler ile kuru yemişler zirai ilaç kalıntısı ve toksin tespiti için analize tabi tutulmaktadır. Söz konusu ürünler ve analiz sıklıkları AB mevzuatında yapılan değişiklikler ile sürekli değişebilmektedir.

2019/1793 sayılı AB Regülasyonu çerçevesinde yapılan kontrollerin sıklığı firmalarımızın şikayet konusu olmakta ve kontroller esnasında tahsil edilen ücretler (yükleme-boşaltma, laboratuvar testleri, uygunluk sertifikası hazırlanması, kargo vb. hizmetlere ilişkin bedeller) ihracatımızı olumsuz etkilemektedir.

Denetim işlemleri için araç sürücüsünün yanında test ve belgelendirmeyi karşılayabilecek yeteri kadar nakit para bulundurması önem arz etmektedir. Adı geçen Yönetmelik gereğince ülkemiz menşeli ürünlere uygulanan kontrollerde tahsil edilen bedeller şöyledir:

- Bulgaristan Gıda Güvenliği Ajansı bedeli 66 BGN
- Sağlık Denetimi
 - 20 tonluk yükler için 360 BGN
 - 6 tona kadar 108 BGN
 - 6 tondan fazla 108 BGN + her ton için ilaveten 18 BGN
- Yükleme – boşaltma bedeli 488,75 BGN
- Bitki sağlığı kontrolü 77,50 BGN
- Kalite uygunluk denetimi 50 BGN
- Uygunluk sertifikası hazırlanması 20 BGN
- Laboratuvar bedeli 420 BGN
- Gerekli olduğu durumlarda evrak ve numune gönderimi için kargo bedeli
 - Yurtdışı kargo 96 BGN
 - Yurtiçi kargo 15 BGN

Bulgaristan'ın Savunma ile İlgili Ürün ve Çifte Kullanımı Olan Ürün ve Teknoloji İhracatının Kontrolüne İlişkin Mevzuatı

Bulgaristan, BM Güvenlik Konseyi, AB ve AGİT kararları ile uyumlu bir şekilde silah ve silahlara ilişkin ekipmanın satış ve tedarikinde yasak veya gözetim uygulamakta ve ayrıca silah ve muhtemel ikili kullanımı olan mal ve teknolojilerin dış ticaretini kontrol etmektedir. Çifte kullanımı olan ürünlerin Bulgaristan'dan transit geçiş yapabilmesi için Bulgaristan'ın Savunma ile ilgili Ürün ve Çifte Kullanımı Olan Ürün ve Teknoloji İhracatının Kontrolüne İlişkin Kanun hükümleri gereğince Bulgaristan İhracat Kontrolü ve Toplu İmha Silahlarının Yayılmamasına İlişkin Kurumlararası Komisyonu'ndan izin alınması gerekmektedir. Konu ile ilgili mevzuata <http://www.exportcontrol.bg/Modulen.php?id=1325> internet sitesinden ulaşmak mümkündür. Gerekli belge ve işlemler konusunda <http://www.exportcontrol.bg/Modulen.php?id=1525> adresinde ayrıntılı bilgi yer almaktadır. Bu işlemlerin takip edilmesi için Bulgaristan'da yerleşik bir aracı firmanın ihracatçı/gönderici firma tarafından yetkilendirilmesi gerekmektedir. Bu izin işleminin mal Bulgaristan sınırına gelmeden çok önce başlatılması önerilmektedir.

Bulgaristan Sınır Kapılarında Marka Tescil Kontrolleri

Bulgaristan gümrük kapılarında yapılan marka tescil kontrolleri neticesinde Bulgar Patent Ofisince tescillenmiş markalara sahip ihraç malları taşıyan Türk kamyonları, marka tescil evrakları sürücü tarafından hemen tevsik edilemeyince durdurulmakta ve sürücüler kimi zaman savcılığa sevk edilmektedir. Marka tescil konusunda bir sorunla karşılaşmamak için Bulgaristan güzergahından mal gönderecek tüm firmaların mal beraberinde aşağıda sayılan belgelerin asıllarını veya noter tasdikli nüshalarını bulundurmaları en uygulanabilir yol olarak görülmektedir:

- Alıcı ile marka arasındaki illiyet bağıını gösteren belge ile alıcı ve üretici/gönderici Türk firması arasındaki sipariş sözleşme/yetki belgesi (uluslararası tanınan bir markanın sahibi veya lisanslı temsilcisi Türkiye'deki bir firmaya sipariş verdiği durumda);
- Gönderici firmanın markanın Türkiye'deki tescil sahibi veya lisanslı temsilcisi olduğunu gösteren belgeler ile gönderici ile marka/lisans sahibi farklı firmalar ise aralarındaki illiyet bağıını gösteren sözleşme/yetki belgeleri (bir Türk markasını taşıyan ürünün Bulgaristan'dan transit geçmesi durumunda);
- Bulgaristan Patent Ofisine tescil edilmiş bir markalı ürün Bulgaristan'a ithal ediliyor ise mala eşlik eden yasal belgelerde (ithalat beyannamesi, fatura vb.) belirtilen alıcı Bulgaristan'da söz konusu markanın yetkili/lisanslı temsilcisi ise başkaca bir belgeye gerek yoktur. Alıcı farklı bir firma olarak görünüyorsa bu firma ile Bulgaristan'da markayı temsil eden firma arasında sözleşme/yetki belgesi Bulgar Gümrüklerince sorulabilmektedir.

Bulgaristan'da Piyasa Denetimi

Ürünlerin serbest dolaşımına ilişkin mevzuat ile Eski ve Yeni Yaklaşımın ilkeleri birçok Bulgar yasa ve yönetmeliğine dahil edilmiştir. Böylelikle mevzuatta imalatçı, ithalatçı, distribütör ve perakende satıcılara getirilen şartlara uyulması ve piyasaya sürülecek ürünlerin güvenli ve uyumlaştırılmış kurallara uygun olması sağlanmıştır. Yasal olarak aranan şartların uygulanmasını teminen Bulgaristan'da çeşitli denetim organlarının yer aldığı bir sistem mevcuttur. "Piyasa denetim organları" olarak adlandırılan söz konusu organlar, tehlikeli ve mevzuata uygun olmayan ürünlerin piyasaya arz edilmesini önlemek amacıyla kontrol ve

denetim prosedür ve yöntemleri (önlem alma, belge üzerinde kontrol, fiziki kontrol, piyasadan çekme vb.) uygulamaktadır. Bulgaristan’a ihraç edilen ürünlerin güvenlik şartlarına uygunluğunun denetimi hem ithalat aşamasında gümrük yetkilileri tarafından hem de ürün piyasada iken ilgili kurumlar tarafından icra edilmektedir. İthal ürünlerin payı kayda değer büyüklükte olduğu için denetim faaliyetlerinin büyük bir çoğunluğu toptan ve perakende satış aşamasında gerçekleşmektedir.

Bulgaristan’da piyasa denetimini yapan tek bir organ ve spesifik bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Ürün grubu özelliklerine göre çeşitli kurumlara denetim görevi yüklenmiştir. Bulgaristan’da denetim sektörel bazda gerçekleştirilmektedir. Tüketicileri Koruma Komisyonu, Metroloji ve Teknik Denetim Devlet Ajansı, Bölgesel Sağlık Müfettişlikleri, Bulgaristan Gıda Güvenliği Ajansı, İlaçlar İcra Ajansı, Tarım Bakanlığı ve Bölgesel Çevre ve Su İşleri Müfettişlikleri piyasa denetim organlarıdır. Sınırdaki ürün denetimleri çerçevesinde Gümrükler Ajansı, mevzuatın öngördüğü durumlarda diğer piyasa denetim organlarıyla birlikte çalışmaktadır.

Yatırım Teşvikleri, Destek Veren Kuruluşlar

Bulgaristan’da yapılan büyük çaplı yatırımlar Bulgaristan Yatırım Ajansı (<http://www.investbg.government.bg/en>) tarafından desteklenmektedir. Yatırım Teşvikleri Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Tüzük hükümlerine göre yatırımlar, belirli kriterler baz alınarak sınıflandırılmaktadır ve çeşitli desteklerden yararlanabilmektedir.

Tablo 33 Yatırım Sınıflarını Belirleyen Kriterler

Kriter: Asgari Yatırım Değeri (Milyon Euro)

Bölge veya Sektör	B Sınıfı	A Sınıfı
İmalat sanayi	2,5	5
İşsizlik oranı ülke ortalamasına eşit veya daha yüksek olan belediyelerde yapılan yatırımlar	1	2
Yüksek teknoloji imalat sanayi faaliyetleri: - Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı (suni veya sentetik elyaf imalatı hariç); - Temel eczacılık ürünlerinin veya eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı; - Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı; elektronik veya optik ekipmanlarının onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu; - Elektrikli teçhizat imalatı; elektrikli ekipmanların onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu; - Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı; makinelerin onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu; - Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) veya yarı treyler (yarı römork) imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı; diğer ulaşım araçları imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı (gemi ve tekne yapımı, bakımı, onarımı ve kurulumu hariç); - Tıbbi ve dişçilik ile ilgili araç ve gereçlerin imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı	1	2
Aşağıda verilen hizmet sektörlerinde: - Depolama ve ambarlama; - Büro yönetimi ve destek faaliyetleri; çağrı merkezleri faaliyetleri; başka yerlerde sınıflandırılmamış diğer işletme destek hizmet faaliyetleri (outsourcing);	0,75	1,5
Yüksek teknoloji ve bilgi yoğun hizmet sektörlerinde: - Yazılım programları yayımlanması; bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmet faaliyetleri; - Muhasebe, defter tutma ve denetim faaliyetleri; vergi danışmanlığı; - İdare merkezi faaliyetleri; idari danışmanlık faaliyetleri; mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz faaliyetleri; bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri; - Eğitim; - İnsan sağlığı hizmetleri ve yatılı bakım faaliyetleri	0,5	1

Kriter: Yaratılan İstihdam + Asgari Yatırım Değeri

Bölge veya Sektör	B Sınıfı	A Sınıfı
Genel durum: İmalat sanayi	€ 1m 100 kişilik istihdam	€ 2m 150 kişilik istihdam
Genel durum: Hizmet sektörü	€ 0,25m 100 kişilik istihdam	€ 0,5m 150 kişilik istihdam
İşsizlik oranı ülke ortalamasına eşit veya daha yüksek olan belediyelerde yapılan yatırımlar	10 kişilik istihdam	25 kişilik istihdam
Yüksek teknoloji imalat sanayi faaliyetleri: - Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı (suni veya sentetik elyaf imalatı hariç); - Temel eczacılık ürünlerinin veya eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı; - Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı; elektronik veya optik ekipmanlarının onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu; - Elektrikli teçhizat imalatı; elektrikli ekipmanların onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu; - Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı; makinelerin onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu; - Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) veya yarı treyler (yarı römork) imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı; diğer ulaşım araçları imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı (gemi ve tekne yapımı, bakımı, onarımı ve kurulumu hariç); - Tıbbi ve dişçilik ile ilgili araç ve gereçlerin imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı	10 kişilik istihdam	25 kişilik istihdam
Yüksek teknoloji veya bilgi yoğun hizmetler: - Yazılım programları yayımlanması; bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmet faaliyetleri; - Muhasebe, defter tutma ve denetim faaliyetleri; vergi danışmanlığı; - İdare merkezi faaliyetleri; idari danışmanlık faaliyetleri; mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz faaliyetleri; bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri; - Eğitim; - İnsan sağlığı hizmetleri ve yatılı bakım faaliyetleri	25 kişilik istihdam	50 kişilik istihdam

Öncelikli Yatırım Projesi Kriterleri: Yaratılan İstihdam + Asgari Yatırım Değeri (Milyon euro)

Bölge veya Sektör	İstihdam	Yatırım Değeri
Genel durum (tüm ülke, tüm sektörler)	150	50
İmalat sanayi	150	25
İşsizlik oranı, ülke ortalamasına eşit veya daha yüksek olan belediyelerde yapılan yatırımlar	100	25
Yüksek teknoloji imalat sanayi faaliyetleri	100	15
Yüksek teknoloji hizmetleri	50	10
Sanayi bölgesi inşaatı ve bahse konu sanayi bölgesinin sanayi parkına dönüştürülmesi	15	7,5
Teknoloji parkı yapımı	50	7,5

Tablo 34 **Yatırım Teşvikleri Kanunu Çerçevesinde Sağlanan Destekler**

Destek Türü	B Sınıfı	A Sınıfı	Öncelikli Yatırım Projesi
Hızlandırılmış idari prosedürler	Evet	Evet	Evet
Bulgaristan Yatırım Ajansı tarafından yatırımcının kamu ile olan idari işlerini takip edecek bir görevli atanması	Hayır	Evet	Evet
Kamu ihalesi prosedüründen geçmeden, kamuya ait gayrimenkul alma hakkı	Evet	Evet	Evet
Yatırım projesi kapsamında çalışanların mesleki eğitimine ilişkin finansal destek	Evet	Evet	Evet
Yatırımın yapıldığı araziye kadar altyapının inşaatı için finansal destek	Evet (sanayi bölgelerinde gerçekleşen iki veya daha fazla yatırım projesi için)	Evet	Evet
Yeni istihdam edilen personel için işveren tarafından ödenen sigorta primlerinin iade edilmesi (en fazla iki yıllık süre ile)	Evet	Evet	Evet
Hibe destek	Hayır	Hayır	Evet: - Bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri: % 50; - Eğitim: % 50; - İmalat sanayi: % 10* (işsizlik oranı, ülke ortalamasına eşit veya daha yüksek olan belediyelerde yapılan yatırımlar)
Kamu Özel İşbirliği (PPP) imkanları	Hayır	Hayır	Evet
Arazi statüsü değişiminde vergi muafiyeti	Hayır	Hayır	Evet
Daha ucuz fiyatlarda arazi alma imkanı	Hayır	Hayır	Evet
Ar-Ge faaliyetlerine ilişkin sübvansiyon	Hayır	Hayır	Evet

*Hibe destek imalat sanayinin tüm alt sektörleri için geçerli değildir.

Bulgaristan'da Yeni Yatırım veya Ek Yatırım Yapıldığında Yatırımın Yapıldığı Araziye Kadar Teknik Altyapının Devlet Tarafından Finansmanı

Bulgaristan devleti, ülkede yapılan yeni yatırım veya ek yatırımların ihtiyacı olan teknik altyapının inşa edilmesinde finansal destek sağlamaktadır.

Teknik altyapı nedir?

- Ulaştırma ve iletişim sistemleri: Yollar, ulaşım ağı, doğalgaz bağlantıları vs.;
- Elektrik enerjisi taşıma sistemleri;
- Su şebekeleri;
- Hidroteknik sistemler ve tesisler: barajlar, kanallar vs.

Bu finansmandan kim faydalanabilir?

- Öncelikli yatırım sertifikasına sahip olan şirketler;
- A sınıfı yatırımcı sertifikasına sahip olan şirketler;
- Bir sanayi bölgesinde gerçekleşecek 2 veya daha fazla sertifika almış yatırım projesi

Bu finansmandan faydalanmak için uyulması gereken genel şartlar

- İnşa edilecek teknik altyapıya ilişkin projenin Ekonomi Bakanlığı'na ibraz edilmesi (miktar-değer hesaplaması yapılarak);
- Bahse konu projenin inşaat izni alma sürecinde kullanılan proje olması gerekmektedir;
- Bahse konu projenin teknik altyapısının sahibi (genellikle yerel belediyeler veya kamuya ait diğer kuruluşlar) tarafından onaylanmış olması gerekmektedir;
- Ekonomi Bakanlığı'na Çevre Bakanlığı'nın yerel birimi tarafından projeye ilişkin onayının ibraz edilmesi;
- Ekonomi Bakanlığı'na yatırımcının gerçekleştirdiği proje çerçevesinde tedarikçilere vadesi geçmiş borcunun bulunmadığına dair beyanname ibraz edilmesi;
- Ekonomi Bakanlığı'na yatırımcının son 3 yılda aldığı devlet desteklerini gösteren beyanname ibraz edilmesi

Finansman büyüklüğü tam olarak ne kadardır?

Finansman, Bakanlar Kurulu'nun onayladığı proje giderlerinin % 100'ünü karşılamaktadır.

Bu destekten faydalanmanın temel aşamaları

1. Yatırımcı, Ekonomi Bakanlığı'na destekten faydalanmak istediğini beyan eden ve yatırım hakkında ayrıntılı bilgi veren bir başvuru ibraz eder;
2. Ekonomi Bakanlığı, destekten faydalanmak isteyen yatırımcı başvurularını yatırım miktarı, talep edilen finansal destek miktarı, yüksek teknoloji üretimi/hizmeti olup olmadığı, yatırımın bulunduğu belediye, Bakanlığın destek için mevcut kaynağı vs. gibi unsurları göz önünde bulundurarak değerlendirir;
3. Bu değerlendirme neticesinde bir sıralama yapılır ve destek alacak şirketler belirlenir;

4. Ekonomi Bakanı, Bakanlar Kurulu'na sıralamada belirlenen şirketlerin destekten faydalanmasını önerir;
5. Bakanlar Kurulu onayından sonra Ekonomi Bakanlığı yatırımcı ve teknik altyapının sahibi (genellikle yerel belediyeler veya kamuya ait diğer kuruluşlar) ile destek sözleşmesi imzalar.

Tablo 35 Bulgaristan Ekonomi Bakanlığı'nın Yıllar İtibariyle Yatırım Destekleri İçin Bütçesi (Leva):

2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
2.500.000	4.199.991	289.620	1.494.295	3.572.718	6.085.973	7.000.000	6.199.828	8.386.284	16.374.711	7.146.296

Bulgaristan'da Yeni Yatırım veya Ek Yatırım Yapıldığında İstihdam Edilen Personel için İşveren Tarafından Ödenen Sigorta Primlerinin Geri Alınması

Bulgaristan Mevzuatı, ülkede yapılan yeni yatırımlar veya ek yatırımlar sayesinde yaratılan istihdama kolaylık sağlayan bazı fırsatlar sunmaktadır. Bunlardan biri yatırım yapan işletmelerin, yatırımın akabinde istihdam ettikleri yeni personel için işveren olarak ödedikleri sosyal ve sağlık sigortası primlerini geri alabilmeleridir. Bu fırsattan faydalanmak için uyulması gereken genel şartlar:

- Yatırımın A sınıfı, B sınıfı veya öncelikli yatırım projesi sertifikasına sahip olması;
- Yatırım sonucunda yeni istihdam yaratılması;
- Yatırım sayesinde istihdam edilecek personelin, sektör ortalaması üzerinde ücret alması;
- Yatırımcının, Bulgaristan İstihdam Teşviki Kanunu çerçevesinde herhangi bir borcu veya yükümlüğü bulunmaması;
- Bahse konu sosyal sigorta giderlerine ilişkin başka bir kamu kurumundan finansman alınmamış olması.

Finansman büyüklüğü tam olarak ne kadardır?

Finansman azami büyüklüğü, işletmenin yatırım sayesinde istihdam ettiği personelin sayısı ve bu personel için işveren tarafından reel olarak ödenen sosyal ve sağlık sigorta primleri kadardır.

İşveren, personeli için ödediği sosyal ve sağlık sigorta primlerinin ne kadarını geri alabilmektedir?

- İşsizlik oranı ülke ortalamasının üzerinde olan belediyelerde yapılan imalat ve yüksek teknoloji hizmet yatırımlarında, işveren, personeli için ödediği 24 aylık sosyal ve sağlık sigorta primlerini talep edebilmektedir;
- Diğer tüm durumlarda, işveren, personeli için ödediği 12 aylık sosyal ve sağlık sigorta primlerini talep edebilmektedir.

Bu destekten faydalanan yatırımcılar için başka ne gibi yükümlülükler vardır?

- Bu destekten faydalanan büyük işletmeler yatırımlarını ve yarattıkları istihdamı en az 5 yıl devam ettirmek zorundadır;

- Bu destekten faydalanan KOBİ'ler yatırımlarını ve yarattıkları istihdamı en az 3 yıl devam ettirmek zorundadır.

Bu destekten faydalanmanın temel aşamaları:

1. Yatırımcı, Ekonomi Bakanlığı'na destekten faydalanmak istediğini beyan eden ve yatırım hakkında ayrıntılı bilgi veren bir başvuru ibraz eder;
2. Ekonomi Bakanlığı, destekten faydalanmak isteyen yatırımcı başvurularını yatırım miktarı, personele ödenen ücret, talep edilen destek miktarı, yüksek teknoloji üretimi/hizmeti olup olmadığı, yatırımın bulunduğu belediye, Bakanlığın destek için mevcut kaynağı vs. gibi unsurları göz önünde bulundurarak değerlendirir;
3. Bu değerlendirme neticesinde bir sıralama yapılır ve destek alacak şirketler belirlenir;
4. Ekonomi Bakanı, Bakanlar Kurulu'na sıralamada belirlenen şirketlerin destekten faydalanmasını önerir;
5. Bakanlar Kurulu onayından sonra yatırımcı, Ekonomi Bakanlığı ile destek sözleşmesi imzalar.

Örnek: 800 leva brüt ücret alan bir çalışan için bir işveren yaklaşık 146,88 leva sağlık ve sosyal sigorta primleri ödemek zorundadır (her iş kategorisine göre sosyal sigorta primleri değişmektedir). İşsizlik oranı ülke ortalamasının üzerinde olan bir belediyede 100 kişiye istihdam sağlayan bir imalat yatırımında, işverenin 24 aylık sigorta giderleri:

100 (çalışan sayısı) x **146,88** (sigorta giderleri) x 24 (ay) = 352 512 leva (**180 122** euro)

Bulgaristan'da Yeni Yatırım veya Ek Yatırım Yapıldığında Çalışanların Mesleki Yeterlilik Eğitimine Devlet Tarafından Finansman Sağlanması

Bulgaristan devleti, ülkede yapılan yeni yatırım veya ek yatırımların ihtiyaç duyduğu eğitimli personelin sağlanmasına yönelik finansal destek vermektedir.

Bu finansmandan kim faydalanabilir:

- Öncelikli yatırım sertifikasına sahip olan şirketler;
- A sınıfı yatırımcı sertifikasına sahip olan şirketler;
- B sınıfı yatırımcı sertifikasına sahip olan şirketler.

Bu finansmandan faydalanabilmek için aşağıdaki şartlardan en az birine uyulması gerekiyor:

- Yatırımın yüksek teknoloji imalat sanayi faaliyetlerine yönelik olması:
 - Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı (suni veya sentetik elyaf imalatı hariç);
 - Temel eczacılık ürünlerinin veya eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı;
 - Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı; elektronik veya optik ekipmanların onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu;
 - Elektrikli teçhizat imalatı; elektrikli ekipmanların onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu;
 - Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı; makinelerin onarımı; sanayi makine ve ekipmanlarının kurulumu;
 - Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) veya yarı treyler (yarı römork) imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı; diğer ulaşım araçları imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı (gemi ve tekne yapımı, bakımı, onarımı ve kurulumu hariç);

- Tıbbi ve dişçilik ile ilgili araç ve gereçlerin imalatı, kurulumu, bakımı ve onarımı.
- Yatırımın yüksek teknoloji hizmetlerine yönelik olması:
 - Yazılım programları yayımlanması; bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmet faaliyetleri;
 - Muhasebe, defter tutma ve denetim faaliyetleri; vergi danışmanlığı;
 - İdare merkezi faaliyetleri; idari danışmanlık faaliyetleri; mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik test ve analiz faaliyetleri; bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri;
 - Eğitim;
 - İnsan sağlığı hizmetleri ve yatılı bakım faaliyetleri
 -
- Yatırımın işsizlik oranı ülke ortalamasına eşit veya daha yüksek olan belediyelerde yapılmış olması

Yaratılan İstihdama İlişkin Karşılanması Gereken Şartlar:

- Yatırım projesi neticesinde yeni istihdam yaratılması;
- Çalışanların, yatırım projesinin tamamlanması ardından en geç 3 yıl içinde istihdam edilmeleri;
- Yeni yaratılan istihdamın en az 5 yıl sürdürülmesi (KOBİ'ler için 3 yıl);
- Çalışanların icra ettikleri göreve ilişkin ülke ortalamasının üzerinde ücret almaları.

Finansman büyüklüğü tam olarak ne kadardır?

- Finansman, Bakanlar Kurulu'nun onayladığı proje giderlerinin % 100'ünü karşılamaktadır. Çalışanların mesleki yeterlilik eğitimi kim verebilir?
- Çalışanlara mesleki yeterlilik eğitimi, bir eğitim kurumu tarafından olduğu gibi yatırımcı tarafından da verilebilir. (en az 30 kişinin (stajyerler dahil) eğitim görmesi gerekmektedir)

Bu destekten faydalanmanın temel aşamaları:

1. Yatırımcı, Ekonomi Bakanlığı'na destekten faydalanmak istediğini beyan eden, yatırım hakkında ayrıntılı bilgi veren ve mesleki yeterlilik eğitim projesini içeren bir başvuru ibraz eder;
2. Ekonomi Bakanlığı, destekten faydalanmak isteyen yatırımcı başvurularını yatırım miktarı, talep edilen finansal destek miktarı, mesleki yeterlilik eğitim kalitesi, yüksek teknoloji üretimi/hizmeti olup olmadığı, yatırımın bulunduğu belediye, Bakanlığın destek için mevcut kaynağı vs. gibi unsurları göz önünde bulundurarak değerlendirir;
3. Bu değerlendirme neticesinde bir sıralama yapılır ve destek alacak şirketler belirlenir;
4. Ekonomi Bakanı, Bakanlar Kurulu'na sıralamada belirlenen şirketlerin destekten faydalanmasını önerir;
5. Bakanlar Kurulu onayından sonra Ekonomi Bakanlığı ve yatırımcı/eğitim kurumu arasında destek sözleşmesi imzalanır.

Gayrimenkul Yatırımı

Bulgaristan Mülkiyet Yasası'na göre Bulgaristan'da yabancı gerçek ve tüzel kişilerin doğrudan gayrimenkul edinme hakkı bulunmamaktadır (binalar hariç). Yabancı gerçek ve tüzel kişiler gayrimenkuller üzerinde bazı sınırlı haklara (kullanma hakkı gibi) sahip olabilmektedir. Bulgaristan Anayasası ve Yatırım Teşvikleri Kanunu'na göre yabancı yatırımcılar yerlilerle eşit işleme tabi olup, Bulgaristan'da kurulmuş şirketler, yabancı sermaye paylarına bakılmaksızın, gayrimenkul edinme hakkına sahiptir (tarım arazileri dışında). Bulgaristan'da kurulmuş bir şirket, şirket ortaklarından biri yabancı gerçek veya tüzel kişi ise ve şirket beş yaşını doldurmamış ise, tarım arazisi satın alamamaktadır.

Yabancıların Bulgaristan'da gayrimenkul almaları ve yönetimi ile ilgili bilgi ve yardım portalı:

<http://www.property-in-bulgaria.bg/>

Avrupa Birliği Fonları

Avrupa Birliği üyelerinin ekonomik gelişimini desteklemek amacıyla finansman sağlayan ve akıllı, sürdürülebilir ve birleştirici büyümeyi hedefleyen fonlar mevcuttur. Avrupa Birliği'nde her bölge yapısal fonlardan (Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Avrupa Sosyal Fonu) destek alabilirken sadece göreceli olarak az gelişmiş bölgeler Uyum Fonu finansmanından yararlanabilmektedir. Bölgesel Kalkınma Fonu, üretim yatırımları, ilgili bölgelerin uyumlaştırılmasına katkı sağlayan, altyapı tesis etme ve geliştirme projeleri, yeni istihdam alanları yaratmaya yönelik çeşitli proje ve yatırımlar, bölgesel kalkınma projeleri ve KOBİ'lere teşvik, ülke düzeyinde bölgeler arasındaki farklılıkların giderilmesine yönelik projeler, eğitim ve sağlık alanındaki bölgesel yatırımlar, Birlik düzeyinde bölgesel kalkınma pilot projeler ve araştırmalar, turizm, şehir gelişimi ve kültür projelerine finansman sağlamaktadır. Avrupa Sosyal Fonu emek piyasalarına ulaşımın kolaylaştırılmasına, emek piyasalarında eşit fırsatların sağlanmasına, kişilerin yetenek ve mesleki niteliklerinin gelişimine, istihdamı arttırmaya, birkaç üye ülke için ortak nokta oluşturan pilot proje ve araştırmaların finansmanına katkı sağlamaktadır. Uyum Fonu, büyük altyapı yatırımlarına finansman sağlamakta ve çevreyi koruma projelerini desteklemektedir. Söz konusu fonlar haricinde Avrupa Birliği ortak tarım politikası aracı olarak Avrupa Kırsal Kalkınmaya İlişkin Tarım Fonu ve Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu da mevcuttur. Kamu kuruluşları, bazı özel kuruluşlar (özellikle küçük işletmeler), üniversiteler, dernekler, sivil toplum kuruluşları ve gönüllülük esasına dayalı kuruluşlar fonların sağladığı finansmandan yararlanabilmektedir. İlgili bölgesel programın kapsamına giren bölgelerde şubesi olan yabancı şirketler de AB kamu ihaleleri koşullarına uymaları şartıyla finansman için başvurabilmektedir. Başvurular ilgili bölgesel programı yürüten organ nezdinde yapılmakta olup, söz konusu organ başvuruları değerlendirdikten sonra finansman konusunda olumlu veya olumsuz karar almaktadır. Bulgaristan'da 2014-2020 döneminde İyi Yönetim, Ulaştırma ve Ulaştırma Altyapısı, Büyüyen Bölgeler, İnsan Kaynaklarını Geliştirme, İnovasyon ve Rekabetçilik, Çevre, Akıllı Büyümeye Yönelik Bilim ve Eğitim operasyonel programları ve Kırsal Kalkınma ile Denizcilik ve Balıkçılık programları çerçevesinde Avrupa fonlarından yararlanmak mümkün olmuştur. Bunlardan inovasyon ve rekabetçilik, insan kaynaklarını geliştirme ve kırsal kalkınma alanlarındakiler iş dünyasına yöneliktir. Bu çerçevede, ülke 2014-2020 finansman dönemi için AB yapısal ve yatırım fonlarından ayrılan 10,48 milyar euroluk bütçenin 5,93 milyar euroluk kısmını ya da % 56,6'sını

kullanmıştır. Bulgaristan’a Avrupa fonlarından sağlanan finansman konusunda ayrıntılı bilgi <http://www.eufunds.bg/en> sitesinde mevcuttur.

2014-2020 döneminde AB fonlarından hibe destek sağlanan operasyonel programlara ayrılan para şöyledir:

- İnsan Kaynaklarını Geliştirme Operasyonel Programı: 938 665 315 €;
- Ulaştırma ve Ulaştırma Altyapısı Operasyonel Programı: 1 604 449 168 €;
- Yönetim Operasyonel Programı: 285 531 663 €;
- Akıllı Büyüme için Bilim ve Eğitim Operasyonel Programı: 596 000 681 €;
- İnovasyon ve Rekabetçilik Operasyonel Programı: 1 181 615 516 €;
- Gelişmekte Olan Bölgeler Operasyonel Programı: 1 311 704 793 €;
- Çevre Operasyonel Programı: 1 504 824 141 €;
- Kırsal Kalkınmaya Yönelik Operasyonel Program: 2 338 783 966 €;
- Denizcilik ve Balıkçılık Operasyonel Programı: 88 066 622 €.

Bulgaristan pazarına girmeyi düşünen Türk firmalarının Bulgaristan’da firma kurmaları durumunda AB fonlarından faydalanabilecekleri hususunu göz önünde bulundurmaları önemlidir.

İlk program döneminde, 2007-2013 arasında, Bulgaristan’a AB fonlarından tahsis edilen 9,4 milyar euronun % 96,6’sı kullanılmıştır. AB’den gelen paranın % 60’ı 2013-2015 yıllarında kullanılmıştır. Söz konusu desteğin ekonomi üzerindeki birikimli etkisi GSYİH’nın % 11,5 oranında artması ile somutlaşmıştır. 2007-2013 dönemi destekleri ekonomideki özel yatırımları % 22,3 oranında artırmıştır. AB fonlarının diğer önemli bir etkisi, işsizlik oranında yüzde olarak 6,9 puanlık düşüştür. Söz konusu destekler çalışma ücretlerin % 14,9 oranında artmasını sağlamıştır. Ücretlerdeki artış, üretim ve istihdamdaki artış ile birleşince özel tüketimde % 14,4 oranında bir artışı beraberinde getirmiştir. 2014-2020 dönemi AB fonları sayesinde 2021 yılına kadar Bulgaristan GSYİH’sında % 9,6, istihdamda % 15,6 oranında artış yaşanmıştır.²⁵

2021-2027 dönemine ait yeni operasyonel programlarının çerçevesi henüz netleşmemiştir. Ayrıca, Covid-19 pandemisinin olumsuz ekonomik ve sosyal etkilerine karşı Bulgaristan’ın Toparlanma ve İstikrar Planının onay süreci henüz tamamlanmamış olup, söz konusu mekanizma çerçevesinde ülkenin 2026 yılına kadar 6,22 milyar euro hibe destek ve 4,55 milyar euro borçtan faydalanabilmesi gündemdedir.

Kamu İhaleleri

Kamu ihaleleri sistemi aracılığıyla, Avrupa fonları ve programları çerçevesinde gelen finansman dahil, ülke ölçeklerine göre önemli büyüklükte kamusal kaynakların dağılımı sağlanmaktadır. Yeni yüzyılın başından bu yana kamu ihalelerin hacmi gittikçe artmaktadır. 2000 yılında yaklaşık 1 milyar euro değerinde kamu ihalesi gerçekleştirilmiştir. 2009 yılında kamu ihalelerin hacmi 5 milyar euroya çıkmıştır. 2010 yılında ekonomik kriz nedeniyle söz konusu değer 3 milyar euroya gerilemiştir. Kamu ihale sözleşmeleri çerçevesinde kullanılan

²⁵ Bulgaristan’da AB Fonları, Eylül 2021, Maliye Bakanlığı, sayfa 7

para, yıllar itibariyle % 6 ila % 15 arasında değişse de ortalama olarak GSYİH'nın % 9'una tekabül etmektedir. AB'de bu ortalama % 16 düzeyindedir.

2021 yılında 19.345 kamu ihalesi açılmıştır. Bunlardan 3.570'i inşaat, 9.655'i ürün tedariki, 6.120'si hizmet alımı sektörlerinde açılmıştır. Aynı yıl 1.336 milyon leva değerinde 25.415 kamu ihalesi sözleşmesi ve 7.692 annex imzalanmıştır.

Kamu ihale prosedürlerinin yürütülmesi çerçevesinde yolsuzluk baskıları, mevzuatın ihlali ya da mevzuatın zayıf yönlerini kullanma konusunda yapılan girişimler ortaya çıkmaktadır. Prosedürlerin uygunsuz bir biçimde yapılması iş yapma ortamını bozmakta, rekabeti ihlal etmekte, finansman imkanlarını azaltmaktadır.

Demokrasiyi Araştırma Merkezi'nin devlet ve belediyelerin açtığı ihalelerde yolsuzlukları konu alan bir raporuna göre Bulgaristan'da kamu ihaleleri, kamu yönetiminde yolsuzluk riskinin en yüksek olduğu alan olarak ortaya çıkmıştır. Rapor, inşaat sektörünün kamu ihalelerine bağımlılığı, belli müşteriler için veya belli coğrafi bölgelerde firmaların rekabete girmemeyi anlaşılmaya bağlayarak gizlice piyasa paylaşımı yapmaları gibi kilit konulara değinmektedir. Rapor, en çok kaynak kullanılan yılların genel seçimlerin yapıldığı yıllar olduğuna işaret etmektedir. Kaynak kullanımında, zirveye seçimlerden bir kaç ay önce ulaşıldığı, bunun ise iktidarda olanların, kamu ihaleleri aracılığıyla sağladıkları kaynak paylaşımı sayesinde oy kazanma niyetine açık bir işaret olduğu raporda vurgulanmaktadır. Raporda altı çizilen bir diğer konu, Bulgaristan'da inşaat sektörünün kamu ihalelerine bağımlı olduğu ve sektördeki firma cirolarının yarısının kamu ihalelerinden sağlandığıdır.

Finansmanı tamamen ulusal bütçeden sağlanan kamu ihalelerinde yolsuzluk riski, AB fonlarından finansmanı sağlanan kamu ihalelerindeki yolsuzluk riskinin dört katıdır. Bulgaristan kamu ihaleleri denetim organları da yüksek yolsuzluk riskini teyit etmektedir. Yapılan denetimler sonucunda kamusal kaynaklarla finansmanı sağlanan iki vakadan birinde ihlallerin mevcut olduğuna işaret etmektedir. Netice itibariyle kamu kurumları ve belediyelerin devletin ve AB'nin kaynaklarını verimsiz bir şekilde harcamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. En sık rastlanan sıkıntılar şeffaflık, haksız rekabet, değerin belirlenmesi konularında yaşanmaktadır.

Bulgaristan, kamu ihaleleri alanında büyük bir reform sürecine girmiştir. Bu çerçevede en belirgin gelişme 16 Şubat 2016'da kabul edilen ve 15 Nisan 2016'da yürürlüğe giren yeni Kamu İhaleleri Kanunu olmuştur.²⁶ Yeni kanun, AB'nin kamu ihaleleri alanındaki yeni direktiflerini Bulgaristan mevzuatına tamamen yansıtmıştır. KOBİ'lerin daha fazla kamu ihalesi kazanabilmesi, kamu ihalesi sürecinde tüm tarafların idari ve teknik yüklerinin hafifletilmesi, AB mahkemelerinin son uygulamalarının ve yerel mahkemelerin en başarılı uygulamalarının yürürlüğe geçirilmesi yeni kanunun ana hedefleridir. Eski kanundan farklı yanları genel hatlarıyla şöyledir:

- İki ayrı direktif ile kamu ve sektörel idareler tarafından açıklanan ihalelere uygulanan kurallar ve prosedürler ayrıştırılmıştır. Bunun yanı sıra kanun, diğer AB üyelerinde mukim idarelerle ortaklaşa ihale açılmasına yeni imkan sağlamaktadır.

²⁶ AK'nın Bulgaristan 2016 Raporu, 26 Şubat 2016

- İdarelere, kurum içi ihalelerde Kamu İhaleleri Kanununun yükümlülükleri dışına çıkmalarına izin verilmektedir;
- İhaleyi açan kuruma, uygun addettiği durumlarda, ihalenin % 20'sini öngörülen toplam ihale değerinden çıkartmasına imkan tanımaktadır;
- Kamu ihalesinin objektif olarak bölümlere ayrılmasının mümkün olduğu durumlarda, idare, kamu ihalesindeki pozisyonları ayrı olarak ihaleye çıkartmakla yükümlüdür;
- Kamu ihalesini açacak olan idareye, piyasa araştırması yapması ve kamu ihalesini açma niyetini paylaşması amacıyla, bağımsız uzmanlardan ve piyasa aktörlerinden danışmanlık hizmeti almaya imkan tanımaktadır;
- Çeşitli kamu ihalelerine başvuruda, içerdiği bilgilerin başka evraklar ile tasdik edilmesine gerek duyulmaksızın adayların sadece kamu ihalesi kriterlerinin karşılandığı beyan edilen bir 'Ortak Avrupa Kamu İhaleleri Belgesi' kullanmalarına izin verilmektedir. Beyan edilen bilgilerin asli tasdik işlemleri, ihalenin aday tarafından kazanılmasından sonra gerçekleşmektedir. Aday tarafından ibraz edilen Ortak Avrupa Kamu İhaleleri Belgesi, ihtiva ettiği bilgilerin güncelliğini kaybetmediği müddetçe başka ihalelerde de kullanılabilir;
- Kamu İhaleleri Ajansı tarafından sağlanan merkezi elektronik platform sayesinde, kamu ihaleleri ile ilgili tüm süreçlerin elektronik ortamda yönetilmesi mümkün kılınmıştır. Kamu ihaleleri ile ilgili süreçlerin tamamıyla elektronik ortamda yönetilmesinin yeni kanunun yürürlüğe girmesinden yaklaşık bir yıl sonra mümkün olması beklenmektedir;
- Kamu ihalelerinin ekonomik olarak en avantajlı teklifleri sunan adaylar tarafından kazanılması hedeflenmektedir. İdareler, en düşük fiyatı veren teklifi seçme opsiyonunu artık serbest olarak kullanamayacaklardır;
- Kamu ihalesi kapsamındaki taahhütlerin yerine getirilmesinin sağlanması çerçevesinde sigorta poliçeleri de teminat olarak kabul edilmiştir;
- İhale sürecindeki hukuka aykırı işlem veya eylemler ile ilgili yapılan şikayet ve itiraz süreçlerinde optimizasyona gidilmiştir;
- Teknik nedenlerden dolayı ihale sözleşmesinin piyasadaki sadece bir veya birkaç aday tarafından icra edilebildiği durumlarda, idareye yarışma prosedürüne başvurmadan doğrudan pazarlık usulünü kullanma imkanı verilmektedir;
- 15.04.2016 tarihi itibarıyla, özel hastanelerin ihtiyaçlarını karşılamaları için kamu ihalesi açma zorunluluğu ortadan kalkmaktadır;
- İdareler, kamu ihalesi yüklenicisi personelinin mesleki yeterlilik seviyesinin değerlendirilmesinde gösterge olarak kullanılabilecektir.

Sektördeki iş fırsatları aşağıdaki internet sayfalarından takip edilebilir.

- Kamu İhaleleri Ajansı (dili Bulgarcadır, resmi kurumların açtığı bütün ihaleler yayınlanmaktadır):
<https://www2.aop.bg/en/home/>
- Ulusal İmtiyaz İhaleleri Sicili (Bulgarca):
<https://ncr.government.bg/>
- Avrupa Birliği resmi gazetesinin bir bölümü olan iş fırsatları internet sayfası: EU Tenders Electronic Daily:
<https://ted.europa.eu/TED/main/HomePage.do>

Birtakım internet kaynakları ile çeşitli basın yayın organları Müşavirliğimizce günlük olarak taranmakta ve tespit edilen güncel ihale ve projelere ilişkin bilgiler belirli bir format çerçevesinde düzenlenerek Bakanlığımız internet sitesinde yayımlanmaktadır.

Serbest Bölgeler ve Sanayi Bölgeleri

Serbest Bölgeler

Ülkede her biri önemli ulaşım rotaları üzerinde kurulu 3 serbest bölge bulunmaktadır. Bahse konu bölgelerde yasal olan her çeşit ekonomik faaliyete izin verilmektedir. Bölgelerdeki imkanlar, kolaylıklar ve hizmetler depolama, paketleme, markalama, dağıtım, re-eksport v.b. genel ticari faaliyetler için elverişli ve uygundur. Dolayısıyla, yabancı sermayeli şirketler, bu bölgelerde Bulgar şirketleriyle aynı veya daha iyi yatırım fırsatlarına sahiptir. Serbest bölgelerin yasal statüsü Anonim Şirket'tir, arsa ve altyapıları devlete aittir.

Serbest bölgelerde genellikle AB dışından ithal edilen ürünler, KDV ve gümrük vergisi alınmadan muhafaza edilmektedir. Bu ürünler üçüncü ülkelere (AB dışı) ihraç edileceği zaman KDV ve gümrük vergisinden muaftır. Gümrük vergisi ve KDV sadece Bulgaristan ve AB'ne satılan ürünler için alınmaktadır.

Ruşuk (Ruse) Serbest Bölgesi

Ruşuk Serbest Bölgesi, ülkedeki en büyük serbest bölgedir. Tuna nehri kıyıları üzerinde kurulmuş olup, Ruşuk kenti, Ruşuk limanı ve Bulgaristan ve Romanya'yı birbirine bağlayan Tuna Köprüsü'ne yakındır. Bölge, halihazırda, 30.000 m² alana sahip 29 binayı, 20.000 m² açık depolama alanını, bir demiryolu istasyonunun, petrol ürünleri deposunu v.b. içeren 370 bin metrekare endüstriyel alanı işletmektedir.

Bölgenin sunduğu avantajlar şunlardır:

- İyi gelişmiş bir altyapıya sahiptir.
- 24 saat güvenlik hizmeti sunulmaktadır.
- Bankacılık, gümrük, muhasebe hizmetlerine ve hukuki hizmetlere erişim kolaydır.

İletişim Bilgileri:

71, Tutrakan Blvd., P.O.B. 107

7003 Ruse, Bulgaria

Tel: +359 82 880 800

Faks: +359 82 831 112

E-mail: manager@freezone-rousse.bg

Web: www.freezone-rousse.bg

Filibe (Plovdiv) Serbest Bölgesi

Ülkenin ikinci büyük kenti Filibe'de kurulu olan Filibe Serbest Bölgesi, önemli ulaşım noktaları üzerinde bulunmaktadır. İyi kurulmuş bir demiryolu ağı ve karayolu ağından faydalanmaktadır. Filibe Uluslararası Havaalanı bölgeye yalnızca 10 km uzaklıktadır.

Filiba Serbest Bölgesi, firmalara özellikle ofis ve depo olanakları yönünden avantaj sağlamaktadır. Her bir firmanın ihtiyaçlarına göre ofis ve depolar uyarlanabilmektedir.

Faaliyetleri için merkez büro olarak kullanmak isteyen firmalara serbest bölgenin sunduğu hizmetler şöyledir:

- Üretim, ticaret ve depolama;
- Montaj ve demontaj;
- Paketleme, yeniden paketleme, markalama; yükleri sağlamlaştırmak;
- Evrak işlemleri ve stok takibi;
- Gümrük müşavirliği hizmetleri;
- Konferans salonları ve hizmetleri;
- Forklift, elle veya palet arabasıyla yükleme-boşaltma;
- Temizlik;
- Park yerleri;
- Sekreterlik hizmetleri ve kolaylıkları;
- Modern telekomünikasyon ekipmanı;
- Alan üzerinde, yerinde gümrük işlemleri;
- İdari prosedür ve formalitelerin yürütülmesi.

İletişim Bilgileri:

242A Vasil Levski Street (Karlovska Shosse), P.O. Box 75, 4003 Plovdiv, Bulgaria

Ticaret Bölümü: +359 885 162 878

E-mail: trade@freezone.bg; director@freezone.bg

Web: www.freezone.bg

Burgaz Serbest Bölgesi

Burgaz Serbest Bölgesi, Bulgaristan'ın en büyük Karadeniz limanı olan Burgaz limanı yanına kurulmuş olup, Burgaz bölgesinin coğrafi ve stratejik konumunun ve yoğun ticaret ilişkilerinin avantajlarından faydalanmaktadır.

Burgaz Serbest Bölgesi, firmaların gümrükten henüz çekilmemiş ve daha sonra ihraç edilecek malları için açık saklama alanları ve kapalı depo olanakları sunmaktadır. Bölge ayrıca, modern altyapıya sahip terminallerinde üretim için depo olanakları da sunmaktadır.

Terminaller:

The Dry Port: Burgaz Serbest Bölgesinin ana terminali olup, uluslararası kara ve demiryolu sistemlerine direkt erişim sağlamaktadır. Toplam alanı 23 hektardır. Bu alanın 14.500 m² kapalı depo, 102.000 m² ise açık depodur. The Free Zone BDJ: 7.000 m² depo ve üretim alanına sahip, Burgaz Demiryolu İstasyonu'nda bulunan bir terminaldir. The Free Airport: Burgaz Uluslararası Havaalanı'nda bulunan terminal, 15 hektarlık alana sahip olup, uluslararası kargo uçuşlarını idare etme kapasitesine sahiptir.

İletişim Bilgileri:

5 Trapezitsa St., P.O.B. 154, 8000 Bourgas, Bulgaria

Tel: +359 56 842 047

E-mail: info@freezonebourgas.com

Web: www.freetradezone-bourgaz.com

Sanayi Bölgeleri

Bulgaristan'daki sanayi bölgeleri, üretim, depolama, lojistik ve diğer faaliyetler için oldukça çekici koşulları uygun fiyatlara sunmaktadır. Yatırım projeleri devlet, belediyeler ve çeşitli yerel ve yabancı ticaret ve sanayi odaları tarafından desteklenmektedir.

AB yasaları ile uyum süreci, bölgesel idareleri yerel ekonomileri canlandırmak ve güçlendirmek için yabancı yatırımcı çekmeye teşvik etmiştir. Özel sektör işbirliği ile arsa, altyapı ve benzeri kaynakları sağlayarak, sanayi bölgeleri ve yüksek teknoloji parkları yapımı geliştirilmektedir. Devlet, sanayi bölgeleri ve teknoloji parkları kurulumunu ve doğrudan yabancı yatırım akışını desteklemek amacıyla Ulusal Sanayi Bölgeleri Şirketi'ni kurmuştur. Bu şirketin yönetimi altında 11 sanayi bölgesi mevcuttur:

7 Faal Bölge

- Rusçuk (Ruse) Serbest Bölgesi
- Vidin Sanayi Parkı
- Svilengrad Sanayi Bölgesi
- Varna Transit Ticaret Bölgesi
- Zagore Sanayi Bölgesi (Eski Zağra'da)
- Sofya – Bojurişte Ekonomi Bölgesi
- Burgaz Sanayi ve Lojistik Parkı

Geliştirme Aşamasında Olan 4 Bölge

- Karlovo Sanayi Parkı
- Teliş Sanayi Bölgesi (Plevne'de)
- Kırcaali Sanayi Bölgesi
- Batı Varna – Suvarovo Sanayi Parkı

Bu bölgelere yatırım yapan yatırımcılara, üretim, depolama veya lojistik amaçlı Sanayi Bölgeleri Ulusal Şirketi'nin sahip olduğu stratejik alanlara sıfırdan yatırım imkanları, uygun altyapı vb. gibi bazı fırsatlar sunulmaktadır.

Ulusal Sanayi Bölgeleri Şirketi'nin internet sayfası: <http://nciz.bg/>

Bulgaristan Yatırım Ajansı sayfasından da bölgesel bazda farklı işletmelere, belediyelere veya Ulusal Sanayi Bölgeleri Şirketi'ne ait sanayi bölgelerine ulaşılabilir:

<http://www.investbg.government.bg/en/destinations>

Bulgaristan'ın en büyük sanayi bölgeleri arasında yer alan bir diğer sanayi bölgesi de merkezi Filibe'de bulunan Trakya Ekonomi Bölgesi'dir. 25 yıl önce Bulgaristan'ın Filibe bölgesinde kurulan Trakya Ekonomi Bölgesi (TEB), günümüze kadar 2 milyar euroyu aşkın yatırım çekmiş olup, halihazırda 180'in üzerinde şirket ve sayısı 30 bini aşan çalışana ev sahipliği yapmaktadır. Bölgenin toplam büyüklüğü 10.700.000 m²'dir. Trakya Ekonomi Bölgesi (TEB) Bulgaristan'ın en büyük ekonomi projelerinden biridir. Filibe bölgesindeki 6 sanayi bölgesini bünyesinde birleştiriyor - "Maritsa", "Rakovski" ve "Kuklen" Sanayi Bölgeleri, "Eğitim ve Yüksek

Teknolojiler Parkı", "Trakya Sanayi Bölgesi ve Yüksek Teknoloji Merkezi" ile "Kaloyanovo Sanayi Bölgesi". TEB 9 belediyeyi /Filibe, Asenovgrad, Kaloyanovo, Kuklen, Maritsa, Parvomay, Rakovski, Rodopi, Stamboliyski / kapsayan yerel yetkililer ve "Tasarım ve İnşaat Kümesi" ile "Filibe Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kümesi"nden oluşan kurumlarla işbirliği içinde olan bir kamu-özel girişimidir. Burada Bulgaristan'ın en büyük yatırımcıları arasında bulunan şirketler yer almaktadır: Osram, Liebherr, Sensata Technologies, Kaufland, ABB, Magna vb.

2018-2019 yıllarında bölgede toplam 21 yeni yatırım ve genişleme projeleri yapılmıştır. 2018 yılındaki yatırım tutarı ise 150 milyon eurodur. Bunlardan ikisi Türk sermayeli Odelo Bulgaria ve Spinner Bulgaria firmalarıdır. Bu 2 firmayla birlikte bölgede Türk firma sayısı üçe çıkmıştır. Üçüncü firma ise Aktaş Holding'in Bulgaristan fabrikası Tekno Aktaş AD'dir. Bu 21 yatırımdan diğer 10'u Bulgaristan, 6'sı Almanya, ve birer yatırım da İtalya, İngiltere ve İsviçre firmaları tarafından yapılmıştır.

TEB'de 2019 yılında 150 milyon euronun üzerinde yatırım yapılmıştır. Bölgenin dinamik büyümesi sayesinde Filibe, popüler İngiliz dergisi "Financial Times"ın "2018/2019 Geleceğin Avrupa Şehirleri" sıralamasında "Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisi" kategorisinde ilk üç arasında yer almıştır.

2020 yılında yapılan yatırımların miktarı 50 milyon euronun üzerinde olup açılan toplam yeni istihdam sayısı 800-1000 arasındadır. Koronavirüs salgını krizi döneminde bölgede faaliyet gösteren 180 kuruluşun hiç biri kapanmamıştır. Bu dönemde altı yeni yatırım projesi hayata geçirilmiştir. Bu projeler lojistik, yakıt, eczane ve depo donatımı ve donanımı fabrikaları, tekstil, tarım ürünleri işlenmesi, gıda ürünleri üretimi ve mekatronik sektörlerindendir.

2017 yılının başından beri TEB'e Hasköy ve Burgaz bölgeleri, 2020 yılında ise Gabrovo bölgesi de dâhil olmuştur ve TEB yönetim kurulu tarafından artık bu bölgelere de yatırımcı çekilmeye çalışılacaktır. Ekonomi bölgesinde öne çıkan sektörler elektrik ve elektronik ekipman üretimi, lojistik sektörü (örneğin Kaufland'ın Balkanlar'daki en büyük, 100 bin m²'lik lojistik üssü burada bulunmaktadır), otomotiv yedek parça ve makine parçaları imalatı sektörleridir.

TEB Ekibi, Filibe, Burgaz, Gabrovo ve Hasköy olmak üzere dört ilde Bulgaristan'daki sanayi bölgelerinin gelecekteki gelişimi için AB'nin "Yeşil Anlaşması" uyarınca stratejik bir proje olan "Karbon Nötr Endüstriyel Parklar" konsorsiyumunun temelini oluşturmaktadır.

Trakya Ekonomi Bölgesi'nin internet sayfası: <https://tez.bg/>

Başlıca Basın-Yayın Kuruluşları, Radyo ve Televizyon Kanalları

TV Kanalları

Ulusal çapta yayınlanan ve en çok izlenen Bulgar televizyon kanalları BTV, Nova TV, BNT'dir. Ayrıca, kablolu TV'ye abone olunarak çok sayıda yerli ve yabancı kanal da izlenebilmektedir. Bulsatcom, Vivacom, A1 ödemeli TV hizmeti sunan şirketlerin en büyükleridir.

Bulgar televizyonunda yayınlar Bulgarcadır. Yabancı filmler zaman zaman altyazılı orijinal dilinde, ancak genelde Bulgarca dublaj ile yayınlanmaktadır.

Bulgaristan'da kişisel uydu antenler aracılığıyla Türk özel ve resmi televizyon yayınlarının yanı sıra, çok sayıda yabancı kanal da net olarak seyredilebilmekte, bazı Türk özel radyo istasyonları da dinlenebilmektedir.

Radyo Kanalları

En çok dinlenen ulusal radyo kanalları Darik, Horizont, Radio City, Vitosha, N-Joy, Fresh, Radio 1, BG Radio, Z-Rock, Veronika, Veselina v.b. Bunların dışında yerel yayın yapan birçok radyo kanalları da mevcuttur.

Gazeteler

En çok okunan günlük gazeteler Capital Daily, Trud, 24 Çasa, Standart, Monitor, Sega v.b. En çok okunan haftalık ekonomi ve politika gazetesi Capital'dir.

Dergiler

Tasarımdan moda, ekonomiden politikaya, bilimden bilişime birçok konuyu işleyen çok sayıda dergi bulunmaktadır. Bazıları şöyledir: Ikonomika (Ekonomi), Manager (Ekonomi), Tvoyat Biznes (Ekonomi, yatırım), Forbes BG (Ekonomi), Gradat (İnşaat), Jenata Dnes (Bayanlara yönelik dergi), Eva (Bayanlara yönelik dergi), Bulka (Düğün), Svatba (Düğün), Auto Bild BG (Otomobil), Nash Dom (Mobilya, iç mimari), Idealen Dom (Mobilya, iç mimari), Agronom (Tarım). National Geographic gibi bazı dergiler Bulgarca olarak da yayınlanmaktadır.

Firma veri tabanları/ticari kataloglar

<http://beis.bia-bg.com/index.php?lang=en&p=searchbeis&selcomp=>
<http://www.business.bg/en>
<http://yellowpages.bg/>
<http://www.informator.bg/cgi-bin/index.pl?LANG=en>
<https://timberchamber.com/en/members/list/>
<http://www.investbulgaria.com/searchCompany.php>

YIL İÇİNDE AÇILAN FUARLAR

Tablo 36 *Bulgaristan'da Düzenlenen Önemli Fuarlar*

Sıra	Fuarın Adı	Fuarın düzenlendiği şehir	Fuarın düzenlendiği sektör	Organizatörün adı	Web
1	Architectural Building Week: 30.03.2022 – 02.04.2022	Sofya	İnşaat	Inter Expo Center Ltd.	https://buildingweek.bg/index.php/en/
2	Technomebel: 18.04.2022 – 21.04.2022	Sofya	Mobilya	Inter Expo Center Ltd.	https://technomebel.bg/index.php/en/
3	Bata Agro: 16.05.2022 – 20.05.2022	Stara Zagora	Tarım ve tarım makineleri	Bulgaristan Tarım Makinaları Satıcılar Derneği	https://bata-agro.com/en/
4	Bulmedica & Buldental: 18.05.2022 – 20.05.2022	Sofya	Tıbbi cihaz ve ekipman	Inter Expo Center Ltd.	https://bulmedica.bg/en/
5	International Technical Fair: 26.09.2022 – 01.10.2022	Filibe	Yatırım malları ve teknoloji	Plovdiv/Filibe – Uluslararası Fuarı	https://fair.bg/en/event/2022/international-technical-fair-2022
6	Infotech: 26.09.2022 – 01.10.2022	Filibe	Bilgi ve dijital teknolojiler	Plovdiv/Filibe – Uluslararası Fuarı	https://fair.bg/en/event/2022/international-technical-fair-2022
7	Auto City Plovdiv: 26.09.2022 – 01.10.2022	Filibe	Oto Servis Ekipmanları Fuarı	Plovdiv/Filibe – Uluslararası Fuarı	https://fair.bg/en/event/2022/international-technical-fair-2022
8	Machine Building: 26.09.2022 – 01.10.2022	Filibe	Makine İnşaat Fuarı	Plovdiv/Filibe – Uluslararası Fuarı	https://fair.bg/en/event/2022/international-technical-fair-2022
9	Stroytech: 26.09.2022 – 01.10.2022	Filibe	İnşaat Malzemeleri, Makinaları ve Teknolojileri Fuarı	Plovdiv/Filibe – Uluslararası Fuarı	https://fair.bg/en/event/2022/international-technical-fair-2022
10	Eneco: 26.09.2022 – 01.10.2022	Filibe	Enerji Mühendisliği ve Ekoloji Fuarı	Plovdiv/Filibe – Uluslararası Fuarı	https://fair.bg/en/event/2022/international-technical-fair-2022
11	Copis: 05.10.2022 – 07.10.2022	Sofya	Reklam ve baskı	Inter Expo Center Ltd.	https://copis.com/index.php/en/

Belli başlı fuar organizatörleri ve adres bilgileri ise aşağıda verilmiştir:

Tablo 37 *Bulgaristan'da Belli Başlı Fuar Organizatörleri*

<u>PLOVDIV/FILIBE – Uluslararası Fuarı</u> 37, Tzar Boris III - Obedinitel Blv., 4003 Plovdiv Tel: (+359) 32 902 242 Faks: (+359) 32 902 432 E-mail: fairinfo@fair.bg Web: https://www.fair.bg/en	<u>Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası</u> 9, Iskar Str., 1058 Sofia Tel.: (+359 2) 987 26 31, 811 74 00 Faks: (+359 2) 987 32 09 E-mail: fairs1@bccci.bg Web: https://www.bccci.bg/
<u>Inter Expo Center:</u> 147, Tzarigradsko shosse, 1784 Sofia Tel.: (+359 2) 965 52 31 Web: http://en.iec.bg/	<u>Via Expo:</u> 22, Pobeda Str., Fl. 1, 4003 Plovdiv Tel: (+359 32) 960 011 Fax: (+359 32) 966 813 E-mail: office@viaexpo.com Web: https://viaexpo.com/en/index

BELLİ BAŞLI EKONOMİK VE TİCARİ KURULUŞLAR, PORTALLER, RESMİ KURUMLAR

Belli Başlı Kuruluşlar

KOBİ Geliştirme Ajansı (Bulgarian Small and Medium Enterprises Promotion Agency)

Ekonomi Bakanlığı'na bağlı ve küçük, orta büyüklükteki işletmeleri destekleyen ve ticareti geliştirme ajansı olarak faaliyette bulunan bir kuruluştur.

2-4, Lege Str.

Sofia 1000

Tel: +(359) 2 940 79 40

E-mail: office@sme.government.bg

Web: www.sme.government.bg

Bulgaristan Yatırımlar Ajansı (Invest Bulgaria Agency)

Ekonomi Bakanlığı'na bağlı, büyük yabancı yatırımların teşviki ve devletle ilişkilerine destek veren bir ajanstır.

23, Vrabcha Street, fl. 3

Sofia 1000

Tel: +(359) 2 985 55 00

Faks: +(359) 2 980 13 20

E-mail: iba@investbg.government.bg

Web: <http://investbg.government.bg>

Gümrük Ajansı (Customs Agency)

47, G.S. Rakovski Street

Sofia 1202

Tel: +(359) 2 9859 45 28

Faks: +(359) 2 9859 40 66

E-mail: delovodstvo@customs.bg

Web: www.customs.bg

Ulusal İstatistik Enstitüsü (National Statistical Institute)

2, P. Volov Street

Sofia 1038

Tel: +(359) 2 985 71 11

E-mail: info@nsi.bg

Web: www.nsi.bg

Bulgaristan Ticaret ve Sanayi Odası

(Bulgarian Chamber of Commerce and Industry-BCCI)

Bulgaristan'daki bölgesel ticaret ve sanayi odalarını ve sektörel odaları şemsiyesi altında toplayan ticaret odaları birliğidir. Başkanı, Türkiye'deki DEİK ile birlikte Türk – Bulgar İş Konseyi'nin eş başkanlığını yürütmektedir.

9, Iskar Str.

Sofia 1058

Tel: +(359) 2 811 74 00

Faks: +(359) 2 987 32 09

E-mail: bcci@bccci.bg

Web: www.bcci.bg

Bulgaristan İşverenler ve Sanayiciler Konfederasyonu (Confederation of Employers and Industrialists in Bulgaria)

8, Han Asparuh Str.

Sofia 1463

Tel: +(359) 2 981 9169

Faks: +(359) 2 988 6776

E-mail: office@ceibg.bg

Web: www.krib.bg

Bulgaristan Sanayi Odası (Bulgarian Industrial Association – BIA)

76, Chataldja Street

Sofia 1527

Tel: +(359) 2 932 09 11

Faks: +(359) 2 987 26 04

E-mail: office@bia-bg.com

Web: www.bia-bg.com

Bulgaristan Sanayi Sermayesi Derneği

15, Trakia Street

Sofia 1527

Tel: +(359) 2 963 37 52

E-mail: bica@bica-bg.org

Web: <http://bica-bg.org/>

Bulgaristan İnşaat Odası

6, Mihail Tenev Street

Sofia 1784

Tel: +(359) 2 806 29 12, 806 29 81

E-mail: office@ksb.bg

Web: www.ksb.bg

Bulgaristan KOBİ Derneği (NASMB)

99, G. S. Rakovski Str

Sofia 1000

Tel/Fax: +(359) 2 491 42 12

E-mail: nasmb@abv.bg

Web: <https://nasmb-bg.org/index.php/en/>

Bulgar Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Şirketleri Derneği – AEBTRI

6, Iskarski prolom Str.

Sofia 1680

Tel: +(359) 2 958 14 75, 958 14 76, 958 14 13

Faks: +(359) 2 958 10 91, 958 12 59

E-mail: aebtri@aebtri.com

Web: www.aebtri.com

Metroloji ve Teknik Denetim Devlet Ajansı

52A, G. M. Dimitrov Blvd.

Sofia 1797

Tel: +(359) 2 980 63 17

Faks: +(359) 2 986 17 07

E-mail: damtn@damtn.government.bg

Web: www.damtn.government.bg

Patent Ofisi

52-B, Dr. G. M. Dimitrov Blvd.

Sofia 1040

Tel: +(359) 2 9701 321

E-mail: services@bpo.bg

Web: www.bpo.bg

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası – EBRD

17, Moskovska Street

Sofia 1000

Tel: +(359) 2 932 14 14

Web: <http://www.ebrd.com/bulgaria.html>

Avrupa Yatırım Bankası

9, Moskovska Street

Sofia 1000

Tel: +(359) 2 907 79 00

Faks: +(359) 2 926 42 00

E-mail: sofia@eib.org

Dünya Bankası

2, Samara Street, Fl. 4

Advance Business Center

Sofia 1715

Tel: +(359) 2 969 72 29

Faks: +(359) 2 971 20 45

E-mail: info@worldbank.bg

Web: www.worldbank.org

Bulgaristan Avrupa Programları Danışmanları Derneği

5, Lachezar Stanchev Str.

Sopharma Business Towers, B Block, Fl. 12

Sofia 1756

Tel/Faks: +359 2 810 00 71

E-Mail: info@bakep.org

Web: www.bakep.org

İhracat Sigorta Ajansı (Bulgarian Export Insurance Agency)

55, Al. Stamboliiski Blvd.

Sofia 1301

Tel: +(359) 2 923 69 11

Faks: +(359) 2 987 06 65

E-mail: office@baez.bg

Web: <https://baez.bg/>

Rekabeti Koruma Kurumu (Commission for Protection of Competition)

18, Vitosha Blvd.

Sofia 1000

Tel: +(359) 2 935 61 13

Faks: +(359) 2 980 73 15

E-mail: delovodstvo@cpc.bg

Web: www.cpc.bg

Standardizasyon Kurumu (Bulgarian Institute for Standardization)

13, Lachezar Stanchev Str., Izgrev

Sofia 1797

Tel: +(359) 2 817 45 23

Faks: +(359) 2 817 45 35

E-mail: info@bds-bg.org

Web: www.bds-bg.org

Türk İşadamları v.b. Derneklerinin İsim, Adres, Telefonları

Bulgar-Türk Ticaret ve Sanayi Odası (BULTİŞAD)

Başkan : Fikret İnce

Adres : 67A, Simeon Veliki Blv., Shumen

Tel : +359 54 830 485

Cep : +359 876 631 071, +359 878 850 733

E-mail : office@bgtrchamber.com

Web : <http://bgtrchamber.com/>

Bulgar - Türk İşadamları Derneği (BULTİŞ)

Başkan : Donka Koleva

Adres : Vladaya Sok., No: 3, 4003 Plovdiv

Cep : +359 878 106 178

E-mail : d.koleva@bultis.bg

Web : <http://www.bultis.bg/>

Bulgaristan'daki Mesleki Kuruluşlar

Asmacılar ve Şarap Üreticileri Odası	www.bulgarianwines.org
Meyve ve Sebze İşleyen Şirketler Birliği	www.org-bg.net
Bitkisel Yağlar ve Yağdan Ürünler Üreticileri Derneği	www.sunoil-bg.org
Mandıracılar Derneği	www.milkgb.org
Et İşleyen Şirketler Derneği	www.amb-bg.com
Meşrubatçılar Derneği	www.bsda-bg.org
Endüstriyel Ekmek Odası	www.bread-industrial.org
Değirmenciler Birliği	www.ubm-bg.org
Biracılar Derneği	www.pivovari.com
Kanatlı Hayvan Yetiştiricileri Derneği	www.bpu-bg.org
Kimya Sanayi Odası	www.bcci2001.com
İnşaat Odası	www.ksb.bg
Selüloz ve Kağıt Sanayi Odası	www.bappi.org
Konfeksiyon ve Tekstil Üreticileri ve İhracatçıları Birliği	www.bgtextiles.org
Bulgar Moda Derneği	www.camaramoda.bg
Ulusal Otel, Restoran, Kafeterya İşletmecileri Derneği	www.xopeka.com
Otel ve Restoranlar Birliği	www.bhra-bg.org
Ulusal Emlak Birliği	www.nsni.bg
Bulgar İlaç Üreticileri Derneği	www.bgpharma.bg
Matbaacılar Birliği	www.printunion-bg.org
Pencere Kapı ve Cephe Üreticileri Derneği	www.bulwindoors.org
Bulgaristan Ulaştırma ve Lojistik Derneği	nsbs.bg/en/home

AB Fonları ile İlgili Web Sayfaları

AB Fonları resmi sayfası: <http://www.eufunds.bg/>

Bulgaristan Avrupa Programları Danışmanları Derneği: www.bakep.org

Belli Başlı Ekonomi ve Haber Portalleri

Dnevnik Portalı: <http://www.dnevnik.bg/>

Capital Gazetesi: <https://www.capital.bg/>

Trud Gazetesi: <http://www.trud.bg/>

24 Chasa Gazetesi: <https://www.24chasa.bg/>

Sega Gazetesi: <http://www.segabg.com/>

Piyasa Ekonomisi Enstitüsü: <http://ime.bg/en/>

Haber Portalleri:

<http://www.novinite.com/>

<http://www.novini.bg/>

<http://www.dariknews.bg/>

<http://www.vesti.bg/>

<https://news.bg/>

<http://www.mediapool.bg/>

Yatırım/Ekonomi Portalı: <http://www.investor.bg/>

Finans/Sermaye Pazarı Portalı: <http://www.infostock.bg/infostock/control/home>

Ekonomi Portalı: <http://econ.bg/>

Ekonomi/Finans Portalı: <https://money.bg/>

Ekonomi/Finans Portalı: <http://www.banker.bg/>

Ekonomi Portalı: <http://www.manager.bg/>

Bulgaristan'da Bazı Resmi Kurumların Web Siteleri

Cumhurbaşkanı: <http://www.president.bg/>

Bakanlar Kurulu: <http://www.government.bg/en>

Parlamento: <http://www.parliament.bg/en>

Tarım Bakanlığı: <https://www.mzh.government.bg/en/>

Savunma Bakanlığı: <http://www.mod.bg/en/index.php>

Eğitim ve Bilim Bakanlığı: <https://www.mon.bg/en/100000>

Çevre ve Su İşleri Bakanlığı: <https://www.moew.government.bg/en/>

Maliye Bakanlığı: <http://www.minfin.bg/en>

İçişleri Bakanlığı: <https://www.mvr.bg/en/home>

Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.bg/en/>

Bölgesel Kalkınma ve Bayındırlık Bakanlığı: <http://www.mrrb.government.bg/en/>

Ekonomi ve Sanayi Bakanlığı/İnovasyon ve Büyüme Bakanlığı:

<https://www.mi.government.bg/bg>

Enerji Bakanlığı: <http://www.me.government.bg/en>

Turizm Bakanlığı: <http://www.tourism.government.bg/en>

Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı: <https://www.mtc.government.bg/en>

Çalışma ve Sosyal Politika Bakanlığı:

https://www.mlsp.government.bg/index.php?section=HOMEN2&lang=_eng

Sağlık Bakanlığı: <http://www.mh.government.bg/en/>

Kültür Bakanlığı: <http://mc.government.bg/index.php?l=2>

Adalet Bakanlığı: <https://www.justice.government.bg/>

Diğer Resmi Kurum ve Kuruluşlar

Bulgaristan Yatırımlar Ajansı: <http://investbg.government.bg>

Bulgaristan Merkez Bankası: https://www.bnb.bg/?toLang=_EN

Gümrükler Ajansı: <https://customs.bg/wps/portal/agency-en/home>

KOBİ Geliştirme Ajansı: <https://www.sme.government.bg/en/>

Ulusal İstatistik Enstitüsü: <http://www.nsi.bg/en>

Bulgaristan Akreditasyon Servisi Ajansı: <https://www.nab-bas.bg/en/>

Bulgar Bilimler Akademisi: <https://www.bas.bg/?lang=en>

Ulusal Demiryolu Altyapısı Şirketi – NRIC: <https://www.rail-infra.bg/en/1>

Bulgaristan Belediyelerinin Milli Birliği: <https://www.namrb.org/lang/en>

Bulgaristan Rekabet Kurumu: <http://www.cpc.bg/default.aspx>

Bulgaristan Standardizasyon Kurumu: <http://www.bds-bg.org/en>

Finansal Denetleme Komisyonu: <https://www.fsc.bg/en/>

Bulgaristan Menkul Kıymetler Borsası: <http://www.bse-sofia.bg/?page=main&language=en>

Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan Temsilcilikleri

T.C. Sofya Büyükelçiliği: <http://sofya.be.mfa.gov.tr/>

T.C. Filibe Başkonsolosluğu: <http://filibe.bk.mfa.gov.tr/>

T.C. Burgaz Başkonsolosluğu: <http://burgaz.bk.mfa.gov.tr/>

T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği ve Filibe Ticaret Ataşeliği: www.ticaret.gov.tr
linkinden ülkeler bölümünden Bulgaristan seçilerek ulaşılabilir.

Türkiye Cumhuriyeti Sofya Büyükelçiliği

Ticaret Müşavirliği

Cherni Vrah Bulvarı № 102D, Kat 8, Sofya 1407

Telefon: +359 2 958 12 02, +359 2 854 87 25

Web: www.ticaret.gov.tr

E-mail: sofya@ticaret.gov.tr

Türkiye Cumhuriyeti Filibe Başkonsolosluğu

Ticaret Ataşeliği

Filip Makedonski Bulvarı № 10, Filibe 4000

Telefon: +359 32 275 185, +359 32 275 186

Web: www.ticaret.gov.tr

E-mail: filibe@ticaret.gov.tr